

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08384

A BESARABER SHTETL

Falik Lerner

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פאליק לערנער

א בעסארעכער שטעטר

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINE
Copyright by
FALIC LERNER - Buenos Aires

HECHO EL DEPOSITO QUE MARCA LA LEY

Industria Argentina

Este libro se terminó de imprimir
el día 5 de mayo de 1958, en
los Talleres Gráficos "Zlotoporo
Hermanos", calle San Luis 3149,
Buenos Aires - Rep. Argentina.

BUENOS AIRES, 1958

הילע געצייכנט פון ז. זינגל.

פאליק לערנער

א בעסאר אבער שמעמל

(לעבנסשטייגער, בילדער, געשטאלטן, זכרונות)

בוּענאָס־אײַרעס, 1958 — ה'תשי"ח.

מיינע אימפארגעמלעכע עלטערן היים און
מלכה, מייז עלצטן ברודער ראובן, זיין פרוי
רייזע און זייער קינד, אלע יידן פון
מייז געבוירן שטעטל וואס זיינען אימ-
געקומען ווי קדושים, דאס דאזיקע בוך
— א מצבה אויף זייער אומבאקאנטן קבר.

א י נ ה א ל ט :

7	— — — — —	יידן אין בעסאראביע (אביסל כראַניק)
13	— — — — —	אמאליקע יארן (אָנשטאַט אַ הקדמה)
25	— — — — —	„שטיאפ“ (אַ געשענדעט שטעטל)
31	— — — — —	דער „נעסטר“
43	— — — — —	דער וואַלד
53	— — — — —	אַ יידישער גאַרטן
61	— — — — —	דער „שיפעט“
67	— — — — —	שילן
75	— — — — —	יאַרידים
83	— — — — —	גבירים
91	— — — — —	שמחת-תורה
97	— — — — —	יידן מיט מלאכות
103	— — — — —	טיטון-פלאַנאַטאַאַרס
109	— — — — —	דער „יורש“
115	— — — — —	בעריש מלמד
121	— — — — —	יאַנקל בראַנעס
129	— — — — —	די צוויי כאַסקלס
137	— — — — —	יואל פעסטשאַנקער

143	-----	רבקה־ריחע
149	-----	די מעכלקע
153	-----	די עלישקע מיט אירע זין
157	-----	„ראַמעאַ און זשוליעטאַ“
163	-----	דאַמנולע בוקור
171	-----	מיין לערער
177	-----	מלחמה
185	-----	רעוואָלוציע
191	-----	אַקופאַציע
197	-----	פּליטים
203	-----	אונדזער קינד־פענצטער

יידן אין בעסאראביע

(אביסל כראניק)

בעסאראביע איז א לאנד וואס פארנעמט אומגעפער אַ שטח פון 45 טויזנט קוואַדראַט־קילאָמעטער און איר באַפעלקערונג באַטרעפט מער־ווייניקער אַ דריי מיליאָן נפשות. פאַרצייטן איז זי געווען אַ טייל פון וואַלאַכיע און דער נאָמען אירער שטאַמט פון אַ דינאַסטיע פירשטן (וואַי־וואַדן) מיטן נאָמען בעסאַראַב, וואָס האָבן דאָרט געהערשט ביז אָנהייב 18טן יאָרהונדערט. דער ערשטער פון די דאָזיקע וואַיוואַדן איז געווען רודאָלף בעסאַראַב (דער שוואַרצער), וואָס איז דער גרינדער פונעם פרינץ־צנטום וואַלאַכיע. ער איז געשטאַרבן אין 1255. אַנדערע באַרימטע וואַיוואַדן פון דער דאָזיקער דינאַסטיע זענען געווען מירצא בעסאַראַב (1418—1322), מיכאַיל בעסאַראַב (דער „בראַווער“), וואָס האָט געהערשט פון 1592 ביז 1061; מאַטעי בעסאַראַב (1654—1633); און קאַנסטאַנטין בעסאַראַב (1714—1688). וואָס איז געווען דער לעצטע פון דער בעסאַראַב־דינאַסטיע. ער איז הינגעריכטעט געוואָרן דורך די טערקן אין בוקאַרעשט אויף אַ מסירה פון פאַראַט קעגן זיי.

בעסאַראַביע, וואָס ציט זיך צווישן די טייכן דניעסטער און פּרוט, פון צפון צו דרום צו, האָט דורכגעמאַכט אַלע אינוואַזיעס און מלחמות וואָס זענען פאַרגעקומען אין די אוראַלטע צייטן, ביז צום לעצטן וועלט־קריג. זי געפינט זיך געאַגראַפיש אין אַ געגנט, וווּ עס זענען דורכגעגאַנגען אַלע אינוואַזיעס פון די באַרבאַרן, די האַרדעס פון דזשענגיס כאַן און אַטילאַ און פון די טאַטערן, וואָס האָבן געהערשט אין רוסלאַנד עטלעכע הונדערט

פאליק לערנער

יאָר. אויף דער בעסאַראַבער ערד זענען אויך פאַרגעקומען גרויסע מלחמות צווישן די רוסן, טערקן, טאַטערן, קאַזאַקן און אין לעצטן וועלטקריג זענען דאָרט פאַרגעקומען גרויסע שלאַכטן צווישן די רוסן פון איין זייט און רומענער און דייטשן פון דער צווייטער זייט.

פון די אוראַלטע צייטן אָן, איז בעסאַראַביע געווען אַ באַשטאַנדטייל פריער פונעם פרינצנטום וואלאכיע און שפעטער פון מאַלדאווא. דער מזרח־טייל פון דער היינטיקער רומעניע. אין 1812, נאָך דעם רוסיש־טערקישן קריג, איז זי אָפּגעריסן געוואָרן פון מאַלדאווא און איז איינגעגלידערט געוואָרן אין דער רוסיש־צאָרישער אימפעריע. זי איז געווען אַ רוסישע פראַווינץ ביז 1918, ווען זי איז, לויט אַן אינטערנאַציאָנאַלן אָפּמאַך, אים בערגעגאַנגען צו רומעניע, אין 1940, נאָך דעם סאָוועטיש־דייטשן אָפּמאַך פון 1939, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע איבערפאַרטיילונג פון די לענדער אין מזרח־אייראָפּע, האָט די סאָוועטישע אַרמיי צוריק פאַרנומען בעסאַראַביע. די דאָזיקע אָקופאַציע האָט אָבער געדויערט קורץ, ווייל דעם 21סטן יוני פון 1941, ווען די דייטשע אַרמיי האָט אינוואַדירט דעם סאָוועטן־פאַרבאַנד, האָבן זיך די רוסישע קרעפטן צוריקגעצויגן פון בעסאַראַביע, וועלכע איז ווידער אָקופירט געוואָרן פון די רומענישע און דייטשע אַר־מיינן. די אָקופאַציע האָט געדויערט ביז צום סוף פון צווייטן וועלט־קריג, ווען בעסאַראַביע איז צוריק אַריבער צום סאָוועטן־פאַרבאַנד, דאָסמאָל שוין נישט אונטער איר אַלטן נאַמען, אַלס אַ באַזונדערע פראַווינץ, נאָר אַלס אַ באַשטאַנדטייל פון דער סאָוועטישער מאַלדאווישער רעפּובליק וואָס נעמט אויך אַרום געוויסע טיילן פון דער לינקער זייט פונעם טייך דניעסטער, אין דער אַמאָליקער פּאָדאָליע. דאָס איז די קורצע געשיכטע פון בעסאַראַביע אין אַלגעמיין. אונדז אָבער, אינטערעסירט די געשיכטע פון די יידן אין בעסאַראַביע.

דער בראשית פון דער געשיכטע פון די יידן אין בעסאַראַביע איז איינגעהילט אין אַ נעפּל. קיינער קאָן נישט זאָגן אויף זיכער ווען יידן האָבן זיך דאָרט באַוויזן. אייניקע היסטאָריקער ווילן האָבן אַז יידן האָבן זיך געפונען אין בעסאַראַביע אַזוי פרי ווי מיט איבער טויזנט יאָר צוריק.

א בעסאראבער שטעטל

בעת דער מלוכה פון כוזרים (כאזארן), וואס האט זיך געצויגן פון קאווקאז ביז צו די ברעגן פון שווארצן ים. אזא מעגלעכקייט איז, פארשטייט זיך, נישט אויסגעשלאסן, אבער קיין ראיעלע געשיכטלעכע באווייזן זענען פאר דעם נישטאָ.

וואָס עס איז אָבער יאָ זיכער איז, אַז דער ייִדישער ישוב אין בעסאַ-ראַביע האָט זיך אָנגעהויבן אויסבילדן אַלס אַ מקום-מקלט פאַר יידן וואָס זענען פאַרפּאָלגט געוואָרן אין אַנדערע לענדער, און דעם דאָזיקן כאַראַקטער האָט ער געטראָגן כמעט פאַר דער גאַנצער צייט ביז צו די לעצטע יאָרן. מיר זענען גענויגט צו גלויבן אַז די ערשטע ריכטיקע ייִדישע ישובים אין בעסאַראַביע, האָבן זיך אָנגעהויבן פאַרמירן אין פּופּצנטן אָדער זעכצנטן יאָרהונדערט פון ספרדישע יידן וואָס זענען נאָכן גירוש געקומען אַהין דורכן באַלקאַן. די דאָזיקע עוידענץ געפינט מען דווקא אין דער מאַלאַדאוואַנישער שפּראַך ביים באַצייכענען געוויסע זאַכן פון רייִן-ייִדישן כאַראַקטער. אַ שוואַט, צום ביישפּיל, און יעדער אַנדער באַגריף פון אַ ייִדישן כלי-קודש, ווערט אין דער מאַלאַדאוואַנישער שפּראַך אָנגערופן מיטן נאָמען "חכם" (כאַכאַם). דעם דאָזיקן נאָמען האָבן די געבירטיקע פון דעם דאָזיקע לאַנד נאָר געקאַנט נעמען פון די ספרדישע יידן, וואָס באַצייכענען זייערע גייסטיקע מנהיגים מיטן נאָמען "חכם". דאָס זענען אָבער בלויז השערות. קיין באַשטעטיקטע פאַקטן אַז די אַרויסגעטריבענע יידן פון שפּאַניע, וואָס זענען אָנגעקומען אויפן באַלקאַן, האָבן דערגרייכט ביז צו די ברעגן פון פּרוט און דניעסטער, זענען נישטאָ.

שוין ר' בנימין פון טאַלעדאָ דערציילט אין זיין באַרימטן בוך "מסעות בנימין", אַז אין 12טן יאָרהונדערט זענען יידן געלאָפן פון פאַרפּאָלגונגען צו די וואַלאַכן, וואָס האָבן צו זיי אַרויסגעוויזן פריינטלעכקייט. די וואַלאַכן זענען נאָר אין יענער צייט געווען קנאַפע קריסטן און האָבן נאָר נישט געוויסט וועגן דער "קריסטלעכער ליבע" לגבי די יידן. די אמתע עוויג-דעניץ אָבער וועגן בעסאַראַביע אַלס מקום-מקלט פאַר יידן וואָס זענען גע-לאָפן פון פאַרפּאָלגונגען און פאַגראַמען, האָבן מיר אין די טראַגישע צייטן פון גזירות ת"ח ות"ט, ווען פון דער צווייטער זייט דניעסטער, אין אוקראַינע, האָט זיך געגאַסן טייכן ייִדיש בלוט דורך די שחיטות פונעם רוצח באַגדאַדן כמעטלניצקי. טויזנטער יידן זענען דעמאָלט אַנטלאָפן איבערן דניעסטער און

פאליק לערנער

די נישט-יידישע באפעלקערונג פון בעסאראביע האָט זיי אויפגענומען פריינטלעך און זיי געגעבן שוץ און מעגלעכקייטן אויפצובויען זייער צע-שטערט לעבן. אויך בעת דעם צווייטן אוקראַינישן אויפשטאַנד, בראש מיט די העטמאַנס גאַנטע און זשעלעזניאַק, וואָס איז באַגלייט געוואָרן מיט מוראדיקע שחיטות אויף ייִדן אין אוקראַינע, האָבן טויזנטער ייִדן זיך גע-ראַטעוועט פון אַ זיכערן טויט אין בעסאראַביע. וועגן די דאָזיקע מאַסן איבערלויפונגען פון אוקראַינישע ייִדן קיין בעסאראַביע אויף צו ראַטעווען זיך פון טויט, זענען דאָ אויספירלעכע באַשרייבונגען און מען קאָן זיך כּשער זיין, אַז דאָס איז געווען דער אָנהייב פון דעם ייִדישן ציבוריקן לעבן אין בעסאראַביע.

פונדעסטוועגן, איז דאָס ייִדישע לעבן אין בעסאראַביע געווען זייער אַרעם און באַשרענקט, ביז די פּראָווינץ איז איבערגעגאַנגען צו רוסלאַנד אין 1812. אין בעסאראַביע האָבן דעמאָלט געוויינט, לויט באַגלויבטע קוועלן, אַרום פינף טויזנט ייִדן. זייער לעבן איז, לויט די זעלבע קוועלן, געווען אַן אַרעמס און פּרימיטיווס. ווייזט אויס, אַז די מערהייט ייִדן וואָס האָבן אין פּאַרשידענע צייטן געפונען אַ מקום־מקלט אין בעסאראַביע זע-נען נישט געבליבן וווינען דאָרט און האָבן ווייטער געוואַנדערט, אָדער זיך אומגעקערט אין זייערע אַלטע וווינערטער, ווען דער שטורם איז אַריבער. דער ייִדישער ישוב אין בעסאראַביע האָט זיך ערשט אָנגעהויבן אַנטוויק-לען, סיי לויט דער צאָל און סיי לויט דער קוואַליטעט, נאָך דעם וואָס די פּראָווינץ איז אַריבער צו רוסלאַנד, אַזוי אַז פון 1812 ביז 1897 איז די צאָל ייִדן אין בעסאראַביע געשטיגן פון פינף טויזנט אויף 225.637 נפשות. אָבער מערקווירדיק איז, אַז אויך דער דאָזיקער וווקס האָט זיך גע-נומען דערפון, וואָס בעסאראַביע האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ מקום־מקלט פאַר טויזנטער ייִדן, וואָס זענען אַנטלאָפן פון רוסלאַנד איבער אַ נייער גזירה, אין 1825, אין דער צייט פונעם צאַר ניקאָלאַי דעם ערשטן, איז אַרויס די גזירה צו נעמען ייִדן אין מיליטער און עס האָט זיך דעמאָלט אָנגעהויבן די טרויעריק־באַרימטע עפאַכע פון די „כאַפּערס“. אַזוי ווי די ייִדן האָבן געשטעלט אַ ווידערשטאַנד דער נייער גזירה, פלעגן אַראַפקומען אין די ייִדישע שטעטלעך ספּעציעלע „כאַפּערס“ וואָס האָט מיט געוואַלד גענומען ייִדישע קליינע קינדער, וועלכע מען פלעגט פאַרשיקן אין די

ווייטע גובערניעס צווישן דער קריסטלעכער באפעלקערונג און ווען זיי האבן דערגרייכט דעם עלטער פון מיליטער-דינסט, האט מען זיי אפגעגעבן פאר סאלדאטן אויף 25 יאר. אין דער יידישער ליטעראטור איז די דאזיקע עפאכע פאראייביקט געווארן דורך פארשידענע שרייבער, צווישן זיי י. ל. פרי, יהודה שטיינבערג, י. קאטיק און אנדערע, דורך די דערציילונגען פון די אזוי-גערופענע "קאנטאניסטן". אין די יידישע שטעטלעך האט די "כאפעריי" געשאפן א זייער פיינלעכע לאגע, ווייל די רייכע פלעגן דורך פארשידענע מעטאדן, ווי כאבאר און תקיפות, זיך אויסדרייען און דאס כפרה-הינדל זענען געווען די ארעמע שיכטן.

אזוי ווי בעסאראביע איז געווען פריי פון דער דאזיקער גזירה, ווייל די רוסישע רעגירונג האט ביים איבערנעמען ביי טערקיי די פראווינץ זיך פארפליכטעט נישט צו נעמען קיין סאלדאטן, זענען טויזנטער יידישע פא-מיליעס פון קיעווער און פאדאליער גובערניעס, אנטלאפן קיין בעסא-ראביע, אויף צו ראטעווען זייערע קינדער פון די "כאפערס". קיין האניק האבן די דאזיקע יידישע פליטים נישט געלעקט אין בעסאראביע, אבער זיי זענען געווען מער-ווייניקער זיכער אז מען וועט זייערע קינדער נישט "כאפן" צום מיליטער. זיי האבן געלעבט אן ארעם און פרימיטיוו לעבן, ווי עס האט געלעבט די נישט-יידישע באפעלקערונג, און על-פיר-רוב זיך אפגעגעבן מיט ערד-ארבעט, מיט טאבאק-פלאנאטאציע, מיט האדעווען שאף און אנדערע שווערע ארבעטן. אייניקע היסטאריקער זענען ביי דער מיי-נונג, אז די יידישע קאלאניעס אין בעסאראביע שטאמען פון יענע צייטן ווען יידן זענען געצוונגען געווען צו לויפן זוכן פאר זיך א מקום-מקלט און נישט מחמת די רוסישע רעגירונג האט באווייליקט צו קאלאניזירן יידן אין בעסאראביע.

די לעצטע טראגישע עפאכע, ווען יידן זענען געלאפן קיין בעסאראביע אלס א מקום-מקלט, איז געווען נאכן ערשטן וועלטקריג, ווען עס האבן אין אוקראינע געבושעוועט די פאגראמשטשיקעס פון פעטליורע, דעניקין, מאכנא און אנדערע יידן-מערדער. צווישן 1920 און 1923, איז בעסאראביע פארפלייצט געווארן פון צענדליקער טויזנטער יידן וואס זענען פאר-צווייפלטע געלאפן איבערן דניעסטער קיין בעסאראביע, ווו זיי האבן גע-פונען א צייטווייליקן מקום-מקלט און די ברייטהארציקע הילף פון זייערע

פאליק לערנער

ברידער. די בעסארבער יידן האבן אין יענער טראגישער צייט באמת ארויסגעוויזן זייער גוטהארציקייט און זייער אחריות פאר דעם אלגעמיינעם יידישן גורל. סיי אין די יידישע שטעט און שטעטלעך און סיי אין דער הויפטשטאט פון דער פראווינץ קעשענעוו, זענען דעמאלט ארגאניזירט געווארן ברייטע הילפס-אקציעס וואס האבן בשעתם געהאט א טיפן אפ-קלאנג אין דער גאנצער יידישער וועלט.

דאס איז געווען די לעצטע פאזע פון אט דער ראל וואס בעסארביע האט געשפילט אין דעם יידישן לעבן פון יענעם טייל מזרח-איראפע. אין דער צווייטער וועלט-מלחמה, האט בעסארביע ליידער נישט געקאנט זיין קיין מקום-מקלט. פאר יידן וואס זענען געלאפן פון פארפאלגונגען און שחיתות, ווייל זי אליין, בעסארביע, האט זיך פארוואנדלט אין א טויט-לעכער פאסטקע פאר טויזנטער יידן וואס זענען אומגעבראכט געווארן פון די נאצי-רומענישע רוצחים. אנשטאט א מקום-מקלט, איז בעסארביע פארוואנדלט געווארן אין דעם ערשטן עטאפ צו די גהינומדיקע פייניקונג-לאגערן וואס די רומענישע מערדער האבן געשאפן פאר די יידן אופן לינקן ברעג פונעם דניעסטער, די טרויעריק-בארימטע „טראנסניסטריע“, אין אוקראינע. הונדערטער טויזנטער יידן פון בעסארביע און אנדערע טיילן רומעניע זענען פארשיקט געווארן אין די דאזיקע לאגערן און צענד-ליקער טויזנטער פון זיי זענען דארט אומגעבראכט געווארן דורך שווערער ארבעט און פייניקונגען. די גוטע בעסארבער יידן, וואס האבן ביי פאר-שידענע געלעגנהייטן ארויסגעוויזן זייער טיף געפיל פון מענטשלעכער סאלידאריטעט, האבן אין אן עת-צרה נישט געפונען קיין אויסגעשטרעקטע האנט, ווייל אויך זייערע ברידער פון אוקראינע האבן זיך געפונען אונטער דער מערדערישער אקופאציע פון די נאציס און רומענער.

אַמאַליקע יארן

(אַנשטאַט אַ הקדמה)

אַמאַל איז געווען... אַזוי הייבן זיך אָן אַלע שיינע מעשהלעך. אַזוי הייבן זיך אָן די מעשהלעך וואָס זענען על פי רוב אויסגעטראַכט. דאָס אַבער וואָס מיר גייען אייך דאָ דערציילן איז נישט קיין אויסגעטראַכט מעשהלעך, נאָר אַן אמתע געשיכטע פון מענטשן, פון זאַכן, פון אַרבעט, פון לידער, פון גלויבן און האַפענונג, פון טרויער און פרייד, בקיצור — פון אַ לעבן וואָס איז געווען און איז מער נישטאָ. די „אַמאַליקע יאָרן“ וועגן וועלכע עס איז די רייד, זענען גאַרנישט אַזוי ווייט ווי מען קאָן מיינען; אַבער אונדז ווייזט זיך אויס אַז דאָס וועגן וועלכן מיר וועלן דערציילן איז געווען מיט הויב־דערטער, מיט טויזנטער יאָרן צוריק. די געשטאַלטן און לאַנדשאַפטן וואָס זענען אין אונדזער זכרון אַזוי רעאַל, ווי מיר וואַלטן זיי ערשט געכטן געווען געזען, ווייזן אונדז אויס אַזוי פאַנטאַסטיש, גלייך עס וואַלט זיך געהאַנדלט וועגן געשטאַלטן און לאַנדשאַפטן פון תנ"ך, וואָס האָבן גע־לעבט מיט טויזנטער יאָרן צוריק און וועלכע מיר האָבן אַזוי רעאַל און פאַנטאַסטיש איבערגעלעבט אין אונדזער פריער יוגנט. די דאָזיקע „אַמאַ־ליקע יאָרן“, וואָס יענען שוין ווייט פון אונדז, סיי אין צייט און סיי אין ממשותדיק לעבן, בריוון נאָך פונדעסטוועגן אין אונדזער בלוט ווי אַ מיס־טעריעזע קראַפט וואָס פאַרענדיקט זיך קיינמאַל נישט. די מענטשן און לאַנדשאַפטן וואָס מיין האָבן דעמאַלט געזען און די חלומות וואָס מיר האָבן געחלומט זענען פריש אין אונדזער זכרון, טראָץ די צענדליקער יאָרן וואָס זענען זינט דאָן אַריבער... מיר זעען דעם דאָזיקן אַמאַל ווי אַ מעכטיק־

ס א ל י ק ל ע ר נ ע ר

צעבליטן בוים, וועלכער איז אויף א פארעטערישן אופן אויסגעריסן געווארן מיטן וואַרצל פון א ווילדן שטורעם... דער בוים ליגט איצט א טויטער, אבער מיר זעען אים פון יענע צייטן ווען ער האט געלעבט און געבליט.

דאָס שטעטל איבער וועלכן מיר וועלן אייך אומפירן אין משך פון דער דאָזיקער עקסכורסיע איבער דעם אַמאָל, איז שוין נישטאַ מער. אַמאָל, איז דאָס געווען אַ לעבעדיקע און פּולבלוטיקע ווירקלעכקייט; איצט, איז פון דעם אַלעמען געבליבן נישט מער ווי אַ שאַטן, אַ מיראַזש, דורך וועלכן אונדזער פּאַנטאַזיע באַמיט זיך אויפצוהאַלטן די פּאַרגאַנגענהייט אין איר פּולן רעאַלן אויסזען. מיר געפינען זיך אין דער זעלבער לאַגע וואָס עס מאַכט דורך אַ בלאַנדזשענדיקער, צעפּייניקטער וואַנדערער אין דער מדבר, וואָס באַמיט זיך אויפצושטעלן אין זיין קרענקלעכער פּאַנטאַזיע בלענדיקע אַאַזיסן, וועלכע זענען אינדעראַמתן נישט בנמצאָ. צו וואָס דען קאַנען מיר צוגלייכן אונדזער לאַגע, אויב נישט צו אַ מדבר, איבער וועלכן עס האָט זיך דורכגעטראָגן אַ שטורעמויגט, איינער פון יענע שטורעמס וואָס ווישט אָפּ אַלץ און לאַזט נאָך זיך נישט מער ווי חורבן און פּאַרוויסטונג?

אפשר איז נאָך געבליבן אַ טייל פון די הייזער, אין וועלכע עס האָבן געווינט די ייִדישע איינוווינער פונעם שטעטל. מעגלעך אַז עס זענען נאָך פּאַרבליבן אַנדערע סימנים אַז דאָס איז אַמאָל געווען אַ ייִדישער ישוב. אַפשר איז נאָך פּאַרבליבן איינע פון די פינף שילן, אין וועלכע די ייִדן פונעם שטעטל פּלעגן קומען מתפלל זיין צו זייער גאָט. עס קאָן זיין אַז נישט מער ווי איין וואַנט פון די דאָזיקע בתי־פּילה איז געבליבן שטיין ווי אַ זכר לחורבן. אפשר זענען געבליבן אייניקע מצבות אויפן אַלטן בית־עולם, וואָס דערציילן מיט זייערע „פ. נ.״ס אַז אין דעם שטעטל זענען אַמאָל געווען לעבעדיקע ייִדן. מיר זאָגן „אייניקע מצבות“, ווייל מיר ווייסן אַז די מאַדערנע באַרבארן וואָס האָבן זיך געוואַרפן אויפן שטעטל האָבן דאָרט געפּראָוועט „ציוויליזאַציע“ און געלאָזט אויסברוקירן די גאַסן מיט די מצבות פונעם אַרטיקן בית־עולם, וועלכע די צום טויט־פּאַרמשפּטע ייִדן האָבן געמוזט שלעפּן אונטער דער בייטש פונעם נוגש, פונקט ווי

א בעסאר אבער שטעטל

פארצייטן די יידן אין מצרים. אפשר איז פון דעם אלעמען גארנישט גע-
בליבן, נאר עס וואלגערן זיך ערגעץ איינזאמע שמות פון צעריסענע
ספרים, וואס לאזן נישט פארגעסן אז איבער יענע וועגן זענען אמאל
אומגעגאנגען יידן.

מעגלעך אז איינער פון די דאזיקע סימנים דערמאנט אז דארט איז
געווען א יידישער ישוב, אבער דאס שטעטל, אלס אזעלכעס, עקזיסטירט
שוין מער נישט. אייב עס עקזיסטירט, איז דאס אין אונדזער דמיון, אין
דעם דמיון פון די וואס זענען דארט געבוירן געווארן, זענען דארט אויס-
געוואקסן און געאטעמט מיט דעם עכטיידישן לעבן און — וואס זענען
די לעצטע וואס קאנען עפעס דערציילן פונעם אמאל, פון דעם אמאל
וואס וועט זיך שוין קיינמאל נישט אומקערן. לאמיר דערציילן וואס מיר
ווייסן און געדענקען פון דעם דאזיקן יידישן אמאל.

דאס שטעטל — ווערטוושען איז דער נאמען דערפון — איז געווען
איינע פון דער קייט יידישע קאלאניעס, וואס זענען געגרינדעט געווארן
אין בעסאראביע אין פאריקן יארהונדערט, ווען דער צאר ניקאלאי דער
ערשטער האט באשלאסן צו קאלאניזירן דאס לאנד וואס איז אריבער צו
רוסלאנד נאך דער מלחמה מיט טערקיי. דער בראשית פון דער דאזיקער
קאלאניזאציע, איז א כמעט-אומבאקאנט קאפיטל אין דער געשיכטע פון
די יידן אין דרום-רוסלאנד, אבער דער שרייבער פון די שורות האט נאך
פארכאפט יידן וואס זענען געקומען אלס קינדער פון די ערשטע קא-
לאניסטן. הערש שניידער, א ייד מיט א שניי-ווייער בארד פון אריבער
אכציק יאר, פלעגט ליב האבן צו דערציילן פון „יענע צייטן“, ווען מען
האט בינאכט מורא געהאט ארויסצוגיין אינדרויסן, ווייל מען האט גע-
קאנט „צעריסן ווערן“ פון ווילדע חיות. ער פלעגט ליב האבן איבערצו-
דערציילן א „מעשה נורא“, ווי ער און זיין ינגערער ברודער ראובן, וואס
איז שוין אויך געווען אן אלטער ייד, זענען אמאל פארפאלן געווארן
צווישן דער געדיכטעניש פון די ארומיקע בושענוועלדער און בוריאנעס
און מען האט זיי קוים אפגעזוכט. אזעלכע יידן, גרייז-גראע זקנים, וואס

פאליק לערנער

האָבן אויסגעזען ווי אַלטע שטאַרקע דעמבעס, זענען געווען אַ סך. אין שטעטל און זיי פלעגן דערציילן מעשיות און אויפפרישן פאַסירונגען פון אַמאָל, ווען דאָס שטעטל איז נאָך געווען אין די וויקעלעך. עס איז באַמט אַ שאַד וואָס קיינער האָט זיך גענומען די מי צו פאַרשרייבן דאָס וואָס די דאָזיקע אַלטע לייט האָבן דערציילט פון דער ווייטער פאַר- גאַנגענהייט פון אַ ווינקל פון ייִדישן לעבן, וואָס האָט זיך טיילווייז געפונען ביים ראַנד פון דעם ברייטן שליאַך, דורך וועלכן עס זענען דורכגעגאַנגען די וויכטיקסטע ייִדישע געשעענישן פון מזרח-אײראָפּע, זינט ייִדן האָבן זיך באַזעצט אויף דער קרקע בתולה פון דער שוואַרצער ערד און זי באַארבעט ווי ערלעכע האַרעפאַשניקעס.

אָודאי איז וויכטיק געווען אַזאַ איניציאַטיווע, בכדי צו האָבן אַ מער-קלאַרערע פאַרשטעלונג וועגן דעם בראַשית פון דעם ייִדישן לעבן אין בעסאַראַביע; דער אמת איז אַבער, אַז מען האָט נישט געדאַרפט אַנד- קומען צו דער ווייטער פאַרגאַנגענהייט, צום גאַר אַמאָליקן עבר, אויף צו וויסן אַז ייִדן האָבן אין דער מערהייט בעסאַראַבישע שטעטלעך גע- לעבט ווי עכטע האַרעפאַשניקעס, ווי יגיע-כפיימניקעס, אַ סך, אַ סך פּרזער נאָך אידער עס זענען אין דעם ייִדישן לעבן אויפגעקומען די אידעען און לאַזונגען פון דער אַזויגערופענער פּראָדוקטיוויזאַציע פון די ייִדישע מאַסן, לאַזונגען וואָס זענען מיט דער צייט געוואָרן דער קנין פון פּאָליטישע באַוועגונגען און פון פּאַרטייען. אין די זכרונות פון מיין פּרזער קינדהייט און פון מיין יוגנט, פּרעדאָמינירט דאָס בילד פון שווערער האַרעוואַניע און פון טאַג-טעגלעכן קאַמף וואָס איך האָב שטענדיק געזען אַרום זיך, נישט נאָר ביי דער נישט-ייִדישער באַפעלקערונג, נאָר דווקא ביי ייִדן. דאָס שטעטל איבער וועלכן מיר גייען מאַכן די עקסקורסיע, האָט געהאַט אַן אויסשליסלעך ייִדישע באַפעלקערונג, אויב מען זאָל נישט רעכענען די עטלעכע „גוישע“ נשפּחות וואָס האָבן געווינט אין שטעטל און האָבן עס באַזאָרגט מיט „שבת-גוים“, וואָסערטרעגער, וועשניעס און סתם באַדי- נערס און דינסטמייַדלעך אין די גבירישע הייזער. בכל אופן, זענען די דאָזיקע גוים געווען אַן אַרגאַנישער באַשטאַנדטייל פונעם ייִדישן לעבן אין שטעטל, זיי האָבן אַלע גערעדט ייִדיש „ווי אַ וואַסער“, האָבן זיך

א בעסאראבער שטעטל

געקליידט ווי יידן און זענען געווען בקי אין יידישע מנהגים און פירעכ־
צער, נישט ווייניקער ווי יידישע קינדער.

יא, א בילד פון שווערער יידישע פראצע און האַרעוואַניע געדענקט
זיך מיר פון מיין סאַמע פריסטער קינדהייט, זינט איך בין געקומען צום
שכל. דאָס שטעטל, איבער וועלכן עס וועט אויסקומען אומצוגיין, האָט
פאַרמאַגט אַ גרויסע צאָל יידישע טיטונ־פּלאַנטאַטאָרס — אַ פאַרשפּרייטע
יידישע באַשעפטיקונג אין בעסאַראַביע — וואָס האָבן געאַרבעט ממש
קאַטאַרוזשנע אַרבעט אַ גאַנץ קיילעכדיק יאָר אויף צו ציען חיונה. און
געאַרבעט האָט די גאַנצע משפּחה, אין פּולסטן זינען פון וואָרט. — דער
מאָן, דאָס ווייב און די קינדער. איך ווייס נישט צי מען האָט ערגעצווו
— אויסער אין ארץ־ישׂראל — געזען יידישע מיידלעך אַזוי אַרבעטן אין
פּעלד ווי אין די יידישע שטעטלעך פון בעסאַראַביע. ביי אונדז אין שטעטל
זענען געווען יידישע מיידלעך, וואָס זענען געווען אמתע „שטעמפּיאַנקעס“
אויפן געביט פון „זעצן“, „פּראשעווען“ און „סילן“ טיטון. פון יידישע
בחורים וואָס זענען געווען אויסגעפּרוווטע ערד־אַרבעטער, איז דאָך אַפֿ־
גערעדט. און דאָס זענען נישט געווען קיין פּראָדוקטן פון אַ געמאַכטער,
קינסטלעך „הכשרה“, נאָר פּויערים־קינדער, וואָס האָבן די ליבע צו דער
ערד־אַרבעט געטראָגן ממש אין זייער בלוט. דאָס זענען געווען קינדער,
וואָס זענען געבוירן געוואָרן אין היימען פון פּויערים, זענען אויסגעוואַקסן
און דערצויגן געוואָרן אין דער סביבה פון אַרבעט און זענען זייער גאַנץ
לעבן געבליבן צוגעבונדן צו דער ערד, פונקט ווי אַ בוים איז צוגעוואַקסן
מיט זיינע וואַרצלען צו דער מאַמע־ערד. איך האָב זיי געקענט, די דאָזיקע
פּויערים־קינדער, בין אויסגעוואַקסן צוזאַמען מיט זיי, האָב געזען זייער
שווער אַבער געזונט און פּולבלוטיק לעבן, און דערפאַר זע איך זיי איצט
אין מיין דמיון ליגן ווי די אונטערגעהאַקטע ביימער, איבער וועלכע עס
איז אַן שום רחמנות דורכגעגאַנגען די שאַרף פון דער האַק, איך הער
ווי די מאַמע־ערד, וועלכע זיי האָבן מיט אַזויפיל ליבשאַפט באַאַרבעט,
געאַקערט און געזיט, הערט נישט אויף צו יאַמערן און וויינען ווען זי
פאַרוויגט זיי טאַג־טעגלעך אין איר שויס, ווי זיי האָבן געפונען מנוחה,
נאָך די אומבאַשרייבלעכע ליידן וואָס מען האָט זיי פאַרשאַפט — אַן אַ

פאליק לערנער

פארוואַס. יא, איך הער ווי די בעסאראבער ערד באַוויינט אירע יידישע קינדער.

אודאי איז דער אַרבעטס־אופן פון די יידישע פויערים אין בעסא־ראביע געווען פונקט אזוי פרימיטיוו ווי דער פון די נישט־יידישע פויע־רים. אַלס יידן אָבער, האָבן זיי געלעבט אַנדערש ווי דער נישט־יידישער פויער. זיי האָבן געהאַט דאָס וואָס מען רופט אַ „העכערן לעבנס־ניואָ“, אָדער, מיט אַנדערע ווערטער, זיי האָבן געגאַרט צו אַ העכערער מדרגה, וואָס האָט זיי אין אַ גרויסער מאָס אונטערשיידט פון דער אַרומיקער נישט־יידישער סביבה. עס איז פונדעסטוועגן אַ ספק, צי איז נאָך ערגעץ־וואו געווען אין דרום־מזרח־איראָפּע אַ יידישער ישוב וואָס האָט זיך אזוי אידענטיפיצירט מיט דעם לעבנסשטייגער פון דער נישט־יידישער סביבה, ווי אין בעסאראביע. אין מיין זכרון טויכן אויף געשטאַלטן פון יידן, נישט ווי איך האָב זיי געזען אין די שבתים און ימים טובים, ווען זיי פלעגן אויף זיך אַרויפציען די ספעציפישע יידישע גייסטיקייט און זיך באַמזען צו אַטעמען מיט דער יידישער נשמה־יתרהדיקייט, נאָר אין זייער וואַכע־דיקער וואָר, ווען זיי האָבן געלעבט זייער נאַטירלעך, אומיטלבאַר לעבן פון בעסאראבער יידן, ענלעך אויף דעם לעבן פון דעם אַרטיקן מאַלדאָ־וואַנישן פויער, פשוט, אַרנטלעך, אָן שום איבעריקע דריידלעך און חכמות. די דאָזיקע יידן, כּאָטש זיי זענען אין זייער אינטיים־טראַדיציאָנעלן און רעליגיעזן לעבן געווען צוגעבונדן און איינגעוועבט אין דעם כלל־ישראל, זענען אין זייער טאַג־טעגלעכן לעבן געווען אמתע נאַטור־קינדער פון דער בעסאראבער ערד, פונקט ווי אירע נישט־יידישע קינדער.

ווי האָט אויסגעזען דאָס צוזאַמענלעבן צווישן ייד און גוי אין בעסא־ראביע? וועגן דעם איז נייטיק עפעס צו זאָגן, ווייל די וואָס זענען נישט באַקאַנט מיט דעם געוועזענעם יידישן לעבן אין בעסאראביע, האָבן וועגן דעם אַ פאַלשע פאַרשטעלונג. דער טרויעריק־באַרימטער קעשענעווער פאַגראַם פון 1903, וואָס האָט בשעתו באַקומען אַזאַ טראַגישן אַפּקלאַנג אין דער יידישער וועלט, האָט געשאַפן דעם איינדרוק אַז דאָס איז געווען אַן אויסדרוק פון דער באַציונג וואָס די אַרטיקע באַפעלקערונג האָט געהאַט צו די יידן, דער אמת איז אָבער, אַז דער דאָזיקער פאַגראַם (ווי נישטיק ער זעט אונדז היינט אויס אין דעם שפיגל פון די טראַגעדיעס וואָס אונ־

א בעסאר אבער שטעטל

זייער פאלק האָט שפעטער איבערגעלעבט! איז געווען די אַרבעט פון דער רוסישער נאַטשאַלסטוואַ, מיט דער הילף פון דער אונטערוועלט. אַמױי-ניקסטנס האָט זיך אין אים באַטייליקט דער מאַלדאָוואַן, דאָס הייסט, דער אויטענטישער ניט־ידישער אורח פון בעסאַראַביע, וואָס האָט שטענדיק גע-לעבט מיטן ייִדן אין פריינטלעכע און גוטע באַצונגען. בכלל, איז זעלטן וווּ צו געפינען אַזאַ גוטהאַרציקן, גאַסטפריינטלעכן און אַרנטלעכן מענטשן ווי עס איז דער מאַלדאָוואַן פון בעסאַראַביע. ער איז פון תמיד אַ געווען דאָס האַרציקע נאַטור־קינד וואָס קאָן קיינעם קיין שלעכטס נישט טון, אויב מען באַגיט נישט קעגן אים קיין עוולה.

איך פערזענלעך, געדענק נישט אַז איך זאָל ווען עס איז האָבן געווען אַ האַנדלונג פון אַ מאַלדאָוואַן, הינטער וועלכער עס זאָל האָבן געווען באַ-ווסטיניקע ביזויל־קייט אָדער אויסגערעכנטע כוונה עמיצן שלעכטס צו טון. די שלעכטע אויסנאַמען אין דעם זין, זענען געווען די עלעמענטן וואָס האָבן זיך דערצויגן אויף דער אַמאַליקער צאַרישער רעאַקציאָנערער און אַנטיסעמיטישער פּאַליטיק און שפעטער אויף דער רומעניש־אַנטי-סעמיטישער פּראָפּאַגאַנדע, וואָס האָט אין משך פון די איבער צוואַנציק יאָר הערשאַפט אין בעסאַראַביע באַוויזן צו שאַפן אַ היבשע שאַוויניסטישע אינטעליגענץ צווישן די מאַלדאָוואַנישער יוגנט. די רעזולטאַטן פון דער דאָזיקער השפעה האָבן זיך געלאָזט פילן אין די מאַמענטן ווען דאָס בע-סאַראַבער ייִדנטום האָט איבערגעלעבט די טראַגעדיע פון דעם צווייטן וועלטקריג. די דאָקומענטן וואָס מתתיהו קאַרפּ ברענגט אין זיין בוך „טראַנסניסטריע“, באַשטעטיקן אַז די דאָזיקע פּראָפּאַגאַנדע האָט אויך באַוויזן צו פאַרוואַנדלען אַ טייל פון דער מאַלדאָוואַנישער באַפעלקערונג אין ווילדע היות.

דאָס האָט אַבער פאַסירט לעצטנס; אַמאַל איז געווען אַנדערש. דער מאַלדאָוואַן איז בודן־כלל געווען אַ פשוטער, אַרנטלעכער מענטש און דער ייִד האָט פון אים איבערגענומען אַט־די גוטע מידות. דאָס צוואַמען-לעבן צווישן ייִד און גוי איז געווען אַ פריינטלעכס. איך האָב געקענט מאַלדאָוואַנעס וואָס האָבן געהאַנדלט מיט ייִדן אויף גרויסע טויזנטער, אַן שום דאָקומענטן — אויפן וואָרט. געווען אַ סך מאַלדאָוואַנישע פויערים וואָס פלעגן זיך קומען האַלטן אַן עצה מיט זייערע באַקאַנטע ייִדן וועגן

פאליק לערנער

גאר אינטימע משפחה-ענינים, ווי א שידוך למשל. איך געדענק ווען קאסטאקע רודניטשאן, א בכבודיקער פויער פונעם נאָענטן דאָרף זאָלר-טשעני (יידן האָבן עס גערופן זאָלעשען) איז געקומען פרעגן אָן עצה ביי אברהם-הערש בערשטיין, א באַקאַנטער שניט-קרעמער, צי ער זאָל זיך מתחתן זיין מיט וואַסיליקע טשאַבאַן, וואָס איז געווען רייכער פון אים. אָבער פון קלענערן יחוס, ווי אים האָט זיך אויסגעדאַכט. דאָס געבן יידן געלט אויף פראַצענט אָן געעשריבענע דאָקומענטן, איז געווען אַ נאַטיר-לעכע זאַך ביי די בעסאַראַבער פויערים, פונקט ווי עס איז פאַר זיי געווען נאַטירלעך צו באַשטעלן אַ פאַר שטיוול ביי די שטעטלשע שוסטערס. אָדער זיך אויפנייען אַ "סוקמאַן" אָדער אַ ווייבעריש קליידל ביי די שניי-דערס פונעם שטעטל.

דאָס לעבן פונעם שטעטל, אויסער נאַטירלעך די אינטימ-יידישע, ענינים, איז געווען געקנופט און געבונדן מיט דעם נישט-יידישן לעבן פון דער סביבה. דאָס שטעטל איז געווען דער קאָמערציעלער און "אינדוס-טריעלער" צענטער פון אַזעלכע 25 דערפער וואָס האָבן עס אַרומגע-רינגלט. דער יאַריד, וואָס פלעגט זיך שטעלן אַלע דינסטיק, די מאַרק-טעג פון די זונטיקס און גוישע חגאות, די גויעס וואָס פלעגן טאַג-טעגלעך קומען אין שטעטל אַריין פאַרקויפן אַ פאַרל עופות, עטלעכע טויך אייער אָדער אַ בינטל פאַפּשויענע גרויפן אָדער מעל, זענען געווען דער אמתער אויסדרוק פון אַן אַרגאַנישן צוזאַמענלעבן צווישן ייד און מאַלאַדאָוואן. אפילו דאָס טיפישע דינגען זיך, ווען ייד און גוי האָבן געדאַרפט שליסן עפעס אַ "טראַנזאַקציע", האָט געהאַט אין זיך עפעס פון דעם געמישטן יידיש-מאַלאַדאָוואנישן לעבנסשטייגער. וואָס פאַר אַ פנים, מישטיינס-גע-זאַגט, וואָלט שוין געווען געהאַט דער גאַנצע משאַ-ומתן, ווען מען וואָלט פריער נישט געווען אַפגעשפילט די טיפישע סצענע פון דינגען זיך, צו-קלאַפנדיק דערביי קעגנזייטיק מיט די הענט?

אפילו אַ יידישע חתונה אין שטעטל האָט נישט געקאַנט אויסמיידן דעם נישט-יידישן מאַמענט. קיין יידישע כלי-זמרים זענען ביי אונז אין שטעטל נישט געווען, פלעגט מען אַראַפברענגען מאַלאַדאָוואנישע קאַפּעליעס פון די נאָענטע דערפער און, זיי מיט זייערע טיפישע "וואַלעכלעך", "בול-גאַריאסקעס", "פאַרניאַלעס" און דאַינעס, האָבן דער יידישער חתונה אַרויפ-

א בעס אראבער שטעטל

געוועזונגען דעם כאראקטער פון א מאלדאוואנישן „זשאק“*). יידן האבן גע-
טאנצט לויט דער מוזיק פון מאלדאוואנישע כלי-זמרים, האבן זיי עס
במילא געמוזט מאכן ווי די מאלדאוואנעס. דאס טראדיציאנעל יידישע
געבעקס, דער לעקעך, דאס קאמיש-ברויט, דער „באקעלווא“, די גאל-
דענע יויך (ביי אונדז אין בעסאראביע האט מען געזאגט „יוך“) פון דער
הופה-וועטשערע, דאס אויסרופן דרשה-געשאנק און די יידישע ברכות,
האבן זיך אויסגעמישט מיט דער טיפיש-מאלדאוואנישער מוזיק און מיט
די מאלדאוואנישע טענץ און עס האט זיך דערפון געשאפן די אייגנאר-
טיקייט פון אן עכט יידיש-בעסאראבער חתונה, וועלכע איז אין אנדערע
יידישע ישובים נישט געווען באקאנט.

יידישע חתונות אין בעסאראביע זענען געווען א שם-דבר פון שמחה
און חדווה און אפטמאל האט אזא חתונה געדויערט א וואך צייט און אפילו
לענגער. עלטערע מענטשן פלעגן דערציילן פון חתונות, וואס זענען געווען
אן אמתע קייט פון שמחות און הוליאנקעס, ווו וויין האט זיך געגאסן ווי
וואסער. איך אליין געדענק א חתונה וואס האט געדויערט א וואך צייט.
דאס איז געווען ווען אהרן יאסל לייבעלעס, א ייד א גביר, האט חתונה
געמאכט זיין בת-יחידה, חיהקעלע. א וואך צייט האט מען געפראוועט
אנבייסנס מיט וועטשערעס און געטרונקען וויין פון די אייגענע „זשעס“
(וויינגערטנער) און געגעסן מאמעליגע מיט קעז און פוטער. מיין מוטער
פלעגט דערציילן, אז זי האט אליין, מיט אירע אייגענע אויגן אמאל געזען
קלמן לייבעלעס, א ייד וואס האט געהאט אן אייגענע „זשע“, טאנצן אויפן
דאך פונעם הויז, אנהאלטנדיק זיך ביים קוימען, בעת איינער פון די
דאזיקע חתונות. עס איז אין דעם נישט געווען קיין שום גוזמא. איך אליין
האב נאך פארקאפט יידישע חתונות אין שטעטל, ווען עס האט געפעלט
ווייניק אז די צעיאכמערטע מחותנים זאלן גיין טאנצן אויפן דאך.

**

דאס איז געווען אמאל. די צייט האט אבער געטון אירס, אויך דאס
יידישע לעבן אין בעסאראביע האט זיך אנגעהויבן ענדערן אונטער די נייע

(*) זשאק — טאנץ.

פאליק לערנער

אומשטענדן און געבאָטן. די ערשטע פונדאָמענטאַלע ענדערונג אין בעסאַ-ראַביע, און פּאָלגלעך אין דעם ייִדישן לעבן פון יענעם לאַנד צווישן דעם פּרוט און דניעסטער, איז פּאַרגעקומען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען רומעניע האָט, לויט דעם פּרידנס־אַפּמאָך, אָנעקסירט בעסאַראַביע, וואָס האָט איבער הונדערט יאָר זיך געפונען אונטער רוסישער הערשאַפט. טראָץ דער דראַסטישער רוסיפיקאַטאָרישער פּאָליטיק פון דעם צאַרישן רעזשים, האָט זיך איר נישט איינגעגעבן צו ענדערן דעם אייגנטימלעכן כאַראַקטער פון דער בעסאַראַבער באַפעלקערונג, וואָס איז אין איר גרעס־טער מערהייט געווען אַ מאָלדאַוואַנישע, לויט דער שפּראַך און לויט דעם לעבנסשטייגער, דאָס הייסט, נאָענט צו דער רומענישער, איבערהויפּט צו דער פון מאָלדאַוואַ, דער מזרחדיקער טייל פון רומעניע, ווירטשאַפטלעך אַבער, איז בעסאַראַביע אין משך פון איבער הונדערט יאָר געוואָרן אַן איינגעגלידערטער באַשטאַנדטייל פון דער רוסישער אימפעריע און דאָס איבערגיין צו רומעניע האָט זיך באַלד אָפּגערופן אויף איר עקאָנאָמישער לאַגע, איבערהויפּט אויף דער לאַגע פון דער ייִדישער באַפעלקערונג, וואָס איז אין אַ גרויסער מאָס געווען — געוואָרן די לעצטע יאָרן פון דער רוסי־שער הערשאַפט — דער פּאַרמיטלערישער שיכט פונעם לעבן אין בעסאַ־ראַביע, דער נאַטיירלעכער קריזיס וואָס האָט זיך געשאַפן פון דער דאָזי־קער ענדערונג און די אויסגעשפּראַכן אַנטי־ייִדישע פּאָליטיק פון דעם נייעם רעזשים — דעם רומענישן — האָבן אונטערגעגראָבן דעם סאַלידן באַדן פון דעם ייִדישן ישוב אין בעסאַראַביע, ווען דער דאָזיקער באַדן — איבער־הויפּט אין עקאָנאָמישן זין — האָט זיך ווידער אָנגעהויבן צו סטאַביליזירן אין הסכּם מיט די נייע אומשטענדן, איז אונטערגעקומען דער נייער שטו־רעם, וואָס האָט אָנגעזאָגט די נייע ייִעלט־קאַטאַסטראַפּע, און וואָס האָט אַ סוף געמאַכט צום ייִדישן לעבן אין בעסאַראַביע אַלס אַ טייל פון דעם ייִדישן לעבן אין מזרח־איראָפּע בכלל. איצט, אונטער דעם סאָוועטישן רעזשים, געהער דאָס ייִדישע לעבן אין בעסאַראַביע, אויף וויפל עס איז עפעס געבליבן פון דעם נאָך דער גרויסער קאַטאַסטראַפּע, צו דער אַלגע־מינער טראַגעדיע פונעם רוסישן ייִדנטום, וואָס לעבט, פון ייִדישן קוק־ווינקל, אָפּגעריסן פון דעם איבעריקן טייל פון ייִדישן פּאָלק, אינאָלירט. ווי אין אַ גרויסער גייסטיקער תּפּיסה.

א בעסאר אבער שטעטל

דאס יידישע שטעטל פון בעסאר אביע, ווי דאס יידישע שטעטל בכלל אין מזרח-איראפע, איז אונטערגעגאנגען. דער יידישער אמאל, פול מיט אַזויפיל עכטן לעבנשטייגער, גייסטיקע שיינקייט, מאַראַלישע שטאַרקייט און גאַנצקייט, דראַנג צו עקזיסטירן און ציען ווייטער דעם גאַלדענעם פאַדעם פונעם יידישן פאַלק, פיין און האַפענונג, פאַרפאַלגונג און בטחון און דער עיקר — גלויבן אָן אַ שיעור, דער דאָזיקער יידישער אמאל פונעם בעסאַ-ראַבער שטעטל איז מער נישטאָ. ער לעבט נאָך ביי אונדז אין דמיון און פון דעם דאָזיקן דמיון וועלן מיר פרוּוון איבערגעבן געוויסע בילדער, לאַנד-שאַפטן און געשטאַלטן פון דעם געוועזענעם יידישן שטעטל אין בעסאַראַ-ביצ — פון די אמאליקע יאָרן...

„ ש ט י א פ „

(א געשענדעט שטעטל)

דאס שטעטל האט געהאט א נאמען — ווערטוושען — אבער גערופן האבן עס די מאלדאוואנעס פון דער סביבה — „שטיאפ“. ווען מען האט א פויער פון דער אומגעגנט געפרעגט: „אונדע טע דוטש“ — (וויזן פארסטו, וויזן גייסטו?) — האט ער געענטפערט: „לא שטיאפ“ (אין סטעפ אריין). „שטיאפ“ איז די מאלדאוואנישע ווערסיע פון סטעפ. אויך יידן האבן דאס שטעטל גערופן „דער סטעפ“. דער דאזיקער צונאמען האט ווייזט אויס געשטאמט גאר פון די ערשטע צייטן, ווען דאס שטעטל איז געגרינדעט געווארן, צוזאמען מיט דער גאנצער קייט יידישע קאלאניעס אין בעסא-ראביע. ווייזט אויס אז די געגנט — אגב איינע פון די שענסטע לאנד-שאפטן וואס איך האב ווען עס איז געזען — ווו דאס שטעטל האט זיך געפונען, האט אמאל געמוזט זיין א פארווילדעוועטע, פוסטע קרקע בתולה, ווען יידן האבן זיך דארט באזעצט און דערפון האט זיך גענומען דער נאמען „סטעפ“.

א צווייטער מאטיוו פארוואס מען האט דאס שטעטל גערופן „סטעפ“ איז אפשר געווען דאס, וואס אן ערך פינף קילאמעטער צו דרום צו האט זיך געפונען א דארף מיט דעם זעלבן נאמען — ווערטוושען. דאס דאזיקע דארף האט געהערט צו א פריץ — מילעגי — וואס איז געווען דער אייגנ-טימער פון נאך אייניקע דערפער פון דער געגנט. אויך דער וואלד וואס ביים שטעטל האט געהערט צו דעם דאזיקן גוטבאזיצער. ווייזט אויס, אז די לעב-דערייען אויף וועלכע די ערשטע יידישע קאלאניסטן זענען באזעצט געווארן,

פאליק לערנער

האָבן אויך געהערט צו דעם פריץ איידער מען האָט זיי אָפגעקויפט פאַר קאַלאָניאַציע. אין דער אָפיציעלער טערמינאָלאָגיע איז דער חילוק צווישן דעם שטעטל ווערטוושען און דעם דאָרף ווערטוושען געווען, וואָס דאָס ערשטע האָט מען גערופן „קאַלאָניאַ“ און דאָס צווייטע „סעלאָ“ (דאָרף, אין ריסיש). אין רומעניש, האָט מען דאָס שטעטל גערופן „קאַמונאַ“. אומאַפֿי־ציעל אָבער, האָבן די פּויערים גערופן דאָס דאָרף ביים נאָמען און דאָס שטעטל — „שטיאַפּ“.

אין מיינע צייטן, האָט דאָס שטעטל און די אומגעגנט מיט גאַרנישט געגעבן אַנצוהערן אַז אַמאָל איז דאָ געווען אַ סטעפּ. פונקט פאַרקערט — אַלץ איז דאָ געווען דער סאַמע היפּוך פון דעם וואָס מען פאַרשטייט אונטערן באַגריף „סטעפּ“. אויב סטעפּ איז דער סינאָנים פון אומענדלעכער, וויסער ווייטקייט, איז דאָ אַלץ געווען אינטימע, קאַנצענטרירטע פּרוכט־באַרקייט. די לאַנדשאַפט וואָס מ'האַט אַנגעזען פון אַלע זייטן — די געגנט איז באַשטאַנען פון בערג און טאַלן — איז געווען די הערלעכקייט אַליין. צו מערב, צפון און דרום זייט פונעם שטעטל, האָבן זיך אויסגעשפּרייט פּרוכטבאַרע שוואַרצערדיקע פעלדער, וואָס זענען זומער געווען באַדעקט מיט אַלערליי תּבואות, ווי ווייט דאָס אויג האָט געקאָנט זען. באַזונדערס פּרעכטיק זיינען געווען די אומענדלעכע שטרעקעס פאַרזייט מיט זונען־רויזן (סאַנעשניק) פון וועלכע מען פלעגט אין אונדזערע קאַנטן מאַכן בוימל. אין אונדזער געגנט האָט מען געקאָנט טרעפּן קאַמען מיט זונען־רויזן, ביז דרייסיק און פּערציק סענטימעטער די ברייט. די זונען־רויז פאַ־דערט אַ פּרוכטבאַרן באַדן און די בעסאַראַבער ערד איז דאָס געווען אין פּילסטן זין פון וואָרט. די מאַלאַדאוואַנעס, וואָס האָבן אַ באַזונדערע פּיעטעט צו דער ערד, פלעגן פאַרזיינען זונען־רויזען מיט ווייניק חשק, ווייל די פּלאַנץ מאַטערט גיך אויס דעם באַדן. אויב זיי האָבן עס דאָך געטון, איז דאָס געווען דערפאַר, ווייל די בוימל־פאַבריקן (מאַסלאַבוינעס) האָבן געפאַדערט רוישטאַפּן און האָבן געצאַלט גוטע פּרייזן. אַנדערע קולטיוון זענען געווען ווייץ, גערשטן, האַבער, קאַרן און פאַפּשויעס (מאַיס), דאָס לעצטע אַ זייער פאַרשפּרייטער קולטיוו אין רומעניע און בעסאַראַביע. די ייִדישע פעלדער זענען מיינסטנס געווען פאַרזייט מיט טאַבאַק, אַ פאַפּולערע באַשעפּטיקונג פון ייִדישע פּויערים אין בעסאַראַביע.

צו מזרח צו, אין דעם גרויסן טאל, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ רייזי-קער פראַגע-צייכן, האָט זיך געשעלנגלט דער „נעסטער“ (דניעסטער) און פון יענער זייט האָט מען אָנגעזען די נישט ווייניקער פרוכטבאַרע לענדער-רייען פון פּאָדאָליע. פּונווויטנס, ווי נאָר דאָס אויג האָט געקאָנט כאַפּן, האָט מען אין די בערג און אין טאל אָנגעזען די דערפער פון דער סביבה, מיט זייערע פאַרבליקע כאַטעס און שייערן. אין די זונטיקדיקע פאַרטאַגן, ווען אַלץ אַרום איז געווען שטיל, האָט מען געהערט דעם געקלאַנג פון קלויס-טער-גלאַקן און ווען אין די דערפער איז געווען אַ „זשאַק“, האָט מען פון דאָרט געהערט די פּריילעכע מוזיק פון די מאַלדאוואַנישע „בולגאַריאַסקעס“ און פּריילעכסן. אַלץ האָט אויסגעזען ווי איין גרויסע אידיליע פון שפע. מנוחה, פון גוטמוטיקער שלווה, וואָס וועט זיך אַזוי ציען ביז אין אַלע אייביקייטן. קיינער האָט זיך נישט געקאָנט פאַרשטעלן אַז די דאָזיקע לאַנד-שאַפט, דער דאָזיקער „סטעפּ“, וואָס איז קיין סטעפּ נישט געווען, וועט אַמאָל ענדערן זיין שטייגער, אַז דאָס וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ גן-עֶדֶן-התחתון, וועט אַמאָל פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ גהינום אויף דער ערד. קיינער האָט זיך נישט געקאָנט אויסמאַלן, אַז דאָרט וווּ וואַסער קוועלט ממש פון דער ערד אַרויס און וווּ פון אַלע זייטן ציען קרישטאַל-ריינע וואַסערן אויף צו פאַרייניקן זיך מיט דעם אייביק-אומרוקן שטראָם פונעם דניעסטער, — אַז דאָרט וועלן מענטשן אויסגיין פון דורשט. קיינער וואָלט נישט געווען געגלויבט אַז דאָס דאָזיקע שטעטל — דער סטעפּ, דער „שטיאַפּ“ — וואָס האָט זיך געבאַדן אין שפע פון די אַרומיקע פעלדער, פון די גערטנער, פון די ווינגערטנער, אַז דאָס דאָזיקע שטעטל וועט זיין אַן אָרט וווּ מענטשן וועלן שטאַרבן פאַר וואַנגער אין בוכשטעבלעכסטן זינען פון וואַרט. און דאָך האָט עס פאַסירט. עס זענען דערויף דאָ גענויע דאָקור מענטן וואָס שטיצן זיך אויף אַפיציעלע ראַפּאָרטן פון די רומענישע סאַטראַפּן וואָס האָבן אין יענער געגנט געהערשט אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט-מלחמה. די דאָזיקע ראַפּאָרטן זענען דאָקומענטן פון דער ערגסטער מענטשלעכער געפּאָלנקייט און רישעות. נאָך יאָרן פון שפע און ברכה, איז דאָס שטעטל — פּונקט ווי אַנדערע פון דעם מין אין בעסאַראַביע — פאַר-וואַנדלט געוואָרן אין אַ מקום פּורעניות, די חיות אין מענטשלעכען געשטאַלט האָבן עס באַמת פאַרוואַנדלט אין אַ ווילדן סטעפּ, וווּ טויזנטער יידן זענען

פאליק לערנער

אומגעקומען פון פייניקונגען, פון הונגער, דורשט, קראנקייטן און פון צוואנגס-ארבעט אין די ערגסטע באדינגונגען.

אייניקע דאטן פון רייך-סטאטיסטישן כאראקטער, וועלן באווייזן צו וואס מענטשלעכע ווילדקייט קאן דערפירן. לויט דער סטאטיסטיק וואס מתתיהו קארפ ברענגט אין זיין בוך „טראנסניסטריע“ (זייט 48), האט דאס שטעטל וועגן וועלכן עס איז די רייך — ווערטוושען — אין 1930 געהאט 1834 איינוווינער. אין 1941, איז די צאל איינוווינער 24.000 נפשות, ווייל דאס שטעטל איז פארוואנדלט געווארן אין איינעם פון די שוידערלעכסטע קאנצענטראציע-לאגערן פאר די יידן וואס זענען דעפארטירט געווארן קיין טראנסניסטריע. אין 1942 — קיין איין איינוווינער נישט. אין גאנץ בעסא-ראביע האבן אין יענער צייט געלעבט נישט מער ווי 227 (צוויי הונדערט זיבן און צוואנציק) יידן.

לויט דער סטאטיסטיק פון דעם זעלבן בוך (זייט 143) איז דאס פאר-מעגן פונעם שטעטל (אומבאוועגלעכס) אין 1941 באשטאנען פון 325 הייזער, 600 העקטאר וויינגארטן, 353 העקטאר אקערלאנד און דריי מילן. דאס איז די ציפער וואס ווערט אנגעגעבן אפיציעל אין א ראפארט צו די העכערע באהערדן וועגן דעם פארמעגן פון די יידישע שטעטלעך, נאך דעם וואס די רומענער האבן ווידער אקופירט בעסאראביע בעתן צווייטן וועלט-קריג.

וועגן דעם וואס די רומענישע חיות אין מענטשן געשטאלט האבן גע-מאכט פון מיין געבוירן-שטעטל, דערציילט מתתיהו קארפ אין דעם בוך „טראנסניסטריע“ (זייט 106) דאס ווייטערדיקע: „אין ווערטוושען איז דער שוידערלעכסטער לאגער. דאָ הערשט דער קאלאָנעל אַגאַפּיע און די קאַ-פּיטאַנען בוראדעסקו און ראדולעסקו. אַריבער 20 טויזנט מענטשן וווינען אויף אַ שטח וואָס וואָלט קוים געקלעקט פאַר אַ צענטל פון זיי. די מערסטע וווינונגען זענען אַן דעכער, ווייל די בלעך איז אַראַפּגענומען געוואָרן לויט אַ באַפעל פון קאַלאָנעל אַגאַפּיע כדי צו מאַכן פון איר פּושקעלעך אויף פעטס און זייף. די מענטשן זענען אויסגעשעפט, נאָך קאַרגע צוויי חדשים אַרומגעיאַגט צו ווערן פון איין זייט דניעסטר צו דער אַנדערער. זיי פאַר-מאַגן שוין מער גאַרנישט, אַפּילו נישט צו פאַרקויפּן פון זיך, נישט צום אויסטוישן אַפּילו, ווייל אַלץ איז ביי זיי צוגערויבט געוואָרן אויפן וועג אַדער אין לאַגער. ביי זייער גאַנצער אַרעמקייט מוזן זיי נאָך צאַלן אַ טעג-

לעכע טאקסע פון צוויי לעי פאר יעדער פערזאן וואס גייט ארויס פון לאַ גער עפעס איינקויפן. אפילו דאָס לעשן דעם דורשט קומט זיי אויך אָן שווער, ווייל ביי די עטלעכע ברונעמער שטייט מען אין דער ריי שעהן־לאַנג צוליב אַ קענדלעך וואַסער. אויסגעהונגערטע, געשלאַגענע און צעפיי־ניקטע, מוזן די מענטשן דערפילן שווערע און אומזיסטיקע אַרבעט, ווי למשל אויסשטיינערן דעם לאַגער מיט שטיינער וואָס ווערן געבראַכט פון דניעסטער. די קאַפּיטאַנען בוראדעסקו און ראָדולעסקו, פאַר וועלכע עס ציטערט דער גאַנצער לאַגער, פאַרגוואַלטיקן יידישע מיידלעך און פרויען. פון קעלט, פון הונגער און פון אַן אַ שיעור יסורים, שטאַרבן טעגלעך צענדליקער מענטשן.

דאָס איז, אין קורצן, אַ באַריכט וועגן דעם וואָס די חיות אין דער געשטאַלט פון מענטשן האָבן געמאַכט פון אַ יידיש שטעטל, וואָס יידן האָבן גערופן „דער סטעפּ“ אין די גוים — „שטיאפּ“. דאָס האָבן זיי געמאַכט פון אַ שטעטל וואָס האָט פּונווייטנס אויסגעזען ווי אַ פרעכטיק מאַלעריש בילד, איינגעפאַסט אין דער אַרומיקער לאַנדשאַפּט. דאָס שטעטל האָט זיך געפונען אויף אַ באַרגיקן פּלאַטלאַנד און ווען מען פלעגט אַנקומען פון דער באַן־סטאַנציע אונקיטעשט וואָס האָט זיך געפונען דרייצן קילאָמעטער צו דרום־צו, האָט עס פּונווייטנס אויסגעזען ווי איינער פון די עקזאָטישע באַרג־ישובים וואָס מען זעט אויף די קונסטבילדער פון די באַרגיקע לענדער. פונדערווייטנס האָבן אייביק גערויכערט די הויכע קווימענעס פון די צוויי גרויסע מילן, אַרום וועלכע עס איז שטענדיק געווען אַ יאָריד פון פּויערשע פּוירלעך וואָס פלעגן קומען אָפּמאַלן פאַפּשויע און ווייצן־מעל. לעבן די מילן האָט מען אָנגעזען דעם בית־עולם, וואָס האָט זיך געפונען אויף אַ שיפּוע ביים וואַלד. מען האָט אויך אָנגעזען די נייע הייזער וואָס מען האָט די לעצטע יאָרן אויסגעבויט, פון רויטע, געברענטע ציגל, מיט זייערע רויטע אַדער גרינע דעכער. דער וואַלד האָט צו מזרח צו אויסגעזען ווי אַ ריזי־קער פאַרק, וואָס האָט זיך אויסגעטיילט פון דער אַרומיקער לאַנדשאַפּט. וווּ מען איז געגאַנגען און וווּ מען איז געשטאַנען, האָט אַין דעם דאָזיקן שטעטל געקוועלט וואַסער פון דער ערד אַרויס און — מענטשן זענען דאָרט גע־שטאַרבן פאַר אַ טרונק וואַסער, ווען די רומענישע באַרבאַרן האָבן דאָס שטעטל פאַרוואַנדלט אין אַ פּייניקונגס־און טויט־לאַגער; קאַן דען געמאַלט

פאליק לערנער

זיין א גרעסערער חוזק אז מען זאל שטארבן פון דורשט אין א געגנט וווּ עס געפינט זיך איינער פון די שענסטע טייכן פון דרום-מזרח-איראפע און וווּ וואסער קוועלט ממש פון אלע זייטן?

אין מיין פריער קינדהייט האָב איך געהערט אַלטע לייט דערציילן מעשה-נוראס פון יענע צייטן ווען דער סטעפּ איז טאַקע געווען אַ סטעפּ, אַ ווילדעניש. אין מיינע יאָרן, איז פון דעם סטעפּ פאַרבליבן בלויז דער נאַמען. שפעטער, ווען איך האָב דאָס שטעטל געזען בלויז אין דמיון, האָט די מענטשלעכע רישעות עס צוריק פאַרוואַנדלט אין אַ סטעפּ, אין אַ וויל-דערניש, וווּ מענטשן זענען אויסגעגאַנגען פון דורשט און פון הונגער. דער „שיפעט“ פונעם שטעטל האָט ווייטער געגעבן זיין קרישטאַל-ריינע וואַסער, אָבער נישט פאַר די פאַרשפאַרטע יידן. די מילן האָבן ווייטער געמאַלן מעל. אָבער די יידן זענען געשטאַרבן פון הונגער. די פעלדער האָבן ווייטער גע-בליט, די גערטנער און ווינגערטנער האָבן געגעבן זייער פרוכט, אָבער נישט פאַר די יידן. די באַצויבערנדיקע לאַנדשאַפט פון אַרום, איז פאַר-וואַנדלט געוואָרן אין אַ יאַמערטאַל. אויפן „ווייסן באַרג“ האָבן יידן געהאַקט שטיינער אויף צו ברוקירן די גאַסן — פאַר וועמען? זייערע טרערן פון פיין האָבן זיך אויסגעמישט מיט די אומרוקע וואַסערן פונעם דניעסטר און זענען שפורלאָז פאַרשוונדן געוואָרן. זייער געוויין איז פון קיי-נעם נישט געהערט געוואָרן און פאַרשלאָסן איז געווען דער הימל צו זייער צער.

צווישן די וואָס זענען אומגעקומען אין דעם דאָזיקן שטעטל זענען אויך געווען מיינע עלטערן. אייך זיי זענען פאַרפייניקט געוואָרן צום טויט און האָבן באַקומען זייער אייביקע רו אין אַן אומבאַקאַנטן קבר. אויך זיי האָבן מיטגעמאַכט דעם גורל פון די זעקס מיליאָן קדושים. און ווען איך טראַכט פון זיי און פון אַנדערע טויזנטער יידן וואָס זענען דאָרט פאַר-פייניקט געוואָרן צום טויט, זע איך אין מיין דמיון מיין געבוירן-שטעטל נישט נאָר אַ צעשטערטס, נאָר אויך אַ געשענדעטס.

יא, דאָס איז דער סך-הכל — אַ געשענדעט שטעטל.

(*) שיפעט — קוואַל.

דער „נעמטר“

טייכן זענען די אָדערן דורך וועלכע עס רינט די זאָפּט פון דער ערד. לויט זייער אויסערלעכן אויסזען, זענען זיי די זילבערנע פעדים וואָס שטרייפן דורך איר מראה, וואָס בייט זיך לויט די צייטן פונעם יאָר. טייכן זענען דער קענצייכן פון שפע; זיי זענען די ברוסטן, פון וועלכע עס זייגן די מענטשלעכע ישובים וואָס האָבן זיך פאַרפונדעוועט ביי זייערע ברעגן. ווי דער טרייעסטער אויסדרוק פון דער נאַטור, האָבן זיי אויך זייערע צייטן פון בייזקייט, זען זיי זענען זיך נוקם אין אַלץ וואָס וואָגט צו שטיין פון זייער נאָענט. אין אַזעלכע צייטן, נעמען זיי אָפּטמאַל אָפּ מיט פראַצענט פאַר דער שפע וואָס זיי שענקען אין די צייטן פון מילדקייט. פאַרפלייצונג איו, נאָך דער ערדציטערניש, די ערגסטע פלאַג פון וועלכער עס לייט אייביק דער מענטש. די מענטשן וואָס וווינען ביים ברעגן פון אַ טייך, וויסן אַז זיי מוזן פון צייט צו צייט צאָלן אַ שטייער פאַר דער ברכה וואָס עס ברענגט זיי דאָס וואָסער.

בעסאַראַביע, די ערד אויף וועלכער איך בין געבוירן געוואָרן, האָט צוויי טייכן וואָס וואָשן אייביק אירע ברעגן. אין מערב, ווערט זי געוואָשן פונעם פרוט, וואָס טיילט זי אָפּ פון דער רומענישער מאַלדאָווע; אין מזרח, ווערט זי אייביק געוואָשן פון די וואָסערן פונעם דניעסטער, וואָס ווערט געבוירן אין די קאַרפּאַטן-בערג, ערגעץ אין גאַליציע און ענדיקט זיך דאָרט וווּ ער פאַלט אַריין אין דעם שוואַרצן ים. דעם פרוט האָב איך אַ סך מאַל געזען, געפאַרן איבער אים; דעם דניעסטער האָב איך שטענדיק געזען, זינט מיין פריסטער קינדהייט און שפעטער, אין די צייטן פון יוגנט. צווישן די טייערסטע דעראינערונגען פון יענע ווייטע צייטן און צוזאַמען

פאליק לערנער

מיט די ליבע געשטאלטן פון מיינע עלטערן, שוועסטער און ברידער, משפחה-אייגענע, חברים און אומפארגעסלעכע לאַנדשאַפטן פון מיין גע- בירן-סביבה, שיינט ער צו מיר אַרויס ווי איינס פון יענע בילדער וואָס לאָזן זיך נישט פאַרגעסן. די וואָס זענען געבוירן געוואָרן און אויסגע- וואַקסן אין יענע קאַנטן פון בעסאַראַביע, קאַנען, פּונקט ווי איך, זיכער נישט פאַרגעסן דעם „נעסטער“, ווי יידן האָבן אים גערופן מיט אַ קורצן און פאַראיינפאַכטן נאָמען. דער „נעסטער“ איז פאַר אונדו געווען עפעס וואָס איז אומצעשיידבאַר מיט דער לאַנדשאַפט אין וועלכער מיר האָבן צום ערשטן מאל דערזען גאַטס וועלט און פון איר הנאה געהאַט מיט יענער נאַטירלעכקייט און אומיטלבאַרקייט וואָס מען געפינט נאָר ביי דאַרפסלייט, ביי פּויערים, מיר, די איינוווינער פונעם שטעטל, וואָלטן זיך נישט גע- קאַנט פאַרשטעלן דעם קיום פון דער וועלט אָן דעם „נעסטער“, פּונקט, למשל, ווי מיר וואָלטן זיך נישט געקאַנט פאַרשטעלן די עקזיסטענץ פון אונדזער שטעטל אָן דער „וויסער שיל“ אָדער אָן דעם „שיפעט“, וועל- כער האָט באַזאָרגט אַ האַלב שטעטל מיט וואַסער.

לויט די דאָטן וואָס ווערן אָנגעגעבן אין די טעקסטן פון געאָגראַפיע, פאַרמאָגט דער דניעסטער אַ לענג פון 1.387 קילאָמעטער. פאַר מיר פער- זענלעך שפּילט נישט קיין ראַלע צי די דאָזיקע ציפער איז יאָ אָדער נישט ריכטיק, ווייל מיך אינטערעסירט בלויז דער „נעסטער“ אַזוי ווי איך האָב אים געזען און געפילט און נישט דער דניעסטער, ווי ער ווערט געשיל- דערט אין די געאָגראַפישע טעקסטן. אין די ראַמען פון דער אַלגעמיינער געאָגראַפישער מאַפע, איז דער דניעסטער, ביי זיין גאַנצער וויכטיקייט ווי אַ וואַסער-וועג, נישט מער ווי אַ קליין, נישטיק פּעדימל אין דעם אומ- געהויערן געוועב פון דער וואַסער-פּאַנאָראַמע פון דער ערד. פאַר מיר אַבער, איז דער „נעסטער“ אַ טייל פון אַ לאַנדשאַפט אויף וועלכער איך האָב געקוקט אין משך פון אַ קנאַפּ פּערטל יאָרהונדערט, אַ לאַנדשאַפט אין וועלכער איך האָב געזען די גאַנצע וועלט און געחלומט וועגן איר מיינע- שענסטע חלומות, איידער איך בין צוגעקומען נענטער צו איר און זי דערזען אין איר אמתער געשטאַלט... ווען איך האָב מיך געבאָדן אין „נעסטער“ איז מיין חלום נאָך געווען אַ גאַנצער, אָן אומבאַריטער און שיינער; ווען איך האָב מיך שפּעטער געבאָדן אין דונאַי — בעת איך האָב

א בעסאר אבער שטעטל

דורכגעמאכט מיליטערדינסט אין רומעניע — האָט אַ גרויע וואָר שוין היפש אַ תל-געמאַכט פון דעם דאָזיקן חלום; און ווען איך האָב מיך געבאָדן אין טייך פאַראַנאָ און אין לאַ פּלאַטאַ-טייך, אין דרום-אַמעריקע, האָט די ווירקלעכקייט שוין געהאַט אָפּגערוקט מיין „נעסטער“-חלום אין דער ווייטער פאַרגאַנגענהייט אַריין און היינט זעט ער אויס, דער דאָזיקער חלום, ווי אַן אומגלויבלעך מעשהלע פון טויזנט און איין נאַכט.

איך געדענק דעם „נעסטער“, ווען ער איז געווען אַ וויכטיקער וואַסער-וועג פון דרום-מזרח-אייראָפּע, איבער וועלכן עס האָט געשוויבלט מיט מענטשלעכער אַרבעט און באַוועגונג. דאָס איז געווען אין מיינע קינדער-יאָרן און אין דער פּריער יוגנט, ווען בעסאַראַביע איז נאָך געווען אַ פּראָ-ווינץ פון דער צאַרישער רוסלאַנד. דערנאָך, געדענק איך, איז ער איבער נאַכט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ פשוטער גרענעץ-ליניע און האָט אַנ-געהויבן פּוסט-און-פּאַסעווען. דאָס האָט פּאַסירט אין 1918, ווען רומעניע האָט אַקופּירט בעסאַראַביע און זיך צוגערוקט ביז צו די ברעגן פונעם דניעסטער. זינט דעמאָלט איז דער „נעסטער“, וואָס האָט פּריער געשפּרודלט כייט באַוועגונג און מיט לעבן ווי אַ נויטיקער און נוצלעכער טראַקט, פאַרוואַנדלט געוואָרן. נישט נאָר אין אַ גרענעץ-ליניע וואָס האָט אָפּגע-טיילט צוויי לענדער, נאָר אויך אין אַ פּאַליטישער ליניע, וואָס האָט אָפּ-געטיילט צוויי פיינטלעכע וועלטן: די קאָפיטאַליסטישע וועלט-אַרדענונג פון דער סאַציאַליסטישער.

מיר דאַכט זיך אַז איך וועל נישט פעלשעווען ווען איך וועל זאָגן, אַז זינט דעם טאָג וואָס דער „נעסטער“ איז געוואָרן נישט מער ווי אַ גרענעץ, האָט זיך אָפּגעטון פון אים די שכינה, ער איז געוואָרן טרויעריק, ער איז מער נישט צעשניטן געוואָרן פון די „פאַראַכאָדן“ וואָס פלעגן איבער אים גיין און פירן פּאַסאַזשירן און משאָ. עס האָט מער נישט אָפּגעקלונגען אויף אים דאָס ליד פונעם שיפּער און פונעם פישער. עס האָבן אויפּגעהערט באַווייזן זיך די פייערלעך פון די לאַסט-באַרושעס וואָס פלעגן איבער אים גיין טאָג און נאַכט, פייערלעך וואָס האָבן זיך באַוועגט לאַנגזאַם אין די פּינצטערע נעכט און האָבן אויסגעזען ווי מיסטעריעזע ליכט-געשפּענסטער, וואָס האָבן דערציילט פון נישט-דאָזיקע וועלטן. עס האָבן אויפּגעהערט ציען איבער אים די „ספּלאָועס“ פון געהילף, וואָס מען האָט אַראָפּגעשיקט

פאליק לערנער

מיטן וואסער צו די פארטן פונעם שווארצן ים און פון דארט מיט שיפן אין די ווייטע לינדער. ער איז געווארן „ארבעטסלאז“, דער ווונדערבאר-שיינער טייך, און זיינע וואסערן האבן געצויגן ציללאז און אין ניוועץ אריינגעפאלן אין שווארצן ים, ווו זיי זענען פארשוונדן געווארן שפורלאז, אן א שום נוצן פאר עפעס, פאר עמיצן. ער איז פון א וועג וואס האט פארבונדן מענטש מיט מענטש, פארוואנדלט געווארן אין א פשוטן ווא-סער-ראוו וואס האט אפגעטיילט מענטש פון מענטש. אנטשטאט דעם הייליקן געזעץ פון ארבעט און שעפערשקייט וואס האט פון קדמונים אן געהערשט ביי זיינע ברעגן, האט אנגעהויבן הערשן דאס געזעץ פו פארברעכן אין דער נאכט, פון קאנטראבאנד און פון מארד. זינט דעמאלט האט די אומ-געזעצלעכקייט זיך אויפיל אינגעבירגערט אין דעם מענטשלעכן לעבן, ביז עס האט דערפריט צו דער עפאכע פון „טראנסניסטריע“, וואס אין דער יידישער איבערזעצונג מיינט עס פשוט און פראסט — פון יענער זייט דניעסטר. און וואס „טראנסניסטריע“ מיינט, דארף מען שוין היינט קיינעם נישט דערציילן. „טראנסניסטריע“ מיינט דאס אוישוויץ, דאס מיי-האנעק און טרעבלינקע פון דעם בעסארעבער און רומענישן יידנטום. עס איז באשערט געווען, אן דער „נעסטר“, דער טייך פון מיינע קינד הייט אין יוגנט-חלומות, זאל אין זיך איינזאפן די טרערן און דאס בלוט פון הינדערטער טויזנטער יידן, צווישן זיי מיינע אייגן בלוט און פלייש. א, צו וואס די מענטשלעכע רשעות האט געקאנט דערפירן!

נאך דעם וואס דער „נעסטר“ איז געווארן די גרענעץ צווישן רומעניע און סאוועטן-רוסלאנד, האבן איך נאך אליין באוויזן צו זען מיט מיינע אייגענע אויגן א מין „טראנסניסטריע“ אויף דער צווייטער זייט. דאס איז געווען אין די יארן 1921, 1922 און 1923, ווען אין אוקראינע האבן גע-בישעוועט די פעטלירישע פאגראמען און טויזנטער יידן זענען אין גרויס בהלה געלאפן איבערן דניעסטר קיין בעסארעביע אויף צו ראטעווען זיך פון אומקום. יענע „טראנסניסטריע“, וועלכע איך האב געהאט די געלעגנ-הייט צו זען אין דער געשטאלט פון די טויזנטער פליטים וואס האבן זיך געוואלגערט ביי אונדז אין שטעטל, ווי אין אנדערע ברעג-שובים, איז שוין געווען געניג טראגיש, אן מען זאל וועגן דעם אנטרייבן א נייע „איכה“. עס האבן אויך נישט געפעלט קיין הרוגים. אויף דעם בית-עולם

פון אונדזער שטעטל זענען צוגעקומען 33 פרישע קברים פון יעדן, וואָס זענען דערשאַסן געוואָרן ביים קרייצן דעם דניעסטר. איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן דאָס בילד וואָס איך האָב געזען אויף דעם שטעטלשן בית-עולם, ווען עס איז פון בוקאַרעשט אַראָפּגעקומען אַן אויספאַרשונג-קאַמיסיע פון מיליטערישע מעדיקער דורכצופירן אַן אַנקעטע פון די דאָזיקע מאָרדן, וואָס האָבן נאַכט נאָך נאַכט פאַסירט ביי די ברעגן פונעם דניעסטר. מען האָט דעמאָלט אויסגעגראָבן עטלעכע הרוגים און זיי גע-פאַלמעסט, אָבער וואָס האָט מען געקאַנט דערגיין, אַז די מתים גופא האָבן געשוויגן און גאַרנישט געקאַנט דערציילן. די זאך איז געווען קלאַר: עס האָט זיך דאָ געהאַנדלט וועגן שוידערלעכע פאַרברעכנס וואָס האָבן גאַר-נישט געהאַט צו 'טון מיטן פאַרטיידיקן דאָס געזעץ, נאָר מיט די נידע-ריקסטע און געמיינסטע אינסטינקטן פון מאָרד און רויב. דער אָפיציר פון דער גרענעץ-וואַך, אַ געוויסער לאַקאַטינענט מאַראַרעסקו, אַ טיפּ פון אַ רומענישן געוויסנלאַזן מיליטאַר, וועלכער איז געווען דער הויפט-שולדיג-קער אין די דאָזיקע מאָרדן, איז „באַשטראַפט“ געוואָרן דערמיט וואָס מען האָט אים איבערגעפירט ערגעץ אַנדערש און מען האָט געשמועסט אַז מען האָט אים געהעכערט דעם ראַנג אויף קאַפיטאַן פאַר זיינע „אויסגעצייכנטע לייסטונגען“ ביים באַשיצן די גרענעץ פונעם פּאָטערלאַנד.

וואָס אָבער איז געווען די „טראַנסניסטריע“ פון די צוואַנציקער יאָרן אין פאַרגלייך מיט דער „טראַנסניסטריע“ פון די פּערציקער יאָרן, ווען דער „נעסטער“. אַט דער פרידלעכער און שעפּערישער טייך פון מיינע קינדער-יאָרן, איז געוואָרן דאָס געשפּענסט, און אויך דער קבר פון הונד-דערטער טויזנטער יידן, זאָל איך אים שעלטן דערפאַר? פאַרוואָס קומט עס אים? צי שווייזשע איז ער שולדיק אין דעם וואָס די רשעות פון די מענטשן האָט זיין נאָמען פאַרוואַנדלט אין אַ שרעק-וואָרט פאַר טויזנטער אומשולדיקע און אומבאַשיצטע מענטשן? צי האָט ער דען נישט דער-פילט דאָס געטלעכע געבאַט פון ברענגען שפּע און ברכה, ביז די מענטשן האָבן אים פאַרוואַנדלט אין אַ קללה? ניין, איך וועל דעם „נעסטער“ נישט שעלטן, ווייל איך ווייס אַז ער האָט נישט געוואַלט ווערן דאָס וואָס די מענטשלעכע רשעות האָט פון אים געמאַכט, פונקט ווי די וועלדער אַרום טרעבלינקע און מיידאַנעק האָבן נישט געוואַלט ווערן קיין בית-עולמס

פאליק לערנער

פארן אש פון מיליאנען אומגעבראכטע מענטשן. איך האָב די גרויל און די שאַנד פון דער לעצטער „טראַנסניסטריע“ איבערגעלעבט פונדער-ווייטנס און ביז היינט קאָן זיך מיין האַרץ נישט באַרויקן פון שאַנדע, וואָס אין מיין געבוירן-שטעטל — וואָס די נאַצי-רומענער האָבן פאַרוואַנדלט אין אַ מוראדיקן קאַנצענטראַציע-לאַגער — זענען טויזנטער מענטשן גע-שטאַרבן פאַר אַ ביסל וואַסער.

איך האָב וועגן דער שאַנד וואָס די מענטשן האָבן געבראַכט אויפן דניעסטער געהערט פונדערווייטנס, אָבער די ברכה פונעם „נעסטער“ האָב איך געקאָנט פונדערנאָענט, אין יענע ווייטע קינדער-יאָרן, ווען ער איז נאָך נישט געווען זאָס וואָס מענטשן האָבן געמאַכט פון אים. מיר איז דער „נעסטער“ פאַרבליבן איינגעקריצט אין זכרון אַזויווי איך האָב אים פון מיין פריסטער קינדהייט געזען פון אונדזער קיך-פענצטער. שעהנלאַנג פלעג איך ליב האָבן צו שטיין און קוקן אויפן „נעסטער“ וואָס האָט פונווייטנס אויסגעזען ווי אַן אומבאַוועגלעכער זילבערנער פאַס, וואָס האָט געביטן דעם קאָליר לויט? וועטער. אין אַ שיינעם זוניקן טאָג, פלעגט דער דאָזי-קער זילבער-שטרייף אין דער אַרומיקער ווונדערבאַרער לאַנדשאַפט פון באַרג און טאָל, שימערירן מיט מיליאַנען רעגנבויגן-קאָלירן. אין כמאַרנע, ווינטיקע טעג, איז זיין אויסזען געוואָרן ערנסט און גראַ און עס האָט אויס-געזען ווי ער וואַלט זיך בייזערן אויף דער סטיכע וואָס מאַכט אַ תל פון זיין אויסזען. ווינטער, ווען דער פראַסט האָט פאַרקאוועט דעם גאַנצן אַרום אין זיינע אייזיקע קייטן, איז דער „נעסטער“ פאַרשווונדן געוואָרן. אויף עטלעכע חדשים צייט איז זיין אויבערפלאַך פאַרפאַנצערט געוואָרן מיט אַ דיקן שיכט אייז און אַ צוגעעדקטער מיטן שניי, האָט ער אויסגעזען ווי איינס מיט דער אַרומיקער יבשה. מען פלעגט דאָן פאַרן איבער אים, ווי איבער אַן אייזערנער בריק אָן דער מינדעסטער מורא אַז דאָס אייז זאָל זיך איינברעכן. אונטן האָט דער טייך אָנגעהאַלטן זיין אייביקן געלויף צום שוואַרצן ים אין אויבן זענען איבער אים געפאַרן שווער-אַנגעלאָדענע פויערשע שליטנס. ווען דער ווינטער פלעגט אַריבער, די קעלטן האָבן נאַכגעלאָזט, האָט דער „נעסטער“ זיך באַפרייט פון זיינע אייזיקע קייטן און האָט ווידער אָנגעהויבן דורכשטרייפן די אַרומיקע גרינע לאַנדשאַפט מיט זיין זילבערנעם בליאַסק. באַפרייען זיך פון דעם דיקן אייז-שיכט, פלעגט

דער „נעסטר“ מיט א מוראדיקן קראך, וואָס האָט אָפּגעהילכט ווי הונ-
דערטער קאַנאַנעז־שאַסן, און דערנאָך האָבן די קריעס אין משך פון אַ
פּאַר וואָכן געצויגן מיטן וואַסער־שטראָם ביז ער פּלעגט ענדלעך ווערן
ריין פון אייז און דאָן האָט זיך ווידער אָנגעהויבן די באַוועגונג פון „פּאַ-
ראַכאַדן“, באַרזשעס און געהיליך־ספּלאַוועס. איינס פון די מערקווירדיקסטע
בילדער איז געווען, ווען דער טייך האָט זיך באַפּרייט פון זיין ווינטערדיקן
צודעק און דאָס אייז האָט זיך גענומען באַוועגן. אינצווישן דער אַרומיקער
לאַנדשאַפט, וועלכע איז נאָך געווען באַדעקט מיט שניי, האָט עס אויס־
געזען ווי די ערד אַליין וואַלט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ פּליסיקער מאַסע
און זי באַוועגט זיך אין אַ באַשטימטער ריכטונג. דאָס איז געווען די
צייט פונעם יאָר. ווען דער טייך פּלעגט אַרויס פון די ברעגן און אַנ-
מאַכן גרויסע שאַדנס. אין זיין אימפעטדיקן געלויף, פּלעגט ער אויף די
ברעגן אַנוואַרפן גאַנצע בערג מיט אייז און פאַרשלעפּן אַלץ וואָס ער האָט
אָנגעטראָפּן אין וועג. די ערב־פּרילינג־צייט וואָס פּלעגט אין אונדזערע
קאַנטן דערוועקן אַזויפיל פּרייד אין די מענטשלעכע הערצער, נאָך די
שווערע, קאַלטע ווינטערס, איז אַבער געווען אַ צייט פון שרעק און זאָרג
פאַר די ישובים וואָס האָבן זיך געפונען אין דער נידער, נאָענט פונעם
ברעג. אונדזער שטעטל האָט נישט געהאַט די דאָזיקע זאָרג, ווייל עס
האָט זיך געפונען אויף אַ באַרג־פּלאַך אַרום אַ האַלבן קילאָמעטער פונעם
טייך. פונקט פאַרקערט, פאַר די איינוווינער פון אונדזער שטעטל, איז די
נאָך־ווינטער־סטיכע פון דעם אויפגעריסענעם „נעסטר“ געווען איינס פון
די שענסטע בילדער וואָס מען קאָן זיך פאַרשטעלן.

אין אונדזער געגנט האָט דער „נעסטר“ אויסגעזען פונדערווייטנס
זוי אַ ריזיקער פּרעגצייכן, וועלכן מען האָט אָנגעזען אויף אַ שטח פון
אַרום פופצן קילאָמעטער אַרום. דער בעסאַראַבער ברעג איז געווען די
אויסערלעכע זייט פון דעם דאָזיקן פּרעגצייכן און די אינעווייניקסטע זייט
איז געווען אַ שטיק אוקראַינער ערד וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ ריזיקע
אויסגעשטרעקטע צונג. אויף אַט דעם שטיק ערד האָט זיך אַמאָל געפונען
אַ ייִדיש דאָרף וואָס האָט געהייסן אַלעקסאַנדראָווקע און גערופן האָט מען
עס „קאָט“. ביי אונדז אין שטעטל האָט מען יענע יידן גערופן די „קאָ-
טעווער גנבים“, כאַטש געווען זענען זיי ערלעכע האַרעפּאַשניקעס, וואָס

פאליק לערנער

פלעגן זיך אריבערשיפן דעם „נעסטר“ און ברענגען די פראדוקציע פון זייער פראצע צו פארקויפן אויף די מארקטעג און יארדיים פון אונדזער שטעטל. איך געדענק ווען די יידן פון יענעם דארף האבן אויסגעוואנדערט קיין דרום-אמעריקע. טייל קיין ארגענטינע און טייל קיין בראזיל, ווו זיי זענען קאלאניזירט געווארן פון דער „ניקא“. אויף זייער ארט האבן זיך באזעצט נישט-יידישע פויערים און „קאט“ איז געווארן א גויש דארף. צוליב אט דעם דאזיקן יידישן דארף, איז דער „נעסטר“ פארבליבן אין מיינע זכרונות פון די קינדעריארן אלס א „יידישער“ טייך. די קאטעווער יידן האבן נישט געהאט קיין אייגענע שיל, פלעגן זיי אין די ימים-נוראים אריבערקומען צו אונדז אין שטעטל דאווענען מיט יידן בציבור. עס גע-דענקט זיך מיר אן אינטיםער עפיזאד. ווען זיי זענען אוועקגעפארן קיין דרום-אמעריקע, האט די בעל-מלאכהשע שיל פון אונדזער שטעטל, וואס מען האט נאר-וואס געהאט אויסגעבויט, אפגעקויפט ביי זיי א ספר-תורה. מיין טאטע מיט בייקע שניידער, וואס זענען געווען די גבאים פון דער שיל, זענען געגאנגען אריבערברענגען דאס ספר-תורה. עס איז געווען אין סאמע מיטן ווינטער. דער „נעסטער“ איז „געשטאנען“ א פארפרוירענער, די געגנט ארום און ארום באדעקט מיט א וויסער שניידעק, און צוויי יידן, גוט-באפעלצטע, טראגן א ספר-תורה פון יענער זייט „נעסטר“. אן עפיזאד וועלכן איך קאן נישט פארגעסן, כאטש שוין מער ווי פינף-און-פערציק יאר אן ער האט פאסירט.

ווי דער לייזער גיט זיך מסתמא רעכענונג, ווערט דאָ כסדר גערעדט מיט טערמינען פון „געווען“, כאטש וואס שייך דעם דניעסטר איז אַזאָ אויסדרוק מער ווי אומנאטירלעך, ווייל דער טייך גופאָ איז דאָך נישט קיין זאך וואָס געהער צו דער פאָרגאַנגענהייט. דער דניעסטר עקזיסטירט היינט, פונקט ווי ער האָט עקזיסטירט זיין טויזנטער יאָרן און וועט עק-זיסטירן כל-זמן די וועלט וועט האָבן אַ קיום. מען דאַרף אָבער נישט מיינען, אַז איך זאָג „געווען“ על-פי-טעות. איך זאָג דאָס גאַנץ באַוויסט-זיניק, ווייל פאַר מיר איז נישט דער מינדעסטער ספק, אַז פון ייִדישן קוק-ווינקל געהער דער דניעסטר צו דער פאָרגאַנגענהייט. אין מיינע זכרונות זע איך אים ווי אַ „ייִדישער“ טייך, פונקט ווי איך זע דעם וואָלד פונעם שטעטל אלס „ייִדישן“. די פייגל וואָס זינגען „שירה“ ביי מענדעלע-מוכר-

א בעסאר אבער שטעטל

כפרים און די ביימער וואָס „שטייען שמונה-עשרה“, זענען נישט קיין ליי-דיקער באַגריף און עפעס מער ווי סתם אַ שיינע ייִדישע מעטאָפּאָרע. אויב דער רבֿנוֹ-של־עולם האָט באַשאַפֿן ווערבעס ביים ברעג־פֿונעם דניעסטער, איז צוליב וואָס האָט ער זיי געקאָנט באַשאַפֿן, אויב נישט, אָן ייִדן זאָלן האָבן ווי צו נעמען צווייגלעך אויף הושענות? און אויב דער בורא־עולם האָט באַשאַפֿן דעם „נעסטער“, בכדי מען זאָל קאָנען שיקן מיט אים געהילף פֿון בוקאווינע צו די פּאַרטן פֿונעם שוואַרצן ים, האָט ער דאָך בשעת־מעשה זיכער אינוינען געהאַט אָן ייִדן וועלן ראש־השנה דאַרפֿן גיין צו תּשליך און ווער נאָך ווי דער „נעסטער“ האָט עס אָווי געקאָנט אייפֿנעמען זייערע זינד און זיי מיטנעמען מיט זיך אין „מצולות ים“, ווי עס זאָגט זיך אין די תּפילות פֿון „תּשליך“? און אויב גאָט ברוד־הואַ האָט באַפֿעלקערט דעם „נעסטער“ מיט פעטע קאַרפֿן, „מאַרענעס“ און אַנ־דערע מינים פּיש — און על־פּי־דין כּשרע פּיש — איז צו וואָס האָט ער עס געטון אויב נישט אָן די ייִדן פֿון אונדזער שטעטל און פֿון אַנדערע שטעטלעך וואָס האָבן זיך געפֿונען ביי זיינע ברעגן, זאָלן האָבן דגים אויף שבת און יום־טובֿ? און צי איז דער „נעסטער“ נישט באַשאַפֿן געוואָרן, אָן ייִדישע מיידלעך זאָלן זימער קאָנען גיין וואַשן גרעט און ייִדישע ייִנג־לעך זאָלן זיך באַזלן אין זיינע קלאַרע וואַסערן וויפֿל זייער האַרץ גלוסט און ייִדן האָבן דאָך אויך געדאַרפט פֿרנסה, איז צו וואָס האָט אים דער רבֿנוֹ-של־עולם באַשאַפֿן אויב נישט אָן טויזנטער ייִדן זאָלן ציען פֿון אים זייער חיונה? אַוודאי האָט דער אויבערשטער באַשאַפֿן דעם „נעסטער“ אויך צוליב „עפעס אַנדערש“, אָבער פֿאַר אונדז איז ער קודם־כל געווען אַ „ייִדישער“ טייך און אויב ביי זיינע ברעגן זענען מער נישט געבליבן קיין ייִדן, הייסט עס אָן ער איז „געווען“, אָן ער איז שוין מער נישטאַ. די „לאַנדשאַפֿט“ פֿון דער ייִדישער געשיכטע פֿאַרמאָגט אַ סך טייכן, וואָס האָבן זיך איינגעגלידערט אין איר ווי אַרגאַנישע באַגריפֿן פֿון אונ־דזער וואַנדערן איכער דער וועלט. „על נהרות בבל“ איז נישט סתם אַ פּאָעטיש־אַבסטראַקטער באַגריף, נאָר איינער פֿון די וועג־שטיינער וואָס צייכנט אָן דעם אָנהייב פֿון אונדזער וועג צו ווערן אַ וועלט־פּאָלק. פֿונקט ווי די טייכן פֿרת און חידקל, געפינען זיך אויף אונדזער מאַפע די טייכן גואַדאַלקיוויר, טאַכאַ און עבראַ פֿון שפּאַניע. די טייכן ריין, דונאַ, דניע־

פאליק לערנער

פער און ניצמאן, זענען אויך נעמען וואָס זענען אומצעטיילבאַר פון דער יידישער געשיכטע. און וואָס זאָל מען שוין זאָגן וועגן דער ווייסל? דאָ האָבן מיר דאָך ממש צו טון מיט אַ נאַמען פון אַ טייך וואָס איז געוואָרן מער יידישער באַגריף ווי פּוילישער, הגם ער געפינט זיך אין פּוילן. היינט זענען אָט די טייכן באַגריפן וואָס געהערן צו דער קאַטעגאָריע פון „גע-ווען“. די ווייסל איז היינט צו טאָג פון יידישן שטאַנדפּונקט נישט וויי-ניקער פאַרגאַנגענהייט, ווי עס זענען די טייכן פּרת און חידקל, אָדער די טייכן פון שפּאַניע, ווי עס האָט מיט הונדערטער יאָרן צוריק געשפּרודלט אַ שטאַרק יידיש מאַסן-לעבן. די דאָזיקע טייכן זענען דאָ, זיי זענען גע-בליבן, אָבער פאַר דער יידישער געשיכטע זענען זיי „געווען“. דאָס זעלבע קומט פאַר מיטן דניעסטער. דער טייך עקזיסטירט איצט נאָך אַלס דניעסטער אָדער אַלס ניסטרויל, ווי עס רופן אים די רומענער. אַלס „נעסטער“, ווי עס האָבן אים גערופן די יידן וואָס האָבן געווינט ביי זיינע ברעגן, עקזיס-טירט ער שוין נישט מער. דאָס איז פאַרגאַנגענהייט.

ביי די ברעגן פון אַ סך טייכן אויף דער וועלט האָבן יידן געלעבט אין משך פון זייער לאַנגער וואַנדער-געשיכטע. נישט נאָר זייער ערדיש, מאַטעריעל לעבן האָבן זיי פאַרבונדן מיט די דאָזיקע טייכן, נאָר אויך זייער גייסטיק לעבן האָבן זיי פאַרוועבט מיט זיי. ביי טייכן פון בבל האָט זיך אָנגעהויבן דער פּראָצעס פון אַ גייסטיקער יידישער שאַפּונג, וואָס איז געוואָרן דער יסוד פון דעם גרויסן גייסטיקן אוצר וואָס דאָס יידנטום האָט שפּעטער געשאַפּן. איבער טויזנט יאָר האָט עקזיסטירט דער יידי-שער גייסטיקער צענטער ביי די טייכן פּרת און חידקל. ביי די טייכן גוּאָדאַלקיוויר, טאַכאַ און עבראַ, אין שפּאַניע האָט זיך ווידער צעבליט דער יידישער גייסטיקער געניוס און געשאַפּן גרויסע אינטעלעקטועלע און פּאַעטישע ווערטן פון אוניווערסאַלן פאַרנעם. אין שפּעטן מיטלאַלטער, האָט דער יידישער גייסט זיך צעבליט ביי די טייכן ריין, דונאַי, ווייסל, ניצמאן, בוג, פּרוט און דניעסטער. אין משך פון יאָרהונדערטער האָט ביי די ברעגן פון די דאָזיקע טייכן אָפּגעקלונגען דאָס יידישע וואָרט, דער יידישער ניגון, דער יידישער קרעכץ אונטער דער בייטש פונעם נוגש. עס האָט זיך אויך געהערט דער געזונטער אַטעם פון יידישער אַרבעט, פון יידישער פּראָצע. ווער עס האָט פּערזענלעך געקענט די יידישע האַרע-

פאשניקעס ביי די ברעגן פונעם דניעסטר, וועט מיט שטוינונג אפוארפן דעם בילבול אז יידן זענען א פאלק פון בלויו פאראזיטן, פון לידיקגייער און לופט-מענטשן. איך האב געקענט די יידישע ערדארבעטער פון די בעסאר אבער שטעטלעך, די טאבאק-פלאנטאטאָרס, די ציגלמאכער, די וויין-טרהעטערס, די יידישע בעל-מלאכות, וואָס פלעגן ווינטער אַרבעטן ביז שפעט נאָך האַלבער נאַכט אויף צו פאַרדינען די חיונה, איך געדענק די יידישע טיטון-פאַפּישעוויקעס, וואָס האָבן דורך די נעכט געאַרבעט אין די פאַרשטיקטע צימערן ביים צונויפלייגן בלעטל אויף בלעטל פון דעם טאַבאק וואָס זיי אַליין האָבן פאַרזייט, באַגאַסן, געפראשעוועט, אַראַפּ-גענומען פון די פעלדער, אויפגעסיליוועט און געטריקנט. אַט דאָס זענען עס געווען די „פאַראַזיטן“ פון די בעסאַראַבער יידישע שטעטלעך, אַט דאָס זענען עס געווען די „לופט-מענטשן“, יידן האָרעפאַשניקעס, ערלעכע אַר-בעטער, וועלכע מען האָט אויף אַ געמיינעם אופן באַצייכנט אַלס אַזעלכע וואָס לעבן פון יענעם אַרבעט. און דער יידישער סוחר פונעם בעסאַראַבער שטעטל, צי איז ער טאַקע געווען אַזאַ שעדלעכער עלעמענט ווי מען האָט געזאָגט? עס איז נישט אמת. אויך ער האָט ביטער געהאַרעוועט אויף צו פאַרדינען זיין אויסקומעניש און איז געווען אַ וויכטיקער טייל אין דער פרימיטיווער עקאָנאָמישער סטרוקטור פון דעם בעסאַראַבער דאַרפישן לעבן. ווער ווייסט זיי עס וואָלט געווען אויסגעזען די דאָליע פונעם מאַל-דאָוואַנישן פּויער, ווען דער יידישער סוחר, דער יידישער מעקלער, דער אַזוי-גערופענער „שיפעטינעק“, וואָלט נישט געווען געשאַפן קיין אַפּאַק-מעגלעכקייטן פאַר זיין פּראָדוקציע. דער פשוטער ערלעכער מאַלדאוואַן האָט אַפּגעשאַצט די דאָזיקע ראַלע פונעם יידישן סוחר און געלעבט מיט אים בשלום, אָבער עס האָבן נישט געפעלט אַזעלכע וואָס האָבן אים אַנ-גערייצט אויפן יידן, אַנגעוויזן אויף אים מיטן פינגער און געזאָגט: — אַט-דער אַרבעט נישט און לעבט פון דיין פּראַצע!

אויך דער „נעסטער“ האָט נישט אויסגעמיטן די שאַנדע. אויך ער האָט געזען די חרפה פון פאַרטרייבן די יידישע אינוווינער וואָס האָבן געלעבט ביי זיינע ברעגן אין משך פון יאָרהונדערטער. אויך זיינע וואַסערן האָבן זיך אויסגעמישט מיט דעם אומשולדיק פאַרגאַסענעם יידישן בלוט. אויך ער האָט געהערט די לעצטע געשרייען פון יידישע קינדער וואָס מען

פאלק לערנער

האָט געוואָרפֿן אין זיינע אָפּגרוֹנטן. אויך ביי זיינע ברעגן האָט זיך איבער־
גאַתזרט דער מוראדיקער גלגל־החזור פונעם גורל פון אַ פּאַלק וואָס האָט
אומעטום געשאַפֿן און מען האָט אים פון אומעטום פּאַרטריבן.
פונעם „נעסטר“ וואָס זינגט צו מיר אַרויס פון מיינע קינדער־יאָרן.
איז געוואָרן „טראַנסניסטריע“, — די שאַנד וואָס האָט אויף אייביק פּאַר־
גיפּטעט מיין האַרץ, וואָס וועט זיך שוין קיינמאַל נישט באַרוקן.

דער וואַלד

דער וואַלד פונעם שטעטל איז געווען אַ ייִדישער וואַלד. הגם ער האָט נישט געהערט צו קיין איינעם פון די שטעטלשע יידן.

דער וואַלד האָט געהערט צו אַ גוישן פריץ, געהאַט אַ גוישן וועכטער מיט אַ צוויירעריקער שרויט־ביקס און מיט דריי אמתע, סאַמאַראַדנע, גוישע בייזע הינט, וואָס פלעגן אים נאַכלויפן ווהיין ער איז געגאַנגען, און דאָך איז ער געווען אַ ייִדישער וואַלד. צו דעם וועכטער — יאַקוב האָט ער געהייסן — וועלן מיר זיך נאָך דאַרפן אומקערן, ווייל מיט זיין פערזאָן איז געווען פאַרבונדן דער גורל פון אַ סך שטעטלשע יידן, בעסער געזאַגט, פון זייערע ציגן. (איך בעט נישט לאַכן פון די ציגן, ווייל זיי האָבן געשפילט זייער אַ וויכטיקע ראַלע אין דער אויסקומעניש פון גאַר אַ גרויסן פראַצענט פון די שטעטלשע איינוווינער, זכרונם לברכה). אַ יאַקוב האָט אויסגעאיבט זיין אויטאָריטעט איבערן שטעטל מיט דעם גאַנצן כאַווסטזיין פון זיין מעכטיקער פערזענלעכקייט. דערצו האָט פאַר אים נישט עקזיסטירט קיין שום סוד, ווייל ער, זיין ווייב און זיינע קינדער, דריי שיקסעס ווי די שלאַנקע טאַפּאַליעס, (קיין זכרים האָט אים גאָט נישט געגעבן), האָבן גערעדט ייִדיש „ווי אַ וואַסער“.

דאָס שטעטל האָט זיך געפונען אויף אַ באַרג־פלאַך, ביים ברעג פונעם טייך דניעסטר. אויף צוזוקומען צום טייך, האָט מען געדאַרפט אַראַפּנידערן דורך אַ שיפּוע פון אַרום אַ האַלבן קילאָמעטער און אויף אַט דעם דאָזיקן שיפּוע האָט זיך געפונען דער וואַלד איבער אַ שטח פון עטלעכע קילאָמעטער. אונטן, ביים ברעג פונעם טייך, איז געווען אַ שמאַד־לער לאַנדפאַס, אַן אויסערגעוויינלעך פרוכטבאַרער, וווּ „ברוך דער רויִ-

פאליק לערנער

טער, א ייד פונעם שטעטל, וואָס האָט געהאַט די אייביקע קאַנצעסיע פאַר זיין גאַרטן פון גרינוואַרג און געמיזע. זומער־צייט, פלעגן רוסישע קאַצאַפּעס אַפּדינגען דאָרט שטיקער לאַנד און פלאַנצן באַשטאַנעס פון אר־ גערקעס, אַרבוועס און דיניעס, וועלכע האָבן געהאַט זייער אַפּאַק־מאַרק אויף די מאַרק־טעג און יאַרידים פון אונדזער שטעטל און די אַרומיקע דערפער. אין די זומער־דיקע שבתים פלעגט די יוגנט זיך דורכשפאַצירן צו די דאָזיקע באַשטאַנעס, קויפן בחצי־חינם אַרבוועס און דיניעס און איינ־ אַרדענען סעודות אין די אַרומיקע גראָזן אַדער ביים ברעג פונעם דיניעס־טר. קליינוואַרג, וועלכעס האָט נישט געהאַט פאַרוואָס צו קויפן, פלעגט פון צייט צו צייט עובר זיין אויפן „לאַ תגנוב“ און ווען דער באַלעבאַס פונעם באַשטאַן האָט זיך פאַרקוקט, „נעמען“ עטלעכע אַרבוועס און זיי אויפּעסן צווישן די ביימער פון דעם נאַענטן וואַלד. דאָס דאָזיקע „נעמען“ איז גיכער געווען אַזאַ מין סאָרט „האַב־י“, אַ ספּאַרט, פאַר דער קליינער חברה, ווייל די גוטע רוסיאַקעס פלעגן סיי ווי נישט אַפּזאַגן זיך צו שענקען אַ פאַר אַרבוועס. ווען עמיצער האָט זיי געבעטן, זיי פלעגן אַבער ווערן אויסער זיך, ווען זיי האָבן פעסטגעשטעלט אַז עמיצער האָט גענומען די פרוכט פון זייער אַרבעט אַן געלט, אויף אייגענעם חשבון. זייער איינגעבוירענער חוש פאַר פּריוואַט־ אייגנטום און זייער פּרימיטיוו, געזונט געפיל פאַר אַרנטלעכקייט, פלעגט אויפרייסן ווי אַ פּולווער־פאַס ווען זיי האָבן אַנטדעקט אַ גבּה אין זייערע געביטן, און עס פלעגט אַפט קומען צו סקאַנדאַלן און געשלעגן.

דער וואַלד איז על־פּיר־רוב באַשטאַנען פון דעמבענע און יאַסנאַווע ביימער און פון אַלערליי קוסטעס. ער האָט אַבער אויך געהאַט ערטער וווּ עס האָבן געוואַקסן ביימער מיט קליינע ווילדע באַרלעך, עפעלעך, „דרען“, און שוואַרצע קאַרשן. פאַר אונדז קליינוואַרג, זענען די דאָזיקע ערטער מיט די פרוכט־ביימער געווען די געביטן פון אונדזערע אַוואַנטורעס, געפונען האָבן זיך די דאָזיקע פרוכט־ביימער ווייט אין די געדיכטענישן פונעם וואַלד און די עקסקורסיעס אַהין האָבן געהאַט אין זיך עפעס פון עקזאָטישן רייץ. נאַטירלעך, האָט יעדע איינציקע גרופע יאַטן געהאַט אירע אייגענע „פּאַסעיעס“ פון אַזעלכע פרוכט־ביימער און נישט איינמאַל פלעגט עס קומען צו געשלעגן ווען איין גרופע האָט „משיג־גבּול“ געווען דאָס „אייג־

טום" פון א צווייטער. אין איינער אַזא "מלחמה" האָב איך אַמאָל געכאַפּט מיט אַ הרודע ערד אין אַן אויג אַז איך בין שיעור נישט בלינד געוואָרן. ווער עס איז נישט באַקענט מיט בעסאַראַביע, וועט אפשר דענקען אַז די קינדער פלעגן קריכן אין די געדיכטענישן פונעם וואַלד זוכן די ווילדע פרוכטן, ווייל זיי זענען געווען זשענע אויף דעם. דער אמתער אמת איז אָבער, אַז נישט דאָס איז געווען די סיבה. בעסאַראַביע איז געבענטשט מיט אַן אויסערגעוויינלעכער שפע פון אַלערליי פרוכטן און זומער־צייט, אין דעם הויך־סעזאָן, ווען די סעדער ווערן צייטיק, האָט מען זיי געקויפט ממש בחצי־חינם. די פויערים פון די אַרומיקע דערפער פלעגן אין די מאַרק־טעג און יאָרדים זיך אויסשטעלן מיט פולע זעגענער ווינישל, קאַרשן, באַרן, עפל, פלוימען, און אַנדערע פרוכטן, און פאַר געציילטע קאַפּיקעס (און שפעטער: רומענישע לעיען), האָט מען געקויפט פולע עמערס ווינישל אָדער זעק מיט באַרלעך, עפל און פלוימען. וועגן קיין זשענעקייט אויף אַ פרוכט האָט דאָ נישט געקאָנט זיין קיין רייד און פונדעסטוועגן פלעגט דאָס קליינ־וואַרג זיך מקריב זיין, קריכן אין די געדיכטענישן פונעם וואַלד און זיך קוויקן מיט די ווילדע, שוואַצע ביטערע קאַרשן, מיט די טערפקע באַרלעך אָדער מיט די זויערע עפעלעך. די סיבה איז דאָ געווען נישט די זשענעקייט, נאָר דער קינדערשער דראַנג נאָך אַוואַנטורעס. דער וואַלד וואָס האָט זיך געפונען ביים סאַמע ראַנד פונעם שטעטל, האָט אין אונדזער קינדערשער פאַנטאַזיע זיך פאַרגעשטעלט ווי עפעס וואָס געפינט זיך אין אַנדערן עק וועלט און די גרינע ווילדע פרוכטן וואָס מיר פלעגן אויפקלייבן מיט אמתע מסירת־נפש און אין שרעק פאַר יאַקובס הינט, האָבן ביי אונדז געהאַט דעם טעם גן־עדן. און עס איז גאַנץ פאַרשטענדלעך פאַרוואָס; דאָס זענען געווען די פרוכטן פון אונדזער געוואַגטקייט און קינדערשן דראַנג נאָך קונדסערייען. יעדנפאַלס, זענען דאָס געווען אַוואַנטורעס פון ייִדישע קינדער און די ביימער פונעם וואַלד האָבן געהערט די ייִדישע שפראַך און — גע־ענטפערט אויף ייִדיש...

באַזונדערס גרויס זענען געווען אונדזערע "פאַסעסיעס" פון קוסטעס מיט "רויטעטשקעס", אַ רויטע פרוכט ווי אַ מאַסלינע די גרויס מיט שטע־כיקע קערעלעך אינעווייניק און פון אַ זיס־זויערלעכן, טערפקען טעם. די "רויטעטשקעס" פלעגן צייטיק ווערן אין שפעט־זומער און האַרבסט און

פאליק לערנער

אויך דאן, ווען דער וואַלד האָט אָנגעהויבן אַראָפּצוואַרפן פון זיך דאָס גע-
בלעטער און גענומען אַטעמען מיט דער טיפער מעלאַנכאָליע פון דער
דרום־רוסישער לאַנדשאַפּט, האָבן מיר קליינוואַרג זיך נישט געפוילט צו
גיין אויפקלייבן זיי. אַן אַנדער „פאַרמעגן“ זענען געווען די קוסטעס מיט
„זויערע בלעטלעך“, וועלכע מיר פלעגן אַנרייסן און עסן רויע, פרישע,
נאַרוואַס פון דער נאַטור, זוי מען עסט אַ גוט־צוגעפראָוועטן סאַלאַט. עס
האָבן אין דעם וואַלד אויך נישט געפעלט אַנדערע יאָגדעס און „פּאַליני-
צעס“, וועלכע מיר פלעגן אויפקלייבן און עסן. דאָס אַלץ האָט, נאַטירלעך,
געהערט נאַמינעל צום גוישן פרייך, אָבער די אמתע באַלעבאַטים זענען מיר
געווען איבער דעם דאָזיקן פאַרמעגן און אַפילו יאַקוב, וועלכער האָט אָנ-
געהאַלטן זיין ממשלה איבערן וואַלד מיט אַן אייזערנער האַנט ווען עס האָט
זיך געהאַנדלט וועגן די שטעטלשע צייגן, האָט נישט געוואָגט צו מישן זיך
אין די זאַכן וואָס זענען געווען פון אונדזער „יוריסדיקציע“. דאָ זענען מיר
געווען די הערשער און מיר האָבן אונדזער אייגנטום פאַרוואַלטעט לויט אַ
שטרענגן סדר פון — מיינס און דיינס...

**

איך ווייס נישט צו וועמען דער וואַלד געהער היינט צו טאָג, אָבער קיין
ייִדישער איז ער שוין זיכער נישט; ער איז מער נישט קיין ייִדישער צוליב
דעם זייער פאַרשטענדלעכן מאַטיוו וואָס עס זענען מער נישט געבליבן קיין
ייִדן אין דעם שטעטל.

ביי מענדעלע־מוכר־ספרים שטייען די ביימער שמונה־עשרה און די
פייגל זינגען שירה. ער האָט געזען די נאַטור דורך ייִדישע ברילן, דער זיידע
פון אונדזער ליטעראַטור, ווייל אַזוי האָט זי טאַקע אויסגעזען אין יענע
קאַנטן. דער וואַלד פון אונדזער שטעטל האָט אויך נישט געקאַנט זיין אָנ-
דערש זוי אַ ייִדישער וואַלד. פון דעם וואָס איך האָב פריער געזאָגט, איז
צו זען אַז אין דעם דאָזיקן וואַלד איז געקומען צום אויסדרוק די פרייד פון
דעם ייִדישן קינד ביים זוכן און געפינען אַוואַנטורעס. עס האָט אין אים
אַפגעקלונגען דאָס ייִדישע וואָרט אויף אַן אוממיטלבאַרן און נאַטירלעכן
אופן. נישט זיין באַלעבאַס דעם גוישן פרייך האָט דער וואַלד געקאַנט, נאָר

דאָס ייִדישע קינד, און אפילו זיין גוישער וועכטער האָט זיך געמוזט אונ-
טערוואַרפֿן די אומשטענדן און רעדן ייִדיש. יאָ, יאָקוב האָט גערעדט ייִדיש!
אויב אונדזער שטעטל, ווי אַלע אַנדערע ייִדישע שטעטלעך, האָט גע-
אַטעמט מיט דעם שיינעם און האַרציקן ייִדישן יום־טוב, האָט דער וואַלד
זיך מיטבאַטייליקט מיט זיין חלק אין די דאָזיקע פייערלעכקייטן. שבועות,
פלעגן די היימען פונעם שטעטל אויסגעפּוצט ווערן מיט דעם שמעקעדיקן
גרינס, וואָס מיר קינדער האָבן געבראַכט צו טראָגן פונעם וואַלד. דער
וואַלד האָט באַזאָרגט, מיט אַ מערקווירדיקער שפּע, סכך פאַר די שטעטלשע
סוכות. ל"ג בעומר זענען מיר אין פּולער אויסשטאַטונג פון פייל־און־בויגן
געגאַנגען מיטן רבין און שפּעטער מיטן "מורה" (לערער) אין וואַלד אַרײַן.
ראש־השנה זענען די יידן פונעם שטעטל געגאַנגען אין וואַלד אַרײַן צו
"תשליך" און פון דאָרט אַרײַנגעוואַרפֿן אַלע עבירות אין טיך אַרײַן, וועל־
כער האָט זיי מיט זיין אימפעטיקן שטראָם פאַרטראָגן צום ים, ווי עס שטייט
געשריבן; ותשליך במצולות ים כל חטאתם... די ביימער פונעם וואַלד זע-
נען געווען לעבעדיקע עדות פון אַט־דעם סימבאָלישן ייִדישן פּראָצעס פון
רײַניקן זיך פון די זינד. ט"ו בשבט, האָבן מיר קינדער געוויסט, אַז עס איז
יום־טוב ביי די ביימער פונעם וואַלד, כאָטש פונקט דעמאָלט זענען זיי גע-
שטאַנען נאַקעטע, טרויעריקע און געציטערט פון קעלט. תשעה־באב, האָט
אינדז דער וואַלד צוגעשטעלט בערלעך, מיט וועלכע מיר פלעגן זיך וואַרפֿן.
פונעם וואַלד האָט מען גענומען די דעמבענע בעזעמלעך מיט וועלכע יידן
פלעגן זיך ערב־שבת און ערב יום־טוב גוט אויסשמיסן אין דער שוויץ־
באָד אויף דער אויבערשטער באַנק. ווינטער־צייט, פלעגן די אַרעמעלייט גיין
אין וואַלד אַרײַן אויפקלייבן טרוקענע צווייגן אויף צו דערוואַרעמען די היי-
זער. על־פי געזעץ איז דאָס געווען פאַרבאָטן, אָבער יאָקוב האָט זיך געהאַט
זיין אייגענע אויסטייטשונג פון די געזעצן און פלעגט זיך נישט מאַכן זעענ־
דיק, אין אַזעלכע פּאַלן פון מענטשלעכער נויט. ער האָט צופיל געקאַנט
דאָס לעבן פונעם שטעטל און די אַרעמקייט פון אייניקע איינוווינער, אַז
ער זאָל זיי נישט לאָזן קלייבן קיין טרוקענע צווייגן אום ווינטער. אויב עס
איז געווען עמיצער וואָס האָט געוויסט אַז דער וואַלד איז אַ ייִדישער איז
דאָס געווען יאָקוב, כאָטש ער האָט גוט געוויסט צו וועמען ער געהער...

פאליק לערנער

**
*

בדרך-כלל, האָט יאָקוב, אַלס די איינציקע און אַבסאָלוטע אויטאָריטעט פונעם וואָלד (ווייל דעם פריץ, דעם אייגנטלעכן באַלעבאַס, האָט קיין בן־אדם קיינמאָל נישט אָנגעזען) זיך באַצויגן מיט מידת־הרחמים צו די שטעט־טלשע יידן און זיי געלאָזט באַנוצן זיך מיטן וואָלד ווי מיט זייער אייגנט. עס האָט אים נישט געאַרט וואָס די יוגנט שפּאַצירט דאָרט אום און „שפּילט ליבעס“. ער האָט גאַרנישט אויסגעזעצט קעגן דעם וואָס דאָס ייִדישע קליינ־וואָרג פּראָוועט דאָרטן קונדסערייען. זומער־צייט פּלעגן יידן שבת פּאַר־נאַכט גיין אין וואָלד אַריין „כאַפּן“ פּרישע לופּט. עס האָט אים נישט געאַרט וואָס מיר האָבן דאָרט געקאַמאַנדעוועט ל"ג בעומר, גענומען גרינס אויף שבוועות אָדער סכך אויף סוכות. אדרבא, ווען ער פּלעגט פּאַרבייגיין, מיט זיינע הינט און מיט דער ביקס אויפן אַקסל, און זען די אַלע זאַכענישן, פּלעגט ער אַפּירקוקן פון אונטער דעם גלאַנציקן דאַשעק, מיט אַ שמייכל פון צווישן די וויצענע וואַנצעס, ווי איינער רעדט: שפּילט אייך; שפּילט אייך, יידעלעך. ער האָט זיך דאָ געפּילט ווי דער קעניג וואָס טיילט אויס גנאָד צו די אונטערטאַנען וואָס וווינען אין זיינע מאַיאַנטקעס. זאָלן זיי הנאה האָבן די שקלאַפּן; גאָט האָט געגעבן אַזויפּיל, אַז עס וועט סטאַיען פּאַר אַלעמען... און טאַמער האָבן ייִדישע אַרעמעלייט אויפגעקליבן טרוקענע צווייגן אויף צו הייצן די הרובע, איז וועמען ברענגען זיי דערמיט שאָדן? כייִוויִסי ווערן זיי פאַרפּוילט און גייען אַוועק אין ניוועק, טאָ זאָלן מענטשן בעסער זיך דערוואַרעמען די ביינער. יא, יאָקוב האָט דאָס אַלץ צוגעזען און גאַרנישט געזאָגט; ער האָט געהאַט גאָט אין האַרצן...

געווען איז אַבער אַ געביט אין שטעטל צו וועלכן יאָקוב האָט אָנגע־ווענדט דעם מידת־הדין מיט דער גאַנצער שטרענגקייט פון זיין מעכטיקער אויטאָריטעט; די שטעטלשע ציגן. ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן די שטעטלשע ציגן איז יאָקוב געווען ממש אַן אכזר און האָט נישט געוויסט פון קיין רחמנות. קוים האָט ער געכאַפּט אַ ציג וואָס האָט געפאַשעט אין וואָלד אָדער געצופּט די בלעטער פון די ביימער און קוסטעס, האָט ער זי פאַרטריבן צו זיך אין זיין וואָלד־היים אַריין, וווּ עס האָט זיך געפונען אַ מין „קאַנצענטראַציע־לאַגער“ פאַר די געפאַנגענע ציגן, און האָט זיך גע־

מאכט אז א ציג איז אריינגעפאלן אין יאקובס "קאנצענטראציע-לאגער", איז נישט געווען די קראפט אויף דער וועלט וואָס זאל זי פון דאָרט אַרויס- באַקומען, ביז מען האָט נישט באַצאָלט, דאָס אויסלייז-געלט. און בנוגע אויסלייז-געלט זענען ביי יאָקובן געווען פאַרשידענע קאָטגעאַריעס און עטאַפּן. דער מינימום-פּרייז איז געווען צוואַנציק קאָפּיקעס פּער-קאָפּ און דערנאָך זענען געקומען די העכערונגען און הנחות לויט די באַדינגונגען און אומשטענדן. צום ביישפּיל: האָט איר אויסגעלייזט די ציג דעם זעלבן טאָג זענט איר אָפּגעקומען מיט דעם מינימום-פּרייז; אויב ווידער איר האָט זיך נישט געכאַפּט תּיכּף און געקומען אויסלייזן די ציג ערשט אין אַ פּאַר טעג אַרום, האָט איר פּאַר יעדן טאָג געצאָלט צען קאָפּיקעס קנס. יאָקוב האָט אויך געהאַט אַן איינגעשטעלטע נאַרמע פּון הנחות. האָט ער פּאַרנומען אייערע צוויי ציגן, האָט איר זיי געקאַנט אויסלייזן פּאַר 35 קאָפּיקעס; דריי ציגן האָט איר אַרויסבאַקומען פּאַר אַ האַלב קערבל. אומזיסט האָט קיינער נישט אַרויסבאַקומען זיין ציג, אויב זי איז שוין אַריבער דעם פּאַטאַלן טויער פּון יאָקובס "קאָנצענטראַציע-לאַגער". עס האָבן געקאַנט זיין אויס- נאַמען אין שטעטל וואָס זייערע ציגן האָט יאָקוב קיינמאַל נישט געפּאַנגען, אין ער פּלעגט זיי אגב דערקענען צווישן אַ גאַנצער גרופּע ציגן וואָס ער האָט געכאַפּט. אַ, אין דעם זין איז יאָקוב געווען אַ גוואַלדיקער בעל-זכּרון און ער האָט אָפּילו געהאַט זיינע אייגענע מעטאָדן ווי אַזוי זיך נוקם צו זיין אין די מיט וועלכע ער האָט געהאַט חשבונות, ווי מיר וועלן ווייטער אַביסל זען.

דער ענין פון די שטעטלשע ציגן איז געווען אין יאָקובס קאָמפּעטענץ ביז צו אַ באַשטימטן טערמין. ביז צו אַ געוויסער צאָל טעג, פּלעגט די גע- פּאַנגענע ציג זיך געפינען אין יאָקובס "קאָנצענטראַציע-לאַגער" און אויב מען איז זי נישט געקומען באַצייטנס אויסלייזן, איז זי אָפּגעשיקט געוואָרן "פּאַ עטאַפּאָם" אין אַ ווייטערדיקן "לאַגער" וואָס האָט זיך געפונען אין אַ נאָענטן דאָרף, וווּ סיי דער "רעזשים" און סיי די פּראַצעדור פּון אויסלייזן די בהמה איז שוין געווען אַ סך שטרענגער. דאָרט איז שוין דער מינימום- פּרייז געווען נישט קיין צוואַנציק קאָפּיקעס, נאָר גאַנצע פּערציק און אויב די זאך האָט זיך פּאַרצויגן עטלעכע טעג, פּלעגט מען דאַרפן באַצאָלן אַ גאַנצן רובל פּאַר דער פּרייהייט פון דער ציג. דאָרט האָט מען שוין אויך

סאליק לערנער

געהאט צו טאן מיט ווילד-פרעמדע מענטשן און מיט בייזע פאסטן-הינט, וואס האבן איינעם געקאנט צערייסן אויף שטיקער.

און אט דא פלענט יאקוב זיך קאנען אפרעכענען מיט יענע, מיט וועלכע ער האט געהאט ספעציעלע חשבונות. זענט איר געווען זיין גוטער ברודער, האט ער אייער ציג געקאנט אפהאלטן אפילו צוויי וואכן צייט ביי זיך אין „לאגער“ און זי נישט שיקן ווייטער; זענט איר ווידער נישט געווען שוה-בשוה מיט אים און ער האט אייך געוואלט אפטאן „אויף טערקיש“, האט ער אייער ציג אויפן צווייטן טאג שוין אפגעשיקט „פא עטאפאם“ צום וויי-טערדיקן לאגער און גיי רוף אים קנאקניסל. און יאקוב — האבן מיר גע-שמועסט — האט געקענט יעדער ציג פונעם שטעטל און געוואסט וועמענס זי איז; ער האט קיינמאל קיין טעות נישט געהאט.

אין מיין זכרון זענען פארבליבן א סך פון די דאזיקע שליחותן פון „פדיון שבויים“, וואס מיר איז אויסגעקומען צו מאכן, ווען איך בין געווען א קינד. מיר האבן געהאט אונדזער אייגנס דריי ציגן וואס האבן באזארגט דאס היפשע געזינדל מיט מילכיקס, און זייער אפט פלעגט זיך מאכן אז זיי האבן זיך אראפגעכאפט צום וואלד טועם צו זיין א פריש ביסל גראז אדער דערקוויקן די ציגענע נשמה מיט אביסל באטעמטע בלעטער, און פון דארט פלעגן זיי נאטירלעך אריינפאלן אין יאקובס „קאנצענטראציע-לאגער“ און מען האט געדארפט גיין אויסלייזן זיי. א פאר מאל — געדענק איך — איז מיר אפילו אויסגעקומען צו גיין אפנעמען די ציגן אונדזערע אין דעם לאגער פון „צווייטער אינסטאנץ“. דאס איז שוין פאר מיר געווען א ריזע אין אנדערע עק וועלט און אן אויפטו פון אויסערגעוויינלעכער געוואגטקייט. אין אזא פאל, האט מען געדארפט דורכגיין די גאנצע לענג פונעם וואלד אין זיין סאמע געדיכטסטן טייל און דערנאך מיטן ברעג פונעם דניעסטער ביז צום נאענטסטן דארף, ווו עס האט זיך געפונען דער לאגער „נומער צוויי“. איך האב מיך שוין דאן געהאט אנגעלייענט מיט מעשה-נוראס וועגן גזלנים וואס באפאלן איינעם אין א וואלד, באראבעווען אים און טוען אים אן א מיתה-משונה. מען דארף וויסן זיין, אז ווען איך בין געגאנגען אויסלייזן די ציגן אין יענעם לאגער פון דער „העכערער אינסטאנץ“, האב איך מיט זיך מיטגעטראגן א גאנצן „מאיאנטעק“ מיט געלט און עס וואלט מיך גאר-נישט געווען געוונדערט ווען איך וואלט אויפן וועג געווען איבערגעפאלן

א בעסאר אבער שטעטל

געוואָרן פון אַ גולן... צום גליק, זענען די אַלע געפערלעכע עקסקורסיעס מיינע דורכגעגאַנגען בשלום, כאָטש אויסווייזן פלעגט זיך מיר, אַז פון הינטער יעדן בוים — און דעמבעס זענען דאָרט געווען גאַנץ דיקע — לויפערט אויף מיר אַ גולן.

אויף וויפל איך געדענק, זענען דאָס געווען די ערשטע „ווייטע רייזעס“ וואָס איך האָב אויף מיין לעבן דורכגעמאַכט און די עמאַציעס וואָס איך האָב בשעת־מעשה איבערגעלעבט, פיגורירן צווישן די טיפסטע און ווונדער־לעכסטע וואָס איך האָב געפילט אויף מיין ווייטערדיקן לעבנסוועג, ווייל דאָס זענען געווען די עמאַציעס פון דער „ערשטער ליבע“ וואָס איך האָב אָנגעהויבן צו „שפילן“ מיט גאָטס שיינער וועלט. און שייך איז זי געווען גאָטס וועלט ביי אונדז אין בעסאר־אביע, באַזונדערס ביי די ברעגן פונעם ווונדערלעכן דניעסטער, דער טייך פון מיין קינדהייט און פריער יוגנט, מיט זיינע קרישטאָל־ריינע וואַסערן, וועלכער האָט מיט זיין זיגאַגישן גאַנג דער־גאַנצט די פּרעכטיקע פּאַנאָראַמע וועלכע שטייט מיר נאָך איצט קלאָר פאַר די אויגן, ווי אַ ריזיק קונסטבילד וואָס גאָט אַליין האָט אויסגעמאַלט.

יא, יאָקוב האָט בנוגע די שטעטלשע ציגן אָנגעווענדט דעם מידת־הדין, אָבער קיינער האָט עס אים נישט פאַרעכנט פאַר קיין פערזענלעכער בייזוויליקייט. דאָס שטעטל האָט עס גיכער אויפגענומען מיט יענער פאַטא־ליסטישער רעזיגנאַציע, מיט וועלכע מען האָט אויפגענומען אַנדערע שווערע גזירות פון „מלכות“. דערויף איז מען דאָך געווען יידן...

**

דאָס שטעטל עקזיסטירט שוין מער נישט אַלס יידישער ישוב. די צייט האָט געטון אירס. נאָך איידער עס איז געקומען די גרויסע שרפה וואָס האָט אַלץ אָפּגעווישט ביזן וואַרצל, האָט די יוגנט אָנגעהויבן פאַרלאָזן דאָס שטעטל און זיך צעפּאַרן אין דער גרויסער וועלט אַריין. ווער עס איז אַוועק אין אַ הכשרה־קיבוץ, געוואָרן אַ חלוץ און איז געפּאַרן קיין ארץ־ישׂראל און ווער עס האָט פאַרלאָזט די היים און געפּאַרן זוכן די צוקונפט אין די אַמעריקאַנער לענדער. אין די פאַרייניקטע שטאַטן, אין עטלעכע לענדער פון לאַטיין־אַמעריקע און אין מדינת־ישׂראל, געפינען זיי זיך יענע, וואָס

פאליק לערנער

דער גורל האָט געוואָלט ראַטעווען פון אומקום; און איך בין זיכער אַז אין דעם האַרץ פון יעדן איינעם פון זיי ווי עס ליגט, ווי אַן אוצר, דער אַנדענק פון זייערע ליבסטע וואָס דער גרויזאַמער שונא האָט אומגעבראַכט, געפינען זיך אויך די געפילן וואָס מאַכן וויברירן זייער נשמה אין טיפער בענקעניש נאָך יענע ערטער וווּ מען האָט אַזוי זאַרגלאָז און נאַיוו פאַרבראַכט די קינד־הייט און די יוגנט. און צווישן די דאָזיקע ערטער — ווי קאַנען מיר פאַרגעסן דעם וואָלד פון אונדזער שטעטל, „אונדזער וואָלד“, וועלכער האָט געהאַט זיין אייגענעם מיסטעריעזן צויבער און זיין חן אין אַלע פיר צייטן פונעם יאָר, פאַר יונג און אַלט?

דער וואָלד איז פאַרבליבן, אָבער ער איז שוין מער נישט קיין ייִדי־שער. נישטאַ מער קיין ייִדישע קינדער וואָס זאָלן דאָרטן פראַווען זייערע קונדסערייען. נישטאַ קיין ייִדישע שולן וואָס זאָלן שיקן זייערע תלמידים ל"ג בעומר אין וואָלד אַריין. נישטאַ קיין יידן וואָס זאָלן פראַווען שבועות און סוכות אזו קיינער רייסט היינט נישט אין וואָלד קיין בערלעך אויף צו וואַרפן אום תשעה-באב. די איינציקע וואָס זענען דאָרט פאַרבליבן זענען די טויטע יידן וואָס ליגן אויפן אַלטן בית-עולם, וועלכער געפינט זיך האַרט לעבן וואָלד. און ווער ווייסט — אפשר איז שוין פונעם בית-עולם אויך נישט געבליבן קיין שפור?

און איך בין זיכער, אַז פונקט ווי מיר לעבנסגעבליבענע פונעם שטעטל בענקען נאָכן וואָלד, בענקט דער וואָלד נאָך די יידן וואָס מען האָט אומגעבראַכט, ווייל אַן זיי האָט זיך אַפגעטון פון אים די שכינה, וועלכע פלעגט דאָרט שטענדיק רוען.

א יידישער גארטן

גערטנער, איבערהויפט וויינגערטנער (אָדער „זשועס“, ווי מען האָט זיי גערופן אין דעם בעסאַראַביער ייִדישן זשאַרגאָן), האָט דאָס שטעטל געהאַט אַ סך, אָבער דערציילן ווילט זיך דאָ וועגן איינעם פון זיי: וועגן „ביילע סאַנעס“ גאַרטן. דער דאָזיקער גאַרטן, וואָס האָט זיך געפונען קעגנאָיבער אונדזער שטוב, האָט זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון און ער זינגט צו מיר אַרויס אין די דעראַינערונגען פון דער ווייטער קינדהייט. וועלכע האָט אין זיך געהאַט אַזויפיל נאַטירלעכע פרייד, אַרויסגערופן פון דער פּרעעכטיקער לאַנדשאַפט מיט וועלכער עס איז געווען באַשאַנקען די סביבה פונעם שטעטל. אויב איך בין ביז היינט צו טאָג פאַרבליבן מיט אַ „שוואַכקייט“ צו דער צעגרינטער נאַטור און מיט אַ סענטימענטאַלער באַצונג צו פּלאַנץ און בוים, האָט מסתמא אין דעם אַ גרויסן חלק ביילע סאַנעס גאַרטן, וועלכער שטייט מיר ווי לעבעדיק פאַר די אויגן; אַזוי לע־בעדיק, אַז עס ווייזט זיך מיר אויס אַז איך פיל דעם אַראַמאַט פון זיינע ניסביימער און זע די פּראַכט פון זיינע ווונדערבאַרע פירות־ביימער, וואָס זענען געווען ווי אַ לעבעדיקער אויסדרוק פון דער געטלעכער ברכה פון אַנהייב פּרילינג, ווען זיי האָבן זיך צעבלייט מיט זייער פילפאַרביקן צווייט. ביז אין שפּעטן האַרבסט, ווען זיי זענען געשטאַנען באַלאַדן מיט זייערע פּרוכטן און געוואַרט אַז מען זאָל זיי באַפרייען פון זייער לאַסט, ווי עס וואַרטן זאָט־אַנגעפאַשטע קי, אַז מען זאָל אויסמעלקן זייערע פולע איי־טערס...

איך ווייס נישט פאַרוואָס, אָבער אַלע גערטנער וואָס אונדזער שטעטל האָט פאַרמאַגט, האָבן געהאַט „ווייבערישע“ טיטלען, אויב מען קאָן זיך

פאליק לערנער

אזוי אויסדריקן; זיי האבן זיך גערופן אויפן נאָמען פון זייערע באַלעבאָס־טעס און נישט פון די באַלעבאָטיס. געווען זענען אין שטעטל דריי אַזעלכע גערטנער, צוויי פון זיי אַ געמיש פון אַ פּרוכטן־סאָד און אַ וויינגאַרטן אין איינער אויסשליסלעך פון בוים־פירות. דער לעצטער איז געווען באַקאנט אַלס „רחל געלעס“ גאַרטן און האָט זיך געפונען אין עק שטעטל קעגנ־איבער דעם שפיטאַל, די אַזוי־גערופענע „זעמסקאַיאַ באַלניצאַ“, וועלכע האָט באַדינט די איינוווינער פונעם שטעטל און די פּויערים פון די אַר־מיקע דערפער. עס וועט זיין אינטערעסאַנט צו דערציילן, אַז רחל געלעס, די אייגנטימערין פון דעם דאָזיקן גאַרטן, איז אַ פּאַר יאָר צייט געווען דאָ אין אַרגענטינע ביי אירע קינדער, וועלכע האָבן זי אַריבערגעבראַכט צו זיך, אָבער זי האָט זיך אומגעקערט צוריק אין שטעטל אַריין. איד געדענק גוט ווען די אַלטיטשקע האָט זיך אומגעקערט פון אַרגענטינע און מען האָט אויף איר געקוקט ווי אויף אַזעלכער וואָס איז צוריקגעקומען פון „יענער וועלט“.

די אַנדערע צוויי גערטנער, וועלכע זענען געווען אַ געמיש פון אַ סאָד און אַ וויינגאַרטן, האָבן אויך געטראָגן די נעמען פון זייערע באַלע־באַטעס. איינעם האָט מען גערופן „סאַסע לאהס“ גאַרטן און געפונען האָט ער זיך אויסערן שטעטל, קעגנאיבער דעם בית־הקברות. דער צווייטער איז געווען „ביילע סאַנעס“ גאַרטן, אויך אַ געמיש פון אַ סאָד און אַ „זשוע“ (וויינגאַרטן) און געצויגן האָט ער זיך כמעט פון ביילע סאַנעס שטוב, וואָס האָט זיך געפונען אין סאַמע צענטער פונעם שטעטל, פּאַזע אונדזער גאַס, ביז אַראָפּ, צום וואַלד, פון וואַנען מען האָט געזען דעם וונדערבאַרן „נעסטער“ (דניעסטער), וועלכער האָט זיך געשלענגלט ווי אַ ריזיקער זילבערנער פאַס צווישן דער פּרעכטיקער פּאַנאָראַמע פון די אַר־מיקע בערג. פון אונטער ביילע סאַנעס גאַרטן האָט זיך שוין אַנגעהויבן דער שיפּוע אויף וועלכן עס האָט זיך געפונען דער וואַלד פונעם שטעטל, דער וואַלד פון מיינע קינדער און יוגנט־יאָרן.

אַט וועגן דעם גאַרטן וויל איד דאָ דערציילן, ווייל ער האָט אין זיך געהאַט עפעס אַזוינס וואָס די אַנדערע גערטנער האָבן נישט געהאַט. ער האָט געהאַט ספּעציפישע ייִדישע שטריכן, וועלכע זענען ווי אויסגעשטראַלט געוואָרן איבער אים, נישט דווקא פון זיין באַלעבאָסטע אויף וועמענס נאָ־

א בעסאר אבער שטעטל

מען מען האט אים גערופן, נאָר גאָר פון איר מאָן, ווי מיר וועלן ווייטער אַביסל זען.

ביילע סאַנעס האָט געהאַט דעם צווייטן מאָן, משה זוואַהילער, אויפן נאַמען פונעם שטעטל זוואַהיל פון וואַנען ער האָט געשטאַמט, אַבער גערופן האָט מען זי אויפן נאַמען פונעם ערשטן פאַרשטאַרבענעם מאָן, וועלכער האָט געהייסן סאַנע. משה זוואַהילער, איז געווען דאָס וואָס מען רופט אַ „זיידענער מענטש“, אַ ייד אַ גרויסער למדן, וועלכער איז געזעסן, יומם ולילה, על התורה ועל העבודה, אויסגעטון פון דברי-חול, זי, ביילע, איז געווען דאָס וואָס מען רופט אַן אשת-חיל. געפירט איר באַלעבאַטישקייט מיט ענערגישן שטאַט און זיך געהאַלטן פאַר אַ גרויסער מיוחסת. זי האָט געהאַט אַ באַקאַליינע קלייט און איר אַנזען ביי די מאַלדאוואַנעס פון די אַרומיקע דערפער איז געווען גאָר אַ הויכער. אַ וואָרט פון „זשופעניאַסע ביילאַ“*) איז פאַר זיי געווען אַ הייליקייט און אַפילו וועגן אַ שידוך פלעגן זיי זיך קומען אַן עצה האַלטן מיט איר, ווייל זי איז געווען אויס-געבונדן מיט דעם יחוס פון די פויערים פון אַלע דערפער און האָט גע-וויסט ווער פאַר וועמען עס פאַסט יאָ אַדער נישט פאַר אַ מחותן. אויף איר מאָן, משה זוואַהילער, וועלכער פלעגט אין די מאַרק-טעג און יאָרידים איבערייסן דאָס לערנען און אַכטונג געבן אַז מען זאָל עפעס נישט צוגעבע-זען, האָבן די פויערים געקוקט ווי אויף אַ הייליקן מאָן. נאָך זיין קליידונג און זיין בנעימותדיקן אופן פון רעדן, האָט ער טאַקע אויסגעזען ווי אַ הייליקער מאָן. שטענדיק איז ער אַרומגעגאַנגען אַ פאַרלומטער און האָט ווי אַרומגעשוועבט אין אַנדערע וועלטן. צוליב אַט דעם דאָזיקן מאָן, וועל-כער האָט זיך נישט פאַרנומען מיט קיין דברי-חול און זיך כמעט ווי נישט געמישט אין דער באַלעבאַטישקייט, האָט ביילע סאַנעס גאַרטן געהאַט אין זיך עפעס יידיש-ביבלישס.

אין די בעסאַראַבער שטעטלעך, זענען אַזעלכע יידן ווי משה זוואַהיל-לער געווען אַ זעלטענע דערשיינונג און ער האָט זיך פאַר דער אַרומיקער פּראַסטער סביבה פון יידישע פויערים, טיטון-פלאַנאַטאַטאַרס, באַלמעלאַכעס, פּערד-סוחרים און מעקלערס, אויסגעטיילט מיט זיין לומדישער אַריסטאָ-

*) האַרנסע ביילע.

36374 -
1149.6
575

פאליק לערנער

קראטישקייט, מיט זיין עניוות און אפילו מיט זיין הלבשה. ער איז געווען פון גידעריקן וווקס, א דריבנינקער, מיט אן איידל פנים פון א תלמיד-חכם און איז שטענדיק געגאנגען אנגעטאן יום-טובדיק, מיט א לאנגער אטלאסענער קאפאטע און א סאמעטענעם קאשקעט. געווען איז ער א טאל-נער חסיד (אויך א זעלטנקייט ביי אונדז אין שטעטל) און פלעגט אויף יום-טוב פארן צום רבין. אט די אנדערשקייט, צוזאמען מיט זיין גריילעכער לומדות און זיין גרויסער באשיידנקייט, האבן לגבי אים געשאפן א באצונג פון גרויס דרך-ארץ. אויף וויפל איך געדענק אים, האט ער שטענדיק געלעבט אן איינזאמער, אריינגעטאן אין זיך, נישט געקאלט זיך, און אויך אין שיל ווו ער האט געהאט זיין „מזרח-שטאט" אין דעם סאמע צפונדיקן עק פון דער מזרח-וואנט, איז ער שטענדיק געזעסן ווי אין א שטרענגער התבודדות. אריינגעטאן אין זיך ווען ער האט געדאוונט בציבור, אדער אריינגעקוקט אין א ספר ווען מען האט נישט געדאוונט.

ביילע סאנעס אליין, איז דווקא געווען דער היפוך פון איר מאן, מיט וועלכן זי האט געהאט דריי קינדער, א טאכטער און צוויי זכרים. דער איינ-ציקער זון אירער פון ערשטן מאן, מנשה האט ער געהייסן (גערופן האט מען אים מנשה ביילע סאנעס), האט געהאט א האלבן הארב און איז געווען א מענטש מיט א באדייטנדיקער וועלטלעכער בילדונג און א בן-תורה. טראץ אט-דעם פיוזשן חסרון, האט ער חתונה געהאט מיטן רבס א טאכ-טער און איז געווען א שטיקל בעל-גאווה. אין דעם זין, איז ער געווען געראטן אין דער מוטער, וועלכע האט מיט איר גאנצן שטעל נישט אויפ-געהערט אונטערצושטרייכן איר יחוס, הגם קיינער האט נישט געוויסט אין וואס ער איז באשטאנען. אויך מיט די יינגערע קינדער פונעם צווייטן מאן, האט זי געטון „שיינע שידוכים". און בכלל, מיט יעדן ריר געגעבן אןצוהערן אז זי איז נישט אבי-ווער, אז זי איז ביילע סאנעס. דעם מאן אירן, משה זוואהילער, האט זי אפגעהיט ווי מען היט אפ אן אתרוג אדער א בריליאנט, ווייל ער איז געווען דער לעבעדיקער קענציין פון איר פרא-מינענטן יחוס, הגם ער אליין, משה, האט וועגן דעם נישט געהאט די מינדעסטע אנונג, פשוט דערפאר, ווייל ער איז געווען די פשטות און די עניוות אליין.

איך קאן מיך נישט דערמאנען אז איך זאל ווען עס איז האבן געזען

ביילע סאָנעס אין איר אייגענעם גאַרטן. אָבער דעם מאָן אירן, משה זוואַך הילער, האָב איך זייער אָפט געזען אַרומשפּאַצירן צווישן די ביימער אַ פּאַרטראַכטן, אַ פּאַרהלומטן און ווי אויסגעטאַן פון דער וועלט. דאָ אין דער סביבה פון דער נאַטור, פּלעגט, דאַכט זיך, זיין איינזאַמע נשמה געפֿי־נען אַ תּיקון און גאַנץ אָפט האָט מען אים געקאַנט זען זיך אָפּשטעלן לעבן אַ בוים, לעבן אַ וויינישטאַק און זיך איינקוקן אַ פּאַרליכטער אין די ווינדער פון דער יצירה. זי אליין, ביילע סאָנעס, אויף וועמענס נאַמען מען האָט דעם גאַרטן גערופֿן, האָט מען שטענדיק געזען אין דער באַקאַליינער קלייט וווּ זי האָט געמסחרט און זיך געדונגען מיט די פּויערים. דער גאַרטן, וועלכער האָט אויסגעזען ווי אַן אמתער פּאַרק, איז איר ווייניק וואָס אַנ־געגאַנגען, ווייל קיין פּרנסה האָט זי פון אים נישט געדאַרפט ציען. דער פּאַקטישער הערשער איבערן גאַרטן איז געווען דער איינאויגיקער ניקאַ־לאַי, דער „סטאַראַזש“ (וועכטער) פונעם גאַרטן, וועלכער האָט געווינט אין אַן אַלטער כאַטע וואָס האָט זיך געפונען אונטן, ביים ראַנד פונעם גאַרטן, לעבן דער שטעטלשער באַד, אַרומגערינגלט מיט ביזע הינט, פאַר וועלכע מיר יאַטן האָבן געציטערט — אימת מוות. ניקאַלאַי איז, אויסער „סטאַראַזש“ ביי ביילע סאָנעס אין גאַרטן אויך געווען דער „שבת־גוי“ פון אונדזער גאַס און דער „הויכסעזאַן“ פון דער דאָזיקער „פּראַפעסיע“ זיינער איז געווען ווינטער, ווען ער פּלעגט, אויסער אַראַפּנעמען די לייכ־טער פון טיש, דאַרפן איינהייצן אין די הרובעס פון ייִדישע הייזער. אין די ווינטערדיקע שבתים, פּלעגט ניקאַלאַי באַקומען, אויסער אַ שטיק ווייסע חלה מיט אַ טעלער צימעס, אויך אַ מזומנעם „זעקסער“ (דריי קאַפּיקעס) און לויט דער צאַל הרובעס וואָס ער האָט איינגעהייצט, פּלעגט אים אַריי־נפּאַלן אַ גאַנץ־נישקשהדיקער פּדיון, וועלכן ער פּלעגט אויסגעבן אויף בראַנפן. און ניקאַלאַי איז געווען אַן אָפטער גאַסט ביים פענצטערל פון דעם שטעטלשן מאַנאַפּאַל, וווּ מען האָט פּאַרקויפט בראַנפן, ווען מען האָט ניקאַלאַיען געזען אַ ניכטערן, האָט ער אויסגעזען מאַדנע — אומנאַטירלעך; זיין נאַטור איז געווען — שיכרות.

אָבער נישט ביילע סאָנעס און נישט ניקאַלאַי, להבדיל, וועלכע האָבן געהאַט אַ דירעקטע שייכות מיטן גאַרטן זענען פאַר אונדז יאַטן געווען די הויפּטהעלדן, די נשמה פונעם גאַרטן איז געווען משה זוואַהילער, וועל־

פאליק לערנער

כער האָט, ווייזט אויס, געפונען צווישן זיינע ביימער און וויינשטאָקן אַן אַפרו פאַר זיין גייסטיקער אומרויקייט. איך דערמאָן מיך ווי ער פלעגט אַרומגיין צווישן די ביימער פאַרטראַכט, ווי גלייך ער וואַלט ביי די פלאַנצן געזוכט אַ באַשייד אויף נישט־פאַרענטפערטע שאלות וואָס האָבן געמאַטערט זיין געמיט. אויב אונדז קליינע יאָטן האָבן שטענדיק געלאָקט די פרוכטן, וואָס זענען ממש געווען מיט דער האַנט צו דערלאַנגען, און מיר פלעגן אָפט עובר זיין אויפן געבאַט פון „לאַ תגנוב“, האָט די פיגור פון משה זוואַהילער זיכער אַרויסגערופן ביי אונדז אַ געפיל פון חרטה אויף דער עבירה וואָס מיר זענען באַגאַנגען, במזיד. צווישן די ביימער פונעם גאַרטן, האָט ער באמת אויסגעזען ווי אַ הייליקער מאַן אין זיין התבודדות און דאָס קינדערשע געוויסן פלעגט אונדז פלאַגן פאַרוואָס מיר האָבן עובר געווען אויף אַזאַ הייליקן געבאַט פון די עשרת הדברות און אַפגעריסן עטלעכע עפל אָדער ניס, ווען קיינער האָט נישט געזען. יעדנ־כאַלס, איז די באַצונג פון משה זוואַהילער לגבי די קינדער וואָס האָבן געוויינט אין דער שכנות פונעם גאַרטן געווען אַזאַ ליבלעכע און האַר־ציקע, אַז זיין פערזאָן האָט ביי אונדז געמוזט אַרויסרופן חרטה ווען מיר זענען באַגאַנגען אַן „עבירה“, לויט אונדזערע עטישע באַגריפן.

אין הסכם מיט די געבאַטן פון פּריוואַט אייגנטום, איז דער גאַרטן געווען פאַרשלאָסן פאַר וועלכער עס איז פרעמדער פּערזאָן. אין דעם זין, האָט אויך דער פּולשטענדיקער „אַמאַטעריאַליסט“ משה זוואַהילער זיך געהאַלטן ביי די אַנגענומענע נאָרמעס און קיינעם נישט אַריינגעלאָזט אין גאַרטן, סתם אַזוי. עס איז אָבער געווען אַ מאַמענט, ווען ער האָט געמאַכט אַן אויסנאַם: דאָס איז געווען דעמאַלט ווען די פרוכטן פלעגן צייטיק ווערן און משה זוואַהילער האָט געפייערט דעם „יום הביכורים“ פונעם גאַרטן. ער פלעגט זיך נוהג זיין, אַז מען האָט קיינמאַל נישט אַנגעהויבן אַראַפּצור־נעמען די פרוכטן ביז ער האָט נישט געפייערט „אַפיציעל“ דעם ביכורים־טאָג. און פייערן דעם דאָזיקן יום־טוב פלעגט ער דורך צוגיפּרופן דאָס קליינוואַרג פון אונדזער גאַס, וועלכע האָט זיך געגרענעצט מיטן גאַרטן, אין אונדז טיילן ביכורים מיט די אייגענע הענט. אין אַט דעם מאַמענט, האָט ער באמת אויסגעזען ווי אַ פאַרציטיקע ביבלישע פיגור, ערגעץ אין דעם הייליקן לאַנד, באַשטראַלט מיטן אַרעאַל פון קדושה. עס האָט אויס־

א בעסאראבער שטעטל

געזען ווי די שכינה וואלט אויף אים גערוט, בעת ער האָט יעדן פון אונדז אויסגעטיילט די ביכורים אין פאַפירענע שקאַרמוצן און בשעת-מעשה געוואָרנט, אַז מיר זאָלן חלילה נישט טועם זיין ביז מיר וועלן נישט מאַכן אַ ברכה.

דאָס פלעגט פאַסירן סיי ווען עס זענען צייטיק געוואָרן די וויינטרויבן און סיי די אַנדערע פרוכטן פונעם גאַרטן. מיט אַ באַזונדערער הנאה פלעגט ער דורכפירן די דאָזיקע צערעמאָניע, נישט סתם ווי אַ צייט-פאַרטרייב, נאָר ווי אַ געבאָט פון דער הייליקער תורה. דאָס אויסטיילן ביכורים פאַר די קינדער האָט ביי אים געטראָגן, זייוט אויס, אַ טיף-רעליגיעזן כאַראַקטער. אויף וויפיל איך געדענק (עס איז שוין אַ מעשה פון איבער פינפֿאונפערציק יאָר), איז די ביכורים-צערעמאָניע פאַר אונדז קינדער געווען אַ טיפע איבערלעבונג און מיר פלעגן אויף איר וואַרטן מיט אַן אויסערגעוויינלעכער שפּאַנונג. דערצויענע אויף די תּניכשע מעשיות, וועלכע מיר פלעגן איבערלעבן רעאַליסטיש, ווי אַקטועלע גע-שעענישן, און נישט ווי טויזנט-יאָריקע, פאַרצייטיקע לעגענדעס, איז פאַר אונדז די ביכורים-צערעמאָניע אין ביילע סאַנעס גאַרטן, מיט משה זוואָג-הילער, געווען עפעס ווי אַ געמיש פון פאַנטאַזיע און ווירקלעכקייט. אין די אויגן פונעם קליינוואַרג, האָט משה זוואָהילער בייים אויסטיילן די ביכורים, אויסגעזען ווי די פאַרקערפּערונג פון אַ מין אליהו-הנביא, נישט אַנדערש. זיין פּערזאָן און זיין התנהגות האָבן אויף אַזויפיל משפיע געווען, אַז „ביילע סאַנעס“ גאַרטן, וועלכער איז נישט געווען דער איינציקער אין שטעטל, איז פאַר אונדז געוואָרן דער סינאָגים פון אַ ייִדישן גאַרטן, אַ גאַרטן וואָס האָט געהאַט אין זיך עפעס פון ביבלישן אַראַמאַט, אַ גאַרטן וווּ די ביימער זענען געווען ייִדישע און וווּ דער וויינשטאַק האָט געאַטעמט מיט פאַרצייטיקער תּנכישער קדושה.

דער לעצטער איינדרוק פון משה זוואָהילער איז מיר פאַרבליבן ווען ער איז געשטאַרבן. געווען איז דאָס אין שפּעטן האַרבסט, אַסיען-צייט, אין דעם צווייטן יאָר פון דער ערשטער וועלט-מלחמה. ער איז געשטאַרבן ערגעץ אין דער פרעמד, ווייט פון דער היים, און די טרויעריקע בשורה איז דערהאַלטן געוואָרן טעלעגראַפיש. איך בין דעמאָלט געווען אַ קינד פון אַ יאָר צוועלף, אַבער איך געדענק גוט דעם יאָמער פון ביילע סאַנעס,

פאליק לערנער

ווען מען האָט איר אָנגעזאָגט די טרויעריקע בשורה. איך קאָן ביז צום היינטיקן טאָג נישט פאַרשטיין פאַרוואָס זי האָט די געפילן אירע דווקא געדאַרפט ברענגען צום אויסדרוק עפנטלעך, ווייל עס געדענקט זיך מיר זוי זי איז אומגעגאַנגען פאַר דער שטוב און זיך געבראַכן די הענט. מענטשן האָבן זיך אָפגעשטעלט און טיף באַדויערט. אין די קליינע יידישע שטעט- לעך איז דער טויט פון אַ תושב געווען אַ געשעעניש וואָס האָט דערגרייכט צום האַרצן פון יעדן איינעם. דער טויט פון משה זוואַהילער, וועלכער איז נאָך דערצו געשטאַרבן אין דער פרעמד, האָט ביי יעדן איינעם אַרויס- גערופן אַ טיפן טרויער, ווייל ער האָט זיך שטאַרק אָנגעזען ביים לעבן, הגם ער איז געווען אַ גרויסער ענוז און אַ „נחבא אל הכלים“ אַ צוריק- געצויגענער מענטש.

דאָס שטעטל האָט געטרויערט, אַבער מער פון אַלעמען האָבן דאָכט זיך געטרויערט די ביימער פונעם גאַרטן, וועלכע זענען געשטאַנען נאָ- קעטע און געוויינט אויף זייער איידעלן באַלעבאַס, וועלכן זיי האָבן שוין מער קיינמאָל נישט געזען...

דער „שיפעט“

פאר די וואסער-הצטרותן, האט דאס שטעטל געהאט עטלעכע טיפע קערניצעס מיט גוטן וואסער. עס האט אויך געהאט א וואסערפירער — שמעון קאטאש, האט מען אים גערופן — וואס פלעגט ברענגען וואסער פון דער „זאלעשענער קערנצע“, א פעלד-ברונעם אויפן וועג צום דארף זאלעשען, לעבן וועלכער עס איז געשטאנען א צלם מיט א צונעגלטן קריסט-טוט. דאס פאפולערסטע פלאץ אבער, ווו די שטעטלשע איינוווינער האבן גענומען וואסער, איז געווען דער „שיפעט“, א וואסער-קוואל וואס האט זיך געפונען אין דער „ריפע“ (יאָר) אין צפונדיקן עק פונעם שטעטל. צו דעם דאָזיקן קוואל פלעגט מען קומען שעפן וואסער פון דעם צווייטן עק שטעטל און מיט רעכט: דאָס וואסער פונעם „שיפעט“ איז געווען לויטער ווי קרישטאל און האט געהאט א טעם גן-עדן. זומער, אין די גרעסטע היצן, איז דאָס וואסער פון דעם דאָזיקן קוואל געווען אזוי קאלט, גלייך עס וואלט געשטאנען אויף אייז.

דאָס שטעטל האט אייגנטלעך געהאט נאָך איין „שיפעט“, וועלכן מען האט גערופן דער „וואלד-שיפעט“ און געפונען האט ער זיך אין א צווייטן טיפן יאר אין אנדערן עק שטעטל, אין דער סאַמע געדיכטעניש פונעם וואלד. אהין איז שוין געווען צו ווייט צו גיין און נאָר מיר, קליינע חברה, זענען געווען בעלנים זיך דורכצושפאצירן אין די זומער-טעג צום „וואלד-שיפעט“ טרינקען וואסער. הגם דאָס וואסער פונעם וואלד-שיפעט איז נישט געווען בעסער ווי דאָס וואסער פונעם אנדערן קוואל, האט דאָס גיין אהין געשמעקט מיט אַוואנטורע, מיט ספאָרט, און פון אזעלכע זאכן האבן מיר זיך קיינמאל נישט אָפגעזאָגט. צום וואלד-שיפעט האט מען געדארפט

פאליק לערנער

דורכגיין געדיכטע וואלד-אלייען, מיט אלטע ריזיקע ביימער און דאָס האָט פאַר אונדז געהאַט אַ באַזונדערן רייץ. ער האָט זיך געפונען טיף אין דער „ריפע“, וווּ עס זענען געווען אַנגעוואָרפן ריזיקע פעלזן, וואָס האָבן זיך אָפגעריסן פונעם שטייניקן באַרג, און צווישן די דאָזיקע אַנגעוואָרפענע פעלזן, האָבן אייביק גערוישט די וואַסער-ריטשקעס וואָס האָבן געאיילט אין זייער גאַנג צום דניעסטר. די טיפע דממה פונעם געדיכטן וואַלד, דאָס זשומען פון די רמשים, דאָס געזאַנג פון די פייגל, האָט ווי צוגעגעבן אַ מיסטעריעזן כאַראַקטער אונדזערע אויספלוגן צום וואַלד-שיפעט.

פאַרן טאַג-טעגלעכן לעבן אָבער פונעם שטעטל איז דער וואַלד-שיפּעט פּעט געווען אַ „ווייטע זאַך“. דער צווייטער „שיפעט“ איז געווען דאָס וואָס מען רופט אַ זאַך פון „שטענדיקן געברויך“ פאַר די איינוווינער און אַפילו די פּויערים פון די אַרומיקע דערפער. ווען זיי פלעגן קומען אין שטעטל אַרײַן, האָבן זיי זיך אַראָפגעכאַפט אין דער „ריפע“ צום שיפעט אַנצוטרינקען זיך מיט זיין קרישטאָל-ריינעם באַטעמטן וואַסער. קיינער האָט נישט גע-וויסט צו דערציילן ווען דער דאָזיקער קוואַל איז דאָרט דערשינען אין דער פאַרעם ווי מיר האָבן אים טאַג-טעגלעך געזען. יעדער איינער האָט געהאַט דאָס געפיל אַז ער איז באַשאַפן געוואָרן צוזאַמען מיטן הימל, מיט דער זון, מיט דער לבנה און די שטערן, נאָך מששת ימי בראשית. קיינער האָט זיך גאַרנישט געקאַנט פאַרשטעלן דאָס שטעטל אָן דעם „שיפעט“ און אויף אַזאַ אופן איז ער ווי אַלץ אין און אַרום דעם שטעטל געווען — אַ „ידישער“ שיפעט. אַזוי ווי אַלע וואָס זענען געקומען צו אים אַנשעפן וואַסער האָבן גערעדט ייִדיש, געזונגען ייִדיש און זיך געקריגט פאַר דער ריי אַמצושעפן וואַסער אויף ייִדיש, האָט דאָס גערויש פון דעם וואַסער וואָס האָט אייביק געפלאָסן פון אים, אויך געקלונגען ייִדיש.

געפינען האָט ער זיך נישט ווייט פון דער „זעמסקאַיאַ באַלניצאַ“, דער שפיטאַל פונעם שטעטל, וואָס האָט באַדינט די גאַנצע סביבה, און באַשטאַנען איז ער פון אַ פרימיטיווער הילצערנער קאַריטע וואָס האָט געשטעקט אין דעם ליימיקן באַדן פון דער „ריפע“. פון דער דאָזיקער קאַריטע האָט אייביק געפלאָסן דאָס וואַסער. אַראָפגיין אַהין האָט מען גע-דערפּט דורך שטיינערנע טרעפּ וואָס זענען אין פאַרלויף פון די יאָרן קאַליע געוואָרן און ווען עס פלעגט רעגענען אָדער ווינטערצייט, ווען די

טרעפ זענען באדעקט געוואָרן מיט אייז, איז געווען ממש סכנות־נפשות דאָרט אַראָפּצוגיין. מען האָט געדאַרפט זיין גאַר פלינק און געוואַגט זיך צו לאָזן גיין אויף די דאָזיקע טרעפ, ווען זיי זענען געווען גליטשיק, און אַ סך פלעגן זיך טאַקע אויסגליטשן און ברעכן רוק און לענד. עס איז אַבער אַלץ כדאי געווען, אַבי אַנצושעפן אַן עמער וואַסער פונעם „שיפעט“.

צווישן אַנדערע לאַנדשאַפטן, געשטאַלטן און טרעפּענישן פון מיין וויי־טער קינד־הייט, געדענק איך דעם „שיפעט“, ווי עפעס אייגנס. פון דער פּריסטער קינד־הייט אָן בין איך געווען אַ פאַרטראַכטער פאַרשוין, וואָס פלעגט ליב האָבן צו מאַכן מאַדנע אויספירן פון אַלץ וואָס איך האָב געזען אַרום זיך, דער „שיפעט“ איז פאַר מיר געווען נישט סתם אַ הילצערנע קאַריטע פון וועלכער עס האָט גערונען וואַסער, נאַר עפעס אַן אויסער־געוויינלעכע זאַך, עפעס אַווינס ווי אַ נס, וואָס לאָזט זיך נישט דערקלערן. דאָס וואַסער פון די קערנעצעס, איז פאַר מיר געווען אַ „פאַרשטענדלעכע“ זאַך; דאָס וואַסער אַבער וואָס פלעגט אַרויסקומען דורך דער קאַריטע פון די טיפענישן פון דער ערד, איז פאַר מיר געווען אַ מיסטעריע. און נאָך עפעס: די וואַסערן פונעם „שיפעט“ שטראַמען אייביק און פאַריניקן זיך מיט די אַנדערע ריטשקעס וואָס ציען צום „נעסטער“ און דער „נעסטער“, זאָגט מען, ציט זיך ווייט און דערנאָך פאַלט ער אַריין אין ים אַריין. הייסט עס, אַז דער „שיפעט“ האָט אַ שייכות מיטן ים און דער ים, זאָגט מען, איז גרויס, אומגעווער גרויס, ער האָט נישט קיין ברעג. נו, הייסט עס נישט אַז דער „שיפעט“ איז נישט קיין געוויינלעכע זאַך? און ווען איז ער געבוירן געוואָרן דער „שיפעט“, ווער האָט אים געמאַכט, ווער האָט אַריינגעשטעלט די קאַריטע און וואָס איז די מעשה וואָס דאָס וואַסער ענ־דיקט זיך קיינמאַל נישט?

צווישן די זאַכן וואָס איך האָב ליב געהאַט קינדווייז, איז געווען דאָס גיין ברענגען וואַסער פונעם „שיפעט“. די מאַמע האָט שוין געוויסט אַז מיך דאַרף מען קיין סך נישט בעטן אַז איך זאָל נעמען אַ פאַר עמער און גיין ברענגען וואַסער פונעם „שיפעט“. און מיין מאַמע איז געווען זיכער אַז די טיי וואָס זי זידט אויף מיט וואַסער פונעם „שיפעט“ איז באַטעמטער ווי די וואָס מען מאַכט מיט דער וואַסער פון דער קערנעצע. זי האָט אַפילו געוויסט צו דערציילן אַז די ראַשטשינע וואָס זי פאַרקנייט מיט דעם וואַ־

פאליק לערנער

סער פונעם „שיפעט“ גייט אויף בעסער ווי די וואָס זי פאַרמישט מיט אַנדער וואַסער. אפילו דאָס גרעט וואָס מען האָט געוואָשן מיט דעם וואָס סער פונעם „שיפעט“ איז געווען ווייכער, קלאַרער. און עס קאָן זיין, אַז דאָס איז נישט געווען איבערגעטריבן. מעגלעך, אַז ווען אַ כעמיקער וואָלט אַנאַליזירט דאָס וואַסער פונעם „שיפעט“, וואָלט ער אין דעם געפונען אַזוינס וואָס האָט עס געמאַכט אַנדערש ווי דאָס וואַסער פון אַנדערע ברוי-נעמער.

איך געדענק אַז עס האָט זיך איינמאַל פאַרגלוסט איינעם פון די שטעטלשע איינוווינער מיט איניציאַטיווע צו מאַכן אַ צווייטן „שיפעט“ אין דעם זעלבן יאָר אויף אַ פאַר צענדליק שפּאַן פון דעם אַלטן „שיפעט“. ער האָט זיין ציל דערגרייכט, ווייל קיין וואַסער האָט אין אונדזער געגנט נישט געפעלט. דער צווייטער „שיפעט“ איז אפילו געמאַכט געוואָרן מאַך-דערנער, מיט אַ צעמענטענער רער און מיט פאַרשידענע באַקוועמלעכקייטן ציצוקומן צו אים, אָבער איין קלייניקייט: דאָס וואַסער איז נישט געווען דאָס זעלבע וואָס פונעם אַלטן „שיפעט“. עס איז אויך געווען קלאַר און גיט וואַסער, אָבער דאָך פלעגט זיך אַפּזעצן זאַמד אויפן דעק פון דער כלי. דאָקעגן דאָס וואַסער פונעם אַלטן „שיפעט“, איז געווען אַזוי ריין, גלייך עס וואָלט געווען דורכגעגאַנגען דורך אַ פילטער. נאָך דער דאָזיקער פּראָבע, איז דער פּרעסטיזש פונעם אַלטן „שיפעט“ נאָך מער אויסגעוואַקסן און ביי מיר איז נישט געבליבן קיין מינדעסטער ספק אַז דער דאָזיקער קוואַל איז באַשאַפן געוואָרן על-פּי-נס.

מיטן „שיפעט“ זענען פאַרבונדן די סובלימסטע זכרונות פון מיין קינדהייט און פון מיין יוגנט. אַז איך טראַכט וועגן דעם „שיפעט“ דערמאָן איך מיך אין מיין מאַמען. זי האָט ליב געהאַט צו טרינקען טיי געמאַכט מיט דער וואַסער פונעם „שיפעט“. אין איר פאַרהאַרעוועטן לעבן פון אַ האַרעפאַשנער יידישער פרוי, איז דאָס געווען איינער פון די פאַרגעניגנס וואָס זי האָט זיך געקאַנט אַנטאָן און איך בין שטענדיק געווען גרייט צו פאַרשאַפן איר דעם דאָזיקן באַשיידענעם פאַרגעניגן. ווען זי פלעגט אַ זאַג-טאָן: „פּאָליקל, זון — גיב אַ טאַנץ-אַראָפּ צום „שיפעט“ און ברענג אַן עמער וואַסער“, האָט זי געוויסט אַז איר ווונטש וועט דערפילט ווערן, ווייל אויסער מיין גרייטקייט צו פּאָלגן זי, איז דאָס פאַר מיר געווען אַ

געלעגנהייט צו גיין צום „שיפעט“ און צום וויפלסטן מאָל זיך אַנזאַפן מיט דעם מיסטעריעזן צויבער פון זיין אייביקן שטראַמען... ווייזט אויס, אַז מײן מאַמע האָט געקענט מײנע שוואַכקײטן און זי פלעגט זיי אויסניצן.

באַזונדערס, פלעג איך ליב האָבן גיין צום „שיפעט“ אין די זומער־טעג, ווען אינדרויסן האָבן געברענט די היצן. אויבן איז געווען אַ חמימה וואָס האָט פריטשמעליעט, אָבער אונטן, אין דער „ריפע“, וווּ עס האָט זיך געפונען דער „שיפעט“ איז געווען קיל און אויסגעזען האָט עס, אַז דער קוואַל ברענגט די דאָזיקע קילקײט מיט זײן לויטערער וואַסער פון די טיפענישן פון דער ערד. מיט דער דאָזיקער וואַסער האָט ווי אַרויס־געשטראָמט אַ ברכה, וואָס האָט געהאַט אין זיך עפעס געטלעכס, איבער־נאַטירלעכס, הגם אויסערלעך האָט זיך עס געהאַנדלט נישט מער ווי וועגן אַ פרימיטיווער הילצערנער קאַרעטע, פון וועלכער עס האָט אייביק גע־רונען וואַסער.

ווען איך טראַכט וועגן דעם „שיפעט“, דערמאָן איך מיך אין דעם ליכטן פון מײנע קינדער־יאָרן. צוואַמען מיט דעם זײדענעם גערױש פון זײן לױטערער וואַסער הער איך די שטים פון מײן מאַמען — אַ מוסטער פון אַן אַרבעטסזאַמער ייִדישער פרוי — וואָס פלעגט מיר אין די זומער־דיקע פרייטיק פאַרנאַכטן, ווען זי איז געזעסן און זיך אָפגערוט פון אַ שווערן טאַג אַרבעט נאָך ליכט־בענטשן, אַ זאַג־טון: „גיב אַ לױף, פאַליקל, זון, צום „שיפעט“ און ברענג אַן עמער קאַלטע וואַסער צום עסן... דער טאַטע וועט שוין באַלד קומען פון דער שיל, גיב אַ לױף, טײערער“.

...און ווען איך האָב נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה געלייענט אַז מײן שטעטל איז פון די רומענישע באַרבאַרן פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שוידערלעכן קאַנצענטראַציע־לאַגער און אַז מענטשן זענען דאָרט גע־שטאַרבן פון דורשט, איז מײן ערשטע טראַכטעניש געווען: און דער „שי־פעט“? צי איז מעגלעך אַז אין אַ געגנט וווּ עס געפינט זיך דער „שיפעט“ זאָלן מענטשן שטאַרבן פון דורשט? און איך בין געקומען צו דער מסקנא אַז — עס איז מעגלעך. ווייל דעם „שיפעט“ האָט גאַט באַשאַפן און די מענטשן האָבן אין יענע טרויעריקע טעג פאַרגעסן אין גאַט. עס האָט

פאליק לערבער

דעריבער געקאנט פאסירן אז דאס וואסער פונעם „שיפעט“ האט, ווי שטענדיק, געשטראמט א לויטערס, א זויבערס און קילס, אבער צו די דורשטיקע מענטשן איז עס נישט דערגאנגען. דער „שיפעט“ איז דא גאר-נישט געווען שולדיק און אין מיינע זכרונות געדענק איך ווי א ברכה פון גאט.

ש י ל ו

פינף שילן האָט דאָס שטעטל געהאַט און יעדע פון זיי האָט געהאַט איר באַזונדערן אויסזען, באַזונדערע כאַראַקטער־שטריכן און איז געווען דער זאַמלפונקט פון באַשטימטע שיכטן פון דער שטעטלשער באַפעלקער־רונג. די שיל אין דעם ייִדישן שטעטל איז, ווי באַוווּסט, געווען נישט נאָר דאָס מקום־תפילה, וווּ מען איז געקומען זיך מתדבק זיין מיט גאָט, נאָר אויך — און איבערהויפּט — דאָס פּלאַץ וווּ עס איז זיך צונויפגעקומען דער מענטש מיטן מענטש, אָדער בעסער־געזאַגט — דער יוד מיטן יוד. אין שיל איז געקומען צום אויסדרוק נישט נאָר דאָס רעליגיעזע געפיל פונעם יוד, נאָר אויך זיין ווילן זיך אויסצולעבן בציבור, געזעלשאַפטלעך. די שיל איז איינגטלעך געווען אַ געמיש פון אַ מקום־קדוש און אַ געזעל־שאַפטלעכער קלוב. אין דעם זין איז די שיל נישט געווען, ווי די נישט־ייִדישע קירכע, אָן אַפגעזונדערט פּלאַץ וווּהין מען איז געקומען אָפּזאָגן אין דער שטיל די פּאַר תפילות און אַוועקגיין, נאָר אַ פּלאַץ וווּ עס האָט געברויזט מיט דעם ייִדישן כלל־לעבן און וווּ דער יחיד האָט בפועל ממש דערפילט זיין אַנגעהער־קייט צו אַ קאָלעקטיוו נישט נאָר פון איין רעליגיע, נאָר אויך פון אַ באַשטימטן לעבנסאַרט, באַשטימטע געזעלשאַפטלעך־נאַ־ציאָנאַלע צילן און פון אַ באַשטימטן גורל. אין דעם זין האָט די שיל געשפּילט אַ פונדאַמענטאַלע ראַלע אין דעם געוועזענעם ייִדישן שטעטל. אין דער שיל האָט זיך קאָנצענטרירט דער גרעסטער טייל פונעם ייִדישן עכטן לעבנסשטייגער.

יעדע איינע פון די פינף שילן האָט מען גערופן מיט אַן אַנדער

פאליק לערנער

נאָמען. אָט זענען די נעמען: די „וויסע שיל“, די „רויסע קלויז“, די „דיי-טשע שיל“, דאָס „שטומע קלייזל“ און די שניידערשע שיל.

די „וויסע שיל“ איז געווען די עלטסטע פונעם שטעטל. דאָס איז געווען אַ גרויסע געביידע, געבויט פון שטיינער, וואָס איז געשטאַנען אין דעם סאַמע רעכטן צענטער פונעם שטעטל. פון פאַרנט האָט זי אויסגעזען ווי פון צוויי גאַרן, ווייל דאָ האָט זיך געפונען די ווייבערשע שיל, צו וועל-כער מען פלעגט אַרויפגיין דורך זייטיקע טרעפּ וואָס האָבן זיך געפונען ביים רעכטן אַריינגאַנג צו דער גאַס וווּ מיר האָבן געוויינט. דער פאַרנט פון דער שיל האָט געקוקט צו דער ברייטער מאַרק-גאַס פונעם שטעטל. דאָ איז געווען דער אַריינגאַנג, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ קליינעם פּאַליש, אין איין זייט איז געווען אַ גרעסערער פּאַליש, וווּ יידן פלעגן פירן וויכר-חיים און פון דער צווייטער זייט האָט זיך געפונען אַ קליין שילעכל וווּ יידן זלעגן מאַכן אַ מנין אין די פאַרטאַגן און וווּ למדנים פונעם שטעטל האָבן געלערנט אַ פרק משניות אָדער אַ בלאַט גמראַ. די הויפט-שיל אַליין איז געווען אַ גרויסע מיט ריזיקע פענצטער און מען פלעגט אַהין אַרויפגיין אויף עטלעכע טרעפּ. די צפון און דרום-ווענט פון דער שיל האָבן זיך געפונען ביי די אַריינגענג פון אונדזער גאַס און די מזרח-וואַנט האָט אינ-גאַנצן געקוקט צו אונדזער גאַס, וווּ סאַמע אונטן, לעבן ביילע סאַנעס גאַרטן האָט זיך געפונען די שטעטלשע באַד. אין די פרייטיק-צו-נאַכטסן און ימים-טובים פלעגן די גרויסע פענצטער פון דער וויסער שיל זיך צעלייכטן און האָבן אילומינירט אַ שטיק פון אונדזער גאַס. פון אונדזער גאַניק האָט מען קלאָר געזען ווי יידן, איינגעהילט אין די טליתים, האָבן געדאַוונט אין שבת-פרימאַרגנס און ימים-טובים. ווען עס איז געווען שטיל, האָט מען אַפילו געהערט די קלינגענדיקע שטים פון אברהם שוחט, וועל-כער איז געווען דער שטענדיקער בעל-תפילה פון דער „וויסער שיל“.

די וויסע שיל האָט אין מיר געלאָזט אומאַפּווישבאַרע זכרונות פון דער קינדערהייט. זי האָט זיך געפונען אויף אַן אַנשיט, פון וועלכן מיר פלעגן ווינטער זיך אַראַפּלאָזן מיט די שליטעלעך. פּרילינג און זומער, פלעגן מיר הינטער דער שיל שפּילן אין „גראַפּע“ מיט ניס אָדער מיט קנעפּלעך. דאָס ליידיקע פּלאַץ הינטער דער שיל, וואָס האָט זיך געפונען נאַענט פון אונ-דזער שטוב, איז געווען דאָס פּאַפּולערסטע אָרט אויף צו שפּילן זיך, פאַר

א בעסאראבער שטעטל

אונדז קליינווארג. דא האבן מיר זיך געפילט זיכער אין היימיש, ווי ביי זיך אין שטוב.

אין דער ווייסער שיל פלעגן דאווענען עמד-יידן. יידן קרעמערס, קליינע תבואה-סוחרים, טיטון-פלאנטאטאָרס, יידן וואָס האָבן זיך פאַרנו-מען מיט ערד-אַרבעט און אַנדערע האַרעפאַשנע באַשעפטיקונגען און סתם יידן באַלעבאַטים וואָס זענען נישט געווען קיין גבירים און נישט קיין אַרעמעלייט. דאָ האָט זיך קאַנצענטרירט דער אַזוי-גערופענער „מיטל-קלאַס“ פונעם שטעטל און דערפאַר איז דאָ שטענדיק געווען היימישלעך און פריילעך. בעל-דרשנס, מגידים און שפעטער ציוניסטישער רעדנערס וואָס זענען געקומען אין שטעטל אַריין, פלעגן על-פּירוב אויפטרעטן אין דער ווייסער שיל. ווען דער ראַשקעווער רבי פלעגט קומען, האָט ער גע-דאוונט אין דער ווייסער שיל. אין דער ווייסער שיל פלעגן אויך אָפגע-האַלטן ווערן די „אַבשטשע סאַבראַניעס“ פון דער ליי- און שפאַר-קאַסע וואָס דאָס שטעטל האָט געהאַט. נאָך דעם וואָס רומעניע האָט פאַרנומען בעסאַביע פלעגן דאָרט אָפגעהאַלטן ווערן וואַל-פאַרזאַמלונגען וווּ רעד-נערס, אַראַפגעקומענע פון דער פרעמד, און היימישע פּאַליטיקער האָבן געפירט פּראַפּאַגאַנדע פאַר דער אַדער יענער פּאַרטיי אַדער וואַל-ליסטע. אין 1922-23, ווען עס איז דורכן שטעטל געגאַנגען דער שטראָם פון יידישע פּליטים וואָס זענען געלאָפן פון די אוקראַינישע שחיטות, איז די ווייסע שיל פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אכסניה פון הונדערטער יידן וואָס האָבן זיך נישט געהאַט ווהיין אַהינצוטון. דאָס מקום-קדוש האָט דאָן ווי דורכ-געמאַכט דעם טראַגישן גורל פון די טויזנטער צעפייניקטע יידישע פּליטים, וואָס זענען אין גרויס בהלה געלאָפן פון די פּאַגראַמען אין יענער זייט דניעסטער. נאָך דעם ווי די כּוואַליע איז איבערגעגאַנגען האָט מען אין דער שיל געמוזט דורכפירן אַ גרינטלעכן רעמאַנט, אַז מען זאָל אין איר קאַנען אַריינקומען.

די צווייטע שיל לויט דער עלטער און פאַרנעם, איז געווען די „רויטע קלויז“, אויך די שיל האָט זיך געפונען אין סאַמע מיטן שטאַט-מאַרק און גערופן האָט מען זי אַזוי, ווייל זי איז פון דרויסן געווען געפאַרבט מיט אַ טונקל ברוין-רויטלעכן קאַליר. אין דער דאָזיקער שיל האָבן על-פּירוב געדאוונט די גבירים פונעם שטעטל און די משפחות וואָס האָבן זייער

פאליק לערנער

יחוס געצויגן פון די ערשטע צייטן ווען דאס שטעטל איז געגרינדעט גע-
וואָרן. עס האָבן דאָרט געדאוונט די צוקערמאַנס, די בערשטיינס, די פליט-
מאַנס, די שטיצמאַנס און אַנדערע, וואָס זענען געווען פאַסעסאַרס, אייגנ-
טימערס פון גרויסע ערד־שטחים, „אודאַיעס“, מילן און „מאַסלאַבאַינעס“
(בויםל־פאַבריקן) און בכלל ייִדן וואָס האָבן פאַרמאַגט גרויסע שניט־קראַך־
מען, באַקאַליינע קלייטן און אַנדערע גרויסע געשעפטן. איידער עס איז
אויסגעבויט געוואָרן די שניידערשע שיל, האָט מיין פאַטער געהאַט אַ
„שטאַט“ אין דער „רויטער קלויז“, איך ווייס נישט אין וואָס פאַר אַ זכות;
ווייל מיין פאַטער איז גראַד ניט געווען קיין גביר. אויך די געביידע פון דער
קלויז איז געווען אַ הויכע און געבויט אויפן שטייגער פון דער „ווייסער
שיל“, אָבער דער כאַראַקטער אירער איז שוין געווען אַ מער־געשלאַסע־
נער. דאָ האָט געהערשט עפעס אַזוינס ווי אַ „קאַסטע־רעזשים“. די מערהייט
מתפללים זענען באַשטאַנען פון די מיטגלידער פון געציילטע עטלעכע
משפּחות, וואָס האָבן זיך געהאַלטן פאַרן אויבערשטן פונעם שטייטל און
זענען געווען די טאָן־געבער אין די קהלשע עסקים. שטענדיקער בעל־
תפילה איז דאָ געווען בן־ציון מלמד, אַ ייד מיט אַ ברייט ראַזעווע פנים
מיט אַ לאַנגער באַרד מיט שפיצן, וועלכער פלעגט מוראדיק שרייען ווען
ער האָט געדאוונט ביים עמוד. שמש איז געווען הערש בראַנעס, אַן אַלטער
ייִד מיט אַ צעאַקערט פנים און אַ לאַנגער ווייסער באַרד, וואָס פלעגט
אַנוואַרפן אַ שרעק אויף אונדז קליינ־וואַרג. די „רויטע קלויז“ האָט אַרויס־
גערופן צו זיך דאָס וואָס מען רופט אַפּשיי, אָבער זי האָט נישט גענאָסן
פון דער פאַפּולאַריטעט וואָס די „ווייסע שיל“. אין די וואַכן־טעג פלעגט
דאָרט זיין אומהיימלעך אַריינצוגיין. נישט געווען דאָרט די וואַרעמע שטי-
מונג ווי אין דער ווייסער שיל, וווּ עמך האָט געלאָזט פרייגיין דאָס געמיט.
די דריטע שיל אין קאַטעגאָריע איז געווען די „דייטשע קלויז“, וואָס
האַט זיך געפונען הינטער דער „רויטער קלויז“. עס איז אומבאַוויסט פאַר־
וואָס מען האָט זי אַזוי גערופן, אָבער גענומען האָט זיך מסתמא דערפון,
וואָס דאָרט האָט געדאוונט דער מער־אויפגעקלערטער עלעמענט פונעם
שטעטל. דאָ האָבן זיך קאַנצענטרירט די מער מאַדערנערע סוחרים פונעם
שטעטל, רייכע איידעם, מיט מער־פאַרגעשריטענע אידעען, יונגעלייט
משכילים און דער ציוניסטישער עלעמענט, אַלץ אַזעלכע וואָס האָבן שוין

נישט געקאנט הויזן צוזאמען מיט דעם פשוטן עמך-עלעמענט פון דער „וויסער שיל“ אָדער מיט די שווערע, יוסטע באַלעבאַטיים פון דער „רוי-ניער קלויז“. אין דער „דייטשער שיל“ איז די גאַנצע הנהגה געווען אַ פרייערע און דאָ זענען מיינסטנס אויפגעטראָטן די מאַדערנערע ציוניס-טישע רעדנערס וואָס פלעגן קומען אין שטעטל אַריין. דאָ האָט מען שבת, בעת כריאת-התורה, שוין געפירט דיסקוסיעס פון „העכערן ניוואַ“, אזוי צו זאָגן. אַ סך פון די וואָס האָבן דאָרט געדאַוונט פלעגן באַקומען יידישע און העברעיִשע בלעטער און זענען געווען בקי אין פּאָליטיק. שמש איז דאָ אַ לעבן-לאַנג געווען לייווער באַדנער, אַ ייד וואָס האָט צו דער מלאכה פון מאַכן דעמבענע פעסער, צוגעקנעלט מיט דער פּראַפעסיע.

די אויבנדערמאָנטע דריי שילן האָבן איך שוין געטראָפן פּאַרטיקע, אזוי צו זאָגן. די אַנדערע צוויי געדענק איך ווען מען האָט זיי אויסגעבויט. צום ערשט האָט מען אויסגעבויט די שניידערשע שיל, וווּ מיין טאַטע איז געווען איינער פון די גרינדערס און יאָרנלאַנגער גבאי. ווען די שיל איז אויסגעבויט געוואָרן, האָט מיין טאַטע פּאַרקויפט זיין „שטאַט“ אין דער „רויטער קלויז“ און געקויפט דריי „שטעט“ אין דער שניידערשער שיל, — איינע פון זיי אין סאַמע מזרח, ביים אַרונ-קודש. ווען די שניידערשע שיל איז אויסגעבויט געוואָרן, איז זי געוואָרן די שיל פון אַלע שטעטלשע באַלמעלאַכעס. וואָס האָבן פּריער געדאַוונט אין פּאַרשידענע שילן. מיט דער צייט איז די שניידערשע שיל געוואָרן איינע פון די שענסטע און פּאַפּולערסטע שילן און אָפטמאַל האָבן דאָרט געדאַוונט באַקאַנטע חזנים פון דער פרעמד. אַ שטיק צייט איז דאָרט געווען בעל-מוסף בעני מלמד, איינער פון די בעסטע חזנים פונעם שטעטל, וואָס האָט געהאַט אַ לייבן-שטימע און אַ מענטש פון באַדייטנדיקן מוזיקאַלישן טאַלאַנט. ימים-נוראים פלעגט ער דאווענען מיט אַ גוט כּאָר און אָפּילו אַנגעזעענע באַלעבאַטיים פון אַנדערע שילן פלעגן אים קומען הערן. בעל-שחרית איז יאָרנלאַנג געווען יאַנקל מלמד, אַ ייד וואָס האָט געדאַוונט מיט אַ גראָבן באַס און מיט אַ האַרציק-טרויעריקן נוסח. אַ סך יאָרן איז אין דער שניידערשער שיל געווען בעל-מוסף הערש קאַבאַנטשיק, אַ ייד מיט אַ שטאַרקער שטימע און אַ גוטער בעל-תפילה.

אין דער שניידערשער שיל איז די שטימונג שטענדיק געווען אַ

פאליק לערנער

היימישלעכער און פאלקסטימלעכע. אויב עס זענען דאָרט געווען אַזעלכע בעל־מלאכות וואָס האָבן ליב געהאַט פרייצולאָזן אָפּטמאַל די צונג און אַפילו די הענט, האָבן זיי אָבער געהאַט אָפּשיי פאַר די עלטערע באַלעבאַ־טיים און זיך אויפגעפירט סטאַטעטשנע. שמחת־תורה צו די הקפות איז אין דער שניידערשער שיל געווען אַן אמתער פּאַלקס־יום־טוב, וווּ מען פלעגט טאַנצן מיט דער תורה בפועל ממש. משה קאַוואַל, אַ ייד וואָס האָט ליב געהאַט צו מאַכן אַ כוסה און זיך געהאַלטן פאַר אַ שטיקל בעל־מנגו, האָט געהאַט די אייביקע קאַנצעסיע אויף צו זאָגן „אתה הראת“. חברה יונג־וואַרג פלעגן אים באַגלייטן אין כאַר און עס איז געווען לעבעדיק און פריילעך.

די פינפטע שיל, „דאָס שטומע“ קלייזל, איז אויסגעבויט געוואָרן שוין נאָך דעם וואָס בעסאַראַביע איז איבערגעגאַנגען צו רומעניע. דאָ האָט זיך קאַנצענטרירט איבערהויפּט דער עלעמענט פון מלחמה־גבירים און יידן וואָס האָבן געטריבן קאַנטראַבאַנד איבערן דניעסטער, ווען דער טייך האָט זיך פאַרוואַנדלט אין דער גרעניץ צווישן רומעניע און סאַוועטן־רוס־לאַנד. דאָס זענען געווען מענטשן וואָס זענען אין אַ קורצער צייט רייך געוואָרן און צוזאַמען מיט זייער עשירות איז אויך געשטיגן זייער אָפעטיט נאָך כבוד. אין די אַנדערע שילן וווּ זיי האָבן פרייער געדאַוונט, האָבן זיי נישט געקאַנט שפילן די ראַלע וואָס זיי האָט זיך געגלוסט, ווייל דאָרט האָט געהערשט אַלטע טראַדיציע און געשפילט די „גרענדע“ האָבן דאָרט אַלטע באַלעבאַטיים מיט יחוס־בריוו. קיין געלט האָט זיי נישט געפּעלט, האָבן זיי איינס און צוויי אויפגעבויט אַ נייע שיל און דאָרט געשפילט די די ערשטע פּידל. דאָ האָט געהערשט די האַפּערדיקע שטימונג פונעם אויפגעקומענעם גביר און מיט דער צייט האָט דאָס „שטומע קלייזל“ אַנגעהויבן צו געבן דעם טאָן אין די קהלשע עסקים. צווישן די באַלע־באַטיים האָבן זיך אויך געפונען אַ סך וואָס זענען געווען גאַנצע שמעלקעס מיט נאַטשאַלסטוואַ און זיי זענען געוואָרן די גאַנצע דעה־זאָגער אין שטעטל. דער באַרימטער חזן לייבעלע גלאַנץ, וועלכער האָט אין די ערש־טע צוואַנציקער יאָרן געוויינט ביי אונדז אין שטעטל, האָט דעבוטירט אין דעם „שטומען קלייזל“, אַלס אַ גאַר יונג בחורל. פון צייט צו צייט פלעגן

דאָרט דאווענען גוטע חזנים פון דער פרעמד און דאָס "שטומע קלייזלי" איז בכלל געוואָרן דער מקום וועד פון דעם יונגערן עלעמענט.

פינף שילן האָט דאָס שטעטל געהאַט. וואָס איז פון זיי געוואָרן? די וואַנדאַלן, וואָס האָבן חרוב געמאַכט דאָס גאַנצע ייִדישע לעבן אין מזרח-אײראָפּע, האָבן אויך פאַרניכטעט דאָס פשוטע, פּאַלקסטימלעכע ייִדישע לעבן פון בעסאַראַביע. די ייִדישע שיל, אין וועלכער עס האָט זיך קאַנ-צענטרירט דאָס גאַנצע ייִדישע לעבן פונעם שטעטל, איז די ערשטע גע-גאַנגען אויפן פייער, ווען די בעסטיעס האָבן זיך צעבושעוועט. לויט גביית-עדות פון געראַטעוועטע יידן, האָבן זיי די ייִדישע שיל נישט נאָר פאַרניכטעט, נאָר זיי האָבן זי אויך געשענדעט, דאָרט וווּ זיי האָבן געפונען פאַר גייטיק אויף צו באַפרידיקן זייערע חיהשע אינסטינקטן. מען האָט זיי פאַרוואַנדלט אין שטאַלן, אין לאַגערן און אין קאַזאַרמעס און ווען מען האָט זיי שוין נישט געדאַרפט, האָט מען זיי צעשטערט. די ייִדישע שיל האָט מיטגעמאַכט דעם גורל פון די וואָס האָבן זי אויפגעבויט און זי פאַרוואַנדלט אין דעם צענטער פון זייער אייגנאַרטיקן, גייסטיקן און ציי-בורדיקן לעבן. די ייִדישע שיל איז שטענדיק געווען דער לעבעדיקער סימבאָל פון דעם שטאַרקן ייִדישן ווילן צו גייסטיקער אומאַפהענגיקייט, פון דעם דראַנג אויסצולעבן זיך אויף אַן אייגנאַרטיקן אופן און דינען דעם אייגענעם גאָט פריי, אומגעשטערט. צוזאַמען מיט דעם יידן איז אויך געפאַלן די דאָזיקע פעסטונג פון דעם טויוזנטיעריקן ייִדישן קאַמף פאַר אַן אייגענעם לעבן. די וואַנדאַלן האָבן עס גוט געוויסט און דערפאַר האָבן זיי דעם צאָרן זייערן אויסגעלאָזט צו דער ייִדישער שיל. די נישט-ייִדישע וועלט וואָס באַרימט זיך שטענדיק מיט איר פיעטעט פאַר אַלטערטימלעכע הערטן און איז זיך ממש מקריב אויף אויסצוגראַבן אַ צעבראַכענע וואַזע פון פאַרצייטן, ווייסט נישט אַז מיט דער צעשטערונג פון די ייִדישע שילן אין מזרח-אײראָפּע, איז פאַרניכטעט געוואָרן אַ וועלט פון האַרציקן גלויבן, כּוֹן קולטור און פון עכטן לעבנסשטייגער, פאַר וועלכן זי וועט קיינמאַל נישט קאָנען באַצאָלן, מיט קיין שום פאַרמעגן.

אויך די פינף שילן פון אונדזער שטעטל געפינען זיך אין דעם פאַנטעזען פון די דאָזיקע צעשטערטע הייליקייטן.

יאַרִידִים

דער יאַריד וואָס פלעגט זיך שטעלן אין שטעטל אַלע דינסטיק, איז געווען אַ קוואַל פון פרנסה, נישט נאָר פאַר די אַרטיקע ייִדישע תושבים און ייִדישע סוחרים וואָס פלעגן קומען פון דער פרעמד, נאָר אויך אַ טאָג פון מסחר פאַר די טויזנטער פויערים וואָס זענען זיך צוגיפגעפאַרן פון דער גאַנצער סביבה אָפצוועצן זייערע פראַדוקטן און הויז־אויסאַרבעטונג־געז און איינקויפן דאָס נייטיקע פאַר דער באַלעבאַטישקייט און פאַר דער פאַמיליע. דאָס שטעטל האָט זיך געפונען ביים ברעג פונעם דניעסטר און סביבה האָט געמיינט נישט נאָר די צענדליקער דערפער וואָס האָבן זיך געפונען אויפן רעכטן בעסאַראַבער ברעג, נאָר אויך יענע וואָס האָבן זיך געפונען אויפן פּאָדאָליער ברעג. אין דעם זין, איז דאָס שטעטל געווען דאָס וואָס מיר רופן היינט אַ קאָמערציעלער צענטער פון אַ גרויסער פע־ריפעריע און די יאַרידים פלעגן צוציען סוחרים פון צענדליקער וויאַרסט אַרום.

טעג פון פדיון זענען אויך געווען די מאַרק־טעג פון זונטיק און גוישע חגאות, אָבער דער עיקר זענען געווען די דינסטיקס. די דאָזיקע מאַרק־טעג האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער אייגנאַרטיקער פאַרביקייט און טומל; אָבער די יאַרידים פון דינסטיק זענען געווען דער אמתער אויסדרוק פון פאַלקסטימלעכן האַנדל, אַזוי ווי ער איז פאַרגעקומען אין יענע מקומות זינט יאָרהונדערטער. סיי דער ייד און סיי דער גוי האָבן אויף די דאָזיקע יאַרידים געהאַנדלט פריי און אָן פאַרמיטלער און דאָס געלט מיט וועלכן מען האָט געצאָלט האָט זיך קוים אָנגעזען אין אַט דעם פרימיטיוון אופן פון אויסטוישן אַרבעט אויף אַרבעט. דאָס געלט איז גייִ

פאליק לערנער

כער געווען א מין מאַס אָדער אַ וואָג אויף אַפּצושאַצן דעם ווערט פון דעם פאַרקויפטן פּראָדוקט אָדער פון דער סחורה, איידער אַ ציל פאַר זיך. אין אַט די טומלדיקע טעג פון פּאַלקס-מסחר, ווען טויזנטער פּויערים, מאָלדאוואַנעס, אוקראַינער, רוסישע קאַפּאַפּעס, ייִדישע סוחרים און בעל-מלאכות, גויעס און שיקסעס מיט זייערע פאַרביקע קליידער און טיכלעך אויף די קעפּ און ייִדישע ווייבער, געניטע הענדלערקעס און סתם אויס-טערלישע טיפּן פון צייגניערס און אַלערליי בעטלערס, פלעגן זיך אויס-מישן אין אַ מוראדיקן געדראַנג צווישן פּורן מיט אויסגעשפּאַנטע פּערד און אַקסן, אַרום וועלכע עס איז געווען אויסגעלייגט פון הערן און זען, אַלערליי דאַרפישע פּראָדוקטן, עופות מיט געבונדענע פּיסלעך, שטייגן מיט גענדז, וואָס האָבן געגראַגערט, אינדיקעס וואָס האָבן געהאַלדערט, זעק מיט ווייץ, גערשטן, האָבער און פּאַפּשויעס, אַלערליי פּרוכטן און גרינוואַרג, פעלעכלעך פון אַפּגעשונדענע האַזן, חזיר-האַר און פאַרשידענע דאַרפישע אויסאַרבעטונגען, ווי געפּלאַכטענע קיישלעך, פאַרביקע קילע-מעס און ווערעטעס און גראַבע לייונט, געשפּינט און געוועבט מיט דער האַנט, אויף וועלכן די מאָלדאוואַנישע פּרוי איז געווען אַ גרויסע מייסטערן. דער יאַריד פלעגט זיך שטעלן אויף דער ברייטער גאַס, וואָס האָט דורכגעשניטן דאָס גאַנצע שטעטל, און צייטנווייז האָט ער נאָך געמוזט פאַרנעמען אַ שטיק פון דער „טאַלעקע“ וואָס האָט זיך געצויגן צווישן דעם שטעטל און דעם בית-עולם. דאָס פלעגט מייסטנס פאַסירן אין אַסיען, ווען די פּויערים האָבן געבראַכט די שפּע פון די אַראַפּגענומענע פעלדער. דער אַרעמסטער פון די מאָלדאוואַנעס, האָט דאָסמאַל געהאַט עפעס וואָס איז איב געבליבן פון דעם וואָס ער האָט געלאָזט פאַר דער אייגענער נאַלעבאַטישקייט אויפן ווינטער, פלעגט ער עס ברענגען צום פאַרקויפּן. אין אַסיען זענען די יאַרידים אויך געווען גרעסער און טומלדיקער, ווייל דאָס איז געווען די סעוואַן-צייט ווען די פּויערים פלעגן זיך פאַרגרייטן מיט אַלעם נייטיקן אויפן אַנקומענדיקן ווינטער. דאָס איז געווען די צייט ווען ייִדישע קירושנערס פלעגן לייזן פאַר פעלצן און קוטשמעס, ייִדישע שוס-טערס, פאַר פאַרטיקע שטיוויל און ייִדישע שניידערס זענען געווען פאַר-לייגט מיט אַרבעט. אויך דער האַנדל מיט פּערד איז אין דער צייט פּונעם

א בעסאר אבער שטעטל

יאר געווען א סך גרעסער ווי זומער, ווען דער פויער האָט די בהמה געדאַרפט צו דער אַרבעט אין פעלד.

דער האַנדל אויף די יאָרידיים איז געווען אַ טומלידיקער און האָט געהאַט זיינע פעסטגעשטעלטע מעטאָדן און אפילו תנועות. דאָס דינגען זיך איז געווען אַן אַנגענומענער מנהג ביי אַלעמען און אויסנאָם. קיינער האָט זיך גאַרנישט געקאַנט פאַרשטעלן דאָס קויפן אַדער פאַרקויפן עפעס און זיך נישט דינגען. און דינגען זיך פלעגט מען נישט סתם מיטן מויל, נאָר מיט די הענט. דער פאַרקויפער פלעגט זאָגן אַ פרייז, וואָס איז, פאַר שטייט זיך געווען אַ סך העכער ווי ער האָט גערעכנט צו באַקומען פאַר דער סחורה. דער קונה האָט, פאַרשטייט זיך, אַנגעכאַפט זיך ביים קאַפּ פונעם פרייז און געמאַכט אַ באַוועגונג ווי ער גייט אַוועק און דאָן האָט זיך אַנגעהויבן דאָס דינגעניש. דער פאַרקויפער פלעגט אים דאָן אַנכאַפּן ביים אָרעם, אַ פאַטשטון איבער דער דלאַגניע פון דער רעכטער האַנט און באַלד אַראַפּגעלאָזט עפעס פונעם מקח. דאָס איז געווען דער ערשטער סיגנאַל פאַר דער דינגעניש. דער קונה פלעגט אים דאָן צוריק אַ פאַטשטון אין דער האַנט און זאָגן וואָס ער איז גרייט צו געבן. יענער האָט אים תיכף צוריק אַ פאַטשטון אין דער האַנט און האָט נאָך עפעס אַראַ געלאָזט. דער פויער האָט צוריקגעפאַטשט אין נאָך עפעס מוסיף געווען אויפן פרייז. אזוי פלעגט דאָס פאַטשן זיך אין די הענט געדויערן אַ היבשע וויילע, ביז מען האָט זיך אויסגעגלייכט מיטן פרייז און דאָס געשעפט פלעגט געשלאָסן ווערן. גאַנץ אַפט פלעגט דאָס געשלאָסענע געשעפט „באַנעצט“ ווערן מיט אַ „סאַראַקאָוקע“, אַ טרינק בראַנפן, הייסט עס, וואָס דער קונה פלעגט על-פיר-רוב געבן. דאָס פלעגט איבערהויפט פאַסירן, ווען די פאַרקויפטע זאָך איז געווען פון גרעסערן ווערט, אַ פערד, אַ בהמה אַדער אַ וואָגן.

אַ בעסעראַבער פויער האָט קיינמאַל נישט געקויפט קיין זאָך, אז ער זאָל זיך נישט דינגען, אפילו ווען ער האָט געהאַט דעם גרעסטן צוטרוי צום פאַרקויפער. דאָס דינגען זיך ביים קויפן איז געווען נישט נאָר אַ ביטל אויף אַראַפּצודינגען פונעם פרייז, נאָר אַ מין ציל פאַר זיך. עס איז געווען אַ מין טראַדיציאָנעלע צערעמאָניע ביים האַנדלען, און וועלכער דער מסחר האָט קיין שום טעם נישט געהאַט. די אור-סיבה פון דעם דאָזיקן

מנהג דארף מען מסתמא זוכן אין דעם וואָס בעסאַראַביע האָט זיך אַמאָל געפונען אונטער דער טערקישער ממשלה, וועלכע האָט אויפן גאַנצן באַל-קאַן און דרום-רוסלאַנד געלאָזט איר השפּעה אויפן פּאָלקס-לעבן.

זומער צייט, האָבן די יאַרידים זיך נישט אויסגעצייכנט מיט קיין אויסערגעוויינלעכע זאַכן און זיי פלעגן אויך זיין שיטערלעך. דאָך האָבן די זומערדיקע יאַרידים געהאַט זייער טיפּיש-בעסאַראַבישן אויסזען, צוליב דער גרויסער שפּע פון פּרוכטן און גרינסן פון דעם דאָזיקן גאַט-גע-בענטשטן לאַנד. אָנהייבנדיק פונעם פּרייען פּרילינג, פלעגן די פּויערים ברענגען אויפן יאַריד אַ שלל ממש מיט גרינסן און פּרוכטן. דער ברייטער מאַרק פונעם שטעטל פלעגט אין אַזעלכע יאַריד-טעג ממש פּאַרפלייצט ווערן מיט גרינע ציבעלעס און קנאַבל און „פּראָזש“. רויטע און בלויע פּאַטלאַזשאַנעס (טאַמאַטעס און בערענכענאַס) נייע רעטעכלעך און בורי-קעס, טשאַווי און אַנדערע גרינסן צום קאַכן. שפּעטער פלעגן אַרויסקומען די באַרימטע בעסאַראַבער אַגערקעס, אַרבוזעס און דיניעס, וואָס פלעגן פּאַרקויפט ווערן בוזל-הזול. פּאַר אַ קופּערנעם צווייער איז אַפילו פּאַר אַ קאַפּיקע האָט מען געקויפט אַן אַרבוז אַדער אַ דיניע.

וואָס שייך פּרוכטן, זענען די זומערדיקע יאַרידים באמת געווען אַן אויסדרוק פון דער בעסאַראַבער שפּע אין דעם זין. פּרילינג פלעגט זיך עס אָנהייבן מיט וויינשל און קאַרשן, וואָס וואַקסן לרוב אין בעסאַראַביע. אין דער זעלבער צייט פלעגן אַרויסקומען אַגרעסן און שפּעטער צו „דרען“, אַזא טערפּקע לענגלעכע יאַגעדע, פון וועלכער מען פלעגט פּרעגלען איינ-יעמאַכטס, וואָס האָט געהאַט אַ ווונדערבאַרן טעם. אַלערליי באַרלעך און עפל. פּלוימען פון אַלערליי מינים, אָנהייבנדיק פון פשוטע קליינע פליימ-לעך ביז צו גרויסע „אינגערשע“ (אונגערשע) פּלוימען, פון וועלכע דאָס קערל פלעגט אַרויספאַלן ביים ערשטן קוועטש. שפּעטער צו, אין חודש אָב, מער-ווייניקער, פלעגן זיך באַווייזן די ערשטע וויינטרויבן. צום ערשטן פלעגט מען זיי ברענגען אין קוישן און דערנאָך אין גאַנצע פורן. בכלל, האָט מען אין בעסאַראַביע קיינמאַל נישט געקויפט קיין פּרוכטן אויף דער וואַג, נאָר אויף דער מאָס. וויינשל און פּלוימען פלעגט מען קויפן אויפן עמער. עפל און באַרן אויפן זאַק. אַרבוזעס און דיניעס האָט מען געקויפט טוצנזוייז און וויינטרויבן האָט מען געקויפט אויפן פּוד.

שפעט־זומער און אַסיען, פלעגן די יאָרידיים פאַרשטעלן מיט זיך אַן אמת פּאַנטאַסטיש בילד פון רייפער שפע. גאַנצע בערג מיט קרויט, קאַבאַ־קעס, אַרבוועס און אַנדערע שפעט־זומערדיקע פּראָדוקטן ווי צייטיקע ציי־בעלעס, קאַרטאַפּליעס, קנאַבל, רעטעכער, בוראַקעס, פלעגן פשוט פאַר־פלייצן דעם מאַרק פונעם שטעטל. עס האָט אויסגעזען אַז קיינמאַל וועט מען נישט באַווייזן די דאָזיקע בערג פּרוכטן און גרינסן צו פאַרקויפן, אָבער פאַרנאַכט־צו, פלעגט פון דעם קיינמאַל גאַרנישט בלייבן. יידן פונעם שטעטל פלעגן דאָס אַלץ אויסקויפן און זיך פאַרגרייטן אויפן ווינטער. גוים דאַקעגן, האָבן פאַר דעם אָפּגעלייזטן געלט איינגעקויפט אין די קלייטן אַלץ וואָס זיי האָבן געדאַרפט פאַר דער באַלעבאַטישקייט און פאַר דער פאַמיליע.

באַזונדערס פאַרביק זענען געווען די יאָרידיים ווינטער־צייט. דער ווינטער סעזאָן איז געווען די צייט פון דעם גרעסערן האַנדל. דער מאַרק פונעם שטעטל פלעגט דעמאָלט פאַרפולט ווערן מיט פּערד, קי, שאַף און חזירים און דער טומל פלעגט זיין אין לשער. פון קיין גרינס איז ווינטער־צייט נישט געווען קיין סימן, דערפאַר אָבער פלעגן זיך אויסשטעלן די „חזירניקעס“, מיט זייערע שטעלן פון גערויכערטן חזיר־פלייש, קאַלבאַסן און חזיר־שמאַלץ. אויף די דאָזיקע שטעלן האָבן ווינטער זיך געפּרעגלט אין פּאַנען חזירישע שמאַלצן, פאַרשפּרייטנדיק זייער טריפענעם ריח איי־בערן גאַנצן מאַרק. אַרום די דאָזיקע שטעלן פלעגט עס ווימלען און שוויבלען מיט פויערים, אָבער יידן פלעגן פון דאָרט ווייכן ווי פון אַן עיפּיש. אויף אַנדערע שטעלן פלעגן די פויערים אויסלייגן אַלערליי היימיש־געמאַכטע טיפּישע בעסאַראַבער קעזן, איבערהויפט פון שאַף, און צווישן זיי די באַרימטע בעסאַראַבער „בריינדזע“, שאַפּענער קעז וואָס איז שטאַרק געזאַלצן, וועלכן די מאַלדאוואַנעס, און אויך יידן, האָבן געגעסן מיט מאַמעליגע. די בריינדזע פלעגן זיי ברענגען אין פעסלעך און זי פאַר־קויפן אויף דער וואַג. זיי פלעגן אויך פאַרקויפן קעזן וואָס הייסן אויף מאַלדאוואַניש „אורדע“ און „קאַש“, אויך געמאַכט פון שאַפּענער מילך. אויף די ווינטער־יאָרידיים האָבן געשפּילט די גרענדע די ייִדישע קירושנערס, וואָס פלעגן זיך צונויפּפאַרן פון דער גאַנצער סביבה, זייערע שטעלן מיט ווייסע פעלצן און קוטשמעס, פלעגן באַלאַגערט ווערן פון

פאליק לערנער

פויערס וואָס האָבן אויב נישט געקויפט, כאָטש אָנגעמאַסטן. דאָ, פלעגט דער מסחר און די דינגעניש אָנגיין מיט דער טראַדיציאָנעלער האַנט־פאַטשעריי, נישט ווייניקער ווי אויפן מאַרק פון פערד און חזירים. די ייִדישע קירושנערס זענען געווען טיפישע יאַריד־פאַרערס און זיי האָבן זיך אויסגעטויגט צום מסחר. איז אַ פויער אַריינגעפאַלן צו זיי אין די הענט אַריין האָט ער זיך שוין נישט אויסגעדרייט מיט ליידיקן.

וועלוול קירושנער פון אונדזער שטעטל, צום ביישפּיל, איז אין פריי־וואָט לעבן געווען דאָס וואָס מען רופט אַ ״זיידענער מענטש״; ווען עס פלעגט אָבער קומען צו מסחר אויף די יאַרידים, איבערהויפט אין דער ווינטערדיקער סעזאָן־צייט, האָט עס פון אים געברויזט מיט טעמפּעראַ־מענט און איינפאַל. אָזעלכע ווי ער, זענען געווען אין די צענדליקער. אָזעלכע זענען אויך געווען די שוסטערס, וואָס פלעגן פאַרקויפן פאַרטיקע שטיוול און שטיוועלעך פאַר די פויערטעס, מיט קנעפּעלעך ביי דער זייט; פוישטן, נאַקעטע און אונטערגענייטע מיט לעדער. קיין פאַרטיקע מלבוש־טיים האָט מען ביי אונדז אויפן יאַריד נישט פאַרקויפט; די שטעטלשע שניידערס פלעגן אַפּוואַרטן אויף די פויערס אין די שניט־קאָמען, וווּ זיי האָבן איינגעקויפט דאָס געוואַנד און שלעפּן די ״מעשטשעריעס״ (קונים) אַהיים.

באַזונדערס לעבעדיק איז געווען דער האַנדל אויפן פערד־מאַרק. דאָ האָבן ייִדישע ליוועראַנטן, אָנגעטאַן אין גראַבע פוטערנע פידושאַקעס אָדער אין בורקעס, בודק געווען פערד, קוקנדיק זיי אין די ציין אַריין, אָדער פאַרהייבנדיק דעם עק. אויב אַזאַ ליוועראַנט איז נישט געבליבן צופרידן מיט די אָנגענומענע סימנים, האָט ער זיך נישט געפּוילט אויפ־צוזעצן זיך רייטנדיק און אויספרוון דאָס פערד, בפּועל ממש, אין אַ שנעלן גאַלאַפּ. נאָך די אַלע אויספרוועכצן, פלעגט זיך אָנהייבן די צע־רעמאַניע פון דינגען זיך דורכן פאַטשן זיך קעגנזייטיק אין די הענט. דער משאַ־ומתן פלעגט כמעט שטענדיק זיך פאַרענדיקן מיט אויסטרינקען לכבוד דעם געשלאָסענעם מסחר.

קינדוויי, פלעג איך ליב האָבן אַרויסצוכאַפּן זיך אין מאַרק אַריין און זיך צוקוקן צו די טשיקאָועסטן פונעם יאַריד. על־פּירוב האָב איך ליב געהאַט צו שטיין לעבן די גאַלאַנטעריי־שטעלן פון די רוסישע קאַצאַפּעס,

א בעס אראבער שטעטל

וואס פלעגן זיך צעלייגן ברייטלעך מיט זייערע שאלאשן אין סאמע מיטן מארק. דאס זענען געווען מיינסטנס גרויסרוסן מיט ברייטע פנימער. לאנגע בערד און לאנגע אונטערגעשוירענע „מוזשיטשקעס“. איידער זיי פלעגן צעלייגן דאס רומל, האבן זיי אויפגעשטעלט סאמאואארן און ברייטלעך איבערגעביסן. טרינקענדיק טיי מיט „פראקוסקא“. זיי זענען געווען גע-שיקטע סוחרים און סרוב-מאל פלעגן לעבן זייערע שטעלן פארקומען גע-שלעגן, ווען א פויער האט עפעס אַוועקגעשלעפט פון די אויסגעלייגטע סחורות.

די אַסיענדיקע און ווינטערדיקע יאַרידים פונעם שטעטל זענען געווען טעג פון פדיון אין די יידישע קלייטן, וואָס האָבן זיך געפונען לענגאויס ביידע זייטן פון דער ברייטער הויפט-גאַס. ווו דער יאַריד פלעגן זיך שטעלן. פונקט ווי יידן האָבן איינגעקויפט פון אַלעם גוטן ביי די פויע-רים, זיך פאַרגרייט מיט עסנוואַרג, אַזוי האָבן די פויערים געגעבן צו לייזן אין די קראַמען, איינקויפנדיק פאַר דער באַלעבאַטישקייט און פאַר דער פאַמיליע. רעדוצירט צום שטעטל און דער סביבה, איז דאָס געווען אַ האַנדלס אויסטויש, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט נישט נאָר מיט זיין אָפּנ-קייט אין אַרנטלעכקייט, נאָר אויך מיט זיין פאַרביקייט און אייגנטימלעכן חן. דער יאַריד איז געווען עפעס מער ווי סתם אַ טאַג פון האַנדלען; עס איז געווען אַ מין יום-טוב, ווען דער מענטש האָט מיט אַ נאַטירלעכער פויד אויסגעטוישט זיין פראַצע אויף עפעס אין וועלכן ער האָט זיך גע-נייטיקט און האָט עס באַקומען. דער גוי האָט געפילט די דאָזיקע פרייד אויף זיין אופן און דער ייד אויף זיינעם. דער מסחר איז אַנגעגאַנגען אויף אַ פריינטלעכן אופן און די דאָזיקע פריינטלעכקייט פלעגט קומען צום אויסדרוק, קודם-כּל, דורכן דינגען זיך מיט קעגנזייטיקן פאַטשן זיך אין די הענט און דערנאָך דורך אויסטרינקען און פאַרבייסן. דער ייד פלעגט פאַרבייסן מיט אַ טרוקן שטיקל ברויט און דער גוי מיט אַ שטיקל ברויט און קאַלבאַס. עס וואַלט אים קיינמאַל נישט איינגעפאַלן מכבד צו זיין דעם יידן מיט זיין קאַלבאַס, ווייל ער האָט געוואוסט, אַז דער ייד טאַר דאָס נישט עסן. ער האָט רעספעקטירט זיינע רעליגיעזע געפילן.

צי איז דען נייטיק דאָ אונטערצושטרייכן אַז דער יאַריד איז געווען אַ קוואַל פון פרנסה פאַרן שטעטל? דער שניט-קרעמער, דער שוסטער,

פאליק לערנער

דער שניידער און דער סטאליאר, האָבן געוואָרט אויפן דינסטיק, וואָס איז געווען דער טאָג פון לייזונג, פון פּרנסה, פּונקט ווי דער שבת האָט אָנגעצייכנט דעם טאָג פון רו און נשמה יתירה. די מאַרק־טעג פון זונטיק אין חג־טעג זענען אויך געווען טעג פון פּדיון, אָבער צום יאָריד־טאָג זענען זיי נישט געקומען.

זוען בעסאַראַביע איז אַקופּירט געוואָרן פון רומעניע, האָבן אויך די יאָרידים אָנגעוויירן זייער פּרזערדיקן גלאַנץ. איבערהויפּט האָבן זיי אָנגעוויירן זייער פּאַרביקייט, ווייל עס האָט געפּעלט דער רוסישער קאַצאַפּ און דער אוקראַינער, וואָס פּלעגט קומען פון יענער זייט דניעסטער און מיטברענגען מיט זיך דעם טיפּישן רוסישן נוסח. זינט דער דניעסטער איז געוואָרן אַ גרעניץ, איז דאָס שטעטל אָפּגעריסן געוואָרן פון דעם ברייטן פּאַדאָליער הינטערלאַנד און פונעם רומענישן צענטער איז געווען ווייט. דער יאָריד האָט דאָן באַקומען אַ מער לאַקאַלן, קליינשטעטלדיקן כאַראַקטער. יידן וואָס האָבן געדענקט דעם גלאַנץ און דעם פּאַרנעם פון די אַמאָליקע יאָרידים פּלעגן אונטערקערעכצן, באַדויערן דעם אַמאָל.

איצט געהער שוין אַלץ צו דער פּאַרגאַנגענהייט. דער „נעסטער“ גייט זיך זיין אייביקן גאַנג צום שוואַרצן ים. די בעסאַראַבער פּעלדער בליען ווי אין די אַלטע גוטע צייטן. די לאַנדשאַפּט איז געבליבן די זעלבע. זי איינציקע וואָס פּעלן זענען די יידן. און ווער קאָן זיך דען פּאַרשטעלן אַ יאָריד אין שטעטל אָן יידן?

גבירים

געווען זענען אין שטעטל צווייערליי גבירים: אַלטע, איינגעזעסענע, וואָס האָבן זייער גבירישן יחוס־בריוו געצויגן פון אַ סך יאָרן צוריק; און נייע גבירים, אויפגעקומענע אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. אָדער וואָס זענען נתעשר געוואָרן נאָך דער מלחמה, ווען בע־סאָראַביע איז אַריבער צו רומעניע און דער דניעסטער איז געוואָרן אַ גרעניץ. די נייע, נאָכמלחמה־גבירים, זענען אין זייער גרעסטן טייל געווען קאָנטראַבאַנדיסטן, וואָס האָבן געטריבן שמוגל איבערן „נעסטער“ און אין אַ קורצער צייט געמאַכט גרויסע פאַרמעגנס. דאָס זענען געווען טראַג־ציקע, האַפערדיקע גבירים, וואָס האָבן זיך אויפגעבויט גרויסע דירות פון געטעסעטע שטיינער און רויטע ציגל, געדעקט מיט בלעכענע דעכער, זיך אָנגעטאָן מיט טייערע טכוירענע טולופעס און זייערע ווייבער האָבן געטראָגן רייכע שובעס, זיך באַהאַנגען מיט מאַסיווע גאָלדענע קייטן אויף די אויסגעפאַשעטע העלדזער און די הענט באַלייגט מיט גראַבע בראַסלעטן און טייערע פינגערלעך.

אויף די דאָזיקע נייע גבירים האָט דאָס שטעטל געקוקט מיט אַ גע־זויסער קנאה, ווי מען קוקט אויף איינעם וואָס מאַכט דאָס גרויסע גע־זוינס אין דער לאַטעריע, אָבער רעספעקטירט האָט מען זיי נישט. פאַר אייניקע פון זיי, וואָס זענען געווען גאַנצע שמעלקעס מיט נאַטשאַלסטוואַ, צוליב זייערע לינקע עסקים, האָט מען אַפילו מורא געהאַט, אָבער קיין אינערלעכן דרך־ארץ, וואָס קומט פון פאַרערונג, האָט מען פאַר זיי נישט געהאַט. דאָס זענען געווען אויפגעקומענע גבירים, וואָס האָבן, בכדי צו שפּילן די גרענדע אַלס יוסטע שטאַט־באַלעבאַטיים, זיך אויפגעבויט אַן

פאליק לערנער

אייגענע שיל — דאָס „שטומע קלייזל“, האָט מען עס גערופן — וווּ זיי האָבן זיך איינגעטיילט מיט „פעטע“ עליות און מיט שיינע „שטעט“ אין דער סאַמע מזרח-וואַנט. דאָס זענען געווען גבירים אָן גבירישער טראַדי-ציע, מיט אָן אומגעצוימטן חשק צו תקיפות און אויסשטעלעריי. נישט וועגן די דאָזיקע גבירים ווילן מיר דערציילן.

דאָס שטעטל האָט געהאַט עטלעכע געציילטע גבירים וואָס האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ צוויי, דריי פאַרצווייגטע משפחות, וואָס האָבן אָפּגע-שטאַמט פון די ערשטע איינווינער פון דעם ישוב. דאָס זענען געווען די צוקערמאַנס, די בערשטיינס און די פליטמאַנס. ווען איך האָב געקענט די ראשי-המשפחה פון די דאָזיקע פאַמיליעס, זענען זיי אַלע געווען אַלטע יידן, וואָס האָבן אויסגעזען ווי די שטאַרקע דעמבעס, פאַרוואַרצלטע אין דעם פעטן בעסאַראַבער באַדן. יעדער איינער פון די דאָזיקע יידן האָט געהאַט אַ גרויסע שטוב מיט אַ ריזיקן הויף. די דאָזיקע הייף האָבן אויס-געזען ווי באַזונדערע ישובים, עפעס אַזעלכע מאַיאַנטקעס, אין וועלכע עס האָט געוויבלט און געשוויבלט מיט רייכע איידעמס און צעפיעשטעשטע שנירן, מיט קינדער, דינסטן, באַדינערס, שטאַלן מיט פערד און בריטש-קעס. דאָס זענען געווען די איינציקע הייף פונעם שטעטל וואָס זענען גע-ווען אויסגעברוקירט מיט גרויסע שטיינער און די וווינונגען וואָס האָבן זיך געצויגן אין קוואַדראַט אַרום דעם הויף, האָבן אַלע פאַרמאַגט גרויסע גאַניקעס מיט געצאַצקעטע שניצערייען ביי די ראַנדן. עס האָט פון זיי געווייעט מיט גבירישער טראַדיציע, אָבער נישט קיין טראַדיציע מיט אַ צושמעלץ פון לומדות, ווי עס פלעגט פאַסירן אין פוילן אַדער אין גאַ-ליציע, נאָר אַ ספעציפישע בעסאַראַבער גבירישע טראַדיציע, וואָס האָט געהאַט דעם גערוך פון פעלד, פון דאַרפישער איינגעזענסקייט, דעם גערוך פון די יידן וואָס עס באַשרייבט מרדכי ספעקטאָר אין זיינע דערציילונגען, יידן גבירים, אָבער האַרעפאַשניקעס, יידן וואָס האָבן נישט אוועקגעמאַכט מיט דער האַנט דאָס האָבן עולם-הבא „איבער הונדערט מיט צוואַנציק יאָר“, אָבער וואָס האָבן זיך נישט אָפּגעזאַגט אויך פון זייער חלק עולם-הזה.

פרויקע צוקערמאַן איז שוין געווען אַן אַלטער ייד ווען איך האָב אים געקענט. מען האָט אים געהאַלטן פאַרן גרעסטן גביר, הגם עס זענען

געווען אַזעלכע וואָס האָבן געזאָגט אַז הענעך בערשטיין איז רייכער פון אים. ער האָט געהאַט אפשר צען קינדער, אַלע שוין חתונה געהאַטע, און אַלע האָבן זיי געוווינט אין די הייזער פון זיין ריזיקן הויף. בלויז דער עלטערער זון זיינער, ישראל פרויקעס, ווי מען האָט אים גערופן, האָט זיך אויסגעבויט ביי דער זייט אַן אייגענע שטוב, אויך מיט אַ גרויסן הויף, אין וועלכן עס האָבן זיך געפונען גרויסע שטאַלן און סאַראַיעס, וווּ ער האָט געהאַלטן די פּערד און די בריטשקעס פון דער „פּאַטשט“, אויף וועלכער ער האָט געהאַט די קאַנצעסיע. דער אַלטער פרויקע אַליין האָט זיך שוין געהאַט צוריקגעצויגן פון זיינע גרויסע געשעפטן וואָס ער האָט געפירט, אָבער פון צייט צו צייט פלעגט מען אים נאָך זען דורכפאַרן זיך צו זיינע „אודאַיעס“ (פּאַלואַרקס) אָדער צו פּריציס, מיט וועלכע ער פלעגט פירן געשעפטן. פאַרן פלעגט ער אין אַ קאַרעטע, געשפּאַנט מיט אַ פּאַר גוט-אויסגעפּאַשטע פּערד, אַנגעטריבן פון אַ קוטשער — מעשה גביר. גאַטליב, דער קוטשער, אַן אַפּשטאַמיקער פון דייטשן, האָט מיטן בעל-הבית גערעדט מאַמע-לשון — יידיש.

פרויקע צוקערמאַן איז נישט געווען קיין למדן, אָבער דער אויסזען איז געווען פון אַ יידן אַ גביר, מיט אַ שיינ-צעקאַמטער וויסער באַרד. וומער האָט ער געטראָגן אַ טוכענעם סורדוט און ווינטער — אַ טכוירענעם טולופ מיט אַ קאַראַקולענעם קאַלנער. ער האָט, פאַרשטייט זיך, געדאוונט אין דער „רויטער קלויז“ און זיך אויפגעפירט מעשה שטאַט-באַלעבאַס. געוווינט האָט ער אין דעם פּאַדערשטן הויז פון זיין גרויסן הויף, אין אַ שטוב וואָס איז געווען פול מיט גרויסע צימערן און סאַלעס. אַרויפגיין צו אים פלעגט מען דורך ברייטע טרעפּ און די פּאַדערשטע אַריינגאַנג-טיר איז געווען גרויס און אימפּאַזאַנט און אַרויסגערופן צו זיך רעספּעקט. די זין זיינע, זענען אַלע געווען טיפּישע בעסאַראַבער יידן, וואָס האָבן געהאַט צו טון מיט „זשיעס“ (וויינגערטנער), „אודאַיעס“ און אַנדערע דאַרפּישע עסקים. בלויז דער יינגערער פון זיי, יידל, איז שוין געווען אַ שטיקל אינטעליגענט און בכדי מען זאָל דאָס בעסער דערקענען, האָט ער געטראָגן גאַלדענע פענסנע אויף זיין לאַנגער אויסגעצויגענער נאַז. פאַר זיינע טעכטער, הויכע צעוואַקסענע ווייבער, האָט ער גענומען מיוחסדיקע איידעמס. איינער פון זיי איז געווען אַרקע ברידע, אַ גידעריקער, שוואַ-

פאליק לערנער

כער ייד מיט א געלער שיטערער באַרד, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע „זשעלאָזנע“ קלייט, טאַקע אין איינער פון די קלייטן וואָס פרויקע צוקער-מאָן האָט אויסגעבויט מיטן פראָנט צו דער מיטלסטער גאַס פונעם שטעטל. הענעך בערשטיין, איז געווען אַ צווייטער גביר פון די אַלטע איינ-געזעסענע גבירים. אויך ער האָט געהאַט אַ גרויסע שטוב מיט אַ ריזיקן הויף, אין וועלכן עס האָבן געווינט אַלע זיינע חתונה-געהאַטע קינדער מיט די שנירן און איידעמס. הענעך איז געווען אַ ייד פון מיטעלן וווקס, מיט אַ שיינ-צעקאַמטער גרויער באַרד און איז שטענדיק געגאַנגען אָנגעטאַן ריין און ציכטיק. ער איז שוין געווען מער „וויזאַנער“ פון פרויקע צו-קערמאַן און האָט אויפגעשטעלט נישט ווייט פונעם שטעטל אַ גרויסע מיל, געטריבן אויף פאַרע. איך געדענק ווען מען האָט געבראַכט צו פירן דעם גרויסן „פאראוויק“ (דאַמף-מאַשין) פאַר דער מיל, וואָס ער האָט אַראָפּ-געבראַכט פון אַדעס. אָנגעקומען איז די ריזיקע מאַשין מיט דער באַן ביז צו דער סטאַנציע אונקיטעשט, דרייצן קילאָמעטער פונעם שטעטל, און פון דאָרט האָט מען זי געבראַכט צו פירן מיט אַ ספעציעלער פלאַטפאָרמע אויף גראַבע קלעצערדיקע רעדער, געשלעפט פון צען פאַר אַקסן. דאָס גאַנצע שטעטל איז דעמאָלט געלאָפן אַנקוקן אויף חידושים די מאַשין מיט אירע ריזיקע שקיוון און מיסטעריעזע רערן, זייגערס און הענטלעך. ווען די מאַשין איז איינגעשטעלט געוואָרן און זי האָט זיך צום ערשטן מאָל צערעוועט מיט איר „הודאַק“, האָט דאָס שטעטל זיך דערפילט „אין די פעדערן“, ווי דער צענטער פון איינער פון די גרעסטע מעכאַנישע מילן פון דער גאַנצער אומגעגנט. די צוויי וואַסערמילן, וואָס ניקאָלאַי „דער בלינדער“ האָט געהאַט אונטן ביים „נעסטר“ פונקט קעגנאיבער דעם שטעטל, זענען פון דאָן אָן פאַרשוונדן געוואָרן, ווייל די פויערים פון דער גאַנצער געגנט האָבן אָנגעהויבן פאַרן צו „הענעכס מיל“.

הענעך בערשטיין איז געווען אַ קלוגער ייד און אַ בנעימותדיקער מענטש און אויך זיינע קינדער האָבן זיך שוין אויסגעצייכנט אַלס למדנים און אינטעליגענטן. זיין עלטסטער זון, אברהם-הערש בערשטיין, איז גע-ווען אַ ייד אַ למדן און אַן איידעלער מענטש. ער האָט געהאַט איינע פון די גרעסטע שניט-קראַמען אין שטעטל און האָט גענאָסן פון גרויס אָנזען, סיי ביי יידן און סיי ביי די גוים. הענעכס יינגערער זון, חיים (מען האָט אים

א בעסאר אבער שטעטל

גערופן „חיים הענעכס“), האָט געלערנט אין אַדעס און האָט געהאַט אַן „אַפטייטשני מאַגאַזין“. איינער פון זיינע איידעמס, אהרן-משה באַרו, האָט געהאַט די גרעסטע קלייט פון שרייבצייג און אַ ביבליאָטעק, און די יוגנט פלעג ביי אים נעמען ביכער צו לייענען אויף „פּראָקאַט“, איידער עס איז אין שטעטל געשאַפן געוואָרן אַ ביבליאָטעק, וואָס האָט שפעטער געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין דעם לעבן פון דער אינטעליגענץ. אהרן-משה באַרו איז געווען אַ ייד אַ משכיל, ער האָט געטראָגן אַ סורדוט און אַ געפרעסט העמד מיט אַ האַרטן קאָלנער, און די באַרד איז ביי אים געווען פּיין צוגע-שוירן, אַלאַ עמיל זאָלאַ, אויף צו לייענען האָט ער באַנוצט פענסנע, פון וועלכער עס האָט זיך נאָכגעהאַנגען אַ שוואַרץ שנירל, ער איז געווען אַ צוריקגעצויגענער מענטשן און דאָס שטעטל האָט אים באַטראַכט אַלס אַ שטיקל בעל-גאווה.

די פּליטמאַנס זענען געווען אַ דריטע משפּחה פון גבירים, אַלע געווען טיפּישע בעסאַראַבער יידן, וואָס האָבן ליב געהאַט אַ גלאַז וויין און אַ גוטע מאַמעליגע מיט קעז און פּוטער. קלמן פּליטמאַן האָט געהאַט אַ אייגענע „זשיע“ און ער פלעגט אַליין אויסטרינקען דעם וויין. יאָסל פּליט-מאַן איז געווען אַ ייד אַ הויכער מיט אַ וויסער באַרד און ווען איך האָב אים געקענט, איז ער שוין געווען אַ פאַראַליטיקער און דער קאַפּ האָט ביי אים געציטערט אין דער פאַרעם פון „ניין“. איך האָב אים פּונדעסט-וועגן געזען טאַנצן „פאַרניאַלעס“, ווען ער האָט גענומען אַן איבעריקע כּוּסה. ער האָט געהאַט איינעם פון די גרעסטע סקלאַדן פון געהילן, בשותפות מיט זיינע זין, איינער פון זיינע איידעמס איז געווען דער די-רעקטאָר פון דער רוסישער מלוכה-„אָטשילישטשע“. ער האָט געשטאַמט פון דער ליטע, געווען אַ טיפּישער רוסיש-ידישער אינטעליגענט, וואָס האָט געקוקט אויף דער וועלט דורך אַ פאַר דיקע ברילן, ווייל ער איז געווען אַ קורצזיכטיקער. איינער פון יאָסל פּליטמאַנס זין, וועווע, איז גע-ווען אַ גאַנצער תקיף און אומעטום זיך געמישט אין די קהלשע עסקים. נאָך דעם וואָס בעסאַראַביע איז אַריבער צו רומעניע, זענען די פּליטמאַנס געוואָרן גרויסע בוימל-פאַבריקאַנטן, וואָס האָבן געפירט מסחרים מיט דער ברייטער וועלט. יאָסל פּליטמאַנס ווייב, סאַסיע, איז געווען אַ יידענע אַ קאַזאַק און האָט זיך אויפגעפירט אַלאַ מירעלע אפרת, מיט גרויס שטאַט.

פאליק לערנער

די דאזיקע דריי גבירישע פאמיליעס זענען געווען די אָנגעזעענסטע פונעם שטעטל און האָבן געשפילט די ראָלע פון געשלאָסענע דינאַסטיעס, וואָס האָבן זיך משדך געווען צווישן זיך. זיי זענען געווען צווישן זיך גע-קנופט און געבונדן, סיי געשעפטלעך און סיי משפּחהדיק און זיי האָבן זיך געהאַלטן פאַרן אויבערשטן פונעם שטייטל. ווי יעדער גבירישע יידישע משפּחה האָט יעדע פון זיי געשטרעבט זיך איבערצושטייגן אין גבירישן שטאַט און אין דערצייען די קינדער אין הסכּם מיט דער נייער צייט. דער ערשטער פונעם שטעטל וואָס האָט געענדיקט אויף דאָקטער-מעדיצין, איז געווען שמעון ראָבינאוויטש, אַן אייניקל פון הענעך בערשטיין, פון דער מוטערס זייט. קלמן צוקערמאַנס זון, פרויקע, איז געווען דער ערשטער אינזשיניער וואָס דאָס שטעטל האָט אַרויסגעגעבן. קלמן צוקערמאַן אַליין איז געווען אַ ייד אַן אינטעליגענט און איינער פון די פירנדיקע ציוניסטן פונעם שטעטל.

דער יידישער גביר פון בעסאַראַביע איז, מיט קליינע אויסנאַמען, ניט געווען ענלעך אויפן יידישן גביר פון אַנדערע יידישע ישובים. וועגן קיין „תורה וגדולה במקום אחד“, האָט דאָ נישט געקאַנט זיין קיין רייד. דאָס זענען בדרך-כלל געווען פשוטע יידן-גבירים, וואָס זענען געווען קנאַפע בני-תורה און אין אַ סך פאַלן ווייניקער פון דעם. די דאזיקע יידן האָבן זייערע גרויסע געשעפטן געפירט אויף אַ פרימיטיוון אופן און אויך אין זייער התנהגות זענען זיי געווען פשוט און פראַסט. די צייט האָט אָבער געטון אירס און אייניקע פון זייערע קינדער און אייניקלעך זענען אַוועק ווייטער פון די עלטערן, געלערנט, געוואָרן אינטעליגענטן און געשפילט אַ ראָלע צווישן דער יוגנט. אַ סך פון זיי האָבן איבערגעלאָזט די רייכע היימען און זענען געוואָרן חלוצים אין די ערשטע רייען פון די וואָס האָבן גענומען בויען ארץ-ישראל. עס זענען דערנאָך אויפגעקומען נייע גבירים וואָס האָבן די אַלטע ווייט איבערגעיאָגט אין עשירות און אין געשעפטן, אָבער דער סימבאָל פון עכטער גבירשאַפט אין שטעטל זענען פאַרט געווען די אַלטע איינגעפונדעוועטע פאמיליעס, הגם אייניקע פון זיי זענען שוין גע-ווען היבשע יורדים.

א בעסאר אבער שטעטל

אין דער צייט אבער פונעם לעצטן משפט, איז שוין נישט געווען קיין אונטערשיד. אלע פונעם שטעטל, די אלטע און נייע גבירים, די „שיינע יידן“ ווי די יידן אן „יחוס“, זענען אוועק אויף זייער לעצטן וועג אין דעם גהינום פון טראנסניסטריע, דער אומבאקאנטער קבר פון טויזנטער בעסאר-ראבער יידן.

שמת תורה

עס וועט מסתמא נישט זיין איבערגעטריבן צו זאגן, אז אין קיין שום יידישן ישוב אויף דער וועלט, איז שמחת-תורה נישט געפראוועט געוואָרן מיט אַזאַ נאַטירלעכער פרייד ווי אין די יידישע שטעטלעך פון בעסאַראַביע. פאַסירט האָט עס, נישט מחמת די בעסאַראַבער יידן זענען געווען גרעסערע בעלי-תורה, נאָר ווייל זיי זענען סתם געווען פריילעכע יידן, וואָס האָבן יעדן יידישן יום-טוב געפייערט מיט אַ מין נאַטיר-לעכער חדווה. בעסאַראַבער יידן האָבן נישט פאַרמאָגט די חסידישע עק-זאַלטאַציע פון די פּוילישע אָדער גאַליציאַנער יידן; זיי פלעגן אָבער די יידישע ימים-טובים — איבערהויפט די שלוש רגלים, פסח, שבועות און סוכות — פייערן שיעור נישט אַזוי נאַטירלעך ווי אַמאָל די יידן אין אַרץ-ישראל.

אין אונדזערע מקומות, האָבן יידן געפראוועט שמחת-תורה אין אַ קאַטור-סביבה און אין אַ צייט פון יאָר, ווען אַלץ איז געווען ששון ושמחהדיק. אויב סוכות, דערונטער שמחת-תורה, ווערט אין דער יידי-שער רעליגיעזער טראַדיציע באַצייכנט אַלס „זמן שמחגנו“ (די צייט פון אונדזער פרייד), איז דאָס אַן שום ספק געקומען צום אויסדרוק אין בעסאַראַביע, דאָס לאַנד פון תבואה, פרוכטן און וויין. די פרייד פון דער פרוכטבאַרקייט און פון דער שפע האָט זיך אין דער דאָזיקער צייט פונעם יאָר ממש געטראָגן אין דער לופט. דער איבערגאַנג פון שפעט-זומער צום אָנהייב אָסיען (האַרבסט) האָט געאַטעמט מיט דער פרייד וואָס קומט פון אַ געראַטענער שעפּערישער אַרבעט, וואָס זאָגט צו זעט און מנוחה. דער פּויער האָט דעם גרעסטן טייל פון די פרוכטן פון זיין פּראַצע שוין

פאליק לערנער

געהאט אין דעם שיעור, אין קעלער און אין שפייכלער און ער האט מיט דער געזונטער זיכערקייט פון א נאטור־מענטשן זיך געגרייט אויפצו־נעמען דעם אַנקומענדיקן האַרבסט און ווינטער.

פאַרן יידן, פאַרן יידישן סוחר, פאַרן קרעמער און פאַרן בעל־מלאכה, איז די דאָזיקע צייט געווען אַ צייט פון פרנסה. דער פויער האָט אויפן שטעטלשן מאַרק פאַרקויפט די פרוכטן פון זיין פעלד־אַרבעט און זיך איינגעקויפט דאָס וואָס ער האָט נייטיק געהאַט פאַר דער פאַמיליע און פאַר דער באַלעבאַטישקייט. ביים בעסאַראַבער יידן איז שמחת־תורה געווען די קולמינאַציע פון דער נאַטירלעכער פרייד, מיט וועלכער עס האָט געאַטעמט דאָס לאַנד אין וועלכן ער האָט געלעבט. דער זאָג (אין דער שמונה־עשרה פון שלש רגלים) „שמיני עצרת, החג הזה, זמן שמחתנו“ (שמיני עצרת, דער דאָזיקער יום־טוב, די צייט פון אונדזער פרייד), איז געווען אין פולן הסכם מיט דער פרייד וואָס האָט אים באַהערשט. די תורה, מיט וועלכער ער האָט זיך געפרייט ביי די הקפות, איז געווען בלויז דער יידישער אויסרייד אויף צו פרייען זיך אַלס מענטש מיט דער אַלגעמיינער פרייד פון דער אַרומיקער נאַטור וואָס האָט זיך געגרייט צו איר פאַרדינטן אַפּרו נאָך חדשים פון שווערער פראַצע. אַלע האָבן זיך אין דער צייט פון יאָר געפרייט; אַבער דער ייד האָט געבראַכט צום אויסדרוק זיין פרייד אויף זיין אייגענעם שטייגער. ער האָט די פרייד מיט זיין תורה איינגעוועבט און איינגעפלאַכטן אין דער אַלגעמיינער פרייד וואָס האָט אים אַרומגערינגלט.

דאָס גיין שמחת־תורה פאַרנאַכט, ערב די הקפות, צום גבאי אויף אַ „גלעזל וויין“ אין אַ בעסאַראַבער שטעטל, איז עפעס אַזוינס וואָס מען האָט נישט געזען אין קיין שום יידישן ישוב אויף דער וועלט. דאָס איז געווען אַ בעסאַראַבער יידישע שמחה אין דעם פולסטן זינען פון וואָרט. בעסאַראַבער יידן האָבן נישט געהאַלטן פון דעם גלייכווערטל: „אַ גאַנץ יאָר שיכור, שמחת־תורה ניכטער“. אין בעסאַראַביע האָט מען אַ גאַנץ קיילעכדיק יאָר געטרונקען וויין און שמחת־תורה — אוודאי און אוודאי. בעסאַראַבער יידן פלעגן טרינקען וויין אַבער קיין שיכורים זענען זיי נישט געווען; אַבער שמחת־תורה פלעגט מען ווערן היפשלאַך בגילופנדיק און די שמחה מיט דער תורה איז געווען — אין לשערה. איך האָב גע־

א בעסאראבער שטעטל

קענט יידן וואָס זענען אַ גאַנץ יאָר געווען שטילע, „אָשטענדיקע“ מענטשן; ווען עס פלעגט אָבער קומען שמחת-תורה האָבן זיי זיך אָנגע-שיכורט און דערלויבט אַלערליי קונדסערייען. שפעטער, ווען עס איז אין שטעטל אויפגעקומען אַ באַוווּסטזיניקע יוגנט — אַ ציוניסטישע, — האָט אויך די יוגנט זיך באַטייליקט אין די דאָזיקע פייערונגען פון שמחת-תורה, פאַרשטייט זיך, אַז מיט אַ מאַדערן-נאַציאָנאַלן לבוש.

מיין טאַטע איז יאָרנלאַנג געווען גבאי אין דער בעל-מלאכהשער שיל פון אונדזער שטעטל און די קאַלעקטיווע שמחה פון ערב הקפות פלעגט פאַרקומען ביי אונדז אין שטוב. קיין שום עונג-שבת און קיין שום עונג יום-טוב פון די וואָס מען אַרדנט היינט איין, קאַנען זיך נישט פאַרגלייכן צו דער פרייד וואָס האָט געהערשט ביי אונדז אין שטוב אין דעם טאַג פון שמחת-תורה. איידער מען איז געאַנגען אין שיל אַריין צו די הקפות. די מאַמע פלעגט צו דעם יום-טוב צוגרייטן פאַרשידענע גע-בעקסן, די לאַנגע צעשטעלטע טישן, זענען געווען פול מיט פרוכטן און מיט ניס (די באַרימטע בעסאָראַבער ניס) און דער עולם האָט זיך משמח געווען ביי אַ גלאַז וויין, וועלכן מען פלעגט אָנשעפן גלייך פון די עמערס אַרויס, וואָס זענען געשטאַנען אויף די טישן. שמחת-תורה האָט מען אין בעסאָראַביע נישט באַנוצט קיין פלעשער אויף צו ברענגען וויין — מען פלעגט אים ברענגען מיט עמערס. מאַטל דער שמש, פון אונדזער שיל, פלעגט אַלע מאָל ברענגען פרישע עמערס מיט וויין, זיסן, נאָך נישט קיין אויסשפילטן וויין פון וועלכן מען איז נאָר געוואָרן בגילופין אָבער נישט שיכור, און דער עולם פלעגט טרינקען און פאַרבייסן מיט לעקער, פרוכטן און ניס. די פרייד, די שמחה וואָס האָט געהערשט, איז געווען אַן אויסערגעוויינלעכע. דאָס איז געווען אַ קוואַליקע, אַ נאַטירלעכע פרייד, וואָס האָט געשטראַמט פון די טיפענישן פונעם געמיט. דער טאַטע וואָס איז געזעסן אויבנאָן, בטבע אַ קליינער טרינקער, פלעגט פון די ערשטע פאַר גלעזער וויין ווערן בגילופנדיק און כסדר שמייכלען. פאַר דער מאַמע זענען דאָס געווען שעהן פון אמתן נחת-רוח און מיר קליינוואָרג, זענען גאָר געווען אויפן זיבעטן הימל אין אַט דעם טאַג פון שמחת-תורה, ווען די גאַנצע פרייד האָט זיך געפונען ביי אונדז אין שטוב ממש.

און דערנאָך דאָס פירן דעם גבאי אין שיל אַריין און די הקפות!

פאליק לערנער

ווער קאָן דען באַשרייבן די פרייד וואָס האָט געהערשט? ווער וואָלט גע-
וואָגט צו זאָגן אָז יידן געפינען זיך אין גלות, ווען מען האָט געזען ווי
יידן אין אַ בעסאַראַבער ייִדיש שטעטל האָבן געפירט אַ גבאי אין שיל
אַריין שמחת־תורה צו די הקפות? דאָס שטעטל איז דאָן געווען אַ וועלט
פאַר זיך, אַ ייִדישע וועלט וואָס האָט זיך געפרייט די אייגענע פרייד,
נישט ווייל זי האָט געהאַט די פרייהייט דערצו, נאָר אַף־על־פּי־כּוּ, טראָץ
דעם וואָס זי איז געווען פאַרשקלאַפּט, אונטערגעוואָרפן דעם ווילן און
דעם קאַפּריז פון אַנדערע. אין דעם זין, איז נישטאָ קיין צווייטער ביי-
שפּיל, ווען אַ פּאָלק האָט זיך אויסגעלעבט אינערלעך, עמאַציאָנעל, גייס-
טיק און פּסיכיש, אַזוי פריי אונטערן יאָך פון אַ צווייטן פּאָלק, ווי דער
ייד אין דעם שטעטל פון מזרח־איראָפּע.

און שמחת־תורה צו די הקפות אין שיל! וואָס פאַר אַ ווונדערלעך
בילד! וואָס פאַר אַן אויסברוך פון אמתער, נישט־געמאַכטער פרייד!
שמחת־תורה צו די הקפות, זענען אַוועקגענומען געוואָרן די צוימען
צווישן מאָן, פרוי און קינד, אַלע, אָן אונטערשיד פון עלטער און גע-
שלעכט, פרייען זיך מיט דער תורה, די שיל, וווּ אַ גאַנץ קיילעכדיק יאָר
זעט מען נאָר מענער — איז פול מיט פרויען, איבערהויפט יונגע מייד-
לעך, וואָס קומען זיך פרייען מיט דער תורה ווי מיט זייער אייגנס. עס
איז די איינציקע געלעגנהייט ווען די ייִדישע פרוי פילט זיך ווי אַ גלייכ-
באַרעכטיקטע מיטן מאָן. די שטימונג אין שיל איז נישט נאָר אַ שטי-
מונג פון פרייד, נאָר אויך אַ שטימונג פון גלויבן, אַלע פילן זיך נישט
נאָר פריילעך אין דער אַנוועזנהייט פון דער תורה, נאָר זיי פילן זיך
באַשיצט אין איר שאַטן. דער אייביקער ייִדישער בטחון קומט צום
אויסדרוק אויף אַן אומיטלבאַרן, ספּאַנטאַנעם אופן, פונעם באַלעמער
הערט מען דאָס קול פונעם שמש, וואָס רופט אויס: „אלוף התורני, ר'
פלוגי בן פלוגי, תן כבוד לתורה“. אַלע זענען אלופים, גענעראַלן, הייסט
עס; פאַר דער תורה זענען נישטאָ קיין אונטערשידן און קיין מיוחסים.
משה קאַוואַל, אַ ייד מיט אַ „כלי“ צום זינגען, וואָס האָט די אייביקע
קאַנצעסיע צו זאָגן „אתה הראת“ צו די הקפות, קלינגט איבער מיטן קול
די וואָס האָבן ספּאַנטאַן אימפּראָוויזירט אַ כאַר אַרום אים און „האַלטן
אים אונטער“. עולם דרייט זיך מיט די ספּר־תורהס אין אַן אומאויפהער־

א בעסאראבער שטעטל

לעבן קאראהאד, מען זינגט, מען טאנצט מיט דער תורה הקדושה. פרויען, מיידלעך און קינדער זענען אויסגעשטעלט ביי די זייטן, קושן די תורה און ווינטשעווען: „דערלעבט איבעראיאָר“. די וואָס טראָגן די תורה ענטפערן: „גם אתם, דערלעבט אויך איבעראיאָר“.

שמחת-תורה צו די הקפות אין אַ בעסאָראָבער שטעטל איז געווען דער מאַקסימום-אויסדרוק פון מענטשלעכער, נישט-געמאַכטער פרייד. אָפטמאַל איז פרייד דער אויסדרוק פון אַ ווילן צו פאַרגעסן אין זאָרג, אין דאגות. פרייד איז אַ סך מאַל דער קינסטלעכער מאַנטל פון טרויער, וועלכן מען באַמיט זיך צו פאַרגעסן. די פרייד פון שמחת-תורה אין אַ בעסאָראָבער שטעטל איז געווען דער אויסדרוק פון דעם וואָס מען איז טאַקע געווען פריילעך — בפועל ממש. מען איז געווען פריילעך וואָס מען איז יידן, וואָס מען האָט אַ שיל, וואָס מען האָט אַזאַ שיינע און הייליקע תורה, וואָס מען לעבט אויף גאַטס שיינער וועלט, די וועלט פון זעט, פון פעלדער מיט פעטע תבואות, פון גערטנער מיט באַטעמטע, זאַפטיקע פירות. עס איז געווען אַ געזונט, נאַטירלעך לעבן פון יידן, וואָס האָבן געוווּסט פאַרוואָס זיי דאַנקען גאַט.

ווי טיף עס טוט וויי וואָס דאָס אַלץ איז אונטערגעגאַנגען און געהער צו אַ פאַרגאַנגענהייט וואָס וועט זיך שוין קיינמאַל מער נישט אומקערן.

יִדֵן מִיט מְלֵאכֹת

געהאט האָט דאָס שטעטל אַלערליי בעל־מלאכות, די זעלבע ייִדישע בעל־מלאכות וואָס מען האָט געפונען אין אַלע שטעטלעך פון די ייִדישע תפוצות אין רוסלאַנד, פוילן און ליטע. דאָס זענען געווען געוויינלעכע ייִדישע בעל־מלאכות, ווי שניידערס, שוסטערס, סטאַליאַרעס, קאַוואַלעס, פּלאַטניקעס, בלעכערס, קירושנערס, דאָס הייסט, מענטשן מיט באַשטימטע פּאַכן, וואָס האָבן נישט געטון עפעס אַנדערש, ווי אָפּגעבן זיך מיט דער אייגענער מלאכה. אין גרעסטן טייל זענען דאָס געווען ייִדן אַרעמעלייט, יגייע־כּפימניקעס, וואָס האָבן געמאַכט אַ באַשיידן לעבן פון זייער אַרבעט. אייניקע פון די דאָזיקע בעל־מלאכות זענען געווען באַרימט אַלס גוטע פּאַכלייט און זיי האָבן געהאַט צווישן די דאָרפישע פויערים דאָס וואָס מיר רופן היינט — אַ קליענטעלע. געווען בעל־מלאכות וואָס זענען פשוט פאַר־געטערט געוואָרן פון די פויערים, וואָס פלעגן זיי אויסער דעם אָפּגעמאַכטן מקח פאַר דער אַרבעט, ברענגען ווערטפולע מתנות, ווי עופות, אייער, טרוקענע פרוכטן, מעל, גרויפן, אַלערליי ירקות און אפילו קילעמעס, די באַרימטע מאַלדאוואנישע „ראַזבאַיעס“ (טעפּיכער) פון אייגענער אויסאַר־בעטונג. געווען בעל־מלאכות וואָס פלעגן ווינטער־צייט אַוועקפאַרן אין די דערפער אויף אַרבעט צו די פויערים אויף גאַנצע וואַכן און אפילו חדשים. איבערהויפּט פלעגט עס פּאַסירן מיט שניידערס, וואָס האָבן מיטגענומען מיט זיך די גאַנצע „מאַסטערסקאַיע“, מיט די ניי־מאַשינען, די געזעלן און דאָס איבעריקע קלאַפּערגעצייג. נאָך אַזאַ „עקסקורסיע“, פלעגט אַ ייִדישער שניידער זיך אומקערן נישט נאָר מיט געלט, נאָר מיט פּראַוויזיע פאַרן הויזגעזינד אויף גאַנצע חדשים. געווען אויך סטאַליאַרעס, וואָס פלעגן

אָוועקפּאַרן אין די דערפער אויף אַרבעט און זיך אָפּזאַמען גאַנצע וואָכן. פאַר די אַרעמע בעל-מלאכות, זענען אַזעלכע סעזאָן-רייעס איבער די דערפער געווען ממש אַ רעטונג. די פויערים האָבן שוין געוואוסט אז די יידן עסן נישט קיין טריפות און זיי פלעגן פאַר זיי קאַכן אין באַזונדערע טעפּ. נאַכטלעגער, האָט דער פויער דעם יידישן בעל-מלאכה שטענדיק געגעבן אין דער "קאסע מאַרע", דאָס צימער וואָס איז ביי אים געשטאַנען ליידיק און געוואָרט אויף זעלטענע געלעגנהייטן. אַליין, איז דער פויער מיטן הויזגעזינד געשלאָפּן אויפן "קופטיאַר", אויפן אויוון, הייסט עס.

אַבער נישט וועגן די דאָזיקע יידישע בעל-מלאכות איז דאָ די רייד. דאָ ווילן מיר דערמאַנען נישט יידן בעל-מלאכות, נאָר יידן וואָס האָבן געהאַט אַ סך מלאכות און — ווייניק ברכות, ווי עס זאָגט דאָס יידישע פּאַלקסווערטל אין גראַמען. דאָס זענען געווען אַזעלכע יידן, וואָס זענען, חלילה, נישט געווען קיין "פלעק אין דער משפּחה", ווייל מען האָט זיי נישט געהאַלטן פאַר קיין בעל-מלאכות. דאָס יידישע שטעטל האָט זיך געהאַט זיינע סאַציאַלע קאַטעגאָריעס און דער בעל-מלאכה, ווי באַוואוסט, איז געשטאַנען אויף דעם נידעריקסטן שטאַפל פון דעם דאָזיקן לייטער. זיין אַ גוטער בעל-מלאכה, איז געווען אַ סגולה צו פרנסה, אַבער בנוגע יחוס, האָט עס מיט גאַרנישט געענדערט די לאַגע — אַ בעל-מלאכה איז געווען אַ בעל-מלאכה. די דאָזיקע יידן אַבער מיט מלאכות זענען נישט פאַררעכנט געוואָרן "אַפיציעל" אַלס קיין בעל-מלאכות און אייניקע פון זיי האָבן זיך אָפּילו געהאַלטן פאַר "שיינע יידן".

געווען אין שטעטל אַ ייד וועלכן מען האָט גערופן אהרן שוואַלס. לויט דער משפּחה פון וועלכער ער האָט געשטאַמט, איז ער געווען אַ ייד אַ פּראַסטאַק, וואָס האָט אפשר קוים געקאַנט דאָווענען. ער אַליין, האָט זיך אַבער געהאַלטן פאַר אַ "שיינעם יידן". געהאַט האָט ער עטלעכע פּאַכן, אַבער פון די אַלע מלאכות איז ער געווען, אויב נישט קיין אַרעמאַן, קיין גביר זיכער נישט. אַפיציעל, איז ער געווען אַ "קאַלאָניסט", ווייל ער האָט פון זיינע עלטערן באַקומען בירושה פינף "פּאַלשעס" ערד, וועלכע ער פלעגט אַליין באַאַרבעטן. אַבער קיין לעבן האָט ער פון זיי, ווייזט אויס,

* פּאַלשע — ערד־שטח.

נישט געקאנט מאכן. אבער אהרן שואלס, איז געווען אזא וואס האט זיך צי אליין „אויסגעטויגט“. איז ער טאקע אין משך פון א סך יארן געווען דער איינציקער „צירולניק“ (שערער) פונעם שטעטל. ביז היינט צו טאג, ליגט מיר נאך אין טעם דאס וואס איך האב געפילט ווען דער טאטע פלעגט מיך נעמען צו אים און ער פלעגט מיך אפשערן „צום קאפ“ מיט זיין מאשינקע וואס האט געציפט און געדראפעט, אז מען האט געקאנט אויס-גיין אונטער זיינע הענט. ווען אהרן פלעגט איינעם אפגאלן, איז ער פון זיינע הענט ארויס א צעבלוטיקטער, ווי נאך א שלאכט. די „צירולניע“ האט ער געהאט טאקע ביי זיך אין שטוב, ווו מען האט זיך געדארפט איינבייגן אויף אריינצוגיין. זיינע צוויי זין האט ער אויך געמאכט פאר „צירולניקעס“, אבער זיי האבן שוין געמאכט א שריט ווייטער און גע-שטעלט מאדערנע „צירולניעס“, ווי די צייט האט געפאדערט. דער דריטער פון זיינע זין, הערש, מיט א צעשפאלטענער ליפ, דורך וועלכער מען האט ארויסגעזען די ציין, האט זיך שוין אפגעגעבן מיט די אנדערע „פאכן“ פונעם פאטער. און פאכן האט אהרן, ווי מיר וועלן ווייטער זען, געהאט נאך א פאר, הגם קיין גביר איז ער פון זיי נישט געווארן. אין דער הינ-זיכט, איז הערש געווען געראטן אין פאטער.

אויסער אן ערד-ארבעטער און א צירולניק, האט אהרן שואלס געהאט דעם איינציקן צאפ (באק), צו וועלכן מען פלעגט פירן באפרוכפערן אלע ציגן פונעם שטעטל. דאס איז געווען זיינע א קאנצעסיע, אין וועלכער קיינער פונעם שטעטל האט נישט געוואגט משיג גביל צו זיין, ווייל אהרן שואלס איז געווען פון די יידן וואס האבן זיך נישט געלאזט שפייצן אין דער קאשע. ווען מען פלעגט דארפן דורכגיין דארט ווו ער האט געווינט, האט מען אויף א ווייטער שטרעקע געפילט אז דא געפינט זיך דער שטעטלשער צאפ. ווען עס פלעגט קומען דער סעזאן, איז אהרנס הויף גע-ווען פול מיט ציגן. דער ממונה איבער זיי, איז געווען הערש.

אבער חוץ די אויבנדערמאנטע דריי פרנסות, האט אהרן שואלס געהאט נאך א פערטע פראפעסיע: ער איז געווען דער ראש פון דער חברה „מע-לאטשיע“, פון די קברנים, הייסט עס, פונעם שטעטל. דא האט אהרן גע-פירט שטאט מיט א שטארקער האנט און מען האט פאר אים ממש מורא געהאט. ווען עס פלעגט זיך מאכן א בר-מינן, איז אהרן געווען דער וואס

פאליק לערנער

האָט אים זיין רעכט געטון, האָט אים אַרױפגעלייגט די שערבֿלעך אויף די אויגן און אַרױנגעלייגט די פּאַרטריקנטע גראַזן אין די הענט און געטון אַלע אַנדערע זאַכן וואָס דער ייִדישער דין פּאַדערט. אהרן פֿלעגט עס טון פֿונקט, למשל, ווי ער וואַלט אײנעם אָפּגעשוירן אָדער אָפּגעגאַלט די באַרד. בכלל, האָט עס אויסגעזען ווי ער וואַלט פֿאַר גאַרנישט מורא געהאַט און ער איז טאַקע געווען דער אײנציקער וועמען מען פֿלעגט אָפט זען קאָסען גראַז אויפֿן שטעטלשן בית־עולם, גלייך דאָס וואַלט געווען זײנער אָן אײגענער מאַיאַנטעק.

דערצו האָט אהרן געקאָנט נאָך אַ האַלב טויז מלאכות, ווי מאַכן ציגל, צורעכט־מאַכן אַ פֿלויט, טעשען, דעקן אַ דאַך, אַרײנשטעלן אַ דישעל אין אַ וואַגן, היילן פּערד אַאִוו. פֿון דעם אַלעמען אַבער, איז ער געווען, אַ ייד וואָס האָט שווער געמאַכט פֿרנסה און געווינט האָט ער כל ימיו אין אַן אַלטער, אײנגעהויקערטער שטוב, וואָס ער האָט געירשנט פֿון זײנע על־טערן. דאָס יאָ: ער האָט זיך געהאַלטן אַלס אַן אָנגעזעענער בעל־הבית פֿונעם שטעטל און אין דעם זין אַפילו אַרױסגעוויזן תקיפות.

אַ צווייטער ייד פֿון דעם מין איז געווען דודי „דער לאַנגער“. דעם צונאַמען האָט ער געהאַט, ווייל ער איז געווען אַן אומגעוויינלעך הויכער, מיט אַ לאַנג פנים, וואָס איז געווען אַרומגערעמט מיט אַ לאַנגער באַרד און אויך פֿיאות האָט ער געטראָגן לאַנגע. ביי אונדז אין שטעטל, האָט מען דאַכט זיך נישט געזען קיין שום אַנדער יידן מיט אַזעלכע לאַנגע פֿיאות ווי דודי דעם לאַנגנס. געווען איז ער אַ קורצזיכטיקער און געקוקט דורך אַ פֿאַר גראַבע ברילן וואָס האָבן געריטן אויף זײן בײנערדיקער נאָז, פֿאַר־סעסטיקטע צו די אויערן מיט דראַטענע האַלאַבליעס. זומער און ווינטער האָט דודי געטראָגן אַ לאַנגע קאַפּאַטע, וואָס איז געווען אינגאַנצן פֿאַר־פֿלעקט, און אויפֿן קאַפּ אַ טוכן היטל, אָנגערוקט ביז צו די אויערן.

דודי איז אַפיציעל נישט געווען קיין בעל־מלאכה, אַבער ער האָט זיך צו אַלץ „אויסגעטויגט“. געהאַט האָט ער ביי זיך אין שטוב אַ וואַרשטאַט אַזאַ, אויף וועלכן עס איז געווען אָנגעוואַרפֿן פֿון אַלץ וואָס אַ מענטש קאָן זיך פֿאַרשטעלן. דודי איז נישט געווען קיין בלעכער און דאָך פֿלעגט מען צו אים טראָגן פֿאַרלייטן אַ סאַמאָואַר, אַ פּענדל, אַ ראַנדל. איז ביי עמיצן צעבראַכן געוואָרן אַ טעפּל אָדער אַ טעלער, איז דודי געווען אַן אמתער

מייסטער אויף צו פארדראָטעווען אים, אָז ער זאָל קיין טראָפּן וואָסער נישט דורכלאָזן. איז ביי עמיצן צעבראָכן געוואָרן אַ לאַמפּ, האָט אים דודי פאַר-ריכט. איז שטיין געבליבן אַ וואַנט-זייגער, האָט דודי זיך אַזוי לאַנג גע-פאַרעט מיט אים, ביז ער פלעגט ווידער אָנהייבן צו גיין. האָט מען גע-דאַרפט אַנשאַרפּן אַ שערל — דודי. דודי איז „אָפיציעל“ נישט געווען קיין מוליער און פלעגט פונדעסטוועגן צורעכטמאַכן אויוונס און אפילו מאַכן נייע אויוונס. איז ביי עמיצן פאַרשטאַפט געוואָרן דער קוימען פון דער הרובע, איז דודי געווען אַ מייסטער אויפצושטאַפּן אים. דודי איז אויך געווען אַן איינבינדער פון ספרים. בקיצור — נישט געווען קיין זאָך וואָס דודי זאָל נישט קאַנען און וויסן.

און געווען איז דער דאָזיקער ייד, וואָס האָט מער געשוויגן ווי גע-רעדט, כל ימיו אַן אַרימאָן. מען האָט אים קיינמאַל נישט געזען זיך קהלן, זיך שטופּן אויבנאָן. דאָס יאָ: אין שטעטל איז דודי נישט געווען פאַרעכנט אַלס קיין בעל-מלאכה, הגם ער האָט זיך אָפּגעגעבן מיט אַ האַלב טויך כאַכן, פון וועלכע ער האָט, דאַכט זיך, נישט געהאַט קיין פרנסה.

אַ דריטער ייד איז געווען אין שטעטל, וועלכן מען האָט גערופן משה זייגערמאַכער. געווען איז ער אַ ייד אַ דאַרער, מיט אַ שמאַל פנים, וואָס האָט זיך אונטן פאַרענדיקט מיט אַ שיטערער, געלער באַרד. די נאָז איז ביי אים געווען אַ דינע, אַ שאַרפע, און אויגן האָט ער געהאַט, וואָס האָבן אַריינגעוואָרפּן פון בלוי אין גרינלעך. לויט דעם צונאַמען, איז קלאַר, אַז משה איז געווען אַ זייגערמאַכער און דאָס האָט מען אויך געקאַנט זען פון זיין זיצן אַן אייגענעביגענער ביי זיין קליין וואַרשטאַטל און דורך דעם שפּאַקטיוול, אַנגעטאָן אויף איין אויג, פאַרשן די קליינע טיילעכלעך פון די קאַליע-געוואָרענע זייגערס, וואָס שטעטל האָט צו אים געבראַכט. אָפטמאַל פלעג איך ליב האָבן זיך אָפּצושטעלן ביים פענצטער פון זיין זייגערמאַכעריי און זיך צוקוקן ווי ער בלאָזט דורך אַ רערל אויפן פלאַם פון אַ נאַפּט-מאַשינקע, ווען ער האָט עפעס געדאַרפט פאַרלייטן. וואָס איך האָב נישט געקאַנט באַגרייפּן, איז געווען — פּונוואַנען עס נעמט זיך צו אַזאָ שוואַך מענטשל אַזויפיל „דעד“ אויף צו בלאָזן. משה האָט אָבער, ווייזט אויס, געקאַנט די מלאכה און דער „דעד“ פלעגט זיך ביי אים קיינמאַל נישט אויסלאָזן.

פאליק לערנער

ווייזט אויס אָבער, אַז משה האָט פון זיין זייגערמאַכעריי נישט געהאַט קיין פרנסה, האָט ער „צוגעקנעלט“ אַלס שערער. אין דער זעלבער הילף צערנער קלייט, וווּ עס איז געשטאַנען זיין וואַרשטאַטל פון זייגערמאַכעריי, האָט ער אויך געהאַט אַ שטול מיט אַ שפיגל און ווען עס איז אַריינגע- קומען אַ קליינט, האָט ער אַוועקגעלייגט דאָס שפּאַקטיוול, די שרויפנר ציערלעך און די צווענגלעך, און זיך גענומען צום שערל און צו דער בריטווע. אַלס קליינער יאָט, האָב איך שוין געהאַט דאָס געפיל, אַז משה פילט זיך קלענער ווען ער שטייט און שערט עמיצן, ווי ווען ער זיצט ביים וואַרשטאַטל און קוקן דורכן שפּאַקטיוול אויף די רעדעלעך און שריי- פעלעך פון אַ זייגער. ווייזט אויס אַז אַנדערע האָבן אויך אַזוי געפילט און גערופן האָט מען אים טאַקע משה זייגערמאַכער, כאָטש ער האָט מער גע- אַרבעט אַלס „צירולניק“ ווי אַלס זייגערמאַכער.

משה איז, ווייזט אויס, פון ביידע פּאַכן נישט געווען קיין גביר, ווייל ער האָט זיך נישט אָפּגעזאָגט, ווען עמיצער האָט אים אַריינגעבראַכט עפעס אַ כלי צו פאַריכטן און אויך דאָ האָט ער אַרויסגעוויזן בקיאות. ער איז אויך געווען פון די וואָס האָבן זיך „אויסגעטויגט“ צו אַ סך זאַכן, אָבער „אָפּציעל“ איז ער געווען נאָר אַ זייגערמאַכער און אויף דעם האָט עדות געזאָגט די גרויסע „וויועסקע“ (שילד) וואָס האָט געהאַנגען אין סאַמע פּראָגט פון זיין געשעפט, און אויף וועלכער עס איז געווען אויסגעמאַלט אַ זייגער מיט די ווייזערס אויף צוועלף אָן אַ פּערטל. משה איז יאָ געווען פאַרעכנט אַלס אַ בעל-מלאכה, אָבער אַ מלאכה פון אַ העכערער קאַטע- גאָריע — אַ זייגערמאַכער. און אַ זייגערמאַכער איז אין די קליינע יידישע שטעטלעך שוין נישט געווען קיין גרויסער „פלעק“ אין דער משפּחה... יאָ, דאָס זענען געווען יידן מיט מלאכות, אָבער נישט קיין בעל- מלאכות און דאָס האָט שוין עפעס געמיינט.

טיטון-פלאנטאטאדס

עס האבן אין שטעטל נישט געפעלט קיין האַרעפּאַשניקעס. פּאַקטיש האָט דאָס גאַנצע שטעטל אויף אַזאַ אַדער אַנדער אופן געאַרבעט. קיין ליי-דיקגייער זענען נישט געווען. אַפילו די אַזוי-גערופענע לופט-מענטשן, די סוחרים וואָס פּלעגן אויפקויפּן אַ זעקל תבואה ביים פויער און דערנאָך עס פאַרקויפּן, האָבן אויך שווער און ביטער געאַרבעט. סרובמאַל, האָבן זיי דאָס ביסל תבואה געטראָגן אויף די פּלייצעס צו זיך אַהיים אַדער צו דעם, וועמען זיי האָבן עס פאַרקויפּט. פון די בעל-מלאכות איז דאָך אַפּגערעדט אַז זיי האָבן שווער און ביטער געהאַרעוועט אויפּן שטיקל ברויט. אויך די קרעמער האָבן שווער געאַרבעט אין זייערע קלייטן, צו וועלכע זיי זענען געווען צוגעבונדן ווי די שקלאַפּן, — פון זון-אויפגאַנג ביז אין דער שפּעטער נאַכט.

עס איז אַבער געווען אין שטעטל איין מין האַרעפּאַשניק, וואָס האָט ממש נישט געהאַט צו זיך קיין גלייכן; דאָס איז געווען דער טיטון-פּלאַנט-כאַטאַר. די שוואַרצע בעסאַראַבער ערד איז געווען צוגעפּאַסט פאַר דעם קולטיוו פון טאַבאַק און די מערהייט וואָס האָבן זיך דערמיט אַפּגעגעבן זענען געווען יידן. די מאַלדאוואַנעס האָבן זיך נישט אַפּגעגעבן מיט קיין טיטון-פּלאַנטאַציעס. און יידן זענען נישט נאָר געווען די טיטון-פּלאַנטאַ-טאָרס אין בעסאַראַביע, נאָר זיי האָבן אויף דעם דאָזיקן געביט דער-גרייכט גאָר גרויסע דערפאַרונגען. ביי אַ סך יידישע משפּחות איז דאָס פּלאַנטאַטאָר-פּאַך איבערגעגאַנגען פון עלטערן צו קינדער.

יידן אין דעם בעסאַראַבער שטעטל האָבן שווער געאַרבעט, אַבער קיינער האָט נישט אַזוי געהאַרעוועט ווי דער טיטון-פּלאַנטאַטאָר. דער

פאליק לערנער

טאָבאָק איז אַ קולטיוו וואָס פּאָדערט אַ גאַנץ קיילעכיק יאָר אַרבעט און וואָס שייך דעם פּלאַנטאַטאָר פון דעם בעסאַראַבער שטעטל, איז אין דער אַרבעט געווען אַריינגעצויגן די גאַנצע פּאַמיליע. נישט נאָר דער מאַן מיט די זין האָבן געאַרבעט, נאָר אויך דאָס ווייב מיט די טעכטער. אין געוויסע אַרבעטן פונעם טאָבאָק-קולטיוו, זענען די פרויען געווען מער געניט ווי די מענער. ביים אויפסילעווען די בלעטער צום טרוקענען, למשל, זענען די פרויען געווען די בעסטע אַרבעטערנס. אויך ביים „זעצן“ דעם טיטון האָבן די מיידלעך זיך אויסגעצייכנט בעסער ווי די מענער.

דער קולטיוו פון טאָבאָק הייבט זיך אָן באלד ווי דער ווינטער נעמט זיך גרייטן אין וועג אַדיין און דער פּרילינג הייבט זיך אָן אויסצופיקן. ווי נאָר די קעלטן לאָזן נאָך און דער שניי צעגייט זיך, הייבט דער פּלאַנט טאַטאָר אָן די אַרבעט. נאָך פורים, ווען דער ווינטער איז שוין געווען פאַר-ביי און די פּרילינגס-זון האָט אַנגעהויבן אויסטריקענען די ערד, האָט מען אין די הויפּן פון די פּלאַנטאַטאָרס אַנגעהויבן צוגרייטן די „פּאַרניקעס“ פאַרן „ריסאָד“, וועלכן מען פאַרזעצט שפּעטער אויף די פעלדער. די „פּאַרניקעס“ זענען געווען אַזעלכע פּרימיטיווע ספּעקטן, אין וועלכע דער פּלאַנט טאַטאָר פּלעגט פאַרזייען די טאָבאָק-זריעה, וואָס איז אויסגעוואַרעמט געוואָרן אונטער די פענצטער פון דער מילדער בעסאַראַבער דרום-זון. אויף צו קולטיווירן דעם „ריסאָד“ האָט מען געדאַרפט האָבן אַ סך דערפאַרונג און די יידישע פּלאַנטאַטאָרס האָבן זי געהאַט. מען האָט ספּעציעל געדאַרפט צוגרייטן די ערד פון די ספּעקטן אַ גוט-צעאָקערטע און באַמיסטיקטע און דערנאָך היטן דעם פאַרווי קעגן אַלערליי פּלאַגעס און אַנשיקענישן. דעם „ריסאָד“ פּלעגט מען דאַרפן באַגיסן עטלעכע מאָל אין טאָג און דאָס וואָסער פאַר דעם האָט מען אָפטמאָל געדאַרפט ברענגען פון ווייט, אין בעסער. ביסלעכווייז פּלעגט דער פאַרווי אין די „פּאַרניקעס“ אָנהייבן אַרויסשפּראַצן, פּרוער שיטער און דערנאָך געדיכטער, ביז ער האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ געדיכטעניש פון יונגע טאָבאָק-פּלאַנצן, וועלכע מען פּלעגט אויסרייסן זייער פאַרויכטיק, אָז דער וואַרצל זאָל נישט געשעדיקט ווערן, און עס האָט זיך אַנגעהויבן די אַרבעט פון „זעצן“ דעם טיטון אויף די פעלדער.

„זעצן“ טיטון איז אפשר איינע פון די שווערסטע אַרבעטן וואָס זע-

נען פאראן אין דער לאנדווירטשאפט. דער וואס "זעצט" טיטון דארף בוכשטעבלעך אויסמעסטן דאס גאנצע פעלד אויף די קני אדער אן איינ-געבויגענער, איינפלאנצנדיק די יונגינקע טאבאק-פלאנץ, איינס נאך איינס. די פראצעדור איז באשטאנען פון א שטאך-טון מיט א הילצערנעם פלאקן אין דעם ווייכן צעאקערטן באדן, אריינזעצן די פלאנץ און זי צוריק ארומ-טיטן מיט דעם זעלבן פלאקן. ביי דער דאזיקער ארבעט פלעגט ארבעטן די גאנצע פאמיליע און אממערסטן פלעגן זיך אין דעם אויסצייכענען די מיידלעך מיט זייערע עלאסטישע בויגעוודיקע קערפערס. בעסאראביע איז מסתמא דאס איינציקע לאנד אויף דער וועלט, ווו יידישע מיידלעך האבן געארבעט אין פעלד, האנט ביי האנט מיט די מענער און אפטמאל טאקע בעסער ווי די מענער.

נאכן "זעצן" דעם טיטון, האט דער פלאנטאטאר געהאט א ביסל אפרו, ביז דער טאבאק איז אויסגעוואקסן. דאס פלעגט געדויערן עטלעכע וואכן און דערנאך האט זיך אנגעהויבן די ארבעט פון "פראשעווען" דעם טיטון, דאס הייסט, יעטן אים און באזייטיקן די שעדלעכע פלאנצן. אויך אין דער דאזיקער ארבעט האבן די פרויען ארויסגעוויזן מער אויסדויער און פעני-קייטן ווי די מענער. געווען אין שטעטל מיידלעך וואס זענען געווען אמתע מייסטערנס אויף צו פראשעווען טיטון. אויך דא האט מען געדארפט דורכ-גיין שטאם נאך שטאם פון דעם פארוזיטן פעלד און באארבעטן די פלאנץ. און אז גאט האט געהאלפן עס האט גערעגנט און די טאבאק-שטעקנס זענען אויפגעוואקסן הויכע און די בלעטער גרויסע, האט זיך ערשט אג-געהויבן די ריכטיקע ארבעט: דאס "רייסן" דעם טיטון און אים אויפסי-לעווען אדער "סילען", ווי מ'האט געזאגט אין בעסאראביע. דאס "רייסן" איז באשטאנען פון אפרייסן די בלעטער פונעם שטאם, אויפלאדן זיי אין וואגן און אפפירן זיי אהיים ווו מען פלעגט זיי אויפסילעווען אויף שפא-גאט אין "שווארעס" און זיי אויסהענגען צום טרוקענעם נישט אונטער דער זון, נאר אין ספעציעלע "מאגאזאנעס" אדער שאפעס, ווו די בלעטער האבן זיך לאנגזאם געטרוקנט אבער נישט פארטרוקנט געווארן, אזוי אז זיי זאלן זיך צעשיטן. דאס טרוקענען דעם טיטון איז אן ענין צו וועלכן עס פאדערט זיך א סך פארויכטיקייט, ווייל דערנאך קומט ערשט א נייער עטאפ וואס מען רופט "פאפישעווען" און וואס באשטייט פון סארטירן די בלעטער און

פאליק לערנער

זיי איינפאקעווען אין פעק, איידער זיי גייען אוועק אין די פאבריקן, ווו מען צעשניידט אים און מען מאכט פון אים ציגארן.

דאס „פאפישעווען“ פלעגט זיך אנהייבן נאך סוכות און האט זיך געצויגן וואָכן און חדשים דורכן ווינטער. די „פאפישעוויקעס“ פון טאָבאק פלעגן אָפּשטיין בוכשטעבלעך דורך די נעכט און איבערקלייבן בלעטל נאָך בלעטל, ביז זיי האָבן אויסגעסאַרטירט דעם טאָבאק און פאַרפאַקעוועט. אָפּטמאָל, האָט דאָס פאפישעווען זיך פאַרצויגן ביז ערב־פּרילינג, ווען מען האָט שוין געדאַרפּט אָנהייבן צוגרייטן די מכשירים צו דער נייער גע־רעטעניש.

די טיטון־פּלאַנטאַטאָרס זענען געווען דערפאַרענע, גוט־איינגעאיבטע פּויערים, וואָס האָבן זיך נישט אָפּגעשראַקן פאַר קיין שום וועטער. דאָס זענען געווען שטאַרקע יידן מיט גרויסע בערד וואָס האָבן אַרומגעווימט אָפּגעברוינטע צעאַקערטע פּנימער. אין די דאָזיקע יידן וואָס האָבן שווער געהאַרעוועט אַ גאַנץ קיילעכיק יאָר, האָבן נאָך געפונען צייט פאַר דער נשמה יתירה צו פּראַווען שיינע שבתים און ימים־טובים, ווי גאָט און לייט האָבן געבאַטן. זייערע שטיבער האָבן אַלע געהאַט גרויסע הויפּן וואָס זע־נען געווען פּול מיט די מכשירים וואָס זיי האָבן געדאַרפּט צו דער אַרבעט, ווי אַקעראַייזנס, באַראַנעס, פענצטער פאַר „פּאַרניקעס“, מאַגאַזאַנעס אָן ווענט אויף צו טריקענען דעם טיטון און ברעטער אויף צו מאַכן די „פּאַרניקעס“ פאַר „ריסאָד“. אַליין פּלעגן זיי רויכערן גראַבע ציגאַרן, איינ־געוויקלט אין גראַב פּאַפּיר אָדער אין שאַלעכץ פּון פּאַפּשיעס, ווי די פּויערים פּון די דערפּער.

דאָס זענען געווען האַרעפּאַשנע יידן, וואָס האָבן טראָץ זייער האַרע־וואַניע נישט פאַרגעסן אַז זיי זענען יידן. על־פּיר־רוב, האָט אַזאַ ייד זיך ניט גענומען צו דער אַרבעט, ביז ער האָט פּרייער נישט אָפּגעדאַונט אין שיל מיט מנין, אָדער ביחידות ביי זיך אינדערהיים. שבת פּלעגט אַזאַ ייד אַראַפּוואַרפּן פּון זיך די אַרבעט־מלבושים, אַנטאָן די קאַפּאַטע, נעמען דאָס טלית־זעקל און גיין אין שיל אַריין. שבת און יום־טוב, האָבן זיך די דאָ־זיקע יידן באַפּרייט פּון זייער שווערער פּראַצע אין זענען געווען פּרינצן.

א בעסאַראַבער שטעטל

זיי זענען נישט געווען די איינציקע; זיי זענען געווען אַ טייל פון אַ גאַנצער סביבה, וואָס האָט שבת אויסגעזען אַנדערש ווי אינדערוואָס.
בעסאַראַבער פעלדער, צי וויינט איר נישט אַמאָל נאָך די ייִדישע טיטן-פּלאַנטאַטאָרס וואָס האָבן אייך אַמאָל באַאַרבעט מיט אַזויפיל טרייִ שאַפט און ליבע? ...

דער „יורש“

געהייסן האָט ער אהרן, אָבער גערופן האָט מען אים „דער יורש“. פאַרוואָס מען האָט אים אַזוי גערופן, האָט קיינער נישט געוויסט, אָבער אַז שטעטל האָט געגעבן אַ צונאַמען, האָט ער זיך גוט צוגעקלעפט. מען האָט זעלטן־ווען געזאָגט אהרן „דער יורש“; עס איז גענוג געווען „דער יורש“ אַליין, אַז מען זאָל וויסן וועמען מען מיינט, הגם עס זענען געווען נאָך עטלעכע פון זיין משפּחה וועלכע מען פלעגט רופן „די יורשים“. יענע אָבער פלעגט מען דאַרפן אַנרופן ביי די נעמען אַז מען זאָל וויסן וועמען מען מיינט. ביי אים איז גענוג געווען צו זאָגן „דער יורש“ און נישט אַנ־רופן דעם נאָמען אַז מען זאָל וויסן אַז אים מיינט מען.

דער „יורש“ איז געווען איינער פון די פּאַפּולערסטע יידן אין שטעטל. ער איז געווען אַ דרדקי־מלמד און עטלעכע דורות פונעם שטעטל האָבן זיך ביי אים אויסגעלערנט צום ערשטן מאָל אַ צורת אַות. ווען איך האָב ביי אים געלערנט אין חדר, איז ער געווען אַ מענטש אין די מיטעלע יאָרן, אָבער זיין פירסום איז געווען אַזוי גרויס, אַז מען האָט געהאַט דעם איינדרוק אַז אַפילו די גרייז־גרויע זקנים פונעם שטעטל האָבן ביי אים געלערנט אין חדר. עפעס האָט זיך קיינעם נישט געלייגט אויפן שכל אַז עמיצער זאָל שוין לערנען חומש מיט רש"י און ער זאָל פּרניער נישט האָבן געלערנט ביים „יורש“ דעם טראַדיציאָנעלן קמץ אלף אַ, קמץ בית באַ, מעג ער שוין זיין אַן אַלטער מאַן און האָבן אוראייניקלעד.

געווען איז דער „יורש“ אַ ייד פון נידעריקן וווקס מיט אַ פּוּלבלעך ראַזעווע פּנימל, אַרומגערעמלט פון אַ שיטערער באַרד וואָס האָט זיך אין אומאַרדענונג געקרייזלט אין אַלע זייטן אַריין. פון אונטערן דאַשעק פון

פאליק לערנער

זיין טוכן היטל האָבן אַרויסגעפינקלט אַ פאַר לעבעדיקע בייזלעכע אויגן, וואָס האָבן אויף אונדז קינדער אָנגעוואָרפן אַן אימה. הענטלעך האָט ער געהאַט קורצע און פּוכנקע, די פינגער, מיט פאַרלאָזטע לאַנגע נעגל, מיט זעלכע ער פּלעגט אונדז מוראדיק קנייפן פאַר יעדער קלייניקייט. שלאָגן פּלעגט ער זעלטן־ווען און נישט שטאַרק; זיין אויסגעפרוּוטע סיסטעם פון איינפלאַנצן אין אונדזערע יונגינקע מוחלעך די ערשטע שפּראַצן פון דער תּורה, איז געווען דאָס קנייפן און טוען פּלעגט ער עס מיט אַ באַזונדערער ליידנשאַפט און כּוונה, גלייך עס וואָלט געווען אַ וויכטיקער און בייטיקער טייל פון זיין עובדה אַלס מחנך. מיר, די חניכים זיינע, יעדער איינער מיט זיינע פינף־זעקס יאָר אויף די פּלייצעס, האָבן עס געמוזט אָננעמען באהבה, ווייל עס איז קיין אַנדער ברייה נישט געווען.

אין דעם אַזוי־גערוּפּענעם סדר פון אַמאָליקער יידישער דערציאונג, איז דאָס חדר פונעם „יורש“ געווען דאָס וואָס מיר רופן היינט אַ קינדער־גאַרטן. בכל אופן, איז דאָס געווען אַ קינדער־גאַרטן לויט דער עלטער פון די תּלמידים וואָס האָבן דאָרט געלערנט. לויט די באַדינגונגען און לויט די מעטאָדן פון לערנען, האָט עס גיכער דערמאָנט אין אַן אויסבעסערונגס־הויז ווי אין אַ קינדער־גאַרטן. דאָס טייטל, דער קאַנטשיק און דעם רבנס באַנעגלטע פינגער זענען געווען די מיטלען מיט וועלכע מען האָט אונדז געלערנט שטעלן די ערשטע טריט אויף דעם שווערן וועג פון לערנען די יידישע תּורה. דער „יורש“ איז אין דעם זין נישט געווען קיין אויסנאַם, אָבער ער האָט, ווייזט אויס, געהאַט וואָגיקע מאַטיוון אויסצופירן זיין ראַלע מיט אַ באַזונדערער התּמדה.

געווען איז דער „יורש“ אַ קינדערלאָזער און ביי אים אין שטוב האָט זיך שטענדיק געפילט אַ וויסטע עצבות, הגם זי איז שטענדיק געווען פול מיט קינדער אין יענער עלטער ווען די קינדער־פרייד שפּראַצט ווי אַ פּלאַנץ אין פעלד. דאָס ווייב זיינס, די רביצין — מלכה האָט זי געהייסן — איז געווען אַ מסוכּ־היקעוואַטע און האָט קוים געקאַנט אַרויסברענגען אַ וואָרט פונעם מויל. זי איז אָבער געווען אַ גוט־האַרציקע סימפּאַטישע פּרוי און שטענדיק האָט איר פנים, פול מיט באַדעווקעס, אויסגעדריקט טיפן טרויער. היינט איז מיר נישט שווער צו פאַרשטיין אַז דער דאָזיקער טרוי־ער האָט זיך גענומען פון איר קינדערלאָזיקייט און פון איר שווערן פיזישן

פעלער, וואָס פלעגט איר פאַרשאַפן בושות, ווען זי האָט געדאַרפֿט אויסרעדן אַ וואָרט. אַ קוואַל פון פרייד זענען פאַר איר געווען די פרעמדע קינדער וואָס האָבן זיך שטענדיק געפונען ביי איר אין שטוב און מיט וועלכע זי פלעגט זיך זייער אָפֿט אַ שפּיל־טון. אָפֿטמאָל פלעגט עס קומען צו קריי־ גערייען צווישן איר און דעם מאַן, ווען זי האָט זיך אָנגענומען פאַר אַ קינד אויף וועלכן דער „יורש“ האָט פריי געלאָזט גיין זיינע נעגל. די דאָזיקע סיכסוכים צווישן דעם „יורש“ מיט דער „יורשטע“, ווי מען האָט זי גערופן, האָבן זיך כמעט שטענדיק אויסגעלאָזט מיט אַ טראַגיקאַמישער נאַטע, צוליב די שפּראַך־שוועריקייטן פון דער אַרעמער פרוי. זי פלעגט אַן אויפגערעגטע „פאַרלאָזן דאָס שלאַכטפעלד“, כמעט שטענדיק אַ באַ־ זיגטע, ווייל דער מאַן אירער האָט, להיפּוך צו איר, געהאַט אַ גוט חיתוך־ הדיבור און אַ מויל וואָס איז געאַנגען אויף שרייפלעך. מיר, קינדער, האָבן שטענדיק געפילט צו איר אַ שטילע סימפּאַטיע, אָבער ווען די קריי־ גערייען פלעגן אויסברעכן, פלעגט אונדז באַפאַלן אַן אימה און קיינער פון אונדז האָט נישט געוואָגט אַ וואָרט צו זאָגן.

געהאַט האָט דער „יורש“ זיין אייגנס אַ גוטע שטוב און אַ פאַר „פאַל־שעס“ ערד וואָס זענען אים געבליבן בירושה. אליין באַארבעטן די ערד האָט ער נישט געקאַנט, פלעגט ער זי אַוועקגעבן אויף העלפט אַ טיטונ־ פלאַנטאַטאָר, אַזוי אַז סיי די שטוב, סיי דער גרויסער הויף, און סיי דער „מאַגאַזאַן“ (שאַפֿע) זענען אויסער מיט תורה, אויך געווען פול מיטן ריח פון טאַבאַק, וואָס האָט גערייצט די קינדערשע נעזלעך און פאַרדרייט די קעפֿ־ לעך, אַזוי אַז דעם „יורש“ תורה האָט זיך צו אונדז ווייניק צוגעקלעפט. זומערלעב, איז דער גרויסער הויף געווען פול גרינעם טאַבאַק וועלכן מען האָט אויפגעסילעוועט אויף שפּאַגאַט צום טריקענען, און דער „מאַגאַזאַן“ איז געווען געדיכט באַהאַנגען מיט די „שוואַרעס“, און אַזוי ווי מיר פלעגן צוליב די גרויסע היצן זומער לערנען אין „מאַגאַזאַן“, איז נישט שווער זיך פאַרצושטעלן אין וואָס פאַר אַן אַטמאָספּער פון „ריינער לופט“ מיר האָבן געלערנט. ווינטער, האָט זיך דאָס זעלבע איבערגעחזרט אויף אַן אַנדער אופן, ווען מען האָט דעם טיטון „געפאַפּישעוועט“ (געפאַקעוועט) אין דער זעלבער שטוב וווּ מיר האָבן אַ גאַנצן טאַג געלערנט אין אַ פאַר־ מאַכטן צימער, ווהיין עס איז קיין ביסל פרישע לופט נישט אַריינגעקומען.

פאליק לערנער

דער „יורש“ אליין, האָט זיין צייט איינגעטיילט צווישן קנעלן מיט אונדז. אַרבעטן אַרום זיינע טיטון-עסקים און קריגן זיך מיט דער יידענע... פאַר אונדז קליינזאָרג. איז די בעסטע צייט געווען יענע, ווען ער האָט זיך אָפגעגעבן מיט זיינע טאַבאַק-געשעפטן. מיר פלעגן דאָן בלייבן אונטער דער השגחה פונעם באַהעלפער, אַ געזונטער בחור, וואָס פלעגט אונדז אָסיען-צייט, בעת די גרויסע בלאַטעס, ברענגען און אָפטראַגן אויף די פלייצעס, און מיט וועמען מען האָט שוין געקאַנט אויסקומען. אים האָט מען געקאַנט אָפּקויפן אַפילו מיט עפעס פון דעם וואָס די מאַמע פלעגט מיטגעבן אויף צו עסן אין די ווינטערטעג אין חדר, וווּ מיר זענען אָפגע-זעסן אַ גאַנצן טאַג.

אַט אַזוי האָט אויסגעזען דעם „יורש“ חדר אין וועלכן מיר האָבן געלערנט. דער „יורש“ איז געווען אַ טיפישער בעסאַראַבער דרדקי מלמד. עס האָט פון אים געשמעקט מער מיט פעלד און מיט טיטון ווי מיט תורה און זיין אויסזען האָט בשום אופן נישט דערמאַנט אין יענע אויסגעדאַרטע און חלושע מלמדים וואָס ווערן געשילדערט אין דער יידישער ליטעראַטור. עטלעכע דורות פונעם שטעטל, אַ סך פון וועלכע עס זענען שפעטער אַוועק אויפן ברייטן שליאַך פון דעם אויפגעוואַכטן יידישן לעבן, האָבן געלערנט אין גימנאַזיעס און אוניווערסיטעטן, האָבן דורכגעמאַכט זייער ערשטע „שול“ ביים „יורש“ אין די אויבנדערמאַנטע באַדינגונגען. נישט איינער פון זיי דערמאַנט זיך אין מינוטן פון בענקעניש אין יענע צייטן ווען ער האָט געלערנט ביים „יורש“, וועלכער האָט אים מיט זיין פרימיטיוון מעטאָד פון טייטל און קאַנטשיק געלערנט שטעלן די ערשטע שריט צו בילדונג, צו תורה.

איך קאָן מיר נישט דערמאַנען אַז עס זאָל אין שטעטל געווען זיין נאָך איין דרדקי-מלמד פון דעם „יורש“ שניט. אַלע איבעריקע מלמדים זענען שוין געווען פון אַ העכערער קאַטעגאָריע, וווּ מען האָט שוין געלערנט עברי, חומש און רש"י, פסוק און גמרא. מיט קיין איבעריק-אַריגענעלע שטריכן האָבן זיך די אַנדערע מלמדים נישט אויסגעצייכנט. מלמדים ווי די פון אַנדערע יידישע שטעט און שטעטלעך, בכל תפוצות ישראל. אויך זייערע הייזער האָבן זיך מיט גאַרנישט אויסגעצייכנט. אומעטום דער זעל-בער לאַנגער היילצערנער טיש, די זעלבע האַרטע בענק און דער זעלבער

א בעסאַראַבער שטעטל

מאַנאַטאַנער נוסח פון דעם ייִדישן חדר. אַן אויסנאַם איז געווען דעם „יורשׂ“ שטוב, וואָס אויסער דעם וואָס זי האָט זיך געפונען אויף דער „צייַגייַשער גאַס“, איינע פון די שענסטע וואָס דאָס שטעטל האָט פאַר־מאַגט אויסער דער הויפטגאַס, האָט זי געהאַט אין זיך עפעס פון דאָר־פישער רחבות און עס האָט אַרום איר שטענדיק געאַטעמט מיט דער שטימונג פון פעלד, חוץ דעם, איז מלכה, די רביצין, געווען אַ שטאַרקע בריה און אין שטוב, איינשליסלעך דאָרט וווּ מיר האָבן געלערנט, איז שטענדיק געווען ריין און זויבער. אַפּטמאַל, פלעגט זי אויף אונדז אָנ־שרייען פאַרוואָס מיר מאַכן אָן.

גערופן האָט מען אים דער „יורשׂ“ — ווער ווייסט די סיבה? — אַבער פאַקטיש איז ער געווען דער וואָס האָט יעדן פון אונדז איבערגע־לאָזט אַלס „ירושה“ עפעס פון זיין באַשיידענעם וויסן וואָס ער האָט פאַרמאַגט אַלס אַ דרדקי־מלמד אין אַ בעסאַראַבער שטעטל.

בעריש מלמד

בעריש מלמד איז געווען א ייד פון מיטעלן וווקס מיט א קיילעכ-דיקער, כמעט האַרבאַטער פלייצע. דאָס פנים איז ביי אים געווען אַ ביי-נערדיקס, מיט אַרויסגעסטאַרטשעטע קינבאַקן און די הויט דערפון האָט געהאַט אַ געלן פאַרמעט-קאַליר און דורכגעאַקערט מיט טיפע קנייטשן. פון אונטערן שוואַרצן קאַשקעט האָבן אַרויסגעקוקט די שיטערע רעשטן פון דעם וואָס איז אַמאָל געווען אַ קאַפּ האָר וואָס האָבן ביי די שלייפן זיך פאַרענדיקט מיט אַ פאַר געקרייזלטע פּיאָות און די גאַמבע איז געווען באַוואַקסן מיט אַ שיטערער, קורצער באַרד, וועלכע איז זעלטן-ווען באַ-רירט געוואָרן פון אַ קעמל. ער האָט געהאַט אַ טבע שטענדיק צו גלעטן זיך ביי דער באַרד און מחמת דעם איז זי ביי אים שטענדיק אויסגעקומען ווי אַרונטערגעבויגן צום האַלדז-צו.

לויט זיין אויסזען און שטענדיקן הוסטן, איז בעריש מלמד זיכער געווען אַ מסוכנער חולה. דאָס אַבער האָט אים נישט געשטערט אַרויסצו-ווייזן זיין גאַנצע שטרענגע אויטאָריטעט צו די תלמידים וואָס האָבן ביי אים געלערנט. איך ווייס נישט צי ער איז געווען אַ ייד אַ למדן, אַבער אַ בעל תנ"ך, פון אַלטן יידישן שניט, איז ער זיכער געווען און ביז צום היינטיקן טאָג קאָן איך נישט פאַרגעסן דעם ניגון, מיט וועלכן ער האָט מיט אונדז געלערנט. ביי אים האָב איך אָנגעהויבן צו לערנען עברי, חומש און רש"י און — שרייבן. יא, בעריש מלמד איז געווען דער ערשטער וואָס האָט מיך אָנגעהויבן לערנען די קונסט פון שרייבן. די סיסטעם זיינע, איז געווען די וואָס איז געווען אָנגענומען אין יענע צייטן אין אַלע יידישע חדרים: דאָס שרייבן אויף „קרייך“; און באַשטאַנען איז דאָס פון דעם וואָס

פאליק לערנער

ער האָט מיט אַ בלייפֿעדער (ביי אונדז האָט מען עס גערופן אַ „קאַראַנ-דאַש“), באַשריבן אַ בלעטל פֿונעם העפט און מיר האָבן די אותיות גע-דאַרפט איבערגיין מיט טינט. איך ווייס נישט צי לויט די מאָדערנע כללים פֿון פעדאָגאָגיע איז אַזאָ סיסטעם די בעסטע, אָבער ביי בעריש מלמד האָט זי געגעבן גוטע רעזולטאַטן און אין גאָר אַ קורצער צייט האָב איך געשריבן „ווי אַ וואַסער“...

וואָס שייך די אַלגעמיינע מעטאָדן פֿון לערנען, איז בעריש מלמד גע-ווען אַ טרייער אויספֿאָלגער פֿון דער אַלגעמיינער ייִדישער טראַדיציע איינצופֿלאַנצן תורה מיט די שטרענגסטע מיטלען. הגם ער איז פיזיש געווען אַ שוואַכער מענטש, איז ער אָבער געווען אַ ייד אַ קפֿדן, וואָס האָט זיין ווילן אַרויפֿגעצווונגען מיט שטרענגקייט. מען קאָן נישט זאָגן אַז ער האָט אויף אונדז אַנגעוואַרפֿן אַ מורא, אָבער מיר האָבן פֿאַר אים געהאַט רעספעקט. פֿון צייט צו צייט פֿלעגט ער אונדז לאָזן פֿילן דעם טעם פֿון זיינע ביינערדיקע הענט און פֿונעם קאַנטשיק. נו, צו דעם זענען מיר שוין געווען צוגעוויינט פֿון יענער צייט ווען מיר האָבן געלערנט ביים „יורש“, דער דרדקי-מלמד פֿון דעם שטעטל.

געהאַט האָט דאָס שטעטל עטלעכע מלמדים פֿון דער זעלבער קאָ-טעגאַריע וואָס בעריש מלמד, אָבער ער האָט געשמט אַלס איינער פֿון די בעסטע מלמדים. ער איז אויך געווען אַ שטיק פֿרוש און זיך נישט געמישט אין קיין קהלשע געשעפטן. פֿון צייט צו צייט, פֿלעגט ער ליב האָבן צו זיצן אין דער „רויטער קלויז“, וווּ ער האָט געדאַונט, און אַריינקוקן אין אַ ספר. ער האָט געהאַט אַ זון מיט אַ טאַכטער און איז געווען אַן אלמן. דעם זון האָט ער געמאַכט פֿאַר אַ „פֿריקאַזטשיק“ אין אַ שניט-קראַם און די טאַכטער — פעסיע האָט זי געהייסן — האָט געליטן פֿון מוראדיקע עפֿילעפֿסיע-אַנפֿאלן און ער האָט שטאַרק געליטן פֿון איר.

לויט מיינע היינטיקע באַגריפֿן, האָט בעריש מלמד געליטן פֿון אַ טיפֿער מעלאַנכאָליע. איך קאָן מיך ניט דערמאַנען אַז איך זאָל אים ווען עס איז געווען זען אַ שמייכל-טון. געלערנט מיט אונדז האָט ער אַרנטלעך און געוויסנהאַפט און סרובֿמאַל פֿלעגט ער אַפֿילו אַרויסווייזן אַ געוויסע התפעלות ביים לערנען, איבערהויפֿט ווען מיר האָבן געלערנט די לעגענדעס פֿונעם „תנ״ך. ביז היינט צו טאָג קלינגט מיר אין די אויערן דער טרויעריק-לירי-

א בעס אראבער שטעטל

שער ניגון מיט וועלכן ער פלעגט מיט אונדז אויסזינגען דעם באַרימטן פסוק פון פרשה ויחי „ואני, בבאי מפדן, מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד עלי כברת דרך ארץ לבא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם“, ווען יעקב בענטשט יוספס קינדער אפרים און מנשה. רש"י, ווי באַווסט, טייטשט אויס די דאָזיקע ווערטער ווי דעם אויסדרוק פון געוויסנסביסן וואָס יעקב האָט געהאַט פאַרוואָס ער פאַדערט ביי יוספן אים מקבר צו זיין אין כנען, דאָן ווען ער האָט זיין מוטער רחל באַגראָבן אויפן וועג, ווען עס האָט בלויז געפּעלט אַ תּחוּם־שבת פון בית־לחם.

ווייזט אויס אַז בעריש מלמד האָט אין דעם דאָזיקן פסוק דערפּילט זיין איינזענע דראַמע, ווען ער האָט מיט אונדז געלערנט די פרשה ויחי און דער־פאַר פלעגט ער מיט אַזויפיל טרויער אויסזינגען מיט אונדז דעם באַרימטן פירוש פון רש"י: „און ווען נבוראדן האָט פאַרטריבן די יידן אין גלות אַריין אין זיי זענען פאַרבייגעגאַנגען דעם קבר־רחל, איז די מוטער רחל אַרויסגעקומען פונעם קבר און האָט מיט געוויין געבעטן רחמים אויף זיי“... אין מיין קינדערשער פאַנטאַזיע פלעג איך דאָן קלאַר זען דאָס בילד ווי די יידן גייען מידע און וויינענדיקע אין גלות אַריין און בעריש מלמד האָט מיר אויסגעזען ווי איינער, וואָס איז בפּועל־ממש בייגעווען ווען יעקב האָט גע־בענטשט זיינע זין און ווען נבוראדן האָט פאַרטריבן די יידן אין גלות אַריין און דערפאַר דערציילט ער עס אונדז מיט אַזויפיל איבערצייגונג און זינגט אויס מיט אַזויפיל טרויער דעם ניגון פון יענע געשעענישן.

בעריש מלמד איז אַן שום ספק געווען אַ טראַגישער מענטש, לויט דעם איינזאַמען לעבן און לויט די יסורים וואָס ער האָט דורכגעלעבט. דערמאָל נענדיק זיך אין יענער צייט ווען איך האָב ביי אים געלערנט, קאָן איך בשום אופן נישט באַנעמען פּונוואַנען דער דאָזיקער קראַנקער און איינזאַמער מענטש האָט גענומען די געמיטלעכקייט, וועלכע מען האָט געדאַרפט האָבן אויף צו לערנען מיט קינדער פון זעקס און זיבן יאָר. עס איז איבעריק צו זאָגן אַז זיין אייביקע מעלאַנכאָליע האָט אונדז נישט געקאַנט אַנשטעקן מיט קיין פּריילעכער שטימונג. אָבער מיר האָבן לגבי אים נישט געהאַט קיין שלעכטע געפּילן. פּונקט פאַרקערט — מיר האָבן אויף אים רחמנות געהאַט, אַן דעם אַז ער זאָל עס וויסן. און דאָס דאָזיקע רחמנות האָט זיך גענומען צוליב אַ סך זאַכן און באַזונדערס צוליב איין זאַך: פעסיע.

פאליק לערנער

פעסיע איז געווען דער אומגליק פון בעריש מלמדס לעבן. אין דער צייט ווען איך האָב ביי אים געלערנט, איז ער געווען אַ מענטש אין די פופציקער, אָבער אויסגעזען האָט ער ווי אַ זקן פון אַכציק יאָר, דאָר, געל און איינגערומפן. גענומען האָט זיך דאָס פון פאַרשידענע קראַנקייטן פון וועלכע ער האָט געליטן, אָבער די הויפט־סיבה איז געווען פעסיע מיט אירע אַנפאַלן פון עפילעפסיע, וואָס פלעגן אים מקצר ימים זיין. ווען עס פלעגט מיט איר פאַסירן, האָט ער איבערגעוואָרט ביז עס זענען איר איבערגעגאַנגען די קאַנוולסיעס, פלעגט זי מיט גרויס אַנשטרענגונג אויפהייבן און זי אַרייַן־פירן אין אַלקער אַרייַן און אַרויסקומען פון דאָרט נאָך מער איינגעבויגן ווי ער איז געווען און — ווי אַ פאַרשעמטער. מיט אַ וויילע שפעטער, פלעגט זי אַליין, פעסיע, אַרויסקומען פונעם אַלקער, שנעל פאַרביילויפן דאָס צימער ווי מיר האָבן געלערנט און זיך שעמען קוקן אין אונדזער זייט אַריין. מיר, קינדער, פלעגן פון דער סצענע בלייבן איבערגעשראַקענע, עס פלעגט אין אונדז אויף לאַנג דערשטיקן דעם קינדערשן דראַנג צו שטיפן, גלייך ווי מיר וואַלטן אינסטינקטיוו דערפילט דעם טיפן זין פון דער דאָזיקער פאַמיליע־טראַגעדיע פון אונדזער רבין.

איינמאַל — און דער דאָזיקער עפיזאָד האָט זיך מיר טיף איינגעקריצט אין זכרון — האָט פעסיע באַקומען דעם אַנפאַל בעת זי איז געקראַכן אויפן בוידעם. זי איז אַראַפּגעפאַלן פונעם לייטער און זיך שטאַרק צעקלאַפט. דער פאַטער האָט זי דערנאָך אַריינגעפירט אַ צעבלוטיקטע אין אַלקער אַריין און דאָסמאַל איז זי שוין נישט אַרויסקעקומען אַזוי גיך. זי איז דערנאָך עטלעכע טעג אַרומגעגאַנגען מיט די סימנים פון ביילן און ווונדן וואָס דער דאָזיקער אַנפאַל האָט איר געלאָזט. מיר האָבן קיינמאַל נישט געהערט אַז דער פאַטער זאָל זיך אויף איר ביזערן אָדער מאַכן וועלכן עס איז פאַרווורף פאַר די ליידן וואָס זי האָט אים פאַרשאַפט. ער האָט איר און זיין אומגליק איבער־געטראָגן מיט אַ מערקווירדיקער אויבישער רויקייט, וועלכע מיר קינדער האָבן מיטן שכל נישט געקאַנט באַנעמען, אָבער אין אונדזערע יונגע הערצ־לעך האָבן מיר עס טיף געפילט.

ביי בעריש מלמד האָב איך אַנגעהויבן לערנען ביינאַכט, ווינטער־צייט. מנחה־צייט, פלעגט ער אַוועקגיין אין דער „רויטער קלויז“ וואָס האָט זיך געפונען נאָענט פון זיין שטוב און זיך אומגעקערט נאָך מעריב, ווען אינ־

דרויסן איז שוין געווען גוט פינצטער. מיר, די תלמידים, פלעגן בלייבן זיצן אין דער פינצטער, ווייל פעסיע האָט נישט געוואָגט אַנצוצינדן דעם לאַמפּ אָן דעם פּאָטערס דערלויבעניש, אַ לאַמפּ וואָס האָט אַנגעצונדענערהייט אויך ווייניק וואָס געלויכטן, אַזוי פאַרויכערט איז ער געווען. דאָס איז גע- ווען די איינציקע הפסקה וואָס מיר האָבן געהאַט — אויסער דער צייט וואָס מיר זענען געגאַנגען עסן אַנבייסן — אין דעם סדר פון לערנען.

בעריש פלעגט פונעם דאווענען קומען ווי שטענדיק, אַ פאַרטראַכטער, אַבער אַ מער-אויפגעלייגטער. דאָס דאווענען גופא און דאָס קומען אין קאַנטאַקט מיט נאָך יידן, פלעגט אים עטוואָס אַרויסשלאַגן פון זיין אייבי- קער עצבות. דאָס לערנען פלעגט דאָן באַקומען אַ מערקווירדיק הת- להבותדיקן אימפעט. אונטער דעם אַרעמען ליכט פון דעם נאַפּט-לאַמפּ וואָס האָט אַראַפּגעהאַנגען פון דער סטעליע און אַרומגערינגלט פון דער אַרומיקער פינצטערניש, האָבן מיר זיך געפילט ווי אַפּגעוונדערט פון דער גאַנצער וועלט. די לעגענדעס פונעם תנ"ך, וועלכע מיר פלעגן לערנען אין די ווינ- טערנעכט, האָבן אונדז פאַרטראַגן אין ווייטע פאַרכישופטע וועלטן אַריין, וואָס האָבן אין אונדזער דמיון באַקומען אַ רעאַלן אויסזען, ווי גלייך זיי וואָלטן געווען ווירקלעכע טיילן פון אונדזער טאַג-טעגלעכן לעבן. מיר האָבן טיף איבערגעלעבט די דראַמעס פון די העלדן וואָס טרעטן אויף אין דעם דאָזיקן מערקווירדיקן ספר, מיר האָבן ממש געפילט דעם ווייטיק פונעם קנעכט וועמען מען שטעכט דאָס אויער-לעפל מיט אַן אַל, דערפאַר וואָס ער וויל זיך נישט באַפרייען און מיר האָבן געפילט דעם רויך פונעם קרבן-עולה, וואָס דער כוהן-גדול האָב מקריב געווען אין משכן און דערנאָך אין בית- המקדש. בעריש אַליין האָט אין די דאָזיקע מעשיות פונקט אַזוי נאָווי גע- גלויבט ווי מיר און דערפאַר איז פאַר אונדז אויסגעקומען אַז נישט ער לערנט אונדז, נאָר ער לערנט צוזאַמען מיט אונדז. דער דאָזיקער פאַר דער צייט פאַרעלטערטער און קראַנקער מענטש איז געווען איינער פון אונדז, הגם מיר האָבן קיינמאַל נישט אויפגעהערט צו פילן זיין אויטאָריטעט איבער אונדז.

ביי בעריש מלמד האָב איך מיך אויסגעלערנט דאווענען און ליב האָבן דעם תנ"ך. שפעטער מיט יאָרן האָבן אַנדערע געשעענישן און השפעות מיך „קאַליע געמאַכט“ און איך האָב אויפגעהערט צו דאווענען. דעם תנ"ך האָב

פאליק לערנער

איך אָבער קיינמאָל נישט אויפגעהערט ליב צו האָבן און אַריינקוקן אין אים. שטענדיק געפֿין איך אין אים עפעס וואָס איז פֿאַר מיר פֿריש און ניי, כאָטש ער איז מיר שוין אַזוי גוט באַקאַנט. און שטענדיק ווען איך קוק אַריין אין תנך, האָב איך ליב זיך אַריבערצוטראָגן צו יענע צייטן, ווען איך האָב געלערנט ביי בעריש מלמד, וועמען איך זע מיט זיין מעלאַנכאָליש, קרענקלעך פֿנים און איינגעהוויקערטן גוף, ווי אַן אויסנאַם אין דער בעסאַ-ראַבער סביבה, וועלכע האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אירע געזונטע ערדישע ייִדן, וואָס האָבן געוואָסט ווי צו זיין אַ טייל פֿון דער נאַטור וואָס האָט זיי אַרומגערינגלט.

יאנקל בראַנעס

אויב דאָס שטעטל האָט געהאַט וועלכע איז שייכות מיט מעכאַניק, איז דאָס געווען דורך יאנקל בראַנעס (בריינעס). יאנקל האָט געהאַט דעם אומ-אַפיציעלן מאָנאָפּאָל אויף אַלץ וואָס האָט געהאַט אַ שייכות מיט מאַשינען. זיינע דרעש-מאַשינען פאַר ווייץ, גערשטן, האָבער און פאַפּשויעס (מאַיס), זענען געווען אַ שם-דבר אין דער גאַנצער אומגעגנט. אַלע פּויערים האָבן געקענט דעם „זשופּויע יאָנקו“ און אַ גאַנץ קיילעכדיק יאָר פּלעגט ער אַרומפאַרן מיט זיינע מאַשינען איבער די דערפער און באַדינען די מאָלדא-וואַנעס. סוף זומער נאָכן „דינעם שניט“, האָט ער געדערעשט ווייץ, גערשטן, קאָרן און האָבער; און ווינטער, האָט ער מיט דער צווייטער מאַשין „גע-קלאַפט“ פאַפּשויעס. פאַר פורים אָבער, פּלעגט יאנקל אַוועקשטעלן אַלע זיינע מאַשינען און אָנהייבן צוגרייטן אַן אַנדער מאַשין — די מאַשין צו קנעטן מצות אויף פּסח. ביז יאָסקע בעקער האָט נישט אַראָפּגעבראַכט אַ צווייטע מאַשין און גענומען קאַנקורירן מיט אים, איז יאנקל געווען דער איינציקער אונטערנעמער וואָס האָט באַזאָרגט דאָס גאַנצע שטעטל מיט מצות, אויסער, פאַרשטייט זיך, די פרומע, אָפּגעהיטענע יידן וואָס פּלעגן אַליין באַקן „שמירה“, פון דעם ווייץ וואָס זיי האָבן מיט די אייגענע הענט צוגעגרייט, באַלד נאָכן שניט און אים ספּעציעל אָפּגעמאָלן פאַר זייערע אייגענע מצות. און געווען זענען אין שטעטל אַ היבשע צאָל יידן וואָס האָבן בלוז געגעסן „שמירה“, פּונקט ווי עס זענען געווען אַנדערע יידן, וואָס פּלעגן זיך לאָזן אָפּבאַקן „אייעריקע“ מצות, צוליב זייערע דעליקאַטע מאָגנס, וואָס האָבן נישט פאַרנומען קיין געוויינלעכע מצות.

יאנקל בראַנעס איז געווען אַ זון פון הערש שמש, אַ ייד וואָס האָט

פאליק לערנער

אויסגעזען ווי דער „משה“ פון מיקעל אַנדזשעלאָ, מיט זיין לאַנגער צע-
פאַטלטער באַרד און מיט גרויע, שטרענגע אויגן וואָס האָבן אַרויסגעקוקט
פון אונטער אַ פאַר געדיכטע, באַפעלערישע ברעמען. גערופן האָט מען
אים יאַנקל בראַנעס לויטן נאָמען פון זיין מוטער בריינע (אויפן בעסאַראַ-
בער לשון האָט מען זיך גערופן בראַנע, מיט אַ האַרטער „אַלף“) און אַ
צונאָמען האָט ער געהאַט: „יאַנקל מאַמעליגע“. פּונוואָנען עס האָט זיך צו
אים גענומען דער צונאָמען, איז געווען אַ רעטעניש; אָבער אַז שטעטל גיט
עמיצן אַ צונאָמען, איז — פאַרפאַלן.

געווען איז יאַנקל אַ געמיש פון אַ ייד אַ חקרן און גוטמוטיקער
מענטש. ער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ שטיקל למדן און ער פלעגט טאַקע
ליב האָבן אַריינצוקוקן אין אַ ספר, ווען ער האָט געהאַט אַ פרייע מינוט.
עס געדענקט זיך אָבער נישט אַז יאַנקל זאָל ווען עס איז געווען האָבן
פרייע צייט, אויסער, נאַטירלעך, שבת און יום־טוב, שטענדיק איז ער גע-
ווען פאַרנומען, געהאַט צו טאָן מיט זיינע מאַשינען, וואָס זענען געשטאַנען
ביי אים אין הויף אָדער אין „מאַגאַזאַן“ (סאַראַי, גאַלפּאַן), וווּ עס זענען
געלעגן אַנגעוואָרפן אַלטע ריזיקע צאָנרעדער, מיט אויסגעבראַכענע ציין,
לעדערנע פּאַסן, פאַרלאַטעטע געשפּאַנען פון זיינע פּערד, וואָס האָבן גע-
שלעפט דעם „פּערעוואָד“, אויסגעשטשערבטע העק, ענגלישע שליסלען,
איזערנע האַמערס, הילצערנע דובינעס, שלייעס מיט איבערגריסענע
שטריק, וואָס האָבן שוין צו גאַרנישט געטויגט, איבערגעבראַכענע האַר-
כשיקעס, דישעלעס פון וועגענער און מאַשינען, פּעסלעך מיט „זאַמאַסקע“,
פאַרזשאַווערטע קייטן און אַנדערע מכשירים וואָס ער האָט געדאַרפט האָבן
צו זיין פּראָפּעסיע. און אַלץ וואָס איז דאַרט געליגן איז געווען אַזוי אַלט,
גלייך מען וואָלט עס דאַרט געווען איבערגעלאָזט מיט הונדערטער יאָרן
צוריק, פול מיט שטויב און אײל, מיט וועלכע יאַנקל האָט געשמירט זיינע
מאַשינעס, באַזונדערס מיט „זאַמאַסקע“, וואָס ער האָט באַנוצט צום „פּע-
רעוואָד“, מיט וועלכן ער האָט באַוועגט די מאַשינען.

יאַנקל אַליין האָט אויסגעזען ווי אַ טייל פון זיינע מאַשינען. שטענ-
דיק איז ער אַרומגעגאַנגען מיט זיין גרויען פּורעסינענעם כאַלאַט, אַ פאַר-
ריסטער און אויסגעשמירטער. די לאַנגע באַרד זיינע, וואָס האָט אַריינ-
געוואָרפן אין טונקל־געל, איז פון דעם אַנגעקליבענעם שטויב שטענדיק

געווען ווי אַנגעקרויזט און געהאנגען אַ צעפאַלטע מיט אירע ווי ספּע־
ציעל־געמאַכטע לאַקן. בלויז אויף שבת און יום־טוב פּלעגט ער זי גוט
אויסוואַשן און אויסקעמען און זי האָט דאָן באַקומען אינגאַנצן אַן אַנדער
אויסזען. עס איז אויסגעקומען ווי ער וואָלט געהאַט צוויי באַזונדערע בערד,
יאַנקל, איינע אויף אינדערוואַכן און אַ צווייטע אויף שבת און יום־טוב.
אַז עד האָט אויך געהאַט צוויי נשמות, איינע אַ וואַכעדיקע און איינע אַ
יום־טובדיקע — דאָס האָט מען גלייך געקאַנט דערקענען פון דעם אופן
ווי ער איז שבת און יום־טוב געגאַנגען פון דער שיל, מיטן טלית־זעקל
אונטערן אַרעם, אַנגעטאָן אין אַ שוואַרצער טוכענער קאַפּאַטע, וואָס ער
האַט געהאַט נאָך פון דער חתונה. שבת און יום־טוב האָט נישט נאָר יאַנקל
גערוט, נאָר עס האָבן אויך גערוט זיינע מאַשינען. פון זיינע פּערד וואָס
האַבן אייביק געשלעפט דעם „פּערעוואָד“ איז דאָך אַפּגערעדט אַז זיי האָבן
אויסגערוט זייערע פּאַראַמאַטערטע גלידער און פּאַרדרייטע קעפּ פון שטענ־
דיק דרייען זיך אין אומקרייז.

יאַנקלס „פּערעוואָד“, מיט זיינע דריי גראַבע און לאַנגע דיִשעלעס, איז
געווען די טרייב־קראַפּט מיט וועלכע ער האָט געדרייט זיינע מאַשינען,
אַבער פאַר אונדז קליינוואַרג איז ער געווען אַן אמתער אוצר אויף צו
שפּילן זיך. קודם־כל האָט מען אויף די דאָזיקע דיִשעלעס זיך געקאַנט
הוידען און מאַכן פּאַרשידענע קונצן און אַפילו דורכגיין איבער דעם גאַנצן
דיִשעל ווי אַ פּאַקוסניק אין אַ צירק. אַבער דאָס סאַמע גרעסטע פּאַרגעניגן
איז געווען דאָס דרייען זיך מיטן „פּערעוואָד“ ווי מיט אַ קאַרוסעל, ווען
יאַנקל האָט פּאַרגעסן צו פּאַרבינדן אים מיט דער קייט. דרייען זיך מיט
דער דאָזיקער מגושמדיקער מאַשין, פּלעגן מיר לויט דער ריי; מיר פּלעגן
דאָס מאַכן לויט אַ סדר און לויט פּעסט־איינגעשטעלטע תקנות: איינמאַל
האַט איין טייל פון דער חברה זיך איינגעשפּאַנט אין די דיִשעלעס און
געדרייט דעם „פּערעוואָד“ און דער צווייטער טייל איז געזעסן אויפֿן
טשוהונענעם קאַרפּוס און געקאַמאַנדעוועט און — דערנאָך האָבן זיך גע־
ביטן די ראַלן; די אַנדערע האָבן געדרייט דעם „פּערעוואָד“ און די ערשטע
זענען געזעסן און געקאַמאַנדעוועט.

נישט אַזוי גרינג איז אונדז אַבער אַנגעקומען צו דרייען זיך אויף
יאַנקלס „פּערעוואָד“. קודם־כל, ווייל יאַנקל אַליין האָט אונדז נישט גע־

פאליק לערנער

לאזט; און צווייטנס, ווייל אונדזערע מאמעס האבן איינגעלייגט וועלטן, ווען זיי האבן זיך דערוויסט און מיר גייען זיך דרייען. און סיבות האבן זיי געהאט גאנץ וואגיקע נישט צו לאזן אונדן. דער "פערעוואָד" האָט געהאַט מעכטיקע צאָנרעדער און אַז אַך און וויי איז געווען צו דעם, וועמען אַזאַ ראָד האָט אַרײַנגעכאַפּט אַ האַנט אַדער אַ פּוס. צווייטנס, איז דער "פערע" וואָד" געווען פּול מיט "זאַמאַסקע" און ווי מיר זאָלן זיך נישט געווען היטן, זענען מיר אַהיימגעקומען אויסגעשמירטע און פאַרפּלעקטע, אַז מען האָט אונדז קוים געקאַנט דעררײַניקן. אויף אַלע בײַזע רוחות זאָל נאָר פּאַלן דאָס וואָס אונדזערע מאַמעס האָבן דעמאָלט אַנגעווינטשעוועט יאַנקלס "פערעוואָד".

לויט זיין אויסזען און הנהגה, איז יאַנקל בראַנעס געווען ווי אַלע אַנדערע יידן פונעם שטעטל, אָבער לויט דער פּראָפּעסיע איז ער געווען אַן אויסנאַם. ער האָט געהאַט אין זיך עפעס פּון אַ פּיאַנער אויפן געביט פּון לאַנדווירטשאַפּטלעכע מאַשינען, וואָס האָבן געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע אין אונדזערע קאַנטן. די ערשטע טרייבקראַפּט פּון זײַנע מאַשינען, זענען געווען אַזעלכע לײטערס מיט באַוועגלעכע טרעפּ, וועלכע ער האָט באַוועגט מיט בלינדע פּערד, וואָס זענען אײביק געקראָכן אויף זײ און נישט גע-וויסט אַז זײ קומען איבערגעץ נישט אָן. דער "פערעוואָד" איז שוין געווען אַ ווייטערדיקער עטאַפּ אין יאַנקלס מעכאַנישער טרייבקראַפּט און דערנאָך האָט ער געחלומט פּון אַ "פאַראַוויק" אַדער פּון אַ נאַפּט-מאַטאַר. ער האָט אָבער זײן חלום נישט דערגרייכט. עס איז געווען איבער זײַנע עקאַנאָ-מישע כוחות. יאַנקל בראַנעס, הגם ער האָט שטענדיק געהאַרעוועט, איז פּון זײַנע מאַשינעס קײנמאַל קײן גביר נישט געוואָרן. מער ווי אויף אַ "פערעוואָד" האָט עס דערווייל נישט געסטייעט.

**

אַ גאַנץ קײלעכדיק יאָר איז יאַנקלס מאַשינאַווע פּראָפּעסיע געווען אַן אַלגעמײנע, אַזוי צו זאָגן. ער האָט געדערעשט ווייץ, גערשטן, האָבער און קאַרן און "געקלאַפּט" פּאַפּושויעס, פאַר יידן און פאַר גוים, אַן אויסנאַם. עס פּלעגט אָבער קומען אַ מאַמענט, ווען די דאָזיקע פּראָפּעסיע זײַנע איז

א בעס אראבער שטעטל

געוואָרן אַן אויסשליסלעך ייִדישע; דאָס איז געווען ערב פסח, ווען יאָנקל האָט אָפּגעגעבן זיינע מעכאַנישע קענטענישן אַ רייִן־ייִדישער זאָך: באַקן מצות. ער פלעגט אַוועקשטעלן אַלע זיינע אַנדערע מאַשינען אין אַ זייט און אַרויסנעמען די מכשירים וואָס ער האָט געהאַט ליגן ערגעץ אויפן בוידעם, וווּ מען פלעגט האַלטן דאָס פּסחדיקע געפעס. דער פּאָטער זיינער, הערש שמש, וואָס איז פון פּאָך געווען אַ שטיקל מוליער, פלעגט אים צורעכט־מאַכן דעם אויוון, ער פלעגט אויסקאַלכן די בעקעריי וואָס ער האָט געהאַט הינטער דער שטוב, אַוועקשטעלן די קנעט־מאַשין, מיט וועלכער מען האָט געצויגן די „מערעס“ און עס האָט זיך אָנגעהויבן די הייליקע עבודה פון באַקן מצות פאַר ייִדן לכבוד פסח.

יאָנקל בראַנעס האָט געוויינט די דריטע שטוב פון אונדז און איינס פון זיינע בעסטע פאַרגעניגנס קינדווייז איז געווען אַריינצוכאַפן צו אים אין בעקעריי אַריין און זען ווי מען באַקט מצות. און אַריינקומען אין דער שטוב וווּ מען האָט געבאַקן מצות איז גאַרנישט געווען אַזוי גרינג ווי עס קאָן זיך אויסווייזן. מילא, מיט יאָנקלען אַליין האָט מען ווי עס איז גע־קאַנט דורכקומען, ווייל ער איז בטבע געווען אַ גוטער און ער פלעגט מיך אַריינלאָזן. שלעכט איז געווען ווען דער אַלטער הערש שמש, זיין פּאָטער, איז דאָרט געווען. ביי אים איז געווען שווער צו פּוועלן און זיין פּסק־דין איז שטענדיק געווען דער זעלבער: מען טאָר נישט! איך האָב אָבער שטענדיק געהאַט מיינע פּאַרטלען אויף אַריינצוקומען אַהין. באַזונד־דערס האָב איך עס געפּוועלט דורך דעם, וואָס איך פלעג העלפן דרייען דאָס ראָד פון דער קנייט־מאַשין אָדער צוטראַגן די מצות אויף אַ לאַנגן שטעקן צום אויוון און זיי איבערגעבן יאָנקל „דער מעכלקעס“, אַ קליינ־ווקסיקער ייִד, וועלכער איז געווען דער אייביקער „שיבער“ ביי יאָנקל בראַנעס. איך פלעג באַוונדערן די פלינקייט פון דעם דאָזיקן זייער שוואַכן ייִדן, ווי ער איז געשטאַנען אין הוילן „אַרבע כּנפות“ און אַ גאַנצן טאָג, אַן אויפהער, איינגעזעצט און אַרויסגענומען די מצות פּונעם אויוון, וווּ עס האָט טאָג און נאַכט געברענט אַ העליש פייער. געאַרבעט האָט מען ביי יאָנקלען איז צוויי שיכטן, טאָג און נאַכט, מיטן אויסנאַם פון שבת, נאָ־טירלעך.

דאָסמאָל איז יאָנקל שוין נישט אַרומגעגאַנגען קיין פאַרשמירטער מיט

פאליק לערנער

„זאמאסקע“, נאָר אַ פאַרמעליקטער. דאָס איז געווען גאָר אַן אַנדער יאַנקל. עפעס אַן ערב פסחדיקער. די וואַכעדיקייט פון זיינע דרעש-מאַשינעס איז אַפגעלייגט געוואָרן אויף אַ פאַר חדשים און יאַנקל האָט אויף זיך אַרויפ־געצויגן דעם הייליקן חוב פון צוגרייטן כשרע מצות פאַר די שטעטלידיקע יידן. אַלע צימערן פון זיין גרויסער שטוב זענען געכשרט געוואָרן און האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין לאַגערן, וווּ מען האָט אַפגעלייגט מצות ביו צו דער סטעליע. מען האָט בלויו געלאָזט פאַר זיך אַן אַלקער, ערגעץ אין אַ פאַרוואַרפענעם עק פון דער שטוב און דאָס איבעריקע איז אַפגעגעבן גע-וואָרן פאַר די מצות. רחל, יאַנקלס פרוי, האָט זיך אין משך פון דער דאָ-זיקער צייט אַרומגעדרייט ווי איינע, וועלכע מען האָט ביגוואַלד באַזייטיקט פון דער באלעבאַטישקייט.

ערב פסח איז ביי יאַנקלען אין שטוב געווען אַ „יאַריד“. יידן פונעם שטעטל פלעגן קומען קויפן מצות און דער משא-ומתן איז אַנגעגאַנגען נישט אַזוי איבערן פרייו, ווי איבער די מצות. יעדער איינער האָט געוואַלט אַז מען זאָל אים געבן גאַנצע מצות און דאָס איז אומעגלעך געווען, ווייל ווען ער וואַלט יעדן צופרידנגעשטעלט, וואַלט ער געבליבן מיט אַ העלפט פון די מצות וואָס ער האָט אַנגעבאַקן. איז טאַקע די צייט פון ערב פסח געווען די איינציקע צייט ווען מען האָט יאַנקלען געקאַנט זען אַן אויפגערעגטן, ווייל בטבע איז ער געווען אַ גוטמוטיקער מענטש. וואָס שייך מיר, האָב איך געהאַט גרויס מיטלייד מיט יאַנקלען, ווען איך פלעג זען ווי ער האָט זיך אויפגערעגט און מיין קינדיש הערצל פלעגט ממש ציטערן פאַר מורא אַז יאַנקל זאָל חלילה נישט בלייבן מיט די אַנגעבאַקענע מצות, אויב אַלע וועלן נאָר וועלן גאַנצע מצות. עס פלעגט אַבער נישט פאַסירן; גיכער פלעגט געשען, אַז אין די סאַמע לעצטע טעג האָט יאַנקל געדאַרפט פאַר-שטאַרקן די פראָדוקציע, ווייל יידן פלעגן זיך אַ לאַז-טון אין לעצטן מאָ-מענט און מען האָט אים אויסגעליידיקט אַלע צימערן. אויך די יידן וואָס האָבן געווינט אין די אַרומיקע דערפער, פלעגן זיך באַזאָרגן מיט מצות אויף פסח און לעבן יאַנקלס שטוב איז אַפטמאַל געווען אַ געזעמל פון דאַרפישע פורן.

אין משך פון די פסח-טעג, פלעגט יאַנקלס מצה-בעקעריי בלייבן שטיין אַ פוסטע און אויסגעליידיקטע פון דעם טומל און נאָך פסח האָט ער

א בעסאַראַבער שטעטל

צעשרויפט די קנייט־מאַשין, צענומען די וואַלגער טאפטשאַנעס, אויפגע־
קליבן די קאַטשערעס, שטאַנגען און לאַפעטעס און זיי צוריק אָפגעלייגט
ערגעץ אויפן בוידעם, ביז איבער אַ יאָר. ווידער האָט זיך פאַר יאַנקלען
אַנגעהויבן דער סעזאָן פון די מאַשינען מיט וועלכע ער האָט אַרומגעוואָנ־
דערט איבער די דערפער, געדרעשט ווייץ, גערשטן, האַבער און קאַרן
אין „געקלאַפט“ פאַשויעס.

די צוויי כאסקלס

געווען זענען אין שטעטל צוויי באַלעגאַלעס און ביידע האָבן זיי גע- הייסן כאַסקל. איינעם האָט מען גערופן דער „אַלטער כאַסקל“ און דעם צווייטן בלויז ביים נאָמען — כאַסקל. די צוויי כאַסקלס זענען געווען אַזוי אַנדערש אין זייער אויסזען און אין זייער הנהגה, ווי טאָג און נאַכט. ביז עס זענען צוגעקומען נאָך באַלעגאַלעס, זענען זיי געווען די איינציקע וואָס האָבן פאַרבונדן דאָס שטעטל מיט דער „גרויסער וועלט“.

דער אַלטער כאַסקל איז געווען אַ קליינגעוויקסיק יידל מיט אַ טונ- קעלן פנים וואָס איז געווען צעאַקערט פון ווינטן און זאַווערוכעס און אַרומגעזעמלט מיט אַ מיטלמעסיקער ווייסער באַרד. זומער און ווינטער האָט ער געטראָגן שטיוול. די באַרד און די וואַנצעס זענען ביי אים געווען פאַרברוינט פונעם רויכערן און פון שמעקן טאַבעקע. ער איז געווען אַ שטילער ייד וואָס האָט אַנגעהאַלטן אַ באַלעבאטישן שטעל און קיינמאַל האָט מען פון אים נישט געהערט קיין זידל-ווערטער אָדער ניבול-פה, ווי עס איז געווען דער שטייגער מיט אַנדערע באַלעגאַלעס, ביי וועמען די „געבלימטע שפראַך“ איז געווען אַ טייל פון זייער רעקוויזיט. אין די שבתים און אויך אין וואַכנטעג פלעגט מען אים זען גיין אַ סטאַטעטשנעם מיטן טלית-זעקל אונטערן אַרעם אין שיל אַריין און מען האָט אים גע- האַלטן פאַר אַ חשובן באַלעבאָס פונעם שטעטל. ער האָט נישט געהאַט קיין קינדער.

דער צווייטער כאַסקל איז, סיי לויטן אויסזען און סיי לויטן אויפ- פירן זיך, געווען פונקט דער היפוך פונעם אַלטן כאַסקל. קיין גאַר הויכער איז ער נישט געווען. אָבער ער איז געווען דיק, מיט אַ גרויסן, אויפגע-

פאליק לערנער

בלאזענעם בויך, א געגאלט פנים מיט א פאָר געדיכטע פאַרשפיצטע וואָג-צעס, וועלכע ער פלעגט שטענדיק פאַרשאַרן און פאַרדרייען. ער פלעגט ליב האָבן אַ גוטן ביסן און פאַרטרינקען מיט אַ גלאַז וויין. זייער אָפט האָט מען אים געזען בגילושנדיק, אָבער צו קיין הפקרדיקער שיכרות, איז דאָס ביי אים קיינמאָל נישט געקומען. די פערד זיינע זענען שטענדיק געשטאַנען „אויף האָבער“ און זענען געווען קיילעכדיק און אויסגעלעט. מיט די „פאַרשויןען“ (פאַסאַזשירן) פלעגט ער זיך באַגיין שטרענג אָבער קאַרעקט. אין זיין באַלעגאַליש וועלטל האָט ער זיך געפירט מעשה-דיק-טאַטאַר און ער פלעגט די דאָזיקע מאַכט זיינע אָנווענדן שטרענג, אָבער אויך מיט טאַקט, ווי מען האָט געדאַרפט. נישט געווען קיין נאַרישער מענטש כאַסקל באַלעגאַלע, געוויסט ווי איין און ווי אויס. ער האָט גע-וויסט ווי אַנצווענדן זיין פולן באַלעגאַלישן טעמפעראַמענט, מיט וועלכן ער איז געווען געבענטשט, און געוויסט וווּ מען דאַרף זיין באַלעבאַטיש און אַנשטענדיק.

אין דער יוגנט האָט כאַסקל געאַרבעט אַלס אַנטרייבער ביים אַלטן כאַסקל באַלעגאַלע און ער האָט צו אים געפילט אַ מין רעספעקט ווי מען פילט צו אַן אַלטן רביין. הגם ער האָט אין דער באַלעגאַלישער פּראָפעסיע ווייט איבערגעשטיגן זיין געוועזענעם באַלעבאַס און רביין, פלעגט ער זיך צו אים באַציען ווי צו אַן אויטאָריטעט און זיך האַלטן מיט אים אַן עצה, ווען ער איז וועגן עפעס געווען אין ספק. איבערהויפט האָט ער זיך ביי אים שוואַל-עצה געווען, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן קויפן אַ פערד, אויף וועלכן דער אַלטער כאַסקל איז געווען אַ גרויסער מבין. גענוג געווען אַז דער אַלטער כאַסקל זאָל עפענען דעם פערד דאָס מויל, אים באַטראַכטן די ציין, אים פאַרהייבן דעם עק און באַטראַכטן דאָרט וווּ מען דאַרף, אַ גלעט טון איבערן רוקן און אַ פעטשל טון אונטערן בויך, אַז ער זאָל וויסן וואָס פאַר אַ סחורה דאָס איז. פלעגט טאַקע כאַסקל באַלעגאַלע זיך האַלטן אַן עצה מיטן אַלטן כאַסקל, ווען ער האָט געדאַרפט קויפן אַ פערד און ער האָט זיך קיינמאָל נישט אָפגענאַרט. דער אַלטער כאַסקל איז אויך געווען אַ גרויסער מומחה אין היילן פערד און כאַסקל דער עלישקעס, ווי מען האָט אים גערופן אויף זיין מאַמעס נאַמען, האָט פון אים איבערגענומען די דאָזיקע קונסט און האָט אים איבערגעשטיגן. איז ביי עמיצן קראַנק געוואָרן

א פערד און מען האָט אים געדאַרפט „נעמען בלוט“, איז מען געקומען צו כאַסקלען, וועלכער פלעגט עס מאַכן גאַנץ אומזיסט. ער איז געווען אַן אמתער קינסטלער אויף צו „נעמען בלוט“ ביי פערד און אַפילו פויערים פון די אַרומיקע דערפער פלעגן קומען צו אים היילן זייערע פערד. ער האָט געוווּסט ווען מען דאַרף אַ פערד איינגעבן אַן אַפפיר-מיטל און ווי אַזוי מען דאַרף עס איינגעבן און קיינמאַל האָט ער קיין געלט נישט גענוג מען. יידן פלעגן אַפּקומען מיט אַנווינטשעווען אים „ס'איביקע גן-עדן“ און גוים פלעגן אים ברענגען מתנות.

ווען כאַסקל דער עלישקעס איז געוואָרן באַלעגאַלע פאַר זיך, איז דער אַלטער כאַסקל שוין געווען אַן אַלטער, יאָדישלי ווע זיך וואָס האָט אין אַ קורצער צייט אַרום אויפגעגעבן די פּראָפּעסיע — געוואָרן אויס באַלעגאַלע. מען פלעגט אים דאָן זען זיך אַרומדרייען אַ שטילשווייגנדיקן מיטן שטעקן איבערן שטעטלשן מאַרק, אויפקויפנדיק עפעס ביי זיינע באַקאַנטע פויערים. דער הויפט-דיקטאַטאָר פון די קאָמוניקאַציעס צווישן דעם שטעטל מיט דער „גרויסער וועלט“ איז איצט געבליבן כאַסקל באַלעגאַלע אָדער כאַסקל דער עלישקעס, וועלכער האָט אַנגעהויבן איינפירן רעפּאַרמען און אויסבע-טערונגען איז דער פּראָפּעסיע. דער אַלטער כאַסקל איז ווייטער פון אַ פּראָסטן וואָגן אַן רעסאָרן נישט געאַנגען. כאַסקל איז געווען דער ערשטער וואָס האָט איינגעפירט אַ ברייטשקע אויף רעסאָרן מיט באַקוועמע ווייכע געזעסן און שפעטער האָט ער איינגעפירט דעם פּאַעטאַן. ער האָט ביי אַ פּריץ פון אַ נאַענטן דאַרף אַפּגעקויפט אַן אַלטן פּאַעטאַן און אַנגעהויבן פירן פּאַסאַ-זשירן מיט אים. לכתחילה האָט ער דעם פּאַעטאַן באַנוצט בלויז פאַר קורצע שטרעקעס, אָבער מיט דער צייט איז ער געוואָרן אַ טאַג-טעגלעך פאַרקער-מיטל. מיטן איינפירן דעם פּאַעטאַן, האָט זיך, אַזוי צו זאָגן, געהויבן דער „ניוואָ“ פון די שטעטלשע קאָמוניקאַציעס. דאָס פאַרדינסט אין דעם זין איז אויסשליסלעך געווען כאַסקלס און ער האָט וועגן דעם געהאַט דעם פולן באַוווּסטזיין און נאָך מער פאַרשטאַרקט די אויטאָריטעט פון אַ קאָ-מוניקאַציע-מיסטער פונעם שטעטל.

לויט אונדזערע היינטיקע באַגריפן, זענען די שטרעקעס פון אונדזערע שטעטלשע באַלעגאַלעס געווען נישטיקע, אָבער ביי יענע באַדינגונגען זענען די דאָזיקע רייזעס גאַרנישט געווען קיין קלייניקייט, איבערהויפט

פאליק לערנער

אָסיען־צײַט, ווען עס האָבן זיך געשטעלט די בלאַטעס און ווינטער, אין די שניי־אָווערוכעס. פון אונדזער שטעטל קיין סאַראַקע איז אינגאַנצן געווען 25 ווערסט, אָבער די רײזע איז גאַרנישט געווען קיין גרינגע. מען האָט געדאַרפט אַראָפּ און אַרויפפאַרן דריי בערג, יעדער איינער פון איבער אַ קילאָמעטער די לענג, פלעגט אַזאַ יאָדע געדויערן איבער דריי שעה און אין אָסיען און ווינטער־צײַט — אַ סך מער. אויף צו פאַרן קיין קאַמענקע. אַכט ווערסט פון אונדזער שטעטל, אויף דער פּאָדאָליער זײַט, האָט מען געדאַרפט אַראָפּפאַרן אַ הויכן באַרג, זיך אַריבערשיפּן דעם דניעסטר מיט אַ פאַראַם און ערשט דערנאָך איז דער וועג געווען גלייך קיין קאַמענקע. בדרך־כלל, פלעגן ביידע כאַסקלס פאַרן קיין סאַראַקע, קיין קאַמענקע און פעסטשאַנקע, צו דער באַן־סטאַנציע אונקיטעשט, וואָס האָט זיך געפונען 13 ווערסט פונעם שטעטל. עס פלעגט זיך אָבער מאַכן אַז מען האָט זיי געדונגען אויף צו פאַרן קיין בעלז און אַפילו קיין קעשענעוו, די ערשטע פּערציק און די צווייטע, 120 ווערסט פון אונדזער שטעטל. כאַסקל פלעגט אויך פירן פּאַסאַזשירן צום און פונעם „פאַראַכאַד“ וואָס איז געגאַנגען איבערן דניעסטר און זיך אָפּגעשטעלט אין דעם נאָענטן דאָרף, זאָלעשען. ווען רומעניע האָט פאַרנומען בעסאַראַביע, איז געפאַלן די מערכה פון כאַסקל באַלעגאַלע. דער דניעסטר איז געוואָרן אַ גרעניץ און פּאָדאָליע איז אָפּגעשניטן געוואָרן. קיין קאַמענקע און פעסטשאַנקע האָט מען שוין מער נישט געקאַנט פאַרן און די „פאַראַכאַדן“ אויפן „נעסטער“ האָבן אויך אויפ־געהערט צו גיין. כאַסקלס האַריזאָנטן האָבן זיך פאַרשמעלערט. די הויפט־יאָודעס זיינע זענען איצט געווען צווישן דעם שטעטל און סאַראַקע און דער באַנסטאַנציע אונקיטעשט. אַנשטאַט קיין אָדעס, ווהיין עס פלעגן אַמאָל פאַרן די סוחרים פונעם שטעטל, האָבן זיי אָנגעהויבן צו פאַרן קיין קע־שענעוו, יאַסי, גאַלאַץ און בוקאַרעשט, אַזוי אַז די סטאַנציע אונקיטעשט — אַ קליינע פעלד־סטאַציע, איז געוואָרן אַ וויכטיקער פאַרקער־פונקט, נישט נאָר פון פּאַסאַזשירן, נאָר אויך פון סחורות און תבואה. טאַקע אויף אַט דער סטאַנציע האָבן איך געזען צום לעצטן מאַל כאַסקל באַלעגאַלע, ווען איך בין אויף אייביק אַוועקגעפאַרן פון דער אַלטער היים. ער איז געווען דער לעצטער פונעם שטעטל, מיט וועמען איך האָבן מיך געזענגט און מיר דאַכט, אַז ער איז געווען טרויעריק ווען ער האָט מיך געזען אַוועקפאַרן אין

דער פרעמד אריין. מיר זענען געווען צו נאָענטע באַקאַנטע, אַז סיי ער און סיי איד זאָלן נישט זיין טרויעריק ביים צעשיידן זיך.

כאַסקל דער עלישקעס איז געווען אונדזערער אַ שכן. מיר האָבן גע-וווינט טיר ביי טיר און זיין ווייב — סאַסיע האָט זי געהייסן — האָט זיך פאַרהאַלטן גוט מיט מיין מאַמען. זיין שטוב איז געווען אַ קלענערע פון אונדזערער, דערפאַר האָט זי אָבער געהאַט פון הינטן אַ ריזיקן הויף, וווּ עס האָט זיך געפונען די שטאַל פון די פערד און אַ סאַראַי, וווּ ער האָט געהאַלטן זיינע וועגענער, די געשפאַנען פון די פערד און די זאַפאַסן פון האָבער, גערשטן, סיטשקע און היי פאַר די פערד. אין דער הינזיכט פון אַפּהייטן זיינע פערד, איז ער ממש געווען פאַרשווענדעריש, כאַסקל. יעדע פרייע מינוט וואָס ער האָט געהאַט, פלעגט ער אַוועקגעבן אויף צו וואַשן און פּוצן זיי און זומער פלעגט ער זיי אָפט פירן צום „נעסטער“ און באַדן זיי. ער האָט זיי אויך אָפּגעהיט פון אַ „גוט-אויג“ און פון „נישט-גוטע“ דורך דעם וואָס אין שטאַל ביי אים האָט שטענדיק געהאַנגען אַ טייטע וואַראָנע, וואָס איז, ווי באַווסט, געווען אַן אויסגעפרוּוטע סגולה קעגן נישט-גוטע... ביי זיין גאַנצער „אויפגעקלערטקייט“ איז כאַסקל געווען אַבערגלויבעריש און האָט געגלייבט אין זאַבאַבאַנעס. קיין צורת-אות האָט ער נישט געקענט, אָבער שבת פלעגט ער זיך אויספּוצן ווי אַ יוסטער באַ-לעבאַס און גיין דאַווענען אין דער „ווייסער שיל“ אַריין. גיין פלעגט כאַסקל לאַנגזאַם און זיך שאַקלען אין די זייטן אַריין, ווי אַ קאַטשקע. אין אַלגעמיין איז זיין אויפן פון גיין און אַרבעטן געווען אַ לאַנגזאַמער, אָבער ביים אויפזעצן זיך אויף דער „קאַזלע“ און ביים אַנטרייבן איז ער געווען מאַדנע-פלינק. ער איז געווען אויסערגעוויינלעך פּראַקטיש אין זיין פּראַ-פעסיע און די פאַסאַזשירן האָבן געהאַט אַ בלינדן צוטרוי צו אים.

כאַסקל האָט אַ לאַנגע צייט געהאַט תּרעומות קעגן דעם רבּונו-של-עולם: זיין ווייב האָט אים געבוירן סאַמע מיידלעך און ער איז געווען אין דער סכּנה צו בלייבן, חלילה, אַן אַ קדיש, איבער הונדערט-מיט-צוואַנציג יאָר. ענדלעך איז ביי אים געבוירן געוואָרן אַ בן-זכּר און דעמאָלט איז גאָר קיין גרענעץ נישט געווען צו זיין פּרייד. ער האָט דעם זון זיינעם אַ נאַמען געגעבן עליע, נאָך זיין פאַטער, און גערופן האָט מען אים עליק. כאַסקל האָט דעם בן-יחיד זיינעם אָפּגעהיט ווי דאָס אויג פון קאַפּ, אים געפרוּוט

פאליק לערנער

לערנען ביי די בעסטע מלמדים, אבער עליקן האָט געצויגן צו דער „קאָולע“. סוף־כל־סוף, ווען ער איז עלטער געוואָרן, האָט ער איבערגע־נומען ביים פּאַטער דאָס בייטשל און פּלעגט שוין אַליין פּאַרן קיין סאַראַקע אָדער צו דער סטאַנציע. דער המשך פון דער באַלעגאַלישער דינאַסטיע איז געווען פּאַרויכערט.

כאַסקל האָט געהאַט נאָך צוויי ברידער באַלעגאַלעס — שלמה און צבי — וועלכע האָבן אים געפרוּווט פּאַרטונקלען. אָבער עס האָט זיך זיי קיינמאַל נישט איינגעגעבן. שטענדיק פּלעגט צווישן די ברידער פּאַר־קומען קריגערייען און געשלעגן און באַלד נאָך דעם האָבן זיי זיך איבער־געבעטן און דערנאָך ווייטער זיך קריגן און שלאָגן. דאָס איז געווען אַ מין קריגערישער שבט וואָס האָט אריינגעבראַכט אַן אייגנאַרטיקן טאַן אין דער געמיטלעכקייט פונעם שטעטל. אין גרונט־גענומען זענען זיי געווען אָרנטלעכע, האָרעפּאַשנע מענטשן, ווי אַנדערע יידן פונעם שטעטל. אָבער צויען די ליידנשאַפט פון קריגן זיך אין מיטן גאַס — האָבן זיי נישט גע־קאַנט. אָפטמאַל איז די קריגעריי און דאָס געשלעג געווען איבער אַ קליי־ניקייט, אַ נאַרישקייט.

געהאַט האָט דאָס שטעטל „שיינע“ יידן, יידן למדנים, יידן מיט יחוסי־פרעטענזיעס, וואָס זענען געווען דער מוסטער פון אַנשטענדיקייט, גבירים וועלכע מען האָט פיינט געהאַט אָבער מען האָט געהאַט אָפּשיי פאַר זייער עשירות... עס זענען סתם געווען יידן וואָס האָבן „ניט געטשעפעט אַ פּליג אויף דער וואַנט“. די כאַסקלס זענען געווען די אויסטערלישע נאַטע אין דער דאָזיקער סביבה פון פּאַטענטירטער סטאַטעטשניקייט. הגם זיי האָבן זיך פונקט ווי אַנדערע אונטערגעוואָרפן דעם דיקטאַט פון דער טראַדיציאָ־נעלער יידישקייט, געהאַרכזאַם, בלינד, האָבן זיי אָבער אין זייער הנהגה געהאַט עפעס אַזעלכס וואָס האָט זיי אויסגעטיילט פונעם כלל. דער גוי, וואָס האָט אויף אַנדערע יידן געקוקט מיט אַ געוויסן ביטול, ווי אויף שוואַכ־לינגען, האָט אויף די כאַסקלס געקוקט מיט דרין־אַרץ; זיי זענען געווען דער סימבאָל פון יידישער געוואַגטקייט, פון יידישער גבורה.

אויך זיי מיט זייער געוואַגטקייט און גבורה זענען אומגעקומען אין דער צייט פון דער גרויסער קאַטאַסטראַפּע. צו שטאַרק און צו גרויזאַם איז געווען דער שונא, אַז זיי זאָלן אים קאַנען גובר זיין. אויך זיי, די

א בעס אראבער שטעטל

יידישע באלעגאלעס, וואָס האָבן אין משך פון דורות געשפּילט די ראָלע פון די גבורים אין די יידישע שטעטלעך — און סרובמאַל העלדיש פאַר טידיקט דעם יידישן כבוד — אויך זיי זענען אַוועק אַהין פּונדאָנען מען קומט שוין מער ניט צוריק. ווען דער בנין פונעם יידישן שטעטל איז איינגעפאַלן, זענען זיי צוזאַמען מיט אַלע קדושים אַוועק אויפן וועג פון מאַרטירער.

יואל פעסטשאנקער

יואל איז געווען א ייד וואָס פלעגט אַרומפאַרן אויף יאָרידיים. גע-
שטאַמט האָט ער פון פעסטשאַנקע, פּאָדאָליע, אַ ווערסט 35 פון אונדזער
שטעטל, אויף יענער זייט דניעסטער; אָבער ער איז מער געווען אין וועג
ווי אינדערהיים. און כאָטש ער איז נישט געווען קיין תושב פון אונדזער
שטעטל, איז ער ביי אונדז געווען פאַררעכנט ווי אַן אייגענער, אַ היימי-
שער. שפעטער, ווען זיינע אַ טאַכטער האָט חתונה געהאַט מיט אַ בחור
פונעם שטעטל, איז יואל שוין גאָר געווען ווי ביי זיך אינדערהיים, ווען
ער פלעגט פאַרפאַרן מיט זיין פור און זיך צעלייגן ברייטלעך מיט זיין
כחורה אויפן שטעטלשן יאָריד.

יואל איז געווען אַ ייד מיט אַ טונקל-ברוין פנים, וואָס איז אייביק
געשמיסן געוואָרן פון די ווינטן און געסמאַליעט געוואָרן פון דער זון. פון
אינטער זיין דאַשעק האָבן אַלעמאַל אַרויסגעקוקט אַ פאַר שמייכלענדיקע.
לעבעדיקע אויגן, פול מיט בטחון. אַז ער האָט גערעדט מיט אייך, פלעגט
ער זיך ליב האָבן צו גלעטן די באַרד, וואָס איז אין זיין זייט געווען לענג-
גער ווי אין דער צווייטער. ער איז שטענדיק געווען פאַרשטויבט און
קיינמאַל האָט ער קיין צייט נישט געהאַט, ווי ער וואָלט זיך אייביק גע-
גרייט אין וועג אַריין. הגם ער איז אין זיין באַנעמונג געווען רויק און
געמיטלעך, האָט עס פון אים שטענדיק ווי אַרויסגעפלאַמט דער רייזע-
פּיבער. אַ לעבן-לאַנג האָט ער אויסגעמאַסטן די וועגן פון פּאָדאָליע און
בעסאַראַביע, אַריבערשיפנדיק זיך דעם „נעסטער“ הין און צוריק.
געהאַנדלט האָט יואל מיט פאַרשידענע קרייטעכצער, געווירצן, נע-
געלעך, לימענעס, מאַראַנצן און געטריקנטע פרוכטן. און כאָטש ער איז

פאליק לערנער

שטענדיק געווען פארשטויבט און נישט איבעריק ריין אָנגעטאָן, האָט עס פון אים געשמעקט מיט די גוטע ריחות פון די זאָכן וואָס ער האָט פאַר־קויפט. אויפן יאָריד ביי אונדז אין שטעטל, וואָס פלעגט זיך שטעלן אַלע דינסטיק, איז יואל געווען איינער פון די פּאַפּולערסטע מענטשן און דאָס פּלאַץ זיינס האָט קיינער נישט געוואָגט צו פאַרנעמען. שטענדיק האָט ער זיך מיט זיין פּור אָפּגעשטעלט אויף דעם זעלבן פּלאַץ און באַלעבאַטיש־ברייטלעך צעשטעלט זיינע קעסטלעך, קוישן און זעק, אין וועלכע ער האָט געפירט די סחורה.

יואל פלעגט אַראָפּפּאַלן אויפן יאָריד ווי פונעם הימל אַראָפּ. ער איז געווען פון די סאַמע ערשטע וואָס זענען אָנגעקומען, גלייך ער וואָלט גע־האַט אַ קפיצת־הדרך. אינדעראמתן איז דאָ נישט געשען קיין שום נס, ווייל יואל פלעגט על־פּיר־רוב פאַרן דורך די נעכט. אָנקומען פלעגט ער כאַור, אויסשפּאַנען די פּערד און זיי אַנשיטן אַבריק, אַרויסנעמען דעם טלית און תּפּילין און זיך אַריינכאַפּן אין דער „ווייסער שיל“ אָפּצודאַווענען מיטן ערשטן מנין. נאָכן דאַווענען פלעגט ער עפעס איבערבייסן, זיך אַנטרינקען מיט טיי וואָס ער פלעגט אויפוידן אין דעם מעשענעם בייכיקן סאַמאָואַרל וואָס ער האָט מיט זיך שטענדיק מיטגעפירט, און דערנאָך ערשט, ווען דער יאָריד האָט זיך אָנגעהויבן צונויפּפאַרן, האָט ער אַראָפּגענומען זיינע קעסטלעך, קוישן און זעק, זיי צעשטעלט לעבן דעם וואָג, און — דער מסחר האָט זיך אָנגעהויבן.

וואָס האָט מען נישט געפונען אין יואלס קעסטלעך, קוישן און זעק? געלע מגושמדיקע לימענעס, גאַלדיק־רויטלעכע מאַראַנצן, איינגעוויקלט אין דינע קאָלירטע פּאַפּירלעך; סימעניע און מאָן אויף צו באַקן פלעצלעך, לאַרבער־בלעטער, קימל און אַלערליי נעגעלעך אויף זייערן אַווערקעס; געטריקנטע פּלוימען, עפעלעך און באַרלעך אויף צו קאָכן אַ צימעס; ראָ־זשינקעס און אַלערליי עפערלעך און געווירצן, געפּראַזשעטע קאַבאַק־קערלעך, סאַנעשניק און פּיסטאַשקעס. הרעטשענע גרויפן און רייז, ראָבע און ווייסע פּאַסאַליעס און נאַיט; אַלערליי יאַגדעס און געטריקנטע שוואַ־מען. בקיצור — זאָכן פון פאַרשידענע מינים, וואָס האָבן אַלע צוזאַמען געהאַט דעם טעם פון גן־עדן און עס האָט פון זיי געשמעקט — אַ מחיה! געהאַנדלט האָט יואל לויט די אָנגענומענע מנהגים פון דער סביבה.

דאָס וואָס מען האָט געדאַרפט וועגן, האָט ער אָפּגעווייגן אויף אַ וואַגשאַל וואָס האָט געהאַנגען אויף אַ גראַבן דריקל, צוגעבונדן צו דער דראַבינע פונעם וואַגן, באַנוצנדיק דערביי אַזעלכע משונהדיקע טשוהונגענע געוויכט־ לעך, וואָס האָבן אויסגעזען ווי קיילעכדיקע באַרלעך און זיך פאַרענדיקט אויבן מיט אַן אויערל אויף אַנצונעמען זיי. דאָס ווידער וואָס מען האָט געדאַרפט פאַרקויפן אויף דער מאַס, פלעגט ער אָפּמעסטן מיט בלעכענע קענדלעך, וואָס זענען געליגן פון אויבנאויף אין יעדן זאַק, קאַסטן אָדער קויש. די קופערנע צענערס און דרייערס וואָס ער פלעגט אָפּלייזן פאַר דער סחורה, האָט ער אַריינגעלייגט אין אַ שוואַרצן לעדערנעם בייטל וואָס האָט ביי אים געהאַנגען אין סקאַס אויף אַ רימען איבערן אַקסל, אויב עמיצער האָט געצאָלט מיט אַ זילבערנעם טאַלער, פערציקער, אָדער גאַר מיט אַ האַלב קערבל — וואָס האָט זייער זעלטן פאַסירט — זענען זיי געגאַנגען אין אַ באַזונדערן בייטל, וואָס יואל האָט געהאַלטן פאַרשטעקט אין אַ הינד־ טערשטער בוזים־קעשענע, יואל פלעגט אויך געבן אויף באַרג. ער האָט געקענט פערזענלעך אַלע פויערים פון דער סביבה, געווען אַ היימישער מענטש אין די דערפער, ווו ער פלעגט שטענדיק פאַרבייפאַרן און אָפּט־ מאַל איבערנעכטיקן.

די יאַרידים אין אונזערע מקומות זענען געווען פילפאַרביק און עס האָט פון זיי געאַטעמט מיט פאַלקסטימלעכער פשטות, דאָ איז געקומען צום אויסדרוק אַן אייגנאַרטיקער אופן פון פרימיטיוון לעבנסשטייגער פון נעם פאַלק — ייד און גוי. דער האַנדלס־אויסטויש אויף די דאָזיקע יאַרי־ דים איז געווען אַן איינפאַכער, אַן אָפּענער און אַן איבעריקע אומוועגן. דער מאַלאַדאוואן האָט אויפן יאַריד פאַרקויפט די פראָדוקטן פון זיין ערד־ אַרבעט און האָט איינגעקויפט דאָס וואָס ער האָט נויטיק געהאַט פאַר דער באַלעבאַטישקייט. אויף די דאָזיקע יאַרידים פלעגט מען באַגעגענען פאַר־ שידענע טיפן יידישע סוחרים, אָבער יואל איז געווען דער איינציקער אין זיין בראַנזשע און דערפאַר איז ער איטלעכן — יידן און גוים — געווען גוט באַקאַנט.

מיר, קליינע יאַטן, פלעגן ליב האָבן זיך אָפּצושטעלן ביי יואלס וואַגן און באַטראַכטן זיין סחורה. עפעס האָט פון דעם אַלעמען געווייעט מיט אומבאַקאַנטע ווייטקייטן. זי איז געווען אַנדערש, די סחורה וואָס יואל

פעסטשאַנקער האָט פאַרקויפט. צוליב די אויסטערלישע נעגעלעך און גע-
ווייצן, לימענעס און מאַראַנצן, זענען שוין די היימישע געטריקנטע פלוי-
מען און עפעלעך, די קאַבאַק-קערלעך און די ראַבע פאַסאַליעס אויף צימעס.
אויך געוואָרן אַנדערש ווי די וואָס מען האָט פאַרקויפט ערגעץ אַנדערש.
די נעגעלעך און געווייצן — האָט מען געשמועסט — באַציט ער פון אַדעס
און אַז קיין אַדעס ברענגט מען זיי פון גאַר ווייטע לענדער, פון „קיטאי“
(כינע) און פון אינדיע. וואָס שייך ווידער די לימענעס און מאַראַנצן וואָס
יואל האָט פאַרקויפט, איז פאַר קיינעם נישט געווען קיין סוד אַז זיי שטאַ-
מען פון אַרץ-ישראל. אין מיין קינדערשער פּאַנטאַזיע, האָבן די קעסטלעך
אין וועלכע יואל האָט געהאַלטן די לימענעס און די מאַראַנצן אויסגעזען
ווי הייליקע זאַכן און עס פלעגט מיך פאַרדריסן, ווען איך האָב געזען אַז
ער האָט פון די קעסטלעך אַרויסגענומען צעפּוילטע לימענעס אַדער מאַ-
ראַנצן און זיי פשוט אַוועקגעוואַרפן. אַזאַ זאַך האָט — לויט מיין דעמאָלט-
דיקער השגה — זיך געפאַסט פאַר פשוטע עפל אַדער באַרן; אָבער מאַ-
ראַנצן פון סאַמע אַרץ-ישראל זאַל מען אַט אַזוי אַוועקוואַרפן — ווי געשיקט
זיך אַזאַ זאַך!...

יואל האָט מיט זיין גאַנצן אויסזען, מיט זיין אופן פון לעבן און מיט
זיין הנהגה אויסגעשטראַלט פון זיך די באַרימטע פשטות פון דעם ייִדישן
האַרעפאַשניק, שפעטער, ווען איך בין עלטער געוואָרן און אַנגעהויבן לייע-
נען שלום-עליכמען, האָב איך אין אים דערקענט טוביה דעם מילכיקן.
פון אַט אַזעלכע יידן ווי יואל, וואָס האָבן זיך געפונען לרוב אין אונדזערע
מקומות פון דרום-רוסלאַנד, האָט דער באַרימטער הומאַריסט אויסגע-
קנאַטן זיין מאַנומענטאַלן טיפ, מיט זיין לעבנסשטייגער, לעבנס-פּילאַסאָפּיע
און שפּראַך. יואל איז אַפילו געווען ענלעך אויף טוביה דעם מילכיקן מיט
זיין אופן פון אויסטייטשן אַ פּסוק. קיין איבעריק-גרויסער למדן איז ער
נישט געווען, אָבער ער האָט באַזעסן דעם טיפּיש-ייִדישן פּאַלקסטימלעכן
הימאַר פון אויסטייטשן אַ פּסוק כּפי אים האָט זיך געלוינט. אַפילו טוביהס
דאגות און צרות האָט יואל געהאַט. דער מאַן פון זיין טאַכטער, נישט
קיין איבעריקע חכמת, וואָס האָט געווינט ביי אונדז אין שטעטל, איז
געווען אַ ביטערער אַרעמאַן און וואָס דער פּאַטער האָט נישט געגעבן,
האָט זי נישט געהאַט. איך קאָן מיך נישט דערמאַנען אַז איך זאַל יואלן ווען

א בעסאראבער שטעטל

עס איז אמאל האבן געזען אין כעס. שטענדיק איז אויף זיין פארברוינטן פנים געלעגן אויסגעגאסן א לייטזעליקער שמייכל און א גוטמוטיקע מינע. יואלס איינגעשטעלטער לעבנסשטייגער און זיין מסחר האט אנגע- האלטן אזוי לאנג ווי בעסאראביע איז געווען איינס מיט רוסלאַנד. אין 1918, ווען רומעניע האט פארנומען בעסאראביע און דער דניעסטר איז פארוואנדלט געווארן אין א גרענעץ, האט יואל אויפגעהערט צו קומען. די יארידים האבן זיך ווייטער געשטעלט ווי אין די גוטע אלטע צייטן, אבער יואלן מיט זיינע געווייזן, בעגעלעך, לימענעס און מאראנצן, האט מען מער נישט געזען. פון יענער זייט „נעסטר“, פון אוקראינע, האט מען געהערט וואס אמאל אלץ ערגערע בשורות וועגן מהומות, איבערקערענישן און פאגראמען אויף יידן. שפעטער האבן אנגעהויבן קומען פון יענער זייט טייך יידן, וואס זענען געלאפן אין גרויסער בהלה פון די פעטלירישע הריגות. אויף די רוזקע בעסאראבישע ברעגן פונעם דניעסטר האט זיך אנגעהויבן גיסן יידיש בלוט פון יענע, וואס זענען אומגעקומען ביים שווארצן די גרענעץ.

אין א פרימארגן האט זיך אין שטעטל באוויזן אויך יואל. דאס איז שוין אבער נישט געווען דער זעלבער יואל פון אמאל, דער יואל וואס איז אזוי זיכער אַרומגעפאַרן אויף די יאָרידים פון פּאָדאָליע און בעסאראביע אין געהאנדלט מיט זיין פילפאַרביקער און שמעקנדיקער סחורה. ער איז איצט געווען איינער פון די טייַנטער בעזשענצעס, וואָס דער שטורעם פון דעם רוסישן בירגערקריג און די פאָגראַמען האָט פאַרטראָגן צו אונדז און זיי האָבן זיך געוואַלגערט אין די שילן פונעם שטעטל, דער זעלבער יואל וואָס קינד און קייט האָבן אים געקענט און וואָס האָט אַלע מאַלדאָ- וואַנעס פון דער סביבה געקענט ביים נאַמען, האָט זיך איצט אומגעדרייט אַן איבערגעשראַקענער און פאַרלוירענער און געציטערט פאַר יעדער רו- מעניש „קנעפל“. די ערד פונעם שטעטל און פון דער גאַנצער אומגעגנט, וואָס איז אים געווען אזוי היימיש און באַקאַנט, האָט איצט געברענט זיינע טריט. ער איז געווען אַ פרעמדער.

מיט דער צייט האָט יואל זיך צוריק איינגעאַרדנט און אַנגעהויבן פירן זיין אַלטן מסחר אויפן שטעטלשן יאָריד. עס איז שוין אַבער נישט געווען דער זעלבער יואל; עס האָט אים שוין געפעלט דער אַמאָליקער

פאליק לערנער

פארנעם און גלאַנץ. די אַמאָליקע בעגעלעך און געווירצן און אַנדערע זאַכן פון ווייטע לענדער זענען פאַרשוונדן געוואָרן פון זיינע קעסטלעך, קוישן און זעק. עס האָט מער נישט געשמעקט מיט „קיטאַי“ אינדיע און ארץ־ישראל און מען האָט שוין מער נישט געזען אויף אים דעם שטויב פון ווייטע און ברייטע שליאַכן איבער וועלכע ער פלעגט אַמאָל אַרומפאַרן. אַפילו דאָס פנים זיינס, וואָס איז אַמאָל געווען צעשמיסן פון די ווינטן און אַפגעברענט פון דער זון, האָט איצט אויסגעזען שטאַטישער, איידעלער און — טרויעריקער.

דאָס שטעטל איז איצט געווען אַפגעשניטן פון פאַדאָליע און יואל האָט נאָר פונדערווייטנס געקאָנט זען די ווייטע שליאַכן אויף וועלכע ער איז געווען אַזוי היימיש. ער איז איצט געווען נאָך איין תושב פונעם שטעטל וואָס האָט מיט זיין אַנוועזנהייט דערמאָנט אַמאָליקע צייטן.

רבקה ריזע

פון דער רייכער גאלעריע אייגנארטיקע טיפן וואָס דאָס שטעטל האָט פאַרמאָגט, האָט זיך אויסגעטיילט די געשטאַלט פון רבקה־ריזען, אַ יידענע וואָס האָט זיך אָפּגעגעבן מיט טון צדקה אינדערשטיל — אַן רעש. רבקה־ריזע האָט אין זיך פאַרקערפּערט די אַלטע, עכט־יידישע מידה פון מתן־בסתר. זי איז געווען די איינציקע וואָס האָט פּערזענלעך געקענט אַלע אַרעמעלייט פונעם שטעטל, וועלכע זי פלעגט העלפן אויף אַזאָ אופן, אַז נאָר זי האָט געוויסט ווער עס זענען די וואָס מוזן נעבעך אָנקומען נאָך אַ נדבה. מערסטנס זענען דאָס געווען אָפּגעקומענע באַלעבאַטיים, וועמען מען האָט געדאַרפט העלפן אינדערשטיל, אַז קיינער זאָל דערפון נישט וויסן. דאָס זענען מיינסטנס געווען מענטשן וואָס וואָלטן גיכער אויסגעגאַנגען פון הונגער אָדער ווינטער אומגעקומען פון קעלט, איידער גיין אויסשטרעקן אַ האַנט. דאָס זענען געווען שטאַלצע יידישע פאַמיליעס, וואָס זענען איבער אַזאָ אָדער אַנדער סיבה אַראָפּ פון דער מדרגה און האָבן זיך גענייטיקט אין הילף אָבער — אויף אַן אַנשטענדיקן אופן.

געווען איז רבקה־ריזע, ווען איך האָב זי געקענט, אַן אַלטיטשקע פרוי פון איבער זיבעציק יאָר און געווינט האָט זי ביי איר איין־און־איין־ציקן זון לייבוש, וועלכן מען האָט טאַקע גערופן לייבוש רבקה־ריזעס. זי איז געווען אַ קלייניקע יידענע, מיט אַ גוטמוטיק, שמייכלענדיק פנים פון אַ צדיקת וואָס האָט פון זיך אויסגעשטראַלט אַ מין געטלעכע גוטסקייט. שטענדיק איז זי געגאַנגען אַנגעטאַן ריין און זויבער. הגם זי האָט גע־שטאַמט פון אַ מיוחסדיקער משפּחה, לויט די באַגריפן פון אַ בעסאַראַבער יידיש שטעטל, איז זי אין איר באַנעמונג געווען אַ פשוטע, אַ באַשיידענע.

פאליק לערנער

איר עניוות האט אין זיך נישט געהאט קיין שמץ פון געמאכטקייט. זי איז געווען, סיי אין איר באציונג צו מענטשן און סיי אין אירע מעשים, די נאטירלעכקייט אליין.

דאס שטעטל האט נישט פארמאגט דאס וואס מיר רופן היינט „געזעלשאפטלעך-פילאנטראפישע אינסטיטוציעס“, הגם עס האבן נישט גע-פעלט אזעלכע וואס האבן זיך גענייטיקט אין הילף. רבקה-רייזע, אט די אלטע, שוואכינקע יידענע, מיטן געבלעך-בלייכן פנים וואס איז געווען אזוי דורכזיכטיק, אז מען האט געקאנט איבערציילן די אדערן אויף אירע שליפן, זי האט איינע אליין אויסגעפולט די ארבעט פון א גאנצער פיל-לאנטראפישער אינסטיטוציע. זייער אפט האט מען זי געזען אומגיין אי-בער די הייזער זאמלען נדבות פאר אזעלכע, וואס האבן אין שטעטל גע-גאלטן ווי „שיינע יידן“ און האבן פונדעסטוועגן געלעבט פון קצבה. מען האט געוויסט אז עס זענען דא אזעלכע, אבער איין רבקה-רייזע האט גע-וויסט ווער זיי זענען און זי האט דעם דאזיקן סוד אפגעהיט זייער שטרענג, בכדי חלילה נישט מבייש צו זיין זיי פאר לייטן.

רבקה-רייזע האט אייגנטלעך שטענדיק געזארגט פאר אירע ארעמע-לייט, אבער דאנערשטיק און פרייטיק זענען געווען די צוויי טעג ווען זי האט אממערסטן געארבעט. ווי האט זי דען געקאנט בלייבן רויק, ווען עס האט זיך אנגערוקט דער הייליקער שבת און מען האט געדארפט זארגן אז עס זאל חלילה יידן גארנישט פעלן. פלעגט רבקה-רייזע זיך ארויסלאזן איבערן שטעטל און זאמלען וואס עס האט זיך נאר געלאזט. און געהאט זי גרויסע השגות ווען זי האט געזאמלט פאר יידן אויף שבת. רבקה רייזע האט געהאלטן אז אלע יידן — אן אויסנאם — סיי די וואס געבן און סיי די וואס נעמען, דארפן מקבל זיין דעם הייליקן שבת אויף א בכבודיקן אופן, ווי גאט האט געבאטן, מיט בשר ודגים, מיט חלה און מיט וויין אויף קידוש. אלץ וואס איז דא אויף דער וועלט — פלעגט זי גוט-מוטיק זאגן — איז פון גאט. אויב ער האט איינעם געגעבן מער און דעם צווייטן ווייניקער, און אנדערע אינגאנצן נישט געגעבן, דארף דער וואס האט באקומען מערער אפגעבן עפעס פאר דעם וואס האט ווייניקער, אדער האט אינגאנצן נישט. רבקה-רייזעס באגריף וועגן סאציאלן יושר איז גע-ווען — אמת — זייער א פרימיטיווער; ער האט אבער געהאט איין גרויסע

מעלה — ער איז נישט געבליבן בלויז אויף פאפיר — רבקה־רייזע האָט ליב געהאַט מעשים און טאַקע — מעשים טובים.

רבקה־רייזע איז נישט געווען פרום אין דעם פאַנאַטישן זינען פון וואָרט. אוודאי איז זי געווען רעליגיעז, ווי דער גרעסטער טייל פון ייִדישע פרויען אין דעם אַמאַליקן שטעטל, אָבער אירע „טראַנזאַקציעס“ מיטן רבונר־של־עולם זענען נישט געלעגן אויפן שטח פון זאָגן תחינות אָדער פאַסטן תעניתים, נאָר אויפן שטח פון געבן צדקה, העלפן מענטשן אין אַ נויט, ברענגען זיי דערלייכטערונג און טרייסט. דאָס איז געווען אַ טעטי־קייט וואָס אין דער מאָדערנער שפראַך הייסט עס ריינער הומאַניזם. רבקה־רייזע האָט אַזאַ אויסדרוק זיכער נישט געהערט אויף איר לעבן, זי איז געווען אַ הומאַניסטקע אין דעם פולן זינען פון וואָרט און האָט אַפילו נישט געוואָסט אַז זי איז דאָס.

די געשטאַלט פון רבקה־רייזען דערמאָנט אין עפיואַדן און געשטאַלטן פונעם ייִדישן שטעטל וואָס זענען געווען איינציקאַרטיק אין זייער מין. זיי זענען געווען איינציקאַרטיק, ווען דאָס ייִדישע לעבן אין מזרח־אייראָפּע האָט נאָך עקזיסטירט; איצט, ווען דאָס אַלץ געהער צו דער פאַרגאַנגענ־הייט, וואַקסן די דאָזיקע געשטאַלטן און עפיואַדן אויס צו סימבאָלן פון דעם וואָס אַט דאָס ייִדישע לעבן איז געווען. רבקה־רייזע איז געווען דער עכטער אויסדרוק פון דעם וואָס מען האָט גערופן נשים צדקניות, וואָס האָבן אין זיך געטראָגן די מאַראַלישע פליכט, נישט נאָר צו העלפן דעם נייטבאַדערפטיקן, נאָר אים העלפן אויף אַזאַ שטייגער, אַז ער זאָל הלילה נישט ליידן קיין בושה. עס איז נישט געגאַנגען סתם אין געבן, נאָר אויך אין דעם אויפן פון געבן. ביי וואָס נאָך פאַראַ פאַלק האָט מען געקאַנט געפינען אַזעלכע געשטאַלטן?

עפיואַדן וואָס פאַרגעסן זיך נישט, וואָס קאַנען זיך נישט פאַרגעסן. עפיואַדן וואָס דערמאָנען אין נאָענטע צייטן וואָס זעען שוין אויס אַזוי ווייט, גלייך דאָס וואָלט געווען פאַסירט מיט הונדערטער יאָרן צוריק, עפיו־זאָדן און מענטשן, פשוטע פאַלקסמענטשן וואָס האָבן זיך געקאַנט דער־הייבן צו די העכסטע מדרגות פון הומאַניטאַרער פליכט, אַן שום פרע־טענזיעס, אַן באַזונדערע פאַדערונגען. דאָס איינציקע וואָס די דאָזיקע גוטע פאַלקסמענטשן האָבן דערוואָרט פאַר זייערע מעשים טובים, איז געווען

פאליק לערנער

דאָס ביסעלע שכר אויף „יענער וועלט“, ווי די יעדענע ביי זי. ל. פרצן, וואָס באַנוגנט זיך מיט זיין כאַטש דאָס פּוסבענקעלע פּון איר מאַן, דעם למדן, אין גן־עדן. אַ נאַיווע שטרעבונג וואָס האָט קיינעם קיין שאַדן נישט געבראַכט. וווּ איז זי אַהינגעקומען די דאָזיקע יידישע פּשטות, די דאָזיקע באַשיידנקייט, דאָס דאָזיקע מסתפק זיין זיך במועט!

רבקה־רייזע, ווען מען גיט אַ באַרעכן וואָס די דאָזיקע שוואַכניקע יעדענע האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט אין דעם זין פון צדקה־טעטיקייט, קומען נישט ווילנדיק אויפן געדאַנק די מאַדערנע, ריזיקע אינסטיטוציעס וואָס טוען היינט פּילאַנטראָפּישע אַרבעט מיט דער הילף פון גרויסע ספּע־ציאָליזירטע אַפּאַראַטן, און — דאָס האַרץ ווערט אַנגעפּולט מיט שטאַלץ, איר דערמאַנט זיך וועגן דעם מיט שטאַלץ, ווייל איר ווייסט אַז דאָס איז אַייער אייגענע פאַרגאַנגענהייט, די שול אין וועלכער איר אַליין האָט זיך געלערנט קוקן אויף דער וועלט און אויפן לעבן.

וואָס איז דען אייגנטלעך געווען רבקה־רייזע? זי איז געווען איינס פון יענע טויזנטער קעמערלעך פון די יידישע תּפּוצות, וואָס האָבן אומדער־מידלעך און פּערמאַנענט געשפּייזט דעם אויסגעשעפּטן פּאַלקסקערפּער און אים נישט געלאָזט צוזאַמענברעכן. דאָס פּאַלק האָט געלעבט אַ שווער לעבן, אַ לעבן וואָס האָט נישט געוואוסט פון קיין שום אַפּיצייעלער דיסציפּלין, אַלץ איז געטון געוואָרן על פי מסורה, לויט אַבסטראַקטע געזעצן, און זייער שלעכט וואַלט געווען אויסגעזען דאָס דאָזיקע לעבן, ווען עס וואַלט זיך נישט געווען יענע טויזנטער וואַלונטירן פון דעם רבקה־רייזע־טיפּ, וואָס האָבן מיט זייער מסירת־נפש און אַלטרוזיזם באַשיינט דאָס דאָזיקע לעבן און דעם צוגעגעבן אַ זין פון שטרענגער פּליכט.

רבקה־רייזע האָט נישט נאָר געהאַלפּן אַרעמעלייט; זי האָט אויך גע־האַלפּן די זאַטע דערמיט וואָס זי האָט זיי שטענדיק דערמאַנט אַז באַווויגן נישט צו פאַרגעסן די הונגעריקע. באַוועגן עמעצן צו טון אַ גוטע זאַך איז אין גרונט־גענומען נישט ווייניקער צדקה ווי אַליין טון און רבקה־רייזע האָט קיינמאַל נישט אויפּגעהערט דערמאַנען די באַמיטלטע אַז עס זענען דאָ אַרעמע, וועלכע מען טאָר נישט פאַרגעסן, אַז מען דאַרף זיי העלפּן. רבקה־רייזע האָט דערציגן דורות גוטע מענטשן אין דעם בעסטן זינען פון וואָרט. זי איז שטענדיק געווען דער גוטער ביישפּיל פאַר יענע וואָס

א בעסאראבער שטעטל

האָבן אַ טבע צו פאַרגעסן אַז אַ טריט פֿון זייער ווייך־אויסגעבעטן געלע־ גער און זייער וואַרעמער, געמיטלעכער היים, לעבן מענטשן אין דחקות און אין נויט און שעמען זיך אויסצושטרעקן די האַנט נאָך אַ נדבה. פֿאַר אַט די דאָזיקע מענטשן האָט רבקה־רייזע געזאָרגט, מער ווי פֿאַר די אַרע־ מעלייט וואָס האָבן זיך נישט געשעמט אַליין צו גיין בעטן. דאָס איז געווען אַ פּילאַנטראָפּיע פֿון דעם איידלסטן מין, אַ ווילטעטיקייט וואָס האָט אוי־ סער העלפֿן דעם מענטשן אויך געשאַנעוועט זיין כבוד, זיין חשיבות.

איך דערמאָן מיך מיט שטאַלץ אַז מיין מאַמע איז געווען איינע פֿון יענע גוטע מענטשן, וואָס זענען געגאַנגען אין די וועגן פֿון רבקה־רייזען. צווישן די שענסטע און דערהויבנסטע מאַמענטן פֿון מיין לעבן, קאָן איך נישט פֿאַרגעסן יענע, ווען איך בין געווען דער שליח־מצווה צווישן מיין מאַ־ מען און רבקה־רייזען אין דעם דראַנג צו העלפֿן דעם נויטבאַדערפֿטיקן.

פרייטיק, ווען די זון האָט זיך שוין גענומען נייגן צו מערבֿ־צו, אַ מידע, נאָך אַ שווערן טאָג אַרבעט פֿון צוגרייטן דעם שבת פֿאַר אונדזער היפּשן הויזגעזינד, אַן אויסגעמאַטערטע פֿון האַרעווען פֿון באַגינען אַן ביים באַקן און קאַכן, האָט די מאַמע נישט פֿאַרגעסן אַז עס זענען אין שטעטל פֿאַראַן נויטבאַדערפֿטיקע. ווען זי האָט אַרויסגענומען די חלה פֿון אויוון און איידער זי האָט זיך געקליבן צו פֿאַרוקן דעם טשאַלנט, פּלעגט זי אויסקלייבן אַ גרויסן קוילעטש, אים אינוויקלען אין אַ ריין טישטעכל און אים אַוועקשיקן צו רבקה־רייזען, וועלכע האָט עס פֿאַרטיילט צווישן די אַרעמעלייט, אינדערשטיל, בסתר, אַז קיינער זאָל נישט וויסן וועמען זי גיט. צוזאַמען מיט דער חלה פּלעגט זי שיקן צוקער, אַ גלאַז שמאַלץ, טרוקענע פּרוכטן אַדער פּיש.

איך האָב קינדווייז געהאַט דעם גרויסן כבוד צו זיין אַזאַ שליח־ מצווה. אַ סך מאָל האָט מיך די מאַמע געשיקט צו רבקה־רייזען. איך האָב זי גוט געקאַנט פֿון דער נאַענט און ביז צום היינטיקן טאָג געדענק איך איר ליכטיק געשטאַלט. אַ סך מאָל האָב איך צו איר אָפּגעטראָגן די חלות וואָס מיין מאַמע האָט צו איר געשיקט. זי האָט נישט געוואָסט פֿאַר וועמען זי שיקט; קיינער האָט עס נישט געוואָסט. איין זאָך האָט זי אָבער יאָ גע־ וואָסט: אַז עס וועט אַנקומען אַהין וווּ מען נייטיקט זיך אין דעם. זי האָט געוואָסט, אַז פּונקט ווי עס וועט ביי איר טיש נישט פּעלן אַלץ וואָס מען

פאליק לערנער

האָט געדאַרפט אויף צו מאַכן אַ לייטישן שבת, אַזוי וועט עס ניט פעלן ביי די טישן פון די נויטבאַדערפטיקע, פאַר וועלכע עס האָט געזאָרגט רבקה־רייזע.

אַ שמייכלענדיקע, מיט אַ שטראַליק פנים, פלעגט די אַלטע רבקה־רייזע צונעמען די חלה און די אַנדערע זאַכן וואָס די מאַמע האָט געשיקט און פלעגט מיך הייסן זאָגן דער מאַמען אַז זי — „זאַל לאַנג לעבן“. אַלץ איז געווען אַזוי פשוט, אַזוי נאַטירלעך און זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז עס וואָלט געווען אויסגעקומען מאַדנע, ווען עס איז אַנדערש. אַזוי איז דאָס געווען, אַזוי האָט עס געדאַרפט זיין.

איך זע זי, די אַלטע רבקה־רייזע ווי לעבעדיק פאַר מיינע אויגן, ווי זי גייט אום איבער די הייזער זאַמלען נדבות פאַר אירע אומבאַקאַנטע אַרעמעלייט, וועמען מען טאָר נישט פאַרשעמען. איך זע זי, ווי זי נעמט ביי מיר צו די חלה וואָס די מאַמע האָט איר געשיקט אויף צו צעטיילן די אַרעמעלייט אויף שבת. איך זע זי אַ קליינינקע, אַ שוואַכניקע, לויט איר גוף, אַבער אַ ריזיקע, אַ שטאַרקע, לויט איר גוטער נשמה, לויט אירע מעשים טובים.

אַזוי האָבן זיי אויסגעזען אונדזערע מאַמעס און באַבעס.

די מערקע

די פרוי וואָס איך גיי דאָ באַשרייבן איז געווען די וואָס האָט מיך די ערשטע געהאַלטן אין אירע הענט ווען איך בין געקומען אויף דער וועלט. און נישט נאָר מיך: די גרעסטע טייל פון די וואָס זענען געבוירן געוואָרן אין שטעטל זענען געקומען אויף דער וועלט דורך די הענט פון דער מעכלקע.

זי איז געווען די הייבאָם פונעם שטעטל, אָדער ווי מען האָט עס גערופן ביי אונדז אין בעסאַראַביע — די „בובע“.

פונדאָנען זי האָט זיך אויסגעלערנט די פראַפעסיע, האָט קיינער נישט געוויסט. וועלן דערגיין אַזאָ זאָך האָט געהייסן זיך אַריבערטראַגן אויף אַ סך צענדליקער יאָרן צוריק, ווייל די מעכלקע איז געווען אַן אַלטע יידענע, וואָס איז געווען באַרימט אַלס „בובע“, נישט נאָר ביי אונדז איז שטעטל, נאָר אויך אין די אַרומיקע דערפער. זי האָט געשמט אַלס אַזעלכע נישט נאָר צווישן יידן, נאָר אויך צווישן די פויערים פון דער גאַנצער סביבה.

געווען איז זי אַ קליינינקע, כמעט אַ קאַרליטשקע, אָבער זייער אַ זשויווע און רירעוודיקע. ווען איך האָב זי געקענט, איז זי שוין געווען ווייט אין די אַכציקער, אָבער זי האָט נאָך אַרויסגעוויזן אַ ווונדערבאַרע באוועגעלעכקייט און ווען מען פלעגט זי רופן צו אַ קימפעטאַרן איז זי באלד געקומען און געטון דאָס איריקע, ווי אין די יונגע יאָרן. מיין מאַמע פלעגט וועגן דער מעכלקע רעדן מיט גרויס דרך־אַרץ, ווייל פון די אַכט קינדער וואָס זי האָט געבראַכט אויף דער וועלט, האָט בלויז דאָס לעצטע, מיין יונגע שוועסטער איטע, גענומען די אַקושאַרקע וואָס איז אַראַפּגע־

בראכט געוואָרן אין דעם שפּיטאַל פּונעם שטעטל. די אַנדערע זיבן קינ-
דער אירע זענען געקומען אויף דער וועלט דורך די הענט פון דער
מעכלקע.

די מעכלקע האָבן אַלע אין שטעטל, פון קליין ביז גרויס, געקענט,
די באַרימטקייט אירע אַלס בובע איז געווען אַזוי גרויס, אַז עס האָט גע-
מאַכט דעם איינדרוק אַז נישט נאָר די קינדער און יונגעלייט פּונעם שטעטל
זענען געקומען אויף דער וועלט דורך אירע הענט, נאָר אַפילו די אַלטע
יידן מיט די לאַנגע גרויע און ווייסע בערד, זענען אויך געבוירן געוואָרן
דורך איר. זי אַליין, האָט זיך געפילט ווי אַ מין צווייטע מאַמע פון אַלע
איינווינער פּונעם שטעטל און קיינער האָט, נאַטירלעך, נישט געוואָגט
אַפּצופּרעגן דאָס דאָזיקע רעכט אירס.

געוויינט האָט די מעכלקע אין סאַמע עק פּונעם שטעטל אין אַ קליין
שטיבל לעבן דער „ריפע“. דאָס דאָזיקע שטיבל האָט זיך געפּונען אויפן
סאַמע ראַנד פון אַן אַפּגרונט און עס האָט אויסגעזען אַז אַט-אַט און עס
וועט אַריינפאַלן אין דער „ריפע“ און פאַרשיטן דעם „שיפעט“ פון וועלכן
אַ האַלב שטעטל האָט גענומען וואַסער. דאָס שטיבל האָט מען אַנגעזען
פּונווייטנס, ווייל עס איז געשטאַנען נישט אין דער ליניע פון די אַנדערע
הייזער, נאָר „פּאַפּערעק“ און האָט אַפּגעצייכנט די ענדע פּונעם שטעטל,
נאָך דער מעכלקעס שטיבל האָבן זיך שוין אַנגעהויבן די גויישע פעלדער
פון דעם נאָענטן דאָרף.

ווען איך האָב זי געקענט, האָט דער מאַן אירער, מעכל, — ווי עס
איז צו זען פון איר צונאַמען — שוין מער נישט געלעבט. זי האָט אַבער
געהאַט אַ גרויסע משפּחה, אַ סך זין און טעכטער. די זין אירע זענען אַלע
געווען יידן מיט געלע און טונקעלע בערד אוי צעאַקערטע פּנימער פון
האַרעפּאַשניקעס. זיי זענען אַלע געווען טיטן-פּלאַנטאַטאַרס, מוליערס, צי-
גלמאַכערס און ענלעכע פּאַכן. אייניקע פון זיי זענען געווען „ספּעציאַליסטן“
ביים באַקן ערב פּסח און אַ פּאַר פון זיי האָבן געהערט צו דער חברה
„מעלאַטשע“, דאָס הייסט, קברנים. זיי האָבן געטון ווי אַ שווערע אַרבעט,
אַבער קיין באַלמעלאַכעס זענען אין דער משפּחה, חלילה, נישט געווען.
אין דעם זין, זענען זיי געווען „שיינע יידן“ אַן אַ „פלעק“ אין דער משפּחה.
ווען עס איז אַראַפּגעקומען אין שטעטל אַריין די אַקושאַרקע ליוע,

איז דער שטערן פון דער מעכלקע געפאלן. הגם זי האָט געהאַט דעם שם פון אַ גוטער „בובע“, וואָס „פּרזער גאַט און דערנאָך זי“ איז די קימפעט אַ „שפּילעכל“, האָבן די יונגע ווייבלעך זיך שוין געשעמט צו רופן די מעכלקע. ליזע די אַקושאַרקע, האָט זיך אַריינגעריסן מיט איר וויסנשאַפט אין די געמאַרקן פון דער מעכלקע און האָט צווישט-געמאַכט איר גאַנצע אויטאָריטעט. איצט איז ליזע געוואָרן די וואָס דורך אירע הענט זענען דורכ-געגאַנגען אַלע קימפעטאַרנס פונעם שטעטל און פון דער סביבה. ליזע פלעגט שוין נישט פאַרן אין די דערפער מיט די האַרטע פויערשע פּורן, נאָר מיט דער ברייטשקע פון דער „זעמסקע באַלניצע“ וואָס האָט זיך געפונען אין אַ גרויסן פאַרק אין סאַמע עק פונעם שטעטל, טאַקע נישט ווייט פון דאָרט וווּ עס האָט געווינט די מעכלקע. ליזע אַליין איז געווען אַן אַלטע מויד מיט אַ מאַנומענטאַלער, דיקער פיגור און זי האָט שפּעטער חתונה געהאַט מיטן בוכהאַלטער פון דער ליי-און-שפאַרקאַסע וואָס זיין פאַמיליע-נאַמען איז געווען בעלאָוס און גערופן האָט ער זיך ווייסגורט, אויך אַן אַלטער בחור, וואָס פלעגט גיין אויסגעפּוצט ווי אַ וואַזשנער קאַוואַליער און געקוקט אויפן גאַנצן שטעטל פון אויבן אַראָפּ.

זי די מעכלקע האָט זיך גענימען צום האַרץ דאָס, וואָס ליזע האָט פאַרנומען איר אַרט, איז נישט באַווסט, זי איז שוין יעדנפאַלס געווען צור אַלט אַז זי זאל נאָך קאַנען אַנגיין מיט דער פּראַפעסיע און קיין אַנדער „בובע“ איז אין שטעטל, אויף וויפּיל איך געדענק, נישט געווען. איין זאך איז אַבער יאָ זיכער: אַז די מעכלקע האָט נישט שטאַרק געהאַלטן פון דער נייער סיסטעם וואָס ליזע האָט אַנגעווענדט אין דער פּראַפעסיע. אויסער דעם וואָס די נייע אַקושאַרקע פלעגט קומען מיט אַ ווייסן כאַלאַט, וואָס האָט אויף אַלעמען אַנגעוואָרפן אַ פּחד, גלייך זי וואַלט געטראָגן תּכריכים, רחמנאָ ליצלן, איז זי געווען שטרענג אין יעדער פּיצעלע, האָט קיינעם נישט צוגעלאָזט צו דער קימפעטאַרן, האָט ווידער און אַבער אַמאַל איבערגעזאַטן די אינסטרומענטן און זיך געוואַשן און געזיפט די הענט, איידער זי האָט זיך גענומען צו דער אַרבעט. די מעכלקע, הגם זי האָט קיינמאַל נישט געזען ווי די נייע אַקושאַרקע „נעמט“ אַ קינד, האָט אַבער אַפּגענומען גרויסן אַז זי פּירט זיך אויף ווי אַ פּאַלנע גויע — כאַטש זי איז געווען אַ יידיש קינד — לאַכט זיך אויס פון די שפּרוכן און אַפּילו פון די תּפּילות וואָס אַ גוטע

פאליק לערנער

„בובע“ דארף קענען. אז זי שפעט־אָפּ פון די „שיר המעלות“ וואָס מען הענגט אויס אין דעם הויז פון דער קימפעטאָרן, אז זיי זאלן באַשיצן און באַשירעמען די געוויינערן פון שדים און „נישט־גוטע“ — בקיצור, עפעס נישט יידיש.

וואָס שייך דער נייער אַקושאַרקע ליזע, האָט זי געהאַלטן פאַר אונטער איר כבוד אַפילו צו אינטערעסירן זיך מיט דער מעכלקע. טון אזא זאַך, וואָלט געהייסן צו אַנערקענען אז די דאָזיקע אַלטע יודענע מיט דער איינ־געבויענער פלייצע און מיטן טיכל טיף איבערן שטערן, איז עס געווען די פאַרלויפערן אין שטעטל פון דער פראַפעסיע, וועלכע זי, ליזע, פראַקטי־צירט מיט אַזויפיל וויסנשאַפטלכער חשיבות. און ליזע איז געווען אַן אינ־טעליגענטקע פון דעם אַלטן רוסישן שניט און האָט נישט געקאָנט דערלאָזן צו אַזא פראַפאַנאַציע פונעם פראַגרעס און פון דער וויסנשאַפט.

דאָס שטעטל אָבער האָט זיך נישט גערעכנט מיט ליזעס מיינונגען. מען האָט די מעכלקע טאַקע מער נישט גערופן צו קיין קימפעטאַרנס, אָבער אַלע האָבן געוואוסט אז די גרעסטע מערהייט פון די וואָס דרייען זיך אַרום אין שטעטל, זענען געקומען אויף דער וועלט דורך די הענט פון דער מעכלקע — די אַלטע „בובע“ וואָס האָט געקענט אַלע סודות פון דער פראַ־פעסיע, לויטן שטייגער ווי מען האָט זי פראַקטיצירט זינט טויזנטער יאָרן.

די עלישקע מיט אירע זין

די עלישקע איז געווען א יידענע וועמען דאס גאנצע שטעטל האט געקענט און פאר וועמען אלע האבן זיך געהיט ווי פאר פייער. אלע האבן געוואסט, אז אפגעהיט זאל מען ווערן אריינצופאלן צו דער עלישקע אין מויל אריין. עס איז גענוג געווען אז עמיצער זאל זיך מיט איר פארטשעפען אייבער א קלייניקייט, אז זי זאל יענעם באפאלן מיט זידלערייען און מיט קללות פון דער תוכחה. אז אך און וויי איז געווען צו דעם וואס איז אריינגעפאלן צו דער עלישקע אין מויל אריין.

געהייסן האט זי איטע און מען האט זי אויך גערופן איטע שואלס. אייפן נאמען פון איר פאטער וואס האט געהייסן שואל. עלישקע האט מען זי גערופן אויפן נאמען פון איר מאן „עליש“, וואס איז געווען א שניידער. א טאנדעטניק, א ייד מיט א געלער, שיטערער בארד און אן אויסגעבלייכט פנים פון א טשעכאטניק. זי אליין איז געווען א דארע נידעריק-געוואקסענע יידענע, מיט א נאז ווי א פויגלשער שנאבל און א מויל אן איין צאן. זי האט געהאט פיר זין און צוויי טעכטער. די זין זענען אלע געווען פעסט-געבויטע, שטארקע זכרים. זיי זענען געווען די באלעגאלעס פונעם שטעטל און גאנץ אפט פלעגט צווישן זיי פארקומען קריגערייען און געשלעגן איבער „פרא-טעסיאנעלע“ און משפחה-ענינים און עס פלעגט זיך ממש גיסן בלוט.

אין דעם געמיטלעכן און באלעבאטישן לעבנסשטייגער פונעם שטעטל, ווו די אפשטענדיקייט האט געשפילט א וויכטיקע ראָלע, איז די עלישקע מיט אירע בנין געווען אן אויסנאם. קיין אונטערוועלטניקעס זענען זיי נישט געווען, אויך נישט קיין גנבים אָדער פארברעכער, אָבער לויט די אָנגענום מענע לעבנס-נאָרמען פונעם שטעטל זענען זיי געווען דאָס וואָס מען רופט

— הפקר-מענטשן. אפידלען יענעם און אים מאכן מיט דער בלאַטע צוגלייך, איז ביי זיי געווען פון די לייכטסטע זאכן. זי, די אַלטע, איז געווען דער ריכטיקער פראַטאָטיפּ פון דער „סעדיכע“ און די זין זענען אַלע געווען געראַטן אין דער מאַמען. עליש שניידער אַליין, דער מאַן אירער, איז דווקא געווען אַ שטילער מענטש וואָס האָט נישט געטשעפעט קיין פליג אויף דער וואַנט.

געווען איז די עלישקע פון „פראַפעסיע“ אַ מאַרקזיצערן. זי פלעגט ציען איר פרנסה פון די עטלעכע קוּישלעך אויבסט און סאַנעשניק וואָס זי פלעגט פאַרקויפן אין מאַרק בעת די יאָרדים און מאַרקטעג. די שניידעריי פון איר מאַן האָט, ווייזט אויס, נישט געקלעקט אויף צו דערנערן דאָס הויזגעזינד, האָט זי, הייסט עס, צוגעהאַנדלט. דער וואָס איז צו איר צוגע- גאַנגען עפעס קויפן, האָט זיך געמוזט אונטערוואַרפן די באַדינגונגען, אויב ער האָט נישט געוואַלט אַפגעזידלט ווערן. קיינער האָט נישט געוואַגט זיך צו דינגען מיט איר.

אַ צווייטער קוואַל פון פרנסה איז געווען דער „קוב“ וואָס זי האָט געהאַט ביי זיך אין שטוב און אין וועלכן זי פלעגט אויפזידן „אַקרעפּ“ אויף טיי. הייסע וואַסער האָט מען ביי איר שטענדיק געקאַנט קריגן, אַבער דער היפט-פּדיון פאַר „אַקרעפּ“ איז ביי איר געווען שבת, ווען אַ האַלב שטעטל פלעגט קומען צו איר מיט די טשייניקעס קויפן הייסע וואַסער אויף טיי. זי האָט שוין געהאַט איר שבת-גוי וואָס פלעגט איר אויפזידן דעם „קוב“ און פאַר אַ קופערנעם „צענער“ האָט מען געקראָגן אַ פולן טשייניק „אַקרעפּ“, וועלכן מען האָט שנעל אַהיימגעטראָגן איינגעוויקלט אין טיכער, בכדי דאָס וואַסער זאָל נישט קאַלט ווערן.

אַזוי פלעגט זעלטן עמיצער קומען אין דעם אַלטן האַלב-איינגעפאַ- לענעם שטיבל פון דער עלישקע, וואָס האָט זיך געפונען אין דער באַד-גאַס. שבת, אַבער, ווען יידן האָבן זיך גענייטיקט אין „אַקרעפּ“ אויף טיי, פלעגן אַפילו קינדער פון די אַנשטענדיקסטע הייזער זיך מטריה זיין און קומען צו דער עלישקע אַהיים. זי האָט עס, וואָס אַן אמת, באַטראַכט אַלס אַ קנאַפן כבוד וואָס מען קומט צו איר אַהיים, ווייל פאַר איר איז געווען זעלבסט- פאַרשטענדלעך אַז מען זאָל צו איר קומען נאָך וואַסער, ווי עס איז געווען זעלבסטפאַרשטענדלעך צו זען ווי די שענסטע באַלעבאַטיים פונעם שטעטל

א בעסאָראַבער שטעטל

גיין פרייטיק נאכמיטיק אין מרחץ אריין, אין דער אַלטער איינגעהויקערטער באַד וואָס האָט זיך געפונען אויף דער זעלבער גאַס, אַביסל נידעריקער צום וואַלד צו. מען מוז מודה זיין, אַז די עלישקע איז אין איר מסחר מיט „אַקרעפּ“ געווען ראַיעל ביו גאַר, ווייל דאָס וואַסער איז שטענדיק געווען זידיק-הייס אין געגעבן האָט זי אַ פולן טשייניק מיט „אַ ווערד“ פאַר די עטלעכע קאַ-פיקעס.

אירע פיר זין האָבן געהייסן: כאַסקל, שלמה, דוד-לייב און צבי, און אַלע זענען זיי געווען באַלעגאַלעס. דער עלטסטער איז געווען כאַסקל (מיר באַ-טרייבן אין אַ צווייטן קאַפיטל פון דעם בוך) און דער מער סטאַטעטשנער, הגם אויך צו אים אין מויל האָט קיינער נישט געוואַלט אַרײַנפאַלן. שלמה איז געווען דער צווייטער און דער גרעסטער „וויילער יונג“ פון אַלע. ער האָט ליב געהאַט דעם ביטערן טראַפן און פלעגט זיך אָפט אָנשיכורן און אַרויסרופן קריגערייען און געשלעגן. קיין פערד האָבן זיך ביי אים נישט געהאַלטן לאַנג, ווייל ער פלעגט זיי פשוט אונטעררייסן און זיי אַוועקהרגע-נען. ווען בעסאָראַביע איז אַריבער צו רומעניע איז ער געוואָרן איינער פון די געוואַנטסטע קאָנטראַבאַנדיסטן און אַ באַלעגאַלע איז ער נאָר געווען לפנים. ער פלעגט אין יענער צייט קויפן די בעסטע פערד, זיי אויספוצן מיט די שענסטע געשפאַנען, אָבער געדויערט האָבן זיי ביי אים נישט לאַנג. פּונקט ווי דער עלטערער ברודער האָט אָפּגעהיט זיינע פערד ווי דאָס אויג אין קאַפּ און זיי זענען ביי אים שטענדיק געווען זאָט און ריין, האָט דער צווייטער, שלמה, אויסגעהונגערט זיינע פערד און זיי פשוט אומגעבראַכט. אַ פנים האָט ער געהאַט אַ געשטופלטס פון פאַקן און איז זעלטן ווען געווען ניכטער. ער האָט נישט געוואָסט וואָס אַזוינס עס איז דרך-אָרץ. דער אַל-קאהאַל האָט פון אים אַ סוף געמאַכט אין די מיטעלע יאָרן.

דער דריטער זון אירער, דוד-לייב, איז געווען אַ שמיסער ביים על-טערן ברודער כאַסקל. ווען עס האָט אויסגעבראַכן די ערשטע וועלט-מלחמה, האָט מען אים מאַביליזירט און ער האָט זיך שוין מער נישט אומגעקערט. איך געדענק די יללות פון דער עלישקע, ווען עס האָט זיך באַקומען די מעלדונג, אַז איר זון איז געפאַלן אויפן פראַנט. דוד-לייב איז געווען אַ הויכער מאַנספאַרשויך — דער שענסטער פון אַלע ברידער. דער יונגסטער פון די פיר ברידער איז געווען צבי, וועלכן מען האָט

גערופן צבי „פאָרד“, ווייל ער האָט אויפן קאָפּ געהאַט די זעקסטע מכה פון דער הגדה. ער האָט אויך געאַרבעט אַלס שמיסער ביי די עלטערע ברידער און שפעטער, ווען ער האָט חתונה געהאַט, האָט ער ערגעץ אָפּגעקויפט אַן אַלטן פּאַעטאַן, זיך איינגעהאַנדלט אַ פּאַר פּערד און געוואָרן אַ באַלעגאַלע פּאַר זיך. צבי האָט אויך געהאַט אַ מויל אויף שרויפן, אָבער קיין סקאַנדאַל ליסט איז ער נישט געווען. מ'האַט אים אויך קיינמאַל נישט געזען שיכורן. פונקט ווי די עלישקע האָט געהאַט דעם מאַנאַפּאַל פון דער מאַרק זיצעריי אין שטעטל, האָבן אירע זין געהאַט דעם מאַנאַפּאַל אויף דעם וואָס מיר וואַלטן היינט אָנגערופן „טראַנספּאָרט־וועזן“. זיי זענען געווען די איינציגקע באַלעגאַלעס, וואָס האָבן פּאַרבונדן דאָס שטעטל מיט דער סביבה. אין דעם פּאָך זענען זיי געווען קאַרעקט, פינקטלעך און אָרנטלעך. אין די ערגסטע וועטערן, אין די טיפּסטע בלאַטעס און ווינטער אין די ווילדסטע זאַווערן כּעס, האָבן זיי זיך געלאָזט אין וועג אַריין. זיי זענען געווען באַקאַנט מיט אַלע וועגן פון דער סביבה און מען האָט געקאַנט זיין זיכער אַז זיי וועלן טרעפן מיט צוגעבונדענע אייגן. זיי זענען געווען אויסגעבונדן מיט די פּויערים פון די אַרומיקע דערפער.

און אַט די דאָזיקע מענטשן, וואָס האָבן אין זייער באַנעמונג מיט מענטשן נישט מדקדק געווען אויפן דרד־אַרץ און זענען אין אַ סך פון זייערע התנהגותן אַפילו געווען הפּקר־מענטשן, זענען פונדעסטוועגן געווען דאָס וואָס מיר רופן „שטאַלצע“ יידן. אַז אַך און וויי איז געווען צו דעם גוי וואָס האָט געוואַגט צו זאָגן אַ שלעכט וואָרט אָדער זיך פּאַרטשעפּען מיט אַ יידן. דער עלישקעס בנינים זענען געווען די ערשטע אים מקיים פּסק צו זיין. זיי האָבן זיך בכלל נישט געלאָזט „שפּיען אין דער קאַשע“, אָבער ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן פּאַרטיידיקן אַ יידן קעגן אַן אָנפּאַל פון אַ גוי, האָבן זיי ממש אַרויסגעוויזן העלדישקייט. אין דעם זין, זענען זיי נישט געווען אַנדערש ווי יידישע האַרעפּאַשניקעס פון אומעטום, וואָס האָבן מיט מסירת־נפש פּאַרטיידיקט דעם יידישן כּבוד. אויך בנוגע יידישע הייליקייטן האָבן זיי אַרויסגעוויזן ממש אַן אָבערגלויבערישן רעספּעקט, הגם זיי האָבן נישט געקאַנט קיין צורת־אות.

די עלישקע מיט אירע זין — נאָך איינער פון די קאַלירן וואָס האָבן געבילדעט די מאַזאַיק פונעם יידישן שטעטל.

„רעמעס און זשורליעטא“

דאָס האָט פּאַסירט אין 1921. אין אוקראַינע האָבן דעמאָלט געבושעוועט די באַנדעס פון פעטליוראַ און מאַכנאַ, וואָס האָבן חרוב געמאַכט הונדערטער ייִדישע ישובים און אויסגעהרגעט הונדערטער טויזנטער ייִדן. בעסאַראַביע איז ווידער געוואָרן, ווי אין די טעג פון באַגדאַן כמעלניצקי, דער מקום מקלט פון טויזנטער ייִדן וואָס זענען געלאָפן איבערן דניעסטער אויף צו ראַטעווען זיך פון אומקום. דעמאָלט, אין די צייטן פון גזרות ת"ח, זענען ייִדן געקומען קיין בעסאַראַביע פון יענער זייט דניעסטער און האָבן פאַרלייגט דעם יסוד פון דעם ייִדישן מאַסן־ישוב און אין משך פון איבער דריי הונדערט יאָר איז ייִדן נישט איינמאַל אויסגעקומען צו לויפן איבערן דניעסטער אויף צו זוכן שוץ קעגן די אוקראַינישע היידאַמאַקעס. די צוואַנציקער יאָרן פון אונדזער יאָרהונדערט זענען אין דעם זין געווען אַ טראַגישער דאַטום אין דער געשיכטע פון ייִדישע צרות.

אונדזער שטעטל, וואָס האָט זיך געפונען ביים ברעג פונעם דניעסטער, איז געוואָרן איינער פון די וויכטיקסטע פונקטן וווּ ייִדן האָבן געשמוגלט די גרענעץ. פון דער העלער הויט זענען אין דעם שטעטל פון ייִדישע האַרע־פּאַשניקעס, טיטוין־פּלאַנאַטאַרס און פויערים, אויסגעוואַקסן געוואַגטע שמוגלערס וואָס האָבן פאַר גוט געלט אַריבערגעפירט די פליטים איבערן דניעסטער מיטן וויסן, פאַרשטייט זיך, פון דער גרענעץ־וואַך, וואָס האָט באַקומען גוט באַצאַלט. עס האָבן זיך געפונען אַזעלכע וואָס האָבן זיך נישט געקווענקלט צו האַנדלען מיט ייִדישע צרות און דערפון רייך ווערן. דער אַנגעלויף פון טויזנטער פליטים, מיט זייער שרעק, זייער אומגעדולד ווייטער צו פאַרן, און זיך אַרויסרייסן פון דעם פאַרכישופטן קרייז פון אומלעגאַ־

פאליק לערנער

ליטעט האט באַלד געשאפן אַ באַדן פאַר שפּעקולאַציע, אויספּרעסעריי און שאַנטאַזש.

די יידן אָבער וואָס האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט אויסניצן די צרות פון אַנדערע יידן, זענען געווען אַן אויסנאַם פון דעם כלל אין מען האָט אויף זיי געקוקט מיט פאַראַכטונג. די ווייט־גרעסטע מערהייט פונעם שטעטל האָט אַרויסגעוויזן אַ ברידערלעכע סאַלידאַריטעט לגבי די אומגליקלעכע פליטים און צענדליקער יידישע הייזער האָבן זיך בוכשטעבלעך פאַרוואַנדלט אין אומזיניקע אכסניאַס, וואָס האָבן אויפגענומען און געהאַלטן ביי זיך די אַריבערגעקומענע פון יענער זייט טייך. און געטון האָט מען דאָס, טראַץ דעם וואָס עס האָט געדראַעט אַ שווערע שטראַף מצד די אַנטיסעמיטישע רימענישע באַהערדן, וואָס האָבן זיך אויפגעפירט אין בעסאַראַביע ווי אין אַ פיינטלעכער אַקופירטער טעריטאָריע. אויך אונדזער שטוב איז געווען איינע פון יענע וואָס האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַן אמתן האַטעל, וווּ יידן האָבן געגעסן און זענען געשלאָפן אומזיכט. די מאַמע פלעגט אונדז קינדער אויס־בעטן אויפן פּאַל און אונדזער געלעגער אַוועקגעבן די פליטים. איך וועל קיינמאַל ניט פאַרגעסן דעם אומעט וואָס פלעגט אַרויסקוקן פון מיין מאַמעס אויגן אין דעם אַנבליק פון די אומגליקלעכע פליטים. אייניקע פלעגן זיין עטלעכע טעג און דערנאָך ווייטער פאַרן, אָבער עס זענען געווען אַזעלכע וואָס זענען ביי אונדז געווען גאַנצע וואַכן, איידער זיי האָבן באַוווּזן צי קאַנען פאַרן ווייטער.

אין יענער צייט, איז פון דער אַיקראַינע אַריבערעקומען מיין מוטערס אַ געשוועסטערקינד, וואָס האָט שפּעטער חתונה געהאַט פאַר מיין שוועסטער ביילע. ער איז געווען אַ שלאַנקער בחור מיט אַ בלאַנדער טשופרינע און האָט אויסגעזען ווי אַן אמתער סלאַוו. מיין שוועסטער, דעמאַלט אַ מיידל פון 22 יאָר, אַ שיינע ברונעטקע, האָט זיך באַלד פאַרליבט אין אים און ער אין איר און אינגיכן זענען געפראַוועט געוואָרן תנאים. עס איז געווען, ווי מען זאָגט, אַ זיווג מן השמים. מיינע עלטערן און מיין שוועסטער זענען געווען איבערגליקלעך.

אין אַ טאַג, קומט מיין שוואַגער פון גאַס און מיט אים אַ יונג, שייך מיידל. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז דאָס איז זיינע אַ קרובה וואָס איז די פאַריקע נאַכט אַריבערגעקומען פון יענער זייט דניעסטער און האָט מיט זיך

מיטגעבראכט אַ גאַנצע דראַמע. איר חתן, אַ יונגער סטודענט (זי איז אויך געווען אַ סטודענטקע) האָט צוליב געוויסע אומשטענדן נישט געקאָנט קרייצן די גרענעץ צוזאַמען מיט איר און עס איז צווישן זיי אָפּגעמאַכט געוואָרן, אַז זי זאָל אַריבערגיין די גרענעץ און וואַרטן אויף אים ביי אונדז אין שטעטל ביז ער וועט אַריבערקומען. עס האָט געהייסן, אַז געדויערן דאָרף עס נישט מער ווי אַ פּאַר טעג. געהייסן האָט דאָס מיידל פּאַניע און דער חתן — אַראָנטשיק.

פאַרשטייט זיך, אַז דאָס מיידל איז שוין געבליבן ביי אונדז אין שטוב און געשלאָפּן איז זי מיט מיין שוועסטער, הגם עס איז נישט אויסגעשלאָסן אַז זי האָט צו איר געפילט אַ געוויסע אייפּערזוכט, ווען זי האָט געזען ווי נאָענט און היימיש איר חתן — מיין שוואַגער — איז צו זיין קרובה. זי איז געווען אייפּערזוכטיק, הגם זי האָט געוויסט אַז דאָס האַרץ פון פּאַניען געהער צו דעם מיסטעריעזן אַראָנטשיק, פון וועלכן זי האָט נישט אויפגע- הערט צו רעדן. אינצווישן דער אַלגעמיינער דראַמע פון טויזנטער יידן וואָס זענען געלאָפּן ווהיין די אויגן האָבן זיי געטראָגן אויף צו ראַטעווען זיך פון אימקום, האָט פּאַניע מיטגעבראָכט מיט זיך איר אייגענע דראַמע, אַ ליבע- דראַמע, וואָס האָט געהאַט זייער אַ טרויעריקן סוף, כמעט ענלעך אויף דער דראַמע פון שעקספירס העלדן אין „ראַמעאָ און זשוליעטאַ“.

די ערשטע פאַר טעג איז פּאַניע געווען האַפּערדיק, ווייל עס האָט געהייסן אַז אין אַ פּאַר טעג אַרום וועט איר האַרצנסגעליבטער זיין צוזאַ- מען מיט איר. זי האָט אונדז אַלעמען מיטגעשלעפט מיט איר יוגנטלעכן חן אין איר אָפּטימיזם און אַלע ביי אונדז אין שטוב האָבן איר ראַמאַנס מיט דעם אומבאַקאַנטן העלד איבערגעלעבט ווי עפעס אייגנס. איך, דעמאָלט אַ בחורל פון אַ יאָר אַכצן, בין אַפילו געווען אַ קאַפּעטשקע פאַרליבט אין פּאַניען און האָב באַווונדערט איר געלערנטקייט. עפעס איז זי דאָך געווען אַ סטודענטקע, וואָס האָט געהאַט געלערנט אויפן קיזעווער אוניווערסיטעט און דער געליבטער אירער, אויף וועלכע זי האָט געוואַרט מיט אַזויפיל אומגע- זולד און אַנגסט, איז דאָך אויך געווען אַ סטודענט — זאַכן וואָס זענען פאַר מיר דעמאָלט געווען הוילע ווונדער.

עס זענען אַריבער עטלעכע טעג און פון אַראָנטשיקן — נישט מען הערט און נישט מען ווייסט עפעס. פּאַניע האָט פאַרלוירן איר האַפּערדי-

פאליק לערנער

קייט און איז געווארן טרויעריק. מאַמענטנווייז, ווען די פאַרצווייפלונג האָט זי צוגעדריקט, האָט זי זיך פּלוצים צעוויינט, אָן עס איז אוממעגלעך געווען זי צו באַרויקן. אַלע אין שטוב האָבן מיר מיטגעלעבט איר דראַמע און געזוכט מיט אַלע מעגלעכקייטן אויפצוהייבן איר דערשלאַגן געמיט. עס זענען אָבער אַוועק נאָך טעג און אַט זענען שוין אַריבער אַ פּאַר וואָכן און פון אַראַנטשיקן — קיין שפור נישט. דאָס מיידל איז אַריינגעפאַלן אין אַזאַ עצבות, אַז זי האָט אויפגעהערט צו עסן און מיט קיינעם קיין וואָרט נישט אייסגערעדט. מען האָט געזען אַז זי ראַנגלט זיך מיט אַ שווערן באַשלוס וואָס זי גייט אָננעמען און דער באַשלוס איז טאַקע אינגיכן געקומען.

ווען עס זענען אַריבער אַ פּאַר וואָכן אין אַראַנטשיק איז נישט געקומען. האָט פּאַניע אין אַ טאַג געמאַלדן מיין שוואַגער אַז זי וויל צוריקפּאַרן און מען זאָל זי זען שטעלן אין קאַנטאַקט מיט די שמוגלערס. עס האָבן נישט געהאַלפּן קיין שום טענות און אַרגומענטן אַז זי שטעלט איר לעבן אין סכּנה, אַז זי זאָל צוואַרטן — אפשר פּאַרט וועט דער געליבטער אירער קומען. זי איז געוואָרן היסטעריש און האָט געדראַעט מיט באַגין זעלבסט-מאַרד, אויב מ'וועט זי נישט אַריבערשטעלן צוריק פון יענער זייט גרע-נעץ. מען האָט איר געמוזט צוליב טאָן אין זי צונויפּפירן מיט אַ שמוגלער. אין עטלעכע טעג אַרום האָט זי אין אַ פינצטערער נאַכט צוריק-געקרייצט דעם דניעסטער קיין קאַמענקע. ביי אונדז אין שטוב איז נאָך איר אַוועקגיין געבליבן אַ שטימונג ווי די וואָס בלייבט ווען מען נעמט אַרויס אַ טויטן אויף צו פירן אים צו קבורה. די איינציקע טרייסט אונדזערע איז געווען, אַז זי וועט זיך סוף-כל-סוף באַגעגענען מיט איר האַרצנס-געליבטן. דער גורל האָט אָבער אַנדערש געוואָלט.

אין אַ פּאַר טעג אַרום, האָט זיך אַראַנטשיק באַוויזן אין שטעטל. ווען מיין שוואַגער האָט אים באַגעגנט און געבראַכט צו אונדז, האָט ער שוין געווסט וועגן דעם וואָס עס האָט פּאַסירט מיט זיין געליבטער. עס איז נישט געווען זיין שולד וואָס עס האָט אַזויפיל געדויערט מיט זיין אַריבערקומען. אין יענע צייטן און אומשטענדן איז מען מיט גאַרנישט געווען זיכער. דער שריט פון זיין געליבטער איז פּאַר אים געווען אַ שרעקלעכער קלאַפּ. אָבער אויך אַ באַוויזן ווי ליב זי האָט אים. עס האָט נישט געקאַנט זיין דער מינ-דעסטער ספּק וואָס אַראַנטשיק וועט טון. זיין באַשלוס איז געקומען גיכער

א בעס אראבער שטעטל

ווי ביי זיין געליבטער. אין א פאר טעג ארום האט ער געקרייצט דעם דניעסטר קיין קאמענקע.

אין א פארנאכט, האט ער זיך מיט אונדז אַלעמען געזעגנט און איז אַ שטילער אַוועק צו דעם אָרט וואָס ער האָט אָפּגערעדט מיטן שמוגלער, וואָס האָט אים געדאַרפט אַריבערפירן די גרענעץ. איך האָב אים באַגלייט ביז צום עק פונעם שטעטל און ווען מיר האָבן זיך געזעגנט בין איך נאָך אַ לאַנגע צייט געשטאַנען און נאָכגעקוקט ווי זיין סילוועט האָט זיך דערווייטערט און איז פאַרלוירן געגאַנגען אין דער טונקלקייט פונעם צופאַלנדיקן אָונט. איך האָב אים נאָכגעקוקט ביז ער איז אינגאַנצן פאַרלוירן געגאַנגען פון מיין אויג צווישן די ביימער פונעם וואַלד וואָס האָט געפירט צום ברעג פונעם דניעסטר. איך האָב אים נאָכגעקוקט און אין מיין דמיון זענען אויפגע-קומען די פיגורן פון שעקספירס צוויי פאַרליבטע העלדן, וואָס זענען אומ-געקומען איבער דער שנאה פון צעקריגטע פאַמיליעס אין דער מיטלאַלטער-לעכער איטאַליע. אויך דער עפילאָג פון דער דראַמע פון פאַניען און איר געליבטן אַראַנטשיק, האָט געהאַט אין זיך עפעס פון אַ שעקספירישער מעשה. זי איז אויך געווען דער פּוּעלי-יוצא פון אַ משוגענער, שלעכטער און צעקריגטער וועלט...

דאָמנולע בוקור

אָנגעהויבן האָט זיך די געשיכטע פון דאָמנולע בוקור ערגעץ אין אַ דאָרף פון אַלט־רומעניע. דאָרט איז זי געווען ריינע אידיליע אין דער גע־שטאַלט פון אַ שייגעצל אין אַ לאַנג העמד פון גראָבן לייזונט מיט אַ פאַר זייער, זייער שמאַלע גאַטקעס, וועלכע האָבן זיך פאַרענדיקט מיט אַ פאַר פאַסטאַלעס. באַשעפטיקט איז ער געווען מיט דעם סאַמע נאַציאָנאַליסטן רור־עמנישן פאַך: ער איז געווען אַ „טשאַבאַן“.

אויף פראַסט יידיש הייסט עס, אַז דאָמנולע בוקור איז אין זיין געבורטס־דאָרף געווען אַ פאַסטעך, אָבער דאָס האָט אים נישט געשטערט אַז ער זאָל שפעטער מאַכן דאָס וואָס מען רופט אַ „מעטעאָרישע קאַריערע“ אַלס „פרע־טשעפּטאַר“ (איינמאַנער פון שטייערן) אין אַ בעסאַראַבער שטעטל, אַ יידיש־שטעטל, וואָס האָט זיך געפונען ביי דער סאַמע גרענעץ מיט סאָוועט־רוס־לאַנד, ביים דניעסטער.

ווייזט אויס, אַז דאָמנולע בוקור איז געווען אַן „עילווי“ אויף זיין געביט, אייב ער האָט זוכה געווען אַז מען זאָל אים שיקן אַלס „פרעטשעפּטאַר“ אין דעם דאָזיקן שטעטל אַריין. די באַאַמטע וואָס די רומענישע מאַכט האָט געשיקט אין די געביטן וואָס האָבן זיך געגרענעצט מיט סאָוועט־רוסלאַנד האָבן געמוזט זיין גוט באַהאַונט אין פאַך פון שינדן די הויט פון די איינ־ווינער. דאָמנולע בוקור האָט זיך אַרויסגעוויזן צו זיין דער פאַסיקער מענטש.

אָנגעקומען איז דאָמנולע בוקור אין שטעטל אַריין שוין נישט מיט קיין לייזונטענעם העמד און גאַטקעס, אָבער די הלבשה פון אים מיט זיין הויז־געזינד, וועלכעס איז באַשטאַנען פון אַ ווייב מיט דריי קינדער, האָט געגעבן אַ גרונט צו דענקען אַז עס האַנדלט זיך וועגן אַפּשטאַמיקע פון אַ שאַטרע

פאליק לערנער

ציגיינער און נישט וועגן אַ מלוכה־באַאמטן מיט זיין פאַמיליע. אויך דאָס אויסזען זייערס האָט דערציילט אַז זיי האָבן ביז איצט נישט געלעקט קיין האַניק.

אַבער דאָס אויסזען זייערס האָט זיך שנעל געביטן, איבערהויפט דער מראה פון דאָמנולע בוקור אַליין, וועלכן מען האָט נאָר דערקענט לויט זיינע שפיציק־פאַרדרייטע וואַנצעס, וואָס זענען פאַרבליבן פונקט ווי ער האָט זיי געבראַכט אין שטעטל אַריין. מען האָט באַשיימפערלעך געזען אַז דאָס בלוט פון די ייִדישע פנימער, וואָס זענען פון טאָג צו טאָג געוואָרן בלייכער, אויס־געצויגענער און פאַראומערטער, באַזעצט זיך ווי דורך אַ ווונדער אין דעם פעט־געוואָרענעם פנים פון דאָמנולע בוקור, וועלכער איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן רויטער, פאַרבלאָזענער און טראַציקער.

און געווען איז דאָס אַ ריינער פּוּעל־יוצא פון דאָמנולע בוקורס ווּוּנ־דערלעכן אינסטינקט פאַר אַריענטאַציע. נישט אומזיסט האָט ער זיינע יונגע יאָרן געפטרט אויף צו זיין אַ טשאַבאַן, דאָס הייסט אַ פאַסטעך פון אַ טשע־רעדע שאַף. די דערפאַרונג פון אַריענטירן די שאַף פון דער טשערעדע, מיט דער הילף פון ביזע הינט, איז אים איצט צונויך־געקומען צום נייעם פאַך; דאָמנולע בוקור האָט געוויסט, אַז עס זענען פאַראַן צייטן ווען מען דאַרף אַנרייצן די הינט אויף צו צוימען די טשערעדע; און עס זענען ווידער פאַראַן צייטן, ווען מען דאַרף זי איינשלעפערן מיט אויסשפילן איר אַ „פאַרניאַלע“ אויפן פייפל. און ער האָט די דאָזיקע טשאַבאַנישע פראַקטיק אַנגעווענדעט אַלס „פרעטשעפטאָר“ און צו נאָך אַ סך זאַכן וואָס האָבן מיטן אַמט נישט געהאַט צו טון; דאָמנולע בוקור האָט זיך אומעטום געמישט, אומעטום געזאָגט אַ דעה.

מערקווירדיק: דווקא דעמאָלט ווען עס האָט זיך אויף דאָמנולע בוקורס פנים באַוויזן אַ שמייכעלע, האָבן די ייִדישע קרעמער און די בעל־מלאכות פּינעם שטעטל זיך דערשראַקן אויף טויט. זיי האָבן, ווייזט אויס, געהאַט אַ גרונט דערצו; דאָמנולע בוקורס מיסיע איז געווען צו צאַפן בלוט ביי יידן און נישט־ייִדן מיט אַ שמייכעלע און ווען ער האָט געשמייכלט האָט עס גע־הייסן אַז ער איז געקומען איינמאַנען שטייערן.

לכתחילה, האָבן יידן, איבערגעשראַקענע אויף טויט פונעם טעראָר פון דעם „שעף דע פאַסט“, נישט געזאָגט דאָס מינדעסטע וואָרט און געצאָלט.

א בעס אראבער שטעטל

געצאלט פונעם לעצטן, צי מען האט יא געקאנט אדער נישט. מיט דער צייט אבער האט מען זיך אנגעשטויסן און הינטער דאמנולע בוקורס שמייכלעלע באהאלט זיך עפעס א סוד. דעם דאזיקן סוד איז מען אינגליכן דערגאנגען: דאמנולע בוקור איז געווען א „גוטער“ — מען האט ביי אים געקאנט פועלן און ער זאל „צווארטן“ עטלעכע טעג און אויב מען האט אים שטארק געבעטן — מער פון עטלעכע טעג. עס זענען געווען פארשידענע פרייזן ביי דאמנולע בוקור.

דאמנולע בוקור האט, הייסט עס, איינגעשטעלט זיין אייגענעם נוסח ווי איינצומאנען שטייערן און וויי איז דערנאך געווען צו דעם יידן וואס האט געוואגט צו צאלן שטייערן צו דער צייט. צאלן צו דער צייט האט געהייסן און דאמנולע בוקור האט נישט באקומען באצאלט פאר דער „טובה“ פון „צווארטן“ און קיין מיטלען צו באשטרעפן אזא „רעבעל“ האבן אים נישט געפעלט; בכל-אופן, האט זיך שוין קיינער נישט דערוועגט צו זיין פינקטלעך מיטן צאלן די שטייערן און דאמנולע בוקור האט געהאט א גרונט צו זיין צופרידן. די אלע זאכן צוזאמענגענומען האבן געבראכט דערצו און דאמנולע בוקור און סיי זיין ווייב און זיינע דריי קינדער זאלן פון טאג צו טאג ארויפנעמען וואג און אויסזען וואס אמאל שענער.

**

א שיינע, ליכטיקע וועלט האט זיך געעפנט פאר דאמנולע בוקור מיטן אנקומען אין דעם בעסאראבער יידישן שטעטל אריין. זינט זיין קאריערע אלס טשאפאן, ווען ער פלעגט אטעמען פרישע לופט אין פרייען פעלד, האט ער איצט ווידער אנגעעהויבן איינצואטעמען לופט מיט די פולע לונגען, דווקא ווען ער פלעגט אריינקומען אין די קליינע יידישע קלייטלעך און פאר-חושכטע יידישע הייזער; דווקא דאס שמוציקע שטעטל מיט די קרומע, בלא-טיקע געסלעך האבן אים אויסגעזען ווי די ברייטסטע האַריוואַנטן. און ער דער שוטה, האט אמאל געמיינט און דאס שענסטע אין דער וועלט איז א טשערעדע שאף, א גרינע לאַנקע, א וואַלד, וואס מיניעט זיך פונדערווייטנס געהיימניש און און די שענסטע מוזיק איז א דוינע, אויסגעשפילט אויף א פרימיטיווער הילצערנער פלייט, און דאס מעכטיקסטע איז א ווילדער הונט.

פאליק לערנער

וועלכער ליגט הכנעהדיק ביי דינע פיס און ווארט אז מען זאל אים אַנרייצן. יא, דאָמנולע בוקור האָט אין דעם קליינעם שטעטל אַנטדעקט זייער טשי-קאווע זאַכן.

דאָמנולע בוקור איז געווען אַ מענטש מיט גאָר אַ סך מעלות, אָבער די גרעסטע מעלה זיינע איז געווען זיין פלייסיקייט און איינפאלערישקייט, ווי אזוי בעסער אויסצונוצן די דאָזיקע איינגעבוירענע מעלה זיינע. און דאָס ייִדישע שטעטל האָט געהאַט גאָר אַ סך אייגנשאַפטן וואָס האָבן דאָמנולע בוקורן געדינט אַלס ברייט אַרבעטס־פעלד: עס האָט זיך געפונען ביי דער סאַמע גרענעץ און ער האָט זיך באַלד אַרומגעזען אַז מיטן „צור־קנעלן“ קאָן מען מאַכן בעסערע געשעפטן ווי מיט זיין אַמט, הגם ער האָט זיך אויף זיין אייגנטלעכן פאַך פון אַ שטייער־אויפּמאַנער נישט געהאַט וואָס צו באַקלאַגן.

דאָמנולע בוקור איז געוואָרן אַ שמוגלער, אַ קאָנטראַבאַנדיסט. בעסער געזאָגט, ער איז געוואָרן אין דער שטיל די צענטראַלע פיגור פון דעם ברייטן שמוגל וואָס איז אָנגעגאַנגען איבערן דניעסטער.

דאָמנולע בוקור, ווי מיר ווייסן שוין, האָט זיך זייער גוט אַריענטירט און ער האָט באַלד דערשמעקט אַז אויסער אים, דעם „שעף דע פּאַסט“, אַ נידעריקער גוי מיטן אויסזען פון אַ כוליגאַן, און דער לאַקאַטינענט, אַן אַפיציר פון דער גרענעץ־וואַך, איז נישטאָ קיין שום אַנדער בן־אדם וואָס זאל וואַגן צו עפענען אַ מויל, און ער האָט אַן שום אַפּציענישן אַרגאַני־זירט דעם „טרוינוויראַט“, וואָס האָט אויסגעשפּרייט זיין אוימבאַגרענצטע הערשאַפט איבער דער גאַנצער גרענעץ־זאָנע. ער אַליין, דאָמנולע בוקור, האָט מיט זיך פּאַרגעשטעלט די „ציווילע מאַכט“, דער „שעף דע פּאַסט“, די פּאַליצייִשע, און דער לאַקאַטינענט — די מיליטערישע מאַכט.

און עס איז אַוועקאַ סדרה „היטן די גרענעץ“. עס איז געווען אין דער צייט פון דער גרויסער בהלהדיקער ייִדישער עמיגראַציע פון דער אַיקראַינע, וווּ עס האָבן געבושעוועט די באַנדעס פון פעטלירע און מאַכנאַ. יידן זענען ווי פון אַ שריפה געלאָפּן איבערן דניעסטער אויף צו ראַטעווען דאָס לעבן און דער מענטשן־שמוגל האָט דאָן אָנגענומען אַ מאַסן־כאַראַקטער, אַרומגערינגלט מיט אַ שטימונג פון פאַניק. עס איז געווען די ריכט־

טיקע צייט אז דאמנולע בוקור זאל זיך צעפירן די הענס אין זיין דינסט פון דער מלוכה.

עס האט נישט געדויערט קיין סך און דאמנולע בוקור האט זיך בא-וויון אין גאס מיט א שפאגל-נייעם טכוירענעם טולופ, מיט א טייערער, קאראקולענער קוטשמע און מיט גראבע גאלדענע רינגען אויף די פעט-געווארענע פינגער. מען האט נישט געוויסט פינקטלעך פונוואנען דער דא-זיקער טולופ שטאמט, אבער עס איז נישט געווען שווער זיך אַנצושטויסן אז ער האט נישט געוואקסן אויף דאמנולע בוקורס מיסט. ער האט זיכער געשטאמט פון אן אוקראינער יידן וואס האט אים גערן אוועקגעגעבן, אבי צו ראטעווען דאס לעבן פון זיך און פון זיין פאמיליע.

די זעלבע ענדערונג איז פארגעקומען וואס שייך דאמנולע בוקורס פרוי, וועלכע האט שוין איצט געשפילט די ראלע פון א „גראן דאמע“, הגם יעדער איינער פונעם שטעטל האט גוט געדענקט מיט וואס פאר א הילוך זי איז געקומען. אין א שיינעם טאג איז זי ארויס אין גאס אריין מיט א פינקל-נייעם קאראקולענעם סאק, וועלכן זי האט געטראגן מיט אזויפיל גאוה, אז מען האט געקאנט מיינען אז דאס איז די קעניגן מאריע אליין.

און דאס איבעריקע איז שוין געקומען פון זיך: דאמנולע בוקור האט אנגעהויבן אפצוקויפן הייזער, גערטנער און פעלדער ביי וועמען עס האט זיך געמאכט — ביי יידן און ביי גוים. איצט האט שוין אויסגעזען מער בארעכטיקט דאס אראפנעמען דאס היטל פאר אים, ווען ער איז מיט גע-מאסטענע טריטעלעך דורכגעגאנגען דעם מארק פונעם שטעטל; וואס א טאג האט ער באקומען דאס אויסזען פון א מאגנאט און עס האט אים גיכער געפאסט צו זיין א הויכער מלוכה-באאמטער, איידער א שטייער-אויפמאנער אין א קליין, פארווארפן יידיש שטעטל. און צוזאמען מיט דער אויסער-לעכער ענדערונג איז אויך פארגעקומען אן אינערלעכער איבערברוך ביי דאמנולע בוקור. ער האט זיך אויפגעהערט צו באטראכטן ווי א פשוטער באאמטער אין שטעטל, נאר דאס שטעטל אלס זיינעם א מאיאנטעק, א גוט, און זיך — אלס דעם האר דערפון. עס האט זיך ביי אים געשאפן דאס געפיל פון אייביקייט און ער האט אנגעהויבן גלויבן אז ער האט עס באקור מען בירושה, צוזאמען מיט דער פרווילעגיע פון א האר-פעאדאל. די

דאזיקע איינרעדעניש האָט מען געקאָנט זען פון זיין אומגעצוימטן דראַנג נאָך אומבאוועגלעכע גיטער. עס האָט נאָר געפעלט אַז ער זאָל זיך אָנהייבן מישן אין די ייִדישע קהלשע געשעפטן און זאָגן איבער זיי דעות. אָבער אין אַ שיינעם טאָג האָט זיך אָנגערוקט אַ כמאַרע אויף דאָמ־נולע בוקורס הימל: ער האָט באַקומען אַ מעלדונג, אַז מען וויל אים הע־כערן דעם ראַנג און אים איבערפירן צוריק קיין אַלט־רומעניע, אַלס באַ־לוינונג פאַר זיין „געטרייען דינסט“. דאָמנולע בוקור האָט זיך פלוצים אַרומגעזען אַז ער איז נישט מער ווי אַ פשוטער מלוכה־באַאַמטער און מען קאָן מיט אים טון וואָס מען וויל. עס האָט אים אַרומגעכאַפט אַן אויסער־געוויינלעכע שרעק. ער איז אַרומגעאַנגען אַ פאַרצווייפלטער און נישט געווסט וואָס מען הייבט אָן צו טון. נאָר דאָס פעלט אים — מען זאָל אים צונעמען פון דעם דאָזיקן גאַלד־גרובן!

אַזוי ווי אָבער דאָמנולע בוקור איז געווען אַ מענטש מיט אַ חוש פאַר אַריענטאַציע, האָט ער זיך אויך אין דעם פּאַל אַן עצה־געגעבן: ער האָט באַשלאָסן צו טון דאָס זעלבע וואָס ער הייסט טון די יידן פונעם שטעטל: באַצאָלן פאַר „צוואַרטן“; ער איז אַוועקגעפאַרן אַהין וווּ מען האָט געדאַרפט און פאַר אַ פאַר צענדליק טויזנט לעי געפועלט אַז מען זאָל צוואַרטן מיטן באַלוינען אים פאַר זיין „טרייען דינסט“ און דאָס העכערן דעם ראַנג אָפלייגן אויף אַ צווייטער געלעגנהייט. דערווייל, הייסט עס, האָט ער קיין חשק נישט צו פאַרלאָזן זיין באַשיידענע שטעלע אין דעם אַרעמען ייִדישן שטעטל „מיט וועלכן ער האָט זיך זייער גוט איינגעלעבט“.

דאָמנולע בוקור האָט באַצייטנס אָפגעשריגן די גזרה פון העכערן אים דעם ראַנג און פון דעמאָלט אַן איז ער אַרומגעאַנגען אַ זיכערער אויף גאָטס וועלט און „טריי געדינט דער מלוכה“ אויף זיין אַלטער שטעלע. יעדעס מאָל, ווען עפעס אַ נאַוון באַאַמטן האָט זיך פאַרגלוסט צו באַלוינען אים פאַר זיין טרייען דינסט און אים העכערן דעם ראַנג, וואָס האָט במילא געמיינט פאַרלאָזן דאָס שטעטל, האָט ער באַצאָלט עטלעכע טויזנט לעי און געפועלט אַז מען זאָל צוואַרטן. איצט האָט ער שוין באמת באַקומען דאָס געפיל פון אייביקייט. דער וועג צום גליק איז געווען אויסגעטראָטן און עס האָט אויסגעזען אַז עס איז נישטאָ די קראַפט וואָס זאָל דערשיטערן דאָמנולע בוקורס זיכערקייט.

די לעצטע פאזע פון דאָמנולע בוקורס געשיכטע וועלן מיר אייך מוזן דערציילן אויף „אויסנווייניק“ ווייל מיר זענען נישט געווען אין דעם בעסאראבער יידישן שטעטל ווען ער האָט פון דאָרט געמוזט עיקר זיין. מיר שטעלן זיך פאַר אַז ער איז פון דאָרט אַנטלאָפן אַן אַנגעפרעסענער און מיט אַ סך אַנגערויבטן פאַרמעגן, אָבער מיט אַ גרויסן ווייטיק אין האַרצן, ווייל ער האָט אַ סך פון דעם אַנגערויבטן האַב־און־גוטס געמוזט איבערלאָזן.

ווילט איר, נעמט די דאָזיקע געשיכטע ווי די פון איין מענטשן און אויב איר ווילט דווקא, קאָנט איר זי אַנמעסטן אויפן גאַנצן רומענישן באַאַמטנטום, וועלכעס האָט צווישן ביידע וועלט־מלחמות געשאַלטעט און געוואַלטעט אין די בעסאראַבישע יידישע שטעטלעך. נישט אימיסט האָט מיין טייערע אַלטע היים אַזויפיל געקרענקט און איז איינגעטריקנט געוואָרן אין משך פון דער דאָזיקער צייט: אַפילו איר שפעדיקע נאַטור האָט נישט געקלעקט אויף אַזויפיל, וויפיל די בוקורס האָבן פון איר געצאַפט און אויסגעקוועטשט.

מײן לערער

צווישן די מענטשן וואָס איך קאָן קיינמאָל נישט פאַרגעסן, פאַרנעמט אַ גרויס פּלאַץ מיין לערער שמאי גרינשפּון. איך גלויב, אַז איך וועל נישט איבערטרייבן, ווען איך וועל זאָגן, אַז ער האָט געהאַט אויף מיר אַן אַנט־שיידענע השפּעה אַלס מיין מחנך און מורה־דרך. ביז צו אים האָב איך געלערנט ביי אַלט־פרענקישע מלמדים, וואָס האָבן אין מיר איינגעפּלאַנצט די הייליקע תורה לויט דעם גוט־באַקאַנטן נוסח פונעם ייִדישן חדר; שמאי איז געווען דער, וואָס האָט מיך אַריינגעפירט אין דעם היכל פון דער מאָדערנער ייִדישער דערציִונג. ער איז געווען דער ערשטער וואָס האָט אין מיר דערוועקט דעם דראַנג צו וויסן, האָט ביי מיר אַרויסגערוּפּן דעם דורשט צו לייענען אַ דורשט וואָס איז נאָך עדי־היום נישט געשטילט — און ביי אים האָב איך טאַקע דערוואָרבן אַ סך פון דעם וואָס איז מיר שפּעטער צונויִך־געקומען אויף צו דערקענען דאָס ייִדישע און נישט־ייִדישע לעבן. אין פאַרשידענע לענדער — פאַרייניקטע שטאַטן, ישראל, מערב־אייראָפּע און לאַטיין־אַמעריקע — געפינען זיך אייניקע פון מיינע שול־חברים וואָס, בין איך זיכער, דערמאָנען זיך אין אים מיט די זעלבע גע־פילן וואָס איך — געפילן פון דאַנקבאַרקייט און פאַרערונג.

געשטאַמט האָט שמאי פון אַ קליין שטעטל פון אוקראַינע, אויפן לינקן ברעג דניעסטער, און איז ביי אונדז אין שטעטל געווען לערער היבשע עטלעכע יאָר. איך אַליין האָב ביי אים געלערנט קנאַפּע דריי יאָר צייט. ער איז געווען אַ טיפּיש־ייִדישער אינטעליגענט פון סוף פאַריקן און אַנ־הייב איצטיקן יאָרהונדערט, מיט אַ גרויסן באַגאַזש בילדונג און קולטור. ער האָט גרינטלעך באַהערשט העברעיִש און רוסיש — פון ייִדיש איז דאָך

פאליק לערנער

אָפּגע־רעדט — און איז געווען אַ שאַרפּער קענער פון תנך און תלמוד. הגם די שול זיינע איז געווען אַ פּריוואַטע, האָט ער אין איר אָנגעווענדעט די מאָדערנע תקנות פון דער פּעדאַגאָגיע און האָט מיט אונדז געלערנט לויט אַ גוט־אָנגעצייכנטער פּראָגראַם. ביי אים האָב איך אָנגעהויבן לער־נען העברעיִש, דיקדוק, קאָמפּאָזיציעס, תנך, אין דעם בעסטן זינען פון וואָרט, און אויך אַ „בלאַט“ גמרא. ער האָט מיט אונדז געלערנט אויך רוסיש, און אַ גאַנצע רייע אַנדערע געביטן, ווי אַריפּמעטיק, געשיכטע אאַזװו. ווען איך האָב ביי אים געלערנט, איז שמאי שוין געווען אַ מענטש פון אַ יאָר עטלעכע און דרייסיק און — אַ בחור. ער איז געווען אַ צוריק־געצויגענער מענטש און אין די פּרייע שעהן פּעלגט ער לייענען אָדער גיין שפּאַצירן ביים וואַלד, וווּ די פּאַנאָראַמע איז אויף מיילן אַרום געווען אַ פּרעכטיקע. ער איז געווען פּאַרליבט אין דער נאַטור. ער איז געווען פון די געציילטע אין שטעטל וואָס האָט באַקומען די „הצפּירה“ וועלכע ער פּלעגט מיר געבן לייענען און מיר טאַקע אָנווייזן וואָס איך זאל לייענען. די צייטונגען פּלעגט ער זאַמלען און זיי זענען ביי אים געלעגן צונויפגע־לייגט אין אַ מוסטערהאַפּטן סדר, גלייך עס וואַלט זיך געהאַנדלט אין ווער־ווייסט וואָס פּאַר אַ יקר־המציאותן. ער איז בכלל געווען אַ מענטש מיט אַ שטרענגן לעבנס־סדר און אונדז — די תלמידים זיינע — האָט ער אויך דערצויגן צו זיין בסדר — דיסציפּלינירט.

נאָכן האָבן געלערנט עטלעכע יאָר ביי אַלטפּרענקישע מלמדים, איז שמאי מיט זיינע מעטאָדן געווען פּאַר מיר אַן אַנטפּלעקונג. ווען ער האָט מיט אונדז געלערנט, איז ער נישט געזעסן, נאָר פּלעגט אַרומגיין איבערן צימער און דיקטירן די לעקציע אָדער דערקלערן. זיינע מעטאָדן זענען געווען די פון אַ „חדר מתוקן“ און צייטנווייז פּלעגט ער זיך דערלויבן צו באַשטראַפּן אַ תלמיד מיט דער ווירע איבער די הענט, ווען מען האָט אים אַרויסגעבראַכט פון די כלים. בדרך־כלל אַבער, איז ער געווען אַ מאָדער־נער לערער אין דעם בעסטן זינען פון וואָרט, וואָס האָט זיך באַמיט מדריך צו זיין דעם תלמיד דורך אויפקלערונג. ביי אים האָב איך צום ערשטן מאל אָנגעהויבן געניסן פון הפּסקות, עטלעכע מאל אין משך פון דער לערן־צייט. אַפּטמאל, פּלעגט ער מיט אונדז מאַכן שפּאַצירן און אויספּלוגן אַיִבער די פּעלדער און אין וואַלד און אונדז דערקלערן זאכן וואָס זענען פּאַר

אונדז געווען אמתע רעוועלאציעס. ער האָט אונדז געלערנט נישט נאָר די לימודים וואָס האָבן פיגורירט אין די ספרים אָדער ביכלעך, נאָר אויך די געבאָטן פון דרך־אָרץ און פון ליבע צום ייִדישן לעבן. מיר זענען, פאַר־שטייט זיך, געווען צו־יונג אַז מיר זאָלן באַגרייפן אַלץ וואָס ער האָט זיך באַמיט אין אונדז איינצופלאַנצן, אָבער איך בין זיכער אַז דאָס וואָס ער האָט אין אונדז פאַרזייט, האָט געגעבן גוטע פרוכטן.

איך האָב שמאין גוט געקענט, ווייל ער האָט אַ פאַר יאָר געלערנט אין אונדזערער אַ צווייטער שטוב, וועלכעס מען האָט גערופן דאָס „שטיבל“. אַז איינזאַמער מענטש, פלעגט מיין מוטער אים צווען מיט אַ לעפל גע־קעכטס און מיט אַ ריין פאַרל וועש. קיין פענסיאָן האָט מען דאָס נישט געקענט אָנרופן און על־פּיר־רוב, בין איך געווען דער שליח מיט וועמען די מאַמע פלעגט אים שיקן דאָס עסן און די וועש. איך בין דעריבער געווען מיטן שמאין עפעס מער ווי אַ לערער מיט אַ תלמיד. מיר זענען געווען עפעס אַזוינס זוי חברים און אַ סך מאָל פלעגט ער זיך צו מיר ווענדן ווי צו זיינס גלייכן. ער האָט פון מיר געהאַלטן אויך דערפאַר וואָס איך האָב געהאַט, ווי ער פלעגט זאָגן, אַ „גוט קעפל“ און אַ סך מאָל האָט ער מיר געהייסן אויפקלערן אַנדערע תלמידים זאָבן וואָס זיי האָבן נישט תופס געווען. פאַר מיר איז אַזאַ אויסטיילונג געווען אַ דערהויבונג, אָבער — ביי אַנדערע פלעגט עס אַרויסרופן קנאה, כאַטש איך בין דאָ גאַרנישט שולדיק געווען.

מיין לערנען ביי שמאין, האָט זיך פאַרענדיקט אויף אַ ספּאַנטאַנעם און דראַסטישן אופן. דאָס האָט פאַסירט אין דעם טאָג וואָס עס האָט אויס־געבראַכן די ערשטע וועלט־מלחמה אין יאָר 1914. עס איז געווען אין אַ דאַנערשטיק פאַרנאַכט. דער לערער האָט אונדז פּלוצים איבערגעלאָזט און איז אַרויסגעגאַנגען אין גאַס אַריין, פאַר אונדז תלמידים אָן אַ שום סיבה, ווייל ער פלעגט זעלטן אַוועקגיין אין דער צייט פונעם לערנען. אין אַ האַלבער שעה אַרום איז ער צוריקגעקומען, אַ בלייכער, אַ צעטומלטער, מיט אַ פינצטער אויסזען און מיט אַ ציטערדיקער שטימע געמאַלדן אונדז אַז מאַרגן זאָלן מיר נישט קומען אין שול אַריין, ווייל ער מוז אַוועקפאַרן. הגם די בשורה אַז מיר דאַרפן נישט קומען אין שול אַריין האָט געדאַרפּט ביי אונדז אַרויסרופן פּרייד, האָט זי אָבער ביי אונדז אַרויסגערופן טרויער,

סאליק לערנער

כאטש מיר האָבן ניט געוואוסט אין וואָס ס'האָנדלט זיך. מיר האָבן דערפילט אַז עפעס נישט גוטס, אַז עפעס שרעקלעכס איז געשען. מיר האָבן עס אַראַפּגעלייענט פון אונדזער לערערס פנים. ער האָט אונדז תיכף געהייסן אַהיימגיין און איך, וואָס בין געבליבן מיט אים, האָב געזען ווי ער האָט שוין גענומען איינפאַקעווען זיינע זאַכן און זיך גרייטן אין וועג אַריין.

די סיבה איז געווען אַ פשוטע: שמאי איז געווען פון די וואָס זענען מאַביליזירט געוואָרן און ער האָט אויף צומאַרגנס זיך געדאַרפט צושטעלן צום אַנגעוויזענעם זאַמל־פונקט. אויף צו מאַרגנס, פרייטיק פאַרטאָג, איז ער, צוזאַמען מיט אַנדערע מאַביליזירטע אָפּגעפאַרן קיין ריבניצע, וווּ עס האָט זיך געפונען דער זאַמל־פונקט פונעם ראַיאָן. ווען ער האָט זיך גע־זעגנט מיט אונדזערע בני־בית האָט ער געוויינט. דאָס איז געווען דאָס ערשטע און איינציקע מאָל וואָס איך האָב מיין לערער געזען וויינען.

דאָס האָט פאַסירט אין די ערשטע טעג פון חודש אָב — אויב איך האָב קיין טעות נישט, איז דאָס געווען אין תשעה־באב — און איך בין דעם זמן שוין געבליבן אַן אַ לערער און אַרומגעגאַנגען, ווי מען פלעגט ביי אונדז זאָגן, בטל. פאַר אַ יאָט אין מיינע יאָרן — איך בין דעמאָלט אַלט געווען עלף יאָר — איז דאָס געווען ווי געוואונטשן. מיין גאַנצע כיתה איז אַרומגעגאַנגען בטל אין מיר האָבן זיך דעם זומער געלאָזט ווילגיין, אַוועק אויף אויספליגן אין וואַלד אַריין, זיך געבאַדן אין „נעסטער“ אַדער אַוועק אין פעלד אַריין וווּ מיר האָבן צעלייגט שייטערס און געבראַטן יונגע פאַשויעס. די דאָזיקע שפילעכצער זענען מיר אַבער נישט איינ־געגאַנגען. כאַטש איך בין געווען צו־יונג אויף צו פאַרשטיין, האָב איך אינטים געפילט די דראַמע פון מיין לערער. אין שטעטל אַריין האָבן אַנ־געהויבן אַנקומען טרויעריקע מלחמה־נייעס, עס האָבן זיך אומגעקערט פאַרוואַנדעטע און פון אייניקע האָט מען געמאָלדן אַז זיי זענען דערהרגעט געוואָרן. פון שמאין האָבן מיר גאַרנישט געוואוסט, ער איז פאַרשוואַנדן געוואָרן ווי אין וואַסער אַריין. פאַר מיר אַבער, האָט שמאי נישט אויפ־געהערט צו זיין אַ רעאַלער ענין, ווייל איך האָב אין זיך געפילט זיין השפעה אויף טריט און שריט. ער האָט אין מיר פאַרפלאַנצט דעם דראַנג צו ליינען און וואָס מער איך האָב געלייענט, איז ער שטאַרקער געוואָרן, דער דאָזיקער באַגער, שפעטער, איז דער דאָזיקער דראַנג מיר צונאָך־

געקומען, ווייל דער איינציקער אויסוועג פאר דער יידישער יוגנט פון מיין דור — דער דור וואס האט איבערגעלעבט צוויי וועלט-מלחמות — איז געווען די זעלבסטבילדונג.

די מלחמה האט זיך געענדיקט, עס האט אויסגעבראכן די רוסישע רעוואלוציע און פון שמאי גרינשפון — קיין ווארט נישט. אין 1918, איז בעסאראביע אפגעריסן געווארן פון רוסלאנד און איז אריבער צו רוסישען. שמאי איז פאר מיר געווארן א ווייטע פארגאנגענהייט וואס האט נישט אויפגעהערט צו ווירקן אין מיר, אבער די געשטאלט זיינע איז — ווי עס איז דער שטייגער — געווארן וואס אמאל מער פארגאנגענהייט, זעלבטע מען הייבט אן צו באטראכטן אלס א מין אונטערגעצויגענע נעם חשבון. אונטער די נייע אומשטענדן, האב איך אפילו נישט געוואגט צו גלייבן אז איך וועל נאך ווען עס איז אמאל זען מיין געוועזענעם לערער, איך האב אפילו אנגעהויבן גלויבן אז ער געפינט זיך מער נישט צווישן די לעבעדיקע.

עס איז אבער, ווייזט-אויס, באשערט געווען אז איך זאל זיך נאך באגעגענען מיט מיין לערער פון די קינדער-יארן. פאסירט האט עס אין 1925, ווען איך האב געדינט אין דער רומענישער ארמיי אין א שטאט פון דער פראווינק דאברווא, מיטן נאמען טשערנא וואדא, ביים דונאי. פארנדיק אהיים אויף אורלויב, בין איך געשטאנען אויפן יאסער וואקזאל און געווארט אויף א צוג וואס זאל מיר פירן קיין בעלו. אנגעטאן בין איך, פארשטייט זיך, געווען אין סאלדאטסקע קליידער און געשטאנען צווישן א פרעמדן געזעמל מענטשן וואס האבן, ווי איך, געווארט אויף דער באן. ווייניקער ווי אלץ וואלט מיר אין דעם מאמענט געווען איינפאלן צו באגעגענען א היימיש פנים צווישן דער דאזיקער פרעמדער מאסע, א באלאדענע מיט פעק, רענצלעך און אלערליי ריזע-מכשירים. פלוצים, האט מיר אין די אויגן אריין א פלייך-געטון די ווארעמקייט פון א היימיש פנים: שמאי גרינשפון. אין ערשטן מאמענט האט עס מיר אויסגעזען ווי א מיראזש, אומגלויבלעך. ער מיר, וואלט זיכער נישט געווען דערקענט; איך אים, האב באלד דערקענט. ער האט זיך כמעט ווי

פאליק לערנער

נישט געענדערט, אביסל פאָרעלטערט, אָבער דאָס זעלבע פנים. ווען איך האָב אים אַ רוף־געטון ביים נאָמען און ער האָט זיך אויסגעדרייט צו מיר, האָט ער מיך לכתחילה טאַקע נישט דערקענט. ווען איך האָב אים געזאָגט מיין נאָמען, איז ער געבליבן שטיין אַ דערשטוינטער. ער האָט נישט געגלויבט זיינע אויגן. מיר האָבן זיך אַרומגעכאַפט און צע־קושט. די באַגעגעניש איז אָבער געווען אַ קורצע, איך האָב אין עטלעכע מינוט אַרום געדאַרפט נעמען די באַן קיין בעלז און ער די באַן קיין בוקאַרעשט. ער איז געפאַרן קיין נאָרד־אַמעריקע, לויט אַ וויזע פון דער קוואַטע וואָס איז אים אָנגעקומען. נישט ער און נישט איך האָבן געהאַט צייט עפעס צו דערציילן פון די עלף אָפגעלאָפענע יאָרן. מיר האָבן זיך דעמאָלט געזעגנט אויף שטענדיק, איז משך פון דער גאַנצער רייזע אַהיים, האָב איך מיך געפונען אונטער דעם שטאַרקן איינדרוק פון דער דאָזיקער אויסטערלישער באַגעגעניש. באַשערט געווען אַז איך זאָל נאָך איינמאַל זען מיין אַלטן לערער פון דער קינדהייט.

איך בין זיכער אַז אויך ער האָט זיך לאַנג געפונען אונטערן רושם פון זיין באַגעגעניש מיט זיין תלמיד, וואָס דערמאָנט זיך שטענדיק אין אים מיט טיפער ליבע און פאַרערונג.

מ ל ח מ ה

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָט זיך געענדערט די שטימונג פונעם שטעטל. איך בין דעמאָלט געווען אַ קינד פון עלף יאָר, אָבער איך געדענק גוט די ענדערונג וואָס די מלחמה האָט אַריינגע-בראַכט. עס שטייט מיר ווי קלאָר פאַר די אויגן דאָס בילד פון שרעק און פאַניק וואָס דער באַפעל פון מאַביליזאַציע האָט אַרויסגערופן און די שטימונג פון פאַרצווייפלונג וואָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט איבערן שטעטל מיטן אָפּפאַר פון די מאַביליזירטע. דער באַפעל איז אַראָפּגעפאַלן ווי אַ דונער אין מיטן העלן טאָג אין אַ דאָנערשטיק נאַכמיטיק און אויף צו-מאַרגנס, פרייטיק פאַרטאָג, זענען די מאַביליזירטע אָפּגעפאַרן צו דער באַן-סטאַנציע. דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיי אַרויסבאַגלייט ווי די פאַר-משפטע צום טויט און די קולות און געוויינען פון זייערע נאָענטע האָבן געשפּאַלטן די הימלען. נאָך זייער אָפּפאַר, איז אין שטעטל געבליבן אַ טרויעריקע ליידיקייט און אַ שטימונג פון דערוואַרטונג — וואָס וועט ווייטער זיין ?

פאַרן גרעסטן טייל איינוווינער, איז דער אויסברוך פון דער מלחמה געווען אַן אומדערוואַרטעטע געשעעניש, אָבער פאַר אייניקע איז דאָס נישט געווען קיין נייעס. די וואָס האָבן געלייענט צייטונגען — אין גרעסטן טייל אינטעליגענטן וואָס האָבן באַקומען די „הצפירה“ אָדער רוסישע בלעטער — האָבן זיך געריכט אויפן אויסברוך פון דער מלחמה און איצט איז ביי זיי בלויז געווען אַ פּראָגע וויפל זי וועט געדויערן. אַלס קליינער יאָט, האָב איך ליב געהאַט זיך צוצוהערן צו די וויכוחים וואָס זענען געפירט געוואָרן צווישן עילם, וואָס פלעגט זיך אויסשטעלן אין רעדלעך אין גאַס. עפעס

פאליק לערנער

האָב איך אָנגעהויבן צו הערן נייע ווערטער, וואָס איך האָב ביז דעמאָלט נישט געהאַט געהערט קיינמאָל. איך האָב געהערט נעמען פון מענטשן וואָס זענען פאַר מיר געווען רזין דרזין, נעמען ווי פראַנץ יאַזעף, ווילהעלם, הינדענבורג, ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש, און ווערטער ווי אָפּענסיווע, אַקור־פאַציע, פאַזיציעס, אולטימאַטום; שווערע ווערטער, וואָס איך האָב נישט געוויסט זייער טייטש, וואָס זענען נישט אַראָפּגעאַנגען פון די ליפּן פון די וואָס האָבן נישט אויפּגעהערט צו דיסקוטירן און שפּאַרן זיך וועגן די נייע געשעענישן.

פאַרשטייט זיך אַז קיינער האָט נישט געגלויבט אַז די מלחמה וועט געדויערן מער ווי דריי חדשים, העכסטנס — פיר אָדער פינף. די דאָזיקע איינרעדעניש האָט זיך פאַרשטאַרקט, ווען די רוסן האָבן אָנגעהויבן מעלדן וועגן אומאויפהערלעכע דערפאַלגן אויפן עסטרייכישן פראַנט. צום ערשטן מאל האָב איך דעמאָלט דערהערט די ווערטער גאַליציע, קאַרפּאַטן און געמען פון שטעט וואָס האָבן מיר אויסגעזען צו געפינען זיך פון יענער זייט הרי חושך. די „סטראַטעגן“ און די „פאַליטיקער“, האָבן אין די דאָזיקע דערפאַלגן געזען אַ באַשטעטיקונג פאַר זייערע נביאותן אַז „איינער מען וועט זיך אומקוקן“ וועלן די רוסן פאַרנעמען ווין און די מלחמה וועט זיך ענדיקן „פראַנץ־יאַזעף“ וועט זיך „אונטערגעבן“.

די דאָזיקע אָפטימיסטישע נביאותן האָבן אָנגעהאַלטן, ביז עס האָט אָנגעהויבן אומגיין אויף אַלעמענס ליפּן אַ ניי וואָרט: „פרעמישל“, דאָס דאָזיקע וואָרט, אַ נאָמען פון אַ שטאָט אין גאַליציע, האָט זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון, ווייל עס איז אין משך פון וואָכן און חדשים געווען אין אַלעמענס מויל. די רוסן זענען אַזוי לאַנג געלאָפן אין גאַליציע, ביז זיי זענען צוגעקומען צו פרעמישל, ווו עס האָט זיך געפונען אַ באַרימטע פעסטונג, און דאָ זענען זיי געבליבן שטיין. די וויכחים צווישן די שטעטל־דיקע „סטראַטעגן“ האָבן זיך איצט געדרייט אַרום אין וואָרט: „פרעמישל“. געווען אַזעלכע וואָס האָבן געהאַלטן אַז „פאַניע“ וועט נעמען פרעמישל איינס און צוויי און דערנאָך איז פאַר אים אָפן דער וועג קיין ווין, און אַנדערע זענען געווען איבערזייגט אַז ביי פרעמישל האָט זיך עס געענדיקט — ווייטער גייט ער נישט!

די דאָזיקע אָפטימיסטישע נביאותן האָבן אָנגעהאַלטן עטלעכע וואָכן,

ביז מען האט דערהערט אַ ניי וואָרט: גערמאַניע. דייטשלאַנד איז אַריין אין קריג מיט רוסלאַנד און די „סטראַטעגן“ פונעם שטעטל האָבן גענומען רעדן אַנדערע ווערטער. איצט האָט מען אָפטער דערמאָנט דעם נאָמען הינדענבורג און „מערב־פּראַנט“. און געשמועסט האָט מען אַז אויף דעם דאָזיקן „מערב־פּראַנט“ גייט עס די רוסן נישט אַזוי גוט. כאָטש די אָפּי־ציעלע קאָמוניקאַטן האָבן זיך באַמיט פּאַרצושטעלן אַ ליכטיק בילד, האָט מען „עקסטראַ־אָפיציעל“ גערעדט אַז די רוסישע אַרמיען כאָפּן איין מפּלה נאָך דער אַנדערער, אַז עס זענען דאָ טויזנטער דערהרגעטע און פּאַרווונ־דעטע (געראַניעטע, האָט מען געזאָגט) און אַז גאַנצן פּאַלקן גיבן זיך אי־בער אין „פּלען“ צו די דייטשן, אַז אַ ווידערשטאַנד. דער ריכטיקער פּחד פּאַר דער מלחמה האָט זיך ערשט איצט אָנגעהויבן.

די מלחמה האָט ווי צוגערויבט די אידילישע שטימונג פון דעם שטעטל און וואָס אַ טאָג איז די ווירקלעכקייט געוואָרן האַרטער, טרוקענער. עס האָבן אָנגעהויבן אָנקומען בריוו פון מאַביליזירטע, אין וועלכע עס זענען באַשריבן געוואָרן די גרוילן פונעם קריג. פון אייניקע מאַביליזירטע האָט מען אינגאַנצן אויפֿגעהערט באַקומען בריוו און דאָס איז געווען דער ערש־סער סימן אַז עס האָט מיט זיי געטראָפּן עפעס שרעקלעכס. דערנאָך האָבן זיך באַקומען אָפיציעלע בריוו פון זייערע פּאַלקן אַז זיי זענען געפּאַלן „העלדיש“ פּאַרן „פּאַטערלאַנד“. דער ערשטער איז „געפּאַלן העלדיש“ ישראל בלעכער, וועלכער האָט איבערגעלאָזט אַ ווייב מיט פינף קליינע קינדער. שפעטער איז אָנגעקומען אַ מעלדונג אַז דוד־לייב דער עלישקעס, אַ בחור ווי אַ סאַסנע, וואָס האָט קורץ פּאַר דער מלחמה געענדיקט די „סלוזשבע“ ביי פּאַניען און איז געווען פון די ערשטע מאַביליזירט צו ווערן, איז דערהרגעט געוואָרן. ביז היינט צו טאָג געדענק איד דעם יאָמער פון זיין מוטער, וואָס האָט געוויינט אויף דער זעלבער גאַס וואָס מיר. עס האָבן זיך אָנגעהויבן אומקערן פּאַרווונדעטע פונעם פּראַנט. דער ערש־טער האָט זיך אומגעקערט מאיר בוניעס, אַ קצב, וואָס איז געקומען מיט אַ צעשאַסענער האַנט און שטעטל איז אים געגאַנגען אָנקוקן אויף חידושים, גלייך ער וואָלט געקומען פון יענער וועלט. ביז היינט שטייט מיר פּאַר די אויגן דאָס בילד, ווי ער איז געזעסן ביי זיך אין שטוב מיט דער באַנדאָ־זשירטער האַנט צווישן אַ געזעמל מענטשן און נישט אויפֿגעהערט דער־

פאליק לערנער

ציילן וועגן די פחדים פון דער מלחמה. דאָס איז שוין נישט געווען קיין וויכוח צווישן די ליידיקייטער וועגן דער מלחמה, נאָר די מלחמה אליין, וואָס האָט זיך אַריינגעריסן און צעשטערט די געמיטלעכע שטימונג פון דעם קליינעם רויןקן שטעטל.

אַ צווייטער גרוס וועגן דער ווירקלעכקייט פונעם קריג, זענען געווען די בעזשענצעס. אין אַ שיינעם טאָג זענען אין שטעטל אַריין פאַרפאַרן עטלעכע פורן מיט יידישע פאַמיליעס, וואָס האָבן מיט זיך מיטגעבראַכט די שרעק און די פיין פון בע־ונד. דאָס זענען געווען יידישע איינוווינער וואָס זענען דורך די רוסן עוואַקוירט געוואָרן פון די שטעטלעך פון בוקאווינע און מען האָט זיי אָפגעשיקט וואָס ווייטער פונעם פראַנט, צו דרום צו. די דאָזיקע פאַמיליעס, באַזונדערס פון די שטעטל כאַטיין, נאָוואַסעליצק, זוואַנעץ און אַנדערע שטעטלעך פון צפון־בעסאַראַביע און בוקאווינע, האָבן איצט אַרומגעוואַנדערט מיט זייער ביסל האָב־און־גוטס ווי די ציגיינער איבער די וועגן און געזוכט אַ מקום־מנוחה. אַ טייל פון די דאָזיקע פליטים זענען געקומען אייך אין אונדזער שטעטל און געבראַכט מיט זיך דעם צער פון יידישן וואַנדער. זייערע אויגן זענען געווען פול מיט שרעק פון די איבערלעבונגען, אַ שרעק וואָס האָט זיך אַריינגעריסן ווי אַ וואַרענונג אין דעם געמיט פון די שטעטלשע איינוווינער, וואָס האָבן זיך געפונען ווייט פונעם פייער. דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבן האָב איך געזען יידן וואָס האָבן אויסגעזען אַנדערש ווי די יידן פון אונדזער שטעטל און גערעדט מיט אַן אַנדער שפראַך.

צו אונדז אין שטוב אַריין, האָט די מלחמה נישט געגרייכט באַלד־ביים אָנהויב. מיין פאָטער איז דעמאָלט געווען אַ מענטש אין די פער־ציקער און דער מאַביליזאַציע־באַפעל האָט אים נישט באַרירט. קיין גאַנצע טרייסט איז דאָס אָבער נישט געווען, ווייל מיין עלצטער ברודער, ראובן, האָט שוין געהאַלטן ביים אַלט ווערן צוואַנציק יאָר און געשמעסט האָט מען, אַז מען וועט אָנהייבן נעמען יינגערע צום מיליטער־דינסט. די מאַמע האָט שוין באַצייטנס אָנגעהויבן צו קרעכצן און זיפצן און מיר האָבן גע־פילט אַז די טראַגעדיע פון דער מלחמה הייבט אָן אויך אַריינדרינגען צו אונדז. עס האָט קיין סך נישט געדויערט און עס איז געקומען די ריי פון מיין ברודער צו שטעלן זיך צום פריזיוו. מען האָט אָנגעהויבן רעדן וועגן

מאכן זיך א פעלער, ווי דער גרעסטער טייל יידישע יונגעלייט האָבן גע-
טון, בכדי נישט צו גיין אין קריג. אָבער מיין ברודער האָט דערפון ניט
געוואָלט הערן. דאָס איינציקע אויף וואָס ער איז איינגעגאַנגען איז „אָפּ-
צוצווען זיך“, דאָס הייסט אויפהערן עסן, רויכערן אַ סך און נעמען גע-
וויסע מיטלען, פון וועלכע ער זאָל ווערן מאַגערער און פאַרלירן וואָג. אין
שטעטל זענען דעמאָלט אַנטשטאַנען גאַנצע קרייזלעך פון יונגעלייט וואָס
האָבן זיך „אַפּגעצויגן“ אויף אַ געמיינזאַמען אופן דורך נישט עסן, נישט
שלאָפן דורך די נעכט, רויכערן אַ סך, טרינקען שטאַרקע טיי און דורך
אומגיין איבער די פעלדער, בערג און טאָלן.

עס האָט נישט געהאַלפן, מען האָט מיין ברודער „אַפּגעגעבן“ אַלס
סאָלדאַט און ער איז אַוועק דינען. די שטימונג פון דער מלחמה, וועלכע
מיר האָבן ביז דעמאָלט געפילט פונדערווייטנס, האָט זיך אַריינגעריסן צו
אונדז אין שטוב אַדיין מיט איר גאַנצער גרויזאַמקייט. די מאַמע האָט איר
עלצטן זון אַרויסבאַגלייט ווי מען באַגלייט איינעם אַרויס צו דער תליה
און מיט זיין אָפּפאַרן איז אונדזער שטוב געוואָרן פול מיט צער און פיין.

מען האָט מיין ברודער געשיקט דינען קיין קיזעו און דער טאַטע האָט
אים באַגלייט. ער איז געפאַרן מיט דער האַפענונג צו קאָנען אים באַפרייען
מיט געלט, אָבער ער האָט זיך אומגעקערט נאָך מער טרויעריק ווי ווען
ער איז אַוועקגעפאַרן. עס איז געווען ווינטער-צייט, ווען דער גאַנצער אַרום
איז געווען פאַרשיט פון אַ געדיכטן שניי און דער פראַסט האָט אַלץ פאַרקאָ-
וועט. נאָך אַ פאַר וואָכן צייט פעלן פון דער היים, האָט זיך דער טאַטע אומ-
געקערט מיט דער טרויעריקער בשורה אַז עס איז אומעגלעך געווען צו
באַפרייען מיין ברודער. ראובן איז איצט געווען אַ סאָלדאַט און עס האָט
זיך אָנגעהויבן די שווערע פרשה פון וואַרטן אויף בריוו. אַלע טאָג פלעגט
מען גיין אין „פּאַטשט“ פּרעגן אויף אַ בריוו און דער באַאַמטער האָט גע-
האַט איין ענטפער: „מען שרייבט“. דאָס איז געווען זייער אַ וויץ אַזאַ
מיט וועלכן ער האָט „געטרייסט“ די וואָס האָבן געהאַט עמיצן אין דער
מלחמה און האָבן געוואַרט אויף בריוו. אויך דער בריווטרעגער, אַ שייגעץ
אַ גראַביאַן, וואָס האָט זיך געהאַלטן אַלס דאָס אויבערשטע פונעם שטייסל,
האַט איבערגענומען דעם דאָזיקן פוילן וויץ און פלעגט ענטפערן: „מען
שרייבט“. דאָס האָט ער אַזוי אַפּגעחוקט פון די וואָס האָבן געהאַט זייערע

פאליק לערנער

מענער אָדער זין אין סאַמע פֿייער פֿונעם קריג און האָבן פֿון זיי דער-
וואָרט אַ ידיעה.

נאָך עטלעכע וואָכן אינאיינבונג, האָט מען מיין ברודער אָפגעשיקט
אויפן מערב־פראַנט, ערגעץ ביי דווינסק. מיר האָבן פֿון אים באַקומען אַ
פאַר בריוו אין וועלכע ער האָט באַשריבן די גרוילן פֿון דער מלחמה און
דערנאָך — מער אַ וואָרט נישט פֿון אים. די מאַמע האָט נישט אויפגעהערט
יאַמערן און מיר אַלע צוואַמען מיט איר. מען האָט זיך געפרוּווט טרייסטן
מיט דעם וואָס אויך אַנדערע באַקומען נישט קיין בריוו, אָדער באַקומען
נישט אָפט, אָבער קיין מיטל צו שטילן דעם טיפֿן צער איז דאָס נישט
געווען. מיר האָבן אָנגעהויבן גלויבן אַז אונדזער ראובן איז אומגעקומען.
ווייל, וואָס דען קאָן זיין די סיבה פֿון זיין שווייגן? שיקט זיך, אַז ווען ער
וואַלט געלעבט, וואַלט ער געלאָזט אַריבערגיין אַזאַ צייט און נישט אַנ-
שרייבן אַ בריוול, עטלעכע ווערטער כאַטש וועגן זיך?

די דאָזיקע שטימונג האָט געדויערט עטלעכע וואָכן, ביז אין אַ שיי-
נעם טאָג האָט זיך געעפֿנט די טיר פֿון אונדזער שטוב און ראובן האָט
זיך באַוויזן. עס האָט געהייסן אַז מען האָט אים געגעבן אורלויב אויף
אַ פאַר וואָכן און ער האָט אָפֿילו געוויזן אַ פאַפֿיר אַז מען האָט אים גע-
געבן „אַטפּוסק“, אורלויב הייסט עס. צו אונדזער אַלעמענס פֿרייד איז גאָר
קיין גרענעץ נישט געווען, אָבער פֿון מיין ברודערס פנים האָט זיך נישט
אָפגעטאָן די מינע פֿון זאָרג. מען האָט געקענט דערקענען אַז עפעס מאַ-
טערט אים און ענדלעך האָט ער עס אונדז אויסגעזאָגט: ער איז געקומען
מיט דעם פעסטן באַשלוס זיך נישט אומצוקערן. די מלחמה איז צו שרעק-
לעך אַז ער זאָל זיך אומקערן אויפן פראַנט. ער וועט זיך אויסבאַהאַלטן,
ער וועט ווערן אַ „האַז“, ווי עס זענען דעמאָלט געווען טויזנטער יונגע-
לייט, וואָס פלעגן זיך אויסבאַהאַלטן פֿון נאַטשאַלסטוואָ, בכדי נישט צו
גיין אויפן פראַנט. מיר האָבן געוואוסט מיט וויפֿל סכנה דאָס אויסבאַהאַלטן
זיך שמעקט, אָבער קיינער האָט נישט געהאַט קיין האַרץ צו זאָגן עפעס
אַנדערש. נאָך די פאַר וואָכן פֿון „לעגאַלן“ אורלויב, איז מיין ברודער
געוואָרן אַ „האַז“.

דער סוף איז געווען אַ טרויעריקער: אין עטלעכע וואָכן אַרום איז
פאַרגעקומען אַ שטרענגע אַבלאָוע. אַן אָפֿטיילונג זשאַנדאַרן אויף פּערד

זענען אראפגעקומען אין שטעטל און דורכגענישטערט ווי ערגעץ א לאך. מיין ברודער איז געווען פון די ערשטע געכאפט צו ווערן און עס האט אים געדראעט א מיליטעריש געריכט פאר דעזערטירן. אַנשטאָט שטעלן אים פאר א געריכט, האט מען אים תיכף אפגעשיקט אויפן פראַנט, אויף די ערשטע ליניעס. ווידער האט זיך ביי אונדז אין שטוב אַנגעהויבן די פּיין פון וואַרטן אויף אַ בריוו פון אים. מיר פלעגן פון אים באַקומען בריוו מיט די באַשרייבונגען פון די מוראדיקע שלאַכטן אין וועלכע ער באַטייליקט זיך. פון יעדן בריוו האט זיך געטראָגן דער ריח פון בלוט, פון שוועבל און פּייער. יעדער בריוו האט זיך פאַרענדיקט מיט אַ תּפּילה, אַז נאָר גאָט זאָל באַשיצן און באַשרמעזן פון די סכּנות וואָס לויפּרן אויף טריט און שריט.

סוף 1916 איז אַנגעקומען אַ טעלעגראַמע אַז ער איז פאַרווונדעט גע- וואָרן אין דער רעכטער האַנט און אַז ער איז אַפּגעשיקט געוואָרן אין אַ לאַזאַרעט קיין פעטראָגראַד, וווּ ער ליגט איצט. די דאָזיקע ידיעה האָט ביי אונדז אין שטוב אַרויסגערופּן אַ נייעם געיאַמער, אָבער אויך אַ פאַר- לייכטערונג. עס איז פאַר אונדז קלאַר געווען אַז ראובן וועט שוין פאַר- בלייבן אַ קאַליקע, אָבער ער איז געווען אויסער געפאַר. די ערשטע בריוו פונעם שפּיטאַל זענען צו ערשט געווען אַלאַרמירנדיקע, ווייל די ווונד איז געווען אַ געפּערלעכע. עס האָט געדראַעט מיט אַמפּוטירן די האַנט; אָבער ער האָט געהאַט מזל אַריינצופאַלן אין די הענט פון אַ יידישן דאָקטער, וואָס האָט אויסגעמיטן די אַמפּוטאַציע דורך אַ גאַנצער רייע שווערע אַפּעראַציעס. שפּעטער זענען די בריוו געוואָרן פּריילעכערע. ער איז שוין גע- ווען אויסער געפאַר. ער איז אין דעם דאָזיקן שפּיטאַל געליגן אַכט חדשים און האָט דורכגעמאַכט די רעוואַלוציע פון 1917 וואָס האָט אַראַפּגעוואָרפּן דעם צאַר.

אין משך פון דער דאָזיקער צייט, האָט זיך די מלחמה אַריינגעריסן צו אונדז אין שטוב אויך פון אַ צווייטער זייט; מען האָט מאַביליזירט מיין פּאַטער און צוזאַמען מיט נאָך עטלעכע צענדליק יידן אים אַוועקגעשיקט אויף אַרבעט הינטערן פּראַנט אין גאַליציע. זעקס וואָכן צייט האָבן מיר פון אים גאַרנישט געוואָסט. אין אַ שיינעם טאָג איז ער צוריקגעקומען אַ מידער, אַ פאַרשוואַרצטעד און מיט טרויעריקע גרוסן וועגן דעם וואָס ער

פאליק לערנער

האָט זיך אָנגעזען אין די חרובע ייִדישע שטעטלעך פון גאַליציע. דער טאַטע
האָט מיט זיך מיטגעבראַכט אייניקע ספרים פון די גאַנצע הויפנס וואָס
האָבן זיך אין די דאָזיקע פאַרוויסטע שטעטלעך געוואָלגערט אין די גאַסן
צווישן די דאָזיקע ספרים איז געווען אַ ״קרובן מנחה״ וואָס מיין מוטער
האָט געהאַלטן ווי אַ יקר־המציאות אַלס אַנדענק פון יענער צייט, ווען אויך
אין אונדזער געמיטלעכן שטעטל האָט די מלחמה אַריינגעבראַכט די שטיי־
מונג פון שרעק און צער.

רעוואלוציע

אין פעברואר פון 1917 האט אויסגעבראכן די רוסישע רעוואלוציע וואס האט געמאכט א סוף צו דער דינאסטיע פון די ראמאנאָווס. ווען די רע-וואלוציע האט אויסגעבראכן, בין איך נאך נישט אלט געווען קיין גאנצע פערצן יאר, אבער איך בין שוין געווען גענוג באווסטזיניק צו פארשטיין די גרויסע באדייטונג פון דער דאזיקער געשעעניש. יידישע קינדער פון די אמאליקע ישובים אין מזרח-איראפע זענען גיך ריף געוואָרן, סיי דורך די לעבנס-אומשטענדן און סיי דורך דער דערצינונג וואָס זיי האָבן באַקו-מען. די מלחמה, מיט איר האַרטער ווירקלעכקייט, האָט נאָך מער צוגע-איילט די רייפֿקייט פונעם ייִדישן קינד און אויף אים אַרויפגעצווונגען איבערלעבונגען וואָס האָבן אים פרי געמאכט פאַר אַ דערוואַקסענעם מענטשן. אין שטעטל אַרין, איז די ידיעה וועגן דער רעוואלוציע אָנגעקומען ווי אַ ווייטער אַפֿקלאַנג פון געשעענישן וואָס האָבן זיך אָפֿגעשפּילט ערגעץ אין מאַסקווע, פעטראַגראַד, קיעוו, אַדעס און אַנדערע וויכטיקע שטעט פון דער גרויסער רוסישער אימפעריע. עס האָט זיך אָבער אַזוי געמאכט, אַז אינדזער שטוב איז געוואָרן אַ מין „אינפֿארמאַציע-צענטער“ וועגן די גע-שעענישן פון דער „ערשטער קוועלע“, אַזוי צו זאָגן. מיין ברודער ראובן איז בעתן אויסברוך פון דער רעוואלוציע געליגן אין אַ שפיטאַל אין פעט-ראַגראַד, דער צענטער פון די רעוואלוציאָנערע געשעענישן, און די בריוו וואָס מיר האָבן פון אים באַקומען, זענען געווען אמתע אינפֿארמאַציע-ביו-לעטינען וועגן די קאַמפֿן וואָס האָבן זיך דאָרט אָפֿגעשפּילט. ווען עס זלעגט אָנקומען פון אים אַ בריוו, איז זי אומגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט איבערן גאַנצן שטעטל און אַפילו די מער-אויפֿגעקלערטע פונעם שטעטל.

פאליק לערנער

די אַזוי-גערופענע אינטעליגענטן, וואָס האָבן געלייענט צייטונגען, האָבן די דאָזיקע בריוו באַטראַכט אַלס יקר-המציאותן. עפעס זענען זיי דאָך געקור-מען פון איינעם פון די וואָס האָט זיך געפונען „ביים סאַמע צאפן“. איין קלייניקייט פעטראַגראַד! דער דאָזיקער נאָמען האָט אין יענעם מאָמענט געקלונגען ווי דער העכסטער אויסדרוק פון געוואַגטקייט און העלדיש-קייט און אַלע האָבן געפילט עפעס ווי אַ הייליקן ציטער בלויז ביים דער-מאָנען אים. די געוועזענע פעטערבורג פון די ראַמאַנאָוס, וואָס האָט ביים אויסברוך פון דער מלחמה געביטן איר נאָמען, ווייל פעטערבורג האָט גע-קלונגען צו דייטשיש, איז איצט געווען דער סימבאָל פון דער פרייהייט און דעמאָקראַטיע וואָס מען האָט צוגעזאָגט דעם רוסישן פאָלק. פאַר יידן איז דאָס געווען דער אָנהייב פון גלייכע בירגערלעכע רעכט, פון מער חשיבות און פון אַזעלכע פרייהייטן, וועגן וועלכע יידן האָבן ביז דאָן אַפילו נישט געקאָנט חלומען אין רוסלאַנד. פעטראַגראַד האָט פלוצים אויפגעהערט צו זיין פאַרבאָטן פאַר יידן און איז פאַר זיי געוואָרן דער אויסדרוק פון אמתער גאולה.

מען האָט געדאַרפט געבוירן ווערן און לעבן אין דער צאַרישער רוס-לאַנד אַלס ייד, בכדי צו האָבן אַ ריכטיקע השגה וועגן דער שטימונג וואָס האָט דעמאָלט געהערשט צווישן יידן אין רוסלאַנד. דאָס שטעטל, הגם אַ קליין פאַרוואַרפן מקום, ווייט פון די גרעסערע צענטערן, האָט אָבער פאַר-מאָגט אַ נישט-גרויסע, אָבער גוט-ראַפּינירטע אינטעליגענץ, דערצוויגן אויף דער רוסישער ליטעראַטור און קולטור, וואָס האָט דעם אויסברוך פון דער רעוואַלוציע אויפגענומען ווי אירע אַן אייגענע זאָך, הגם די מערהייט פון איר, קינדער פון דער שטעטלשער גבירישאַפט, האָט נישט געהאַט צו דערוואַרטן קיין גוטס פון דער רעוואַלוציע. קיינער האָט אָבער אין די ערשטע מאָמענט נישט דערוואַרט קיין מאַטעריעלע נוצן פון דער רעוואַ-לוציע. דער גענוס אַליין פון געפינען זיך אין אַ באַפרייער רוסלאַנד, וואָס האָט איבער דריי הונדערט יאָר זיך געפונען אונטער דער דעספאָטיע פון דער ראַמאַנאָוו-דינאַסטיע; די פערספעקטיוו פון אַ רוסלאַנד אָן גזירות און פאַגראַמען קעגן יידן; די האַפענונג אויף אַן אַרדענונג פון דעמאָקראַ-טיע און בירגערלעכע פרייהייט, דאָס אַלץ איז געווען גענוג אַז אַלע זאָלן

זיך געפינען ווי אין א צושטאנד פון עכטן גליק, אין א מין פערמאנענטער יום-טובדיקער שטימונג.

פונקט ווי ביים אויסברוך פון דער מלחמה מיט קנאפע דריי יאר צו-ריק, האָט מען איצט אָנגעהויבן הערן נייע ווערטער און נייע נעמען. פאַר מיר, אַ יינגל פון קנאָפּע פּערצן יאַר, וואָס האָב ערשט אָנגעהויבן צו לייַע-נען וואָס עס איז מיר געקומען אין דער האַנט אַריין, זענען די דאָזיקע ווערטער און נעמען געווען פּולשטענדיק אומבאַקאַנט און — דערפאַר אַזוי מיסטעריעז-אַנרעגנדיק. ביז דעמאָלט האָב איך קיינמאַל נישט גע-הערט דעם נאָמען קערענסקי, אַ נאָמען וואָס איז נישט אַראָפּ פון קיינעמס ליפּן. לויט דעם פּלאַץ וואָס דער דאָזיקער נאָמען האָט פאַרנומען אין די אומאויפהערלעכע געשפּרעכן און דיסקוסיעס וואָס די רעוואָלוציע האָט אַרויסגערוּפּן, איז ביי מיר אויסגעקומען אַז דער דאָזיקער קערענסקי איז דער איינציקער פון וועמען עס איז אָפּהענגיק דער גורל נישט נאָר פון רוסלאַנד, נאָר פון דער גאַנצער וועלט. מיין אינטוויזיע פון אַ פּילבאַר קינד האָט מיך נישט אָפּגענאַרט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז די רעוואָלוציע איז אַזוי געווען אידענטיפּיצירט מיטן נאָמען קערענסקי, אַז ווען די פּראָוויזאָרישע רעגירונג האָט דערנאָך אַרויסגעלאָזט אַ נייע געלט-עמיסיע, האָט מען די באַנקנאָטן אַ נאָמען געגעבן „קערענסקיס“. די דאָזיקע נייע באַנקנאָטן זענען געווען קליינע פּאַזיטלעך און האָבן אַפּילו מיט זייערע לעבעדיקע קאַלירן געגעבן אַנצוהערן אַז אין רוסלאַנד איז פאַרגעקומען אַן ענדערונג. שפּעטער זענען די דאָזיקע באַנקנאָטן געוואָרן די טראַגדיע פון טויזנטער מענטשן אין בעסאַראַביע, ווייל מיט דער רומענישער אַקור-פּאַציע האָבן זיי פאַרלוירן יעטוידע ווערט. למען האמת, דאָרף מען זאָגן אַז מען האָט צו די דאָזיקע „קערענסקיס“ נישט געהאַט קיין צו גרויסן צוטרוי אויך פאַר דער צייט וואָס בעסאַראַביע האָט געהערט צו רוסלאַנד און דער עולם פּלעגט זיך נאָך קלאַמערן אין די צאַרסקע פּאַזיטן וואָס האָבן אויסגעזען צו זיין אייביק. עס האָט דאָ געשפּילט אַן אַנטשיידנדיקע ראָלע נישט נאָר די טראַדיציע פון יאַרהונדערטער נאָר אויך דער נישט-אַרויסגעזאָגטער פאַרדאַכט אַז די רעוואָלוציע וועט ווייט נישט אַנציען און די אַלטע אַרדענונג וועט זיך אומקערן, אַ זאך, פאַרשטייט זיך, וואָס קיינער האָט נישט געוואָלט.

אויב אין שטעטל האָט די רעוואָלוציע אַרויסגערופן אַ פרייד וואָס האָט נישט געהאַט קיין מאַטעריאַליסטישן אונטערשלאַק, האָט זי אין דער אַרומיקער דאַרפישער סביבה שוין גראַד יאָ געהאַט איר חומרדיקן פאַר-וואָס. די יידן פונעם שטעטל האָבן זיך סתם געפרייט מיט דער פרייהייט און די רעכט וואָס די רעוואָלוציע האָט זיי געבראַכט; די פויערים האָבן זיך געפרייט מיט עפעס וואָס איז געווען אַ סך ממשותדיקער: די נייע רעגירונג האָט צוגעזאָגט צו צעטיילן די פריזישע ערד צווישן די פויערים. אין אונדזערע קאַנטן, איז אַ פויער וואָס האָט פאַרמאַגט פינף „פאַלשעס“ ערד, געווען פאַרעכנט אַלס אַ רייכער „גאָספאַדאַר“. אַ פויער מיט צען „פאַלשעס“ איז געווען עפעס אַזוינס ווי אַ „גוטבאַזיצער“. עס זענען געווען צענדליקער טויזנטער פויערים וואָס האָבן נישט פאַרמאַגט קיין שפּאַן ערד, הגם זייערע אורעלטערן זענען געווען ערדאַרבעטער. פון דער צווייטער זייט, זיינען געווען פריצים, גוטבאַזיצער, וואָס האָבן פאַרמאַגט טויזנטער דעסיאַטן ערד, וועלדער, מאַיאַנטקעס, רייכע פערד-שטאַלן און פאַלאַצן. דער בעסעראַבער פויער, ווי די גרעסטע טייל פויערים אין דער צאָרשער רוסלאַנד, איז געווען צופיל צוריקגעשטאַנען און דערשלאַגן, אַז ער זאָל מאַכן רעוואָלוציעס, אָבער טיף אין זיין געמיט האָט אייביק געברויזט דער פראַטעסט קעגן דער דאָזיקער אומגערעכטיקייט פון ערדלאָזיקייט פון איין זייט און פון ריזיקע ערד-גיטער וואָס זענען איינגעשטאַנען אין די הענט פון איינצלנע מענטשן.

די רעוואָלוציע האָט צוגעזאָגט צו צעטיילן די פריזישע ערד צווישן די פויערים און דאָס האָט געווירקט ווי אַ כישוף אויפן געמיט פון די אַרומיקע דאַרפסלייט. ווי דער שטייגער איז פון פויערים, האָבן זיי זיך באַצויגן מיט אומצוטרוי צום גאַנצן עסק; פאַרן צוריקגעשטאַנענעם, דער-שלאַגענעם פויער איז דאָס געווען צו גוט, אַז עס זאָל זיין אמת. קיין צייט טונגען האָט מען אין די דערפער נישט געלייענט און דאָס שטעטל איז געווען די איינציקע קוועלע וווּ מען האָט זיך געקאַנט עפעס דערוויסן. פלעגן פויערים קומען און ביי זייערע באַקאַנטע יידן זיך נאָכפרעגן. דאָס שטעטל, אַליין אַ פאַרוואַרפענער העק און וווּ אַלץ וואָס מען האָט געוויסט וועגן דער רעוואָלוציע האָט געשטאַמט פון קלאַנגען און בויך-סברות, איז

ביי זיי געווען די ערשטע קוועלע פון אינפארמאציע. ביי די פויערים איז געווען איינגערעדט נישט אנדערש, אז יידן ווייסן אלץ, זיי מוזן וויסן. שפעטער, האָט די רעוואָלוציע זיך באַוווּן ביי אונדז אין שטעטל אין דער געשטאַלט פון — מיין ברודער ראובן. מען האָט אים אויסגע- שריבן פונעם שפיטאַל אין פעטראָגראַד, וווּ ער איז געלעגן אַכט חדשים צייט און ער איז אַהיימגעקומען. מיט זיין קומען, האָט ער ממש מיטגע- בראַכט דעם אַטעם פון דער רעוואָלוציע, נישט נאָר מיט דעם וואָס ער האָט זיך אַנדערציילט וועגן דעם וואָס ער האָט פּערזענלעך געזען אין פעטראָגראַד, וועגן די גאַסן-קאַמפּן, אַרבעטער-מאַניפעסטאַציעס, גאַסן- מיטינגען און אַנדערע געשעענישן מיט וועלכע די ערשטע טעג, וואָכן און חדשים זענען געווען רייך, נאָר אויך מיט זיין אויסזען. ער איז גע- קומען אַ באַפּוצטער מיט רויטע לענטעס. דער אַרבל פון דער לינקער האַנט איז געווען אַרומגענומען מיט אַ רויטן אַרעמבאַנד, מיט אויפּשריפטן פון עפעס אַן אַרגאַניזאַציע, אין רעכטן לאַץ האָט ער געהאַט אַ רויטן שליין און דער דעניק פונעם סאַלדאַטסקע היטל איז געווען באַצירט מיט רויטן. עס האָט פון אים געברויזט מיט רעוואָלוציע און אין שטעטל איז ער אויפ- גענומען געוואָרן שיעור נישט אַלס איינער פון די וואָס האָבן אַראָפּגעוואָרפּן דעם צאָר און אַרויפגעזעצט קערענסקיין. ער, וואָס אַן אמת, האָט נישט געהאַט. וואָס צו דערציילן וועגן קיין פּערזענלעכע העלדישקייטן, אָבער דאָס וואָס ער האָט דערציילט, אַפילו פון וואָכן און חדשים צוריק, איז פאַרן שטעטל געווען פּרישע, צאַפּלדיקע נייעס וועגן דער רעוואָלוציע. עפעס איז ער דאָך אַליין געווען אין פעטראָגראַד און עס געזען מיט די אייגענע אויגן!

דאָס אָבער האָט נישט געקאַנט פאַרמינערן די פּערזענלעכע טראַגעדיע פון מייע עלטערן, ווען ער איז אַהיימגעקומען. די רעוואָלוציע האָט דעם שטעטל געבראַכט פרייד און האַפּענונג, אָבער זיי האָט זי געבראַכט אַ זון אַ — קאַליסע. מיין ברודער איז פון פעטראָגראַד געקומען שוין אַן אויסגע- היילטער, אָבער די לינקע האַנט איז ביי אים געווען אינגאַנצן אַ חרובע. זי איז אין סאַמע מיטן פון דער דלאַניע דורכגעשאָסן געוואָרן פון אַ „דום-דום“-קויל און זי האָט אים אויפּגעריסן די גאַנצע אויסערלעכע זייט פון דער האַנט, וואָס האָט איצט אויסגעזען ווי אַ שוידערלעכע פאַרצויגענע

פאליק לערנער

ווינד. דריי פינגער האָט ער אינגאַנצן גישט געקאַנט מער אויסבייגן און האָט זיי אייביק געטראָגן אויסגעשטרעקטע, ווי אַ זכר לחורבן. איבער דער גאַנצער אויבערשטער זייט פון דער האַנט, ביז צום עלנבויגן, האָט ער געהאַט אַ רויטן גראַבן שראַם, פון די שווערע אָפּעראַציעס וואָס מען האָט אים געמאַכט, בכדי צו ראַטעווען פון אַמפּוטאַציע. דאָס איז געווען די איינציקע טרייסט פון מיינע עלטערן; ער האָט געקאַנט אַהיימקומען מיט אַן אָפּגעשניטענער האַנט. ער האָט שטענדיק דערמאַנט צום גוטן דעם יידישן דאָקטער פון דעם שפיטאַל, וואָס האָט אים געראַטעוועט די האַנט. אַלס אַ טייל פון אַ פּראָווינץ וואָס האָט געהערט צו דער גרויסער רוסישער אימפעריע האָט דאָס שטעטל מיטגעלעבט די ערשטע פרייד און די עמאַציעס פון דער אויסגעבראַכענער רעוואָלוציע. די האַפּענונג אויף מער פרייהייט און רעכט, האָט אויך אַנגעשטעקט די באַשיידענע איינוווי- גער פון דעם פאַרוואַרפענעם יידישן שטעטל אין בעסאַראַביע. סך-הכל עטלעכע חדשים האָט די דאָזיקע פרייד געדויערט. אין רוסלאַנד האָבן די געשעענישן זיך אויסגעוויקלט אין זייערע ווייטערדיקע עטאַפּן און ענדע- רונגען, אָבער פאַר בעסאַראַביע איז די רעוואָלוציע מיטאַמאַל געוואָרן אַן אָפּגעשלאָסן קאַפיטל. די רומענישע אַרמיי האָט באַזעצט בעסאַראַביע און זי אָפּגעשניטן פון רוסלאַנד. די רומענישע אַקופאַציע איז פאַר אונדז געווען אַ שפּאַגל-נייע דערשיינונג, אָבער וועגן דעם דאַרף מען דערציילן באַזונדער.

א ק ו פ א צ י ע

אלס א טייל פון דער רוסישער אימפעריע, האָט בעסאַראַביע איבער-געלעבט דעם האַניק־חודש פון דער רוסישער רעוואַלוציע און האָט מיט־געמאַכט אַלע גילגולים פון דער דאָזיקער איבערקערעניש, וואָס האָט אויפ־געטרייסלט די געמיטער פון דעם דאָזיקן ריזיקן לאַנד, וואָס האָט פון זיך אַראַפּגעוואָרפן די קייטן פון אַ הונדערט־יעריקער אַבסאָלוטיסטישער הערשאַפט. איך זאָג „האַניק־חודש“, ווייל אַזוי טאַקע האָבן אויסגעזען די ערשטע וואַכן און חדשים פון דעם יאָר 1917, אין וועלכן דער אַלטער צאַרישער רעזשים האָט באַקומען דעם טויטקלאַפּ. די האַרטע ווירקלעכ־קייט פון דער רעוואַלוציע איז געקומען שפּעטער. די באַלשעוויסטישע אי־בערקערעניש, דער בירגערקריג, די שווערע איבערלעבנישן וואָס די קאַמפן און ענדערונגען האָבן מיט זיך געבראַכט פאַר צענדליקער מיליאָנען מענטשן אין רוסלאַנד, האָט בעסאַראַביע שוין אַבסערווירט פונדערווייטנס. אין 1918, האָט די רומענישע אַרמיי אַקופירט בעסאַראַביע און זי האָט אויפּגעהערט זיין אַ רוסישע פּראָווינץ.

די רומענער זענען אַריינגעקומען קיין בעסאַראַביע ווי „באַפרייער“ אַבער געווען איז דאָס איינע פון די שוידערלעכסטע אַקופאַציעס וואָס מען קאָן זיך אויסמאַלן. די פּראָווינץ האָט זיך געפונען איבער הונדערט יאָר אונטער רוסלאַנד, האָט אין אין אַ גרויסער מאָס אַבסאַרבירט דעם רוסישן לעבנסשטייגער, געאַטעמט מיט דער רוסישער קולטור און זיך באַטראַכט אַלס אַ טייל פונעם רוסישן פּאַלק. הגם דאָס פּאַלקס־לעבן פון בעסאַראַביע איז לויט דער שפּראַך און לויט דעם דאַרפישן נוסח געווען אַן אויטענ־טיש מאַלדאָואַנישס, איז אַבער דאָס שטאַטיש־בירגערלעכע לעבן געווען

פאליק לערנער

אויפן עכט־רוסישן שטייגער. קעשענעוו, די הויפטשטאט פון בעסאראביע, איז געווען אַ טיפישע רוסישע פראַווינץ־שטאַט, מיט אַ באַדייטנדיקער רוי־שישער אינטעליגענץ און אויך די קלענערע שטעט, די אַזויגערופענע „אויעוודן“ ווי בעלו, סאַראַקע, בענדער, כאַטין, אורחיעוו און אַנדערע, זען נען געווען רוסישע שטעט לויט דער קולטור און דעם לעבנסשטייגער.

די רומענער זענען אַריינגעקומען קיין בעסאראביע אין 1918 מיט דעם פעסטן באַשלוס צו „ראַמאַניזירן“ די פראַווינץ וואָס גיכער, די דאָר־זיקע אַקציע האָבן זיי אַנגעהויבן אויף צוויי אופנים: דורך פאַרמירן אַ בעסאראבישן באַזמטן־קלאַס מיט געשאַפענע אינטערעסן, מיט אַ פאַטריאַ־טישן אונטערשלאַק, און — דורך פשוטן טעראַר. בעסאראביע, וואָס איז די גאַנצע צייט פון דער מלחמה געווען רעלאַטיוו ווייט פון די ערטער וווּ די אייגנטלעכע דראַמע פונעם קריג האָט זיך אַפגעשפילט, האָט פון דער העלער הויט דערפילט אויף אירע אייגענע פלייצעס דעם שוידער פון אַן אַקופאַציע־אַרמיי, וואָס האָט זיך אויפגעפירט אויף אַ מערדערלעכן אופן קעגן דער אַרטיקער באַפעלקערונג. דער מינדעסטער רומענישער באַזמט־טער, אַ פשוטער סאַלדאַט, אַ שרייבערל פון אַ קאַנצעלאַריע, האָט זיך אויפגעפירט אויף זיין פאַסטן ווי אַ זעלבסטטהערשער. פאַר דער באַפעל־קערונג פון בעסאראביע האָט פשוט אויפגעהערט צו עקזיסטירן אַזאַ זאַך ווי געזעץ און אַלע, אַן אויסנאַם, זענען געווען אויסגעשטעלט צו דעם ווילקיר און צו דער הפקרות פון דער אַקופאַציע־מאַכט.

ביים פאַרנעמען בעסאראביע, האָבן די רומענער זיך געפילט דאָפלט „באַרעכטיקט“ צו דעם דאָזיקן דראַסטישן רעזשים וואָס זיי האָבן איינגעפירט. קודם־כל, האָבן זיי דאָך „באַפרייט“ בעסאראביע, זיי האָבן אַפֿ־גענומען „זייער“ פראַווינץ, האָבן זיי געהאַט, לויט זייער אינטערפרעטאַ־ציע, די פולע רעכט צו טון וואָס זייער האַרץ גלוסט; צווייטנס, זענען זיי געקומען קיין בעסאראביע מיט דער הייליקער מיסיע איינצופירן „אַרדע־נונג“ אין אַ פראַווינץ וואָס האָט דורכגעמאַכט כמעט אַ יאָר צייט רוסישע רעוואַלוציע און איז געווען אַנגעשטעקט מיט „געפערלעכע אידעען“. האָט זיך טאַקע די ערשטע צייט פון דער רומענישער אַקופאַציע אויסגעצייכנט מיט מאַסן אַרעסטן, פייניקונגען און עקזעקוציעס איבער „באַלשעוויסטישע עלעמענטן“. ווען די רומענער זענען אַריינגעקומען קיין בעסאראביע, האָבן

א בעס אראבער שטעטל

איך מיך געפונען אין דער קרייז־שטאָט סאַראָקע און איך געדענק אַז די ערשטע נאָטע פון זייער אַריינקומען אין שטאָט אַריין, איז געווען דאָס אַרעס־טירן הונדערטער מענטשן, פון וועלכע עטלעכע צענדליק זענען דערשאָסן געוואָרן „אויפן באַרג“, אָן אַ שום פּראָצעס, אויף דער מסירה אַז זיי זענען געווען אַקטיוו אַלס באַאַמטער אָדער פּאַליטישע טוער אין דער צייט פון דער רעוואָלוציע.

פאַרן שטעטל, איז די רומענישע אַקופאַציע געווען ממש אַ דערשיי־טערנדיקע ענדערונג. אויב די נייע מאַכט איז געווען אַ שטרענגע אין אַנ־דערע געביטן פון דער אַקופירטער פּראָווינק, האָט זי אין דער זאַנע וואָס האָט זיך געגרענעצט מיט רוסלאַנד ממש געבושעוועט מיט אַן אומדער־הערטער ווילדקייט. דאָ, אין דער גרענעץ־זאַנע, איז יעדער „שעף דע פּאַסט“ (פּאַליציי־קאַמיסאַר) געווען דער וואָס האָט באַשלאָסן וועגן דעם לעבן און טויט פון גאַנצע ישובים. יעדער סאַלאַדאָט פון דער גרענעץ־וואַך האָט זיך געפילט ווי אַ הערשער און יעדער „פּרעטשעפּטאַר“ (שטייער־אויפּמאַנער) האָט געשאַלטעט און געוואַלטעט אַן אַ מאַס און אָן אַ גרענעץ. די גאַנצע זאַנע האָט זיך געפונען אין אויסנאַם־צושטאַנד און ווען עס איז נאָר נאַכט געוואָרן, האָט מען שוין נישט געטאַרט אַרויסגיין פון שטוב. די נייע מאַכטהאַבער האָבן ממש אַנגעוואָרפן אַ שרעק אויף דער באַפעל־קערונג און די פּויערים, הגם זיי זענען לויט זייער עטנישער אַפּשטאַ־מונג און לויט דער שפּראַך געווען נאָענט פון די רומענער, האָבן פון דעם ערשטן מאָמענט אָן געפילט צו זיי אַ שרעקלעכע שנאה און זיי האָבן ביי זיי נישט געהאַט קיין אַנדער נאָמען ווי „ציגאַני“ (ציגיינער). עס פלעגן פאַרקומען אַפטע קאַנפּיקסאַציעס פון תבואה און בהמות און פאַרן מינ־דעסטן אויסבאַהאַלטן האָט מען די פּויערים געשמיסן און עס זענען אַפילו פאַרגעקומען דערשיסונגען. די פּויערים האָבן די „ליבע־דערקלערונגען“ פון די אַקופאַנטן צו זייערע „ברידער“ פון בעסאַראַביע אויפגענומען פשוט ווי אַ חוזק.

עס איז אַנגעקומען אַ ביטערע צייט. נאָך די האַניק־חדשים פון דער רוסישער רעוואָלוציע, האָט דאָס שטעטל זיך דערפילט ממש ווי אין אַ טורמע. אַלע חלומות וועגן פּרייהייט און רעכט זענען איבער נאַכט צע־שווומען געוואָרן און האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין אַן אמתן קאַשמאַר פון

מורא און שרעק פארן מאַרגן. מיט דעם דניעסטר אַלס גרענעץ, איז דאָס שטעטל פּלוצים אָפּגעשניטן געוואָרן פון אַ גרויסן טייל פון דער סביבה פון וועלכער עס האָט געצויגן חיונה און דער עקאָנאָמישער קריזיס האָט זיך אָנגעהויבן צו פילן. דערצו זענען די ערשטע יאָרן פון דער רומענישער אַקופאַציע געווען יאָרן פון שלעכטער גערעטעניש אין בעסאַראַביע און צום ערשטן מאל האָבן מיר אָנגעהויבן פילן דעם טעם פון מאַנגל און אין אַ סך פּאָלן, אַפילו הונגער. אַ גרויסן טייל פון דער תּבואה, פּלעגט די אָקוּפּאַציע-מאַכט קאָנפּיסקירן און צאָלן נישטיקע פּרייזן מיט איר דעוואַלוירטער טער וואַליוטע, און די פּויערים האָבן די רומענער באַטראַכט ווי אַ קללה פונעם הימל.

דאָס שטעטל האָט זיך איצט געפונען ביי דער גרענעץ. פון יענער זייט דניעסטר האָט מען אָנגעזען די שליאַכן וואָס האָבן געפירט צו דער גרויסער רוסישער טעריטאָריע, וווּ עס האָבן זיך אָפּגעשפּילט די אַנטשיידנדיקע קאַמפּן פון דער רעוואָלוציע. נאָענט צו דער גרענעץ האָט קיינער נישט געקאַנט צוגיין אַפילו און מען פּלעגט פונדערווייטנס בלויז קוקן אַהין, וווּ עס זענען פאַרגעקומען די קאַמפּן וואָס האָבן געמאַכט געשיכטע. קיין די-רעקטע ידיעות זענען דעם וואָס עס קומט פאַר אין רוסלאַנד האָט מען איצט נישט געהאַט און די רומענישע פּראָפּאַגאַנדע-מאַשין האָט זיך באַמיט צו מאַלן דאָס בילד פון רוסלאַנד וואָס שוואַרצער, וואָס שרעקלעכער. רומעניע, הייסט עס, האָט נישט נאָר „באַפּרייט“ די דאָזיקע פּראָווינץ וואָס איז אירע על-פּירעכט, נאָר זי האָט זי געראַטעוועט פון דער „באַלשעוויסטישער באַרבאַריע“ פאַר דער „מערב-ציוויליזאַציע“.. עס האָט זיך אָבער געמאַכט אַזוי, אַז אַפילו יענע שיכטן פון בעסאַראַביע וואָס האָבן געהאַט אַלע מאַטיוון צו זיין קעגן דער נייער אַרדענונג אין רוסלאַנד, האָבן נישט געגלויבט די רומענער, פּשוט דערפאַר ווייל זייערע מעשים אין דער אַקופּירטער פּראָ-ווינץ זענען נישט געווען פון „באַפּרייערשן“ און „רעטערישן“ כאַראַקטער. מיט דער צייט, האָט מען זיך ווי עס איז צוגעוויינט צו דער נייער לאַגע, שטענדיק אונטערן גלויבן אַז „דאָס קאָן נישט געדויערן לאַנג“. עפּעס האָט זיך קיינעם נישט געגלויבט אַז די רוסן וועלן אַזוי אַ. אַן שום ווידער-שטאַנד, לאַזן צונעמען ביי זיי איינע פון די פּרוכטבאַרסטע פּראָווינצן, דער עולם איז אַרומגעגאַנגען אין אַ שטענדיקער האַלצינאַציע אַז — אַט קומען

זיי צוריק". די רומענער זענען די ערשטע צייט אויך נישט געווען שטארק זיכער מיטן באַזיך פון זייער נייער טעריטאָריע, אָבער די לאַגע אין רוס-לאַנד גופא און די אינטערנאַציאָנאַלע קאָניוקטור האָט זיי אַזוי צוגעשפּילט אַז זיי האָבן וואָס אַ טאָג זיך אָנגעהויבן פּילן זיכערער. עס זענען מיט דער צייט אויך אַנטשטאַנען אַזעלכע באַדינגונגען און אומשטענדן, וואָס האָבן גרויסע און איינפלוסרייכע שיכטן פון דער באַפעלקערונג צוגעבונדן צו די אינטערעסן פון דער רומענישער לאַנד-פּאָליטיק און ווירטשאַפט און עס האָט זיך אויך אָנגעהויבן אָננעמען די רומעניש פּראָפּאַגאַנדע וועגן דער „נאַטירלעכער אָנגעהערקייט" פון בעסאַראַביע צו „גרויס-רומעניע", ווי מען האָט זי אָנגעהויבן רופן נאָכן ערשטן וועלט-קריג. עס איז אַנטשטאַנען אַ שיכט פון בעסאַראַבער „פּאַטריאָטן" צום דינסט פון דער הערשנדיקער מאַכט און אויך דער פּויער האָט, צי ער האָט געוואָלט אַדער נישט, געמוזט שלום מאַכן מיט דער לאַגע, הגם די שנאה צו די רומענישע מאַכטהאַבער האָט נישט אויפגעהערט.

דער בעסאַראַבער ייד, וואָס האָט זיך באַטראַכט אַלס אַ טייל פון דעם גרויסן רוסישן יידנטום, איז ווי אַפּגעשניטן געוואָרן פון זיין גייסטיקן צענטער. לכתחילה האָט זיך געפּילט אַ געוויסע פּאַרלויירנקייט, אָבער שפּעטער האָט מען זיך אָנגעהויבן אַרענטירן אויף די אייגענע כוחות און דאָס בע-סאַראַבער יידנטום איז אַפּילו געוואָרן דער רעזערוואַר פון יידישער אינ-טעליגענץ פאַר די יידן פון אַלט-רומעניע, וואָס איז אויפן געביט פון יידישע גייסטיקע און קולטור-ווערטן געווען היבש הינטערשטעליק, די מערהייט פונעם יידנטום פון אַלט-רומעניע, הגם אַ פּאָלקסטימלעכע, איז שפּראַכלעך און קולטורעל געווען אַסימילירט. די עכט-יידישע אינטעליגענץ פון די בעסאַראַבער שטעטלעך, מיט איר באַגאַזש פון יידיש וויסן, איז אין אַ גע-וויסער מאָס געוואָרן דער גייסטיקער רוקנביין פון דעם יידישן לעבן אין רומעניע, אין דער זעלבער צייט, איז רומעניע געווען פאַרפליכטעט לויט אינטערנאַציאָנאַלע אָפּמאַכן צו געבן רעכט די מינדערהייטן און די יידישע מינדערהייט, איבערהויפט די יידישע יוגנט פון בעסאַראַביע, האָט די דאָזיקע נייע לאַגע אויסגענוצט דורך פאַרפלייצן ממש די רומענישע אוניווערסיטעטן, ארויסרופנדיק דעם טרויעריק-באַרימטן „אַקאַדעמישן אַנטיסעמיטיזם", מיט קינאָ און קאָדריאַנו בראַש.

פאליק לערנער

די בעסאראבער יידן האבן שפעטער געהאט א נייעם מאטיוו שלום צו מאכן מיט דער רומענישער אַקופאַציע און אפילו זיין צופרידן פון איר; די שוידערלעכע פאָגראַמען אויף יידן אין אוקראַינע. פון "יענער זייט" האָבן אַנ-געהויבן איין ידיעה שוידערלעכער פון דער צווייטער וועגן בלוטיקע שחיטות אויף יידן, וואָס האָבן דערמאָנט אין די צייטן פון באַגדאָן כמעלניצקי. שפע-טער זענען די דאָזיקע ידיעות באַשטעטיקט געוואָרן דורך אַ מאַסן-געיעג פון טויזנטער יידן וואָס זענען אין גרויס בהלה געלאָפן איבערן דניעסטר קיין בעסאַראַביע. אונדזער שטעטל, וואָס האָט זיך געפונען האַרט ביי דער גרע-נעץ, איז פון דער העלער הויט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ פּלאַץ, וווּ דאָס מוראדיקע בילד פון יידישע אויסגעוואַרצלטקייט האָט זיך אַפּגעשפּילט אין דעם שרעקלעכסטן זינען פון וואַרט.

אין יענער צייט, צווישן דעם אָנהייב פון דער רומענישער אַקופאַציע און דעם טראַגישן געיעג פון די אוקראַינער יידן וואָס זענען אַנטלאָפן פון אימקום, בין איך געווען אין עלטער צווישן פּופּצן און אַכצן יאָר, אין אי-בערגאַנג פון קינדהייט צו יוגנטלעכקייט. די געשעענישן האָבן אין מיר אי-בערגעלאָזט אַן אומפאַרגעסלעכן איינדרוק און אַ געפיל פון פּראַטעסט קעגן דער מענטשלעכער רישעות. אַנשטאַט צו געניסן די פאַרגעניגנס פון אַט דער צייט פון דעם מענטשנס לעבן, בין איך גיך רייף געוואָרן אונטער דער ווירקונג פון די געשעענישן וואָס האָבן זיך אַפּגעשפּילט אַרום מיר. עס האָט אין מיר אָנגעהויבן אויפגיין דער באַגער צו אַנטלויפן פון דעם אַרט וווּ דאָס אומרעכט פון מענטשן קעגן מענטש איז געוואָרן אַ דערשיינונג פון יעדן טאָג. עס האָט מיך געצויגן צו אומבאַקאַנטע ווייטקייטן, וווּ איך האָב געהאַפּט צו געפינען מער יושר. דאָס שטעטל איז געוואָרן ענג פאַר מיר, פונקט ווי פאַר אַנדערע יוגנטלעכע פון מיין גלייכן, וואָס האָבן זיך דערפּילט ווי באַדנ-לאַז, ווי אין דער לופטן.

דאָס איז אַבער נישט געווען דאָס ערגסטע וואָס דאָס שטעטל האָט דורכגעמאַכט. מיט צוואַנציק יאָר שפעטער, אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, האָט דאָס שטעטל דורכגעמאַכט אַן אַדיסייע קעגן וועלכער די ערשטע וועלט-מלחמה און דער אָנהייב פון דער רומענישער אַקופאַציע זענען געווען אַ לייכטער קינדערשפּיל.

פ ל י ט י ם

ווי עס איז שוין דערציילט געוואָרן, איז דאָס שטעטל נאָך דער רומער-נישער אָקופאַציע כמעט ווי איזאָלירט געוואָרן פון דער ברייטער וועלט. אויב דאָס שטעטל איז קיינמאָל נישט געווען קיין „כרך“, איז דאָס איצט געווען אַ פאַרוואַרפענער העק, ערגעץ ביי דער גרענעץ מיט רוסלאַנד, אַפֿ-געשניטן פון דעם גרויסן רוסישן ייִדנטום און ווייט פון דעם רומענישן צענטער. אונטער די נייע באַדינגונגען און דראַסטישן אויסנאַם-צושטאַנד וואָס די רומענער האָבן איינגעפירט אין גאַנץ בעסאַראַביע און באַזונדערס אין די גרענעץ-געביטן, האָט דאָס שטעטל געלעבט אין זיך און מיט זיך, ווי איינער וואָס קומט נישט צו קיינעם און קיינער קומט נישט צו אים. זעלטן ווען האָט מען אין שטעטל געזען אַ פרעמדן מענטשן, ווייל ווער האָט עס אין יענער צייט געוואָגט צו פאַרן אין די ישובים וואָס האָבן זיך געפונען נאָענט ביי דער גרעניץ און וווּ מיטן צופאַלן פון דער נאַכט, האָט מען קיין לעבעדיקן נפש אויף דער גאַס נישט געזען? אַפּטמאָל, האָט מען דורכן שטעטל געזען דורכגיין די גרענעץ-פּאַטרוולן, רומענישע סאַלדאַטן, אַנגעטאַן אין טונקל-גרויע שינעלן און הויכע קוטשמעס, באַזאָפּנטע מיט לאַנגע פּראַנצויזישע ביקסן, וואָס פלעגן אויף אַלעמען אַנוואַרפן אַ פּחד. פּונווייטנס, האָט מען פון יענער זייט דניעסטר געזען די רוסישע גרענעץ-וואַך, וועלכע פלעגט שטענדיק פאַרן רייטנדיק.

אזוי האָט עס געדויערט אַ פאַר יאָר, ביז אין שטעטל איז ווידער לע-בעדיק געוואָרן, דאָסמאָל אויף אַ טראַגישן אופן. אין יענער זייט דניעסטר, אין אוקראַינע, האָבן אַנגעהויבן בושעווען די פּאַגראַמען פון פעטלירעס, מאַכנאַס און דעניקינס באַנדעס און עס האָט זיך אַנגעהויבן דאָס טראַגישע

פאליק לערנער

געלויף פונעם אוקראינישן ייִדנטום. דאָס שטעטל, וואָס איז אין משך פון צוויי יאָר צייט געווען פולשטענדיק אָפגעשניטן פון ביידע וועלטן, אַזוי צו זאָגן, איז פלוצים פאַרוואַנדלט געוואָרן אין איינעם פון די אינטענסיווסטע טראַגישט־פונקטן פון די טויזנטער ייִדישע פליטים וואָס זענען געלאָפן אין גרויס בהלה פונעם טויט. עס איז שוין וועגן דער דאָזיקער צייט דערמאָנט געוואָרן אויף אַנדערע ערטער פון דעם דאָזיקן בוך, אָבער זי האָט פאַרדינט אַז מען זאל וועגן איר שרייבן באַזונדער. דאָס שטעטל וואָס האָט וועגן דער טראַגיק פון ייִדישן נע־ונד געהערט פון ווייטנס, האָט איצט דערזען די דאָזיקע ביטערע ייִדישע צרה ביי זיך, פון דער נאַענט. דאָס וואָס אַנדערע ייִדישע ישובים האָבן געהאַט איבערגעלעבט ביים אויסברוך פון דער מלחמה, האָט אונדזער שטעטל דערפילט ערשט אַ פאַר יאָר נאָך דעם וואָס בעסאַראַביע איז שוין געווען אַקופירט פון די רומענער, אין דעם וואָס מען האָט אָנגערופן „פּרידנסצייט“.

ווען דער „נעסטער“ איז געוואָרן אַ גרענעץ, איז אין שטעטל אויפגע־קומען אַ נייע פרנסה: קאַנטראַבאַנד. אין יענער זייט דניעסטר האָט געבוי־שעוועט דער בירגערקריג, עס האָבן געהערשט הונגער, קראַנקייטן און דחקות און עס האָט אַלץ אויסגעפעלט. מענטשן מיט אַ ביסל געוואַנטקייט און קוראַזש, האָבן באַקומען די געלעגנהייט צו ווערן רייך און זיי האָבן די געלעגנהייט נישט דורכגעלאָזט. ווי וויל מען האָט זיך נישט געשראַקן פאַר די רומענער די ערשטע צייט, האָבן זיך געפונען אַזעלכע וואָס האָבן מיט זיי געמאַכט „יד־אחת“ און עס איז אָנגעגאַנגען און אינטענסיווער שמוגל איבערן „נעסטער“. מען האָט געשמוגלט וואָס עס האָט זיך געלאָזט: עסנוואַרג, שטאַפן, מעדיקאַמענטן, צוקער, זאַלץ און — איבערהויפט טאַבאַק. פאַר טאַבאַק האָט מען געצאָלט ממש מיט גאַלדענע רענדלעך און מיט בריליאַנטן. בכלל, האָט מען אין יענער צייט געצאָלט פאַר די אַריבערגעשמוגלטע סחורות מיט גאַלד, ווייל קיין געלט האָט קיינער נישט געוואָלט אָננעמען. עס זענען אין שטעטל איבער נאָכט אויפגעקומען נייע גבירים, וואָס האָבן מיט זייער אופן פון האַנדלען און לעבן עפעס ווי געענדערט די גאַנצע אַרדענונג און די שטימונג. אַ טייל פון דער מורא וואָס מען האָט געהאַט פאַר די רומענער, האָט זיך אריבערגעטראָגן אויך אויף זיי. מענטשן וואָס זענען אייך געווען גוט באַ־

קאנט פון נעכטן און אייערנעכטן, האָבן אין אייערע אויגן אַנגעהויבן אויס־
זען מיסטעריעז — ווי אַ רעטעניש.

ווען עס האָט זיך אַנגעהויבן דאָס געלויף פון די פליטים איבערן
דניעסטר, איז דער באַדן שוין געווען אַ צוגעגרייטער, די זעלבע וואָס האָבן
ביז דעמאָלט געשמוללט סחורות, האָבן אַנגעהויבן שמוגלען — מענטשן,
בעסער געזאָגט — יידן. עס האָט זיך אַנגעהויבן אַ קאָנטראַבאָנד מיט
מענטשן, צום ערשט ביסלעכווייז און וואָסאַמאָל אין גרעסערן מאָסשטאַב.
די לאַגע אין אוקראַינע איז וואָס אַ טאָג געוואָרן ערגער, די בלוטבאַד
איבער די ייִדישע שטעט און שטעטלעך מוראדיקער און דאָס געלויף פון
טוינטער יידן האָט אַנגענומען דעם כאַראַקטער פון אַן אומבאַשרייבלעכער
פאַניק, צום ערשט, האָבן זיך באַוויזן איינצלע פרעמדע יידן וואָס האָבן
תיכף באַקומען הילף פון די שטעטלעכע איינוווינער, ביז זיי האָבן געקאָנט
פאַרן ווייטער. וואָס אַ טאָג אַבער, איז דער צופלוס געוואָרן גרעסער, מאַ־
סנאַפטיקער. עס זענען געווען נעכט, ווען עס האָבן געקרייצט דעם
דניעסטר ממש הונדערטער יידן, וואָס פלעגן פשוט אוועקגעבן פון זיך דאָס
לעצטע העמד, אַבי צו אַנטלויפן פון דער טויט־געפאַר וואָס האָט אויף זיי
געלויערט אין יענער זייט דניעסטר. די פליטים־מאַסע איז געווען אַ פאַר־
שידנאַרטיקע; עס זענען געווען אַזעלכע וואָס האָבן מיט זיך מיטגעבראַכט
פאַבלהאַפטיקע פאַרמעגנס אין גאַלד, פלאַטין און בריליאַנטן, טייערע פּו־
טערס און אַנדערע ווערטזאַכן; און עס זענען געווען אַנדערע — דער גרעס־
טער טייל — וואָס זענען אַריבערגעקומען ממש נאַקעט און באַרוועס. פאַר
די האָט דאָס שטעטל געדאַרפט זאָרגן און — עס האָט געזאָרגט. איך דער־
מאָן דאָס מיט שטאַלי, אַבער דער דאָזיקער שטאַלין איז געמישט מיט
ביטערן פאַרדרוס, ווייל עס זענען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן אויסגענוצט
די לאַגע פון די אומגליקלעכע פליטים פאַר דעם אייגענעם נוצן און אַפילו
אויף רייך צו ווערן.

לכתחילה, זענען די פליטים אויפגענומען געוואָרן אין פּריוואַטע היי־
זער, וווּ מען האָט זיי אויסגעהאַלטן אומזיסט אָדער פאַר אַ נישטיקן אַפֿ־
צאַל. יעדנפאַלס, איז די מערהייט באַשטאַנען פון געוועזענע איינגעזעסענע
און אַנשטענדיקע מענטשן, וואָס האָבן נישט געוואָלט געניסן אומזיסט פון
דער גאַסטפּרינדלעכקייט, אויב זיי זענען געווען בכוח צו באַצאַלן. מיט

פאליק לערנער

דער צייט אָבער, איז דער צופלוס געוואָרן אַזוי גרויס, אַז מען האָט גע-
מוזט אָנגעהייבן טראַכטן וועגן אַ קאָלעקטיוון וווינאַרט פאַר די פליטים.
און וווּ האָט מען זיי געקאַנט אַהינטאַן? עס איז געווען איין אויסוועג: די
שילן. און אַט אַזוי זענען אייניקע שילן פאַרוואַנדלט געוואָרן אין טראַגישע
אכסניאַס פאַר אַט די וואַנדערער, וואָס זענען אַנטלאָפן פונעם טויט און
האַבן דאָ געלעבט אין איין מוראַ. אַז מען זאָל זיי נישט צוריק אַריבער-
שטעלן דעם דניעסטער. וויפל איך וועל לעבן, וועל איך נישט פאַרגעסן ווי
עס האָט אויסגעזען דאָס בילד אין דער „וויסער שיל“, די גרעסטע פונעם
שטעטל, ווי הונדערטער פליטים האָבן זיך אויפגעהאַלטן און געלעבט אין
די ערגסטע באַדינגונגען. דאָס שטעטל האָט געהאַלפן, אָבער וואָס האָט
מען געקאַנט טון, אַז נאַכט נאָך נאַכט איז די מאַסע פליטים וואָס האָט
ממש באַלאַגערט דאָס שטעטל, געוואָרן וואָס אַמאָל גרעסער. פונעם צענטער,
פון קעשענעוו האָט מען געהאַלפן, אָבער וואָס האָט מען געקאַנט טאָן?
אונדזער שטעטל איז דאָך נאָר געווען איין פונקט פון די צענדליקער אַנ-
דערע פונקטן ביים דניעסטער, וווּ נאַכט נאָך נאַכט זענען טויזנטער יידן גע-
לאָפן פון די פעטליירישע פאַגראַמען.

אַ געוויסע צייט, איז די דאָזיקע בהלה צוגעגאַנגען בלוטלאָז. מען
האַט קיינמאָל נישט געהערט אַז עס זאָל עפעס האָבן פאַסירט מיט די וואָס
האַבן געקרייצט דעם דניעסטער. מען האָט די פליטים באַרױבט אַפטמאָל
ביז צום לעצטן העמד, אָבער קיין מאַרד האָט נישט פאַסירט. ביז אין איין
טראַגישן פרימאַרגן איז געפאַלן די שרעקלעכע בשורה: צוויי יידן זענען
דערשאָסן געוואָרן ביים „אַריבערגיין“ דעם „נעסטער“. דאָס שטעטל איז
דערשיטערט געוואָרן פון דער דאָזיקער ידיעה. מען האָט די הרוגים
אַרויפגעבראַכט אויף פויערשע פורן, באַוואַכט פון באַוואַפנטע סאַלדאַטן
און שטעטל האָט זיי זייער רעכט געטאַן. מען האָט זיי מקבר געווען אויפן
שטעטלשן בית-עולם. מען האָט זיך געטרייסט אַז עס איז בלויז געווען אַ
צופאַל. עס איז אָבער נישט געווען קיין צופאַל; עס איז בלויז געווען אַן
אַנהייב. קאַמענדאַנט פון דעם אַרטיקן גאַרניזאַן איז שוין דעמאַלט געווען
דער טרויעריק-באַרימטער לאַקאַטינענט מאַראַרעסקו, וואָס האָט פאַרשריבן
זיין נאָמען מיט בלוטיקע אותיות אין דעם קאַפיטל אוקראַינישע פליטים.
קיינער האָט נישט געוואוסט צי ער האָט עס געטאַן אויף אייגענעם חשבון.

אָדער ער האָט געהאַט אַ באַפעל פון אויבן; דער פּאַקט איז, אַז זינט ער איז געוואָרן קאָמענדאַנט, איז כּמעט נישט געווען קיין נאַכט אַז מען זאָל נישט דערשיסן איינעם אָדער עטלעכע ייִדן פון די וואָס האָבן געקרייצט דעם דניעסטער. אויפן בית־עולם פון אונדזער שטעטל זענען צוגעקומען 33 קברים פון אַזעלכע הרוגים. די דאָזיקע טראַגישע מאַרדן זענען דורך די איינפלוסרייכע ייִדישע אַרגאַניזאַציעס דערגאַנגען ביז קיין בוקאַרעשט און מען האָט אַפילו אַראַפּגעשיקט אַ ספּעציעלע קאָמיסיע אויף אויסצופאַרשן דעם ענין. מען האָט אייניקע פון די דערמאָרדעטע אויסגעגראָבן פון די קברים און געמאַכט איבער זיי אוטאָפּסיעס, אָבער צו קיין טאַק איז מען נישט געקומען. דאָס איינציקע וואָס מען האָט געפּוּעלט דורך דער קאָמיסיע איז, אַז מען האָט דעם מערדערישן אַפיציר איבערגעפירט ערגעץ אַנדערש און זינט דעמאָלט האָבן אויפּגעהערט די מאַרדן אין דער נאַכט ביי דער גרענעץ.

עס איז קוים צו באַשרייבן וואָס דאָס שטעטל האָט איבערגעלעבט אין יענע טראַגישע טעג, ווען כּמעט אַלע אינדערפרי פּלעגט מען אַרויפברענגן גען פונעם ברעג דניעסטער נייע הרוגים. דאָס געמיט פון דער אַרטיקער באַפעלקערונג, וואָס איז שוין געווען גענוג דערשלאָגן פון צווען אַזויפיל ייִדישע פּיין, היימלאַזיקייט און שרעק, איז ממש דערשיטערט געוואָרן פון אַט די אומגליקן וואָס פּלעגן אַלע אינדערפרי ווי געבוירן ווערן פון די קאַשמאַרע, פינצטערע נעכט. טאַמער איז געווען ווייניק ייִדישער נע־ונד, ייִדישע היימלאַזיקייט, קראַנקייטן, שרעק און מורא פאַר יעטווידער „קנעפּל“ — איז אונטערגעקומען דער אומגליק פון מאַרד אין דער נאַכט. יעדעס מאָל ווען מען פּלעגט אַרויפברענגען אַ הרוג און אים פירן צום טהרה־שטיבל אויף צו טאָן אים זיינע רעכט און ברענגען צו קבורה, פּלעגט דאָס גאַנצע שטעטל איינהאַלטן דעם אַטעם אין טראַגישער באַערונג פאַר דעם אומבאַקאַנטן מאַרטירער פון ייִדישן וואַנדער.

ביסלעכווייז, איז דער שטראָם פּליטים געוואָרן קלענער. אין „יענער זייט“ האָט די לאַגע זיך אָנגעהויבן צו באַרויקן און עס זענען אויך געוואָרן קלענער די שאַנסן צו קאָנען קרייצן דעם דניעסטער. דאָס שטעטל האָט זיך אָנגעהויבן אויסצוליידיקן פון די פּליטים, וואָס זענען געפאַרן ווייטער, ביז עס איז ווידער געוואָרן נאַרמאַל, ווי אַ טיך וואָס בלייבן אין זיין נאַ־

פאליק לערנער

טירלעכן בעקן נאך א שרעקלעכער פארפלייצונג. פונקט ווי נאך א פאר-
פלייצונג בלייבן אויף די ברעגן די רעשטן פון חורבנות וואס זי מאכט אן,
אזוי איז אויך אין דעם געמיט פון די שטעטלשע איינוווינער אויף א לאנג-
נער צייט געבליבן דער אפדרוק פון יענער טראגישער צייט. בלויז גע-
ציילטע פון דער באפעלקערונג וואס האבן פון דעם עסק „אפגעלעקט א
ביינדל“, האבן אפשר געבענקט נאך יענער צייט, אבער דער גרעסטער
טייל האט עס געדענקט ווי א שעת-חירום. דער לעצטער רעשט פון אט
דער טראגישער צייט זענען געווען די 33 קברים פון אומבאקאנטע יידן,
וואס זענען אין געלויף פון איין שונא אריינגעפאלן אין די הענט פון א
צווייטן און — אומגעקומען. די דאזיקע 33 קברים זענען בלויז געווען אן
אואנס פון אנדערע טויזנטער קברים פון אומבאקאנטע יידישע מארטירער
מיט וועלכע די גאצירומענער האבן פארזייט די ערד פון דעם שטעטל,
ווען זיי האבן עס מיט 20 יאר שפעטער פארוואנדלט אין איינעם פון די
שרעקלעכסטע קאנצענטראציע-לאגערן אויפן וועג קיין „טראנסניסטריע“.

אונדזער קיד-פענצטער

אויף וויפל איך קאן זיך דערמאָנען, איז דאָס פענצטער פון אונדזער קיד געווען דאָס פּלאַץ וווּ איך האָב צום ערשטן מאל אָנגעהויבן קוקן „אויף דער וועלט“. איך קאָן נישט זאָגן גענוי אין וואָס פאַר אַן עלטער איך האָב אָנגעהויבן זען די וועלט דורך דעם דאָזיקן פענצטער, אָבער איך האָב נאָך דעמאלט געדאַרפט זיין זייער אַ קליין קינד. די „וועלט“ וואָס איך האָב דערזען דורך אונדזער קיד-פענצטער איז געווען אַ קליינע אין פאַרגלייך מיט דעם וואָס איך האָב שפעטער געזען און באַנומען, אָבער קיין שענערע פון איר האָב איך שוין מער קיינמאל נישט געזען. עס איז געווען די „וועלט“ וואָס מען „דערזעט“ דורך די לויטערע געפילן פון די אומבאַ-רירטע קינדערשע עמאַציעס און דער איינדרוק וואָס באַקומט זיך פון דעם, פאַרבלייבט שוין אייביק אין דעם געמיט מיטן גאַנג פון דער צייט ווערט דער דאָזיקער איינדרוק איינגעדרימלט ערגעץ אין אַ פאַרבאַרגענעם ווינקל פון די מיסטעריעזע מוח- און האַרץ-קעמערלעך, אָבער עס איז גענוג אַז עפעס וואָס זאל זיי אַנרירן, אַז זיי זאלן אויפטויכן און זיך אַוועקשטעלן פאַר אייערע אויגן אַזוי לעבעדיק און פריש, גלייך איר וואָלט זיי ערשט געכטן געווען געזען.

זינט איך האָב אָנגעהויבן זען „די וועלט“ דורך אונדזער קיד-פענצ-טער, איז שוין אַריבער אַ קנאַפער האַלבער יאָרהונדערט, אָבער אין מיין געמיט לעבט די דאָזיקע „וועלט“ אַ סך שטאַרקער ווי אַנדערע דערשיי-נונגען וואָס זענען מיר געקומען צו די אויגן, צום שכל און צום האַרץ דורך אַ סך ברייטערע פענצטער ווי עס איז געווען דאָס פענצטער פון אונדזער קיד. דאָס איז מסתמא דערפאַר, ווייל די דאָזיקע וועלט האָט מיר

פאליק לערנער

קיינער נישט געוויזן, נאָר איך האָב זי אַליין דערזען און דערפילט מיט מיינע קינדערשע חושים און דערפאַר זע איך זי אַזאַ לויטערע און אמתע, ביז צום היינטיקן טאָג. אַ סך מאָל דאַכט זיך מיר, אַז ווען איך וועל דאָס לעצטע מאָל פאַרמאַכן די אויגן אויף נישט זען מער די וועלט, וועלכע עס איז מיר באַשערט געווען דורכצושפּאַנען, וועל איך זי זען אין דער געשטאַלט ווי זי האָט זיך מיר אַנטפלעקט דורך דעם פענצטער פון אונדזער קיך. יעדנפאַלס איז מייַן באַגער אַזעלכער...

דאָס פענצטער פון אונדזער קיך איז נישט געווען קיין פענצטער אין דעם ריכטיקן זינען פון וואָרט. עס איז געווען אַ פענצטער פון אַ היינטיגערשטער טיר, וואָס איז אַרויסגעאַנגען צו אַ הויף און פון יענער זייט הויף האָבן זיך געצויגן ליידיקע פּלעצער ביז אַראָפּ צום וואַלד וואָס האָט געפירט צום „נעסט“, דער ווינדערלעכער טייך, וואָס האָט זיך געשלענגלט צווישן אַ קאַפּריזנער לאַנדשאַפט פון בערג און טאָלן. דורך דעם דאָזיקן פענצטער האָט מען אַנגעזען די גאַנצע לאַנדשאַפט פון אַרום, ביז העט ווייט אויף דער לינקער זייט דניעסטער, אויף דער אוקראַינער זייט.

קינדווייז, פּלעג איך ליב האָבן צו שטיין שעהנווייז ביי דעם דאָזיקן פענצטער און קוקן אויף דער ווינדערלעכער פּאַנאָראַמע, וואָס בלייבט מיט גאַרנישט הינטערשטעליק לגבי די שענסטע וואָס איך האָב דערנאָך געזען בעת מיינע ריזעס. באַזונדערס פּלעגט מיך באַצויבערן דער דניעסטער, וואָס האָט פּונווייטנס אויסגעזען ווי אַ ברייטע זילבערנע לענטע וואָס האָט דורכגעשטרייפּט די לאַנדשאַפט, וואָס איז געווען אַ געמיש פון גרין, וויאַלעטע און גרוי. איך קאָן נישט פאַרגעסן דאָס בילד פון זון־אויפגאַנג וואָס מען האָט געזען פון אונדזער קיך־פענצטער. די זון פּלעגט אַרויסקומען אַ פייער־דיק־רויטע פון הינטער די בערג אויף דער פּאָדאָליער זייט. צום ערשטן האָבן אירע שטראַלן זיך אָפּגעשפיגלט אין די רויטע דעכער פון דער קאַמינקער דייטשער קאַלאָניע און דערנאָך, ווען זי האָט זיך אויפגעהויבן עטוואָס העכער, האָבן זיי זיך גענומען באַדן אין די וואַסערן פונעם טייך, וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין איין אויסגוס פון דימענטן און בריי־ליאַנטן. עס איז באמת געווען אַ וועלט פון טויזנטער קאַלירן וואָס האָבן זיך געמיניעט אין די שנעל־לויפנדיקע וואַסערן פונעם דניעסטער און דאָס פּלעג איך באַזונדערן פון אונדזער קיך־פענצטער וואָס איז אינגאַנצן באַ-

שטאנען פון פיר קליינע שייבלעך. פיר קליינע שייבלעך, דורך וועלכע עס האט זיך צו מיר אנטפלעקט די וועלט, א ריינע, א נישט־בארירטע...

אן אנדער ווונדערלעך בילד — לויט מיינע קינדערשע באגריפן — וואס איך האב געזען דורך דעם דאזיקן פענצטער, זענען געווען די „פאראכאדן“ און די בארזשעס וואס פלעגן גיין איבערן דניעסטער, איידער בעסאראביע איז פארנומען געווארן פון רומעניע. קינדווייז, זענען די דאָ-זיקע שיפן סתם געווען פאר מיר דאָס גרעסטע ווונדער וואָס איך האָב געקאָנט זען און ווען איך בין עלטער געוואָרן און דורך דעם לייענען זיך דערווייט וועגן אנדערע וועלטן ווי די וואָס מען האָט געזען פון אונדזער קינד־פענצטער, האָבן די דאָזיקע שיפן ביי מיר אַרויסגערוּפן רעגונגען צו אימבאָקאָנטע מרחקים. זיי זענען פאַר מיר געווען דער אויסדרוק פון דעם אומבאָקאָנטן, וואָס איך האָב אָפּילו מיט מיין קינדערשן שכל באַנומען, אַז עס געפינט זיך פון יענער זייט פון די אַרומיקע בערג...

די דאָזיקע „וועלט“ פלעגט בייטן איר אויסזען, לויט די צייטן פון יאָר. פּרילינג און זומער איז זי געווען אַ ליכטיקע, מיט טויזנטער קאַלירן און פאַרבן וואָס האָבן געלעבט בפּועל ממש און האָבן אויסגעשפּילט עפעס אַזאַ מיסטעריעזע סיטפּאָניע, וואָס איז געווען אַ געמיש פון באַוועגונג און מנוחה אין דער זעלבער צייט. עס איז געווען אַ „וועלט“ אין כּסדרדיקן פּראָצעס פון אויפשפּראַך, פון יצירה, וואָס האָט פאַרכאַפט ס'אויג פון אַ קינד פון פינף אָדער זעקס יאָר, וואָס האָט קוים באַנומען דעם זין פון דעם וואָס ער זעט. שפּעט־זומער, האָט די זעלבע וועלט אַנגענומען אַ גאָלדיק־טונקעלן קאַליר, פון צערייפּטע פעלדער און גערטנער און צו האָרבסט־צו, האָט זי זיך פאַרוואַנדלט אין טונקל־גרוי, אַ קאַליר וואָס האָט אויף מיר אַנגעהויכט אַ טיפע מעלאַנכאָליע. אין די ווינטער־חדשים, איז אַלץ גע־וואָרן איין ווייסע לאַנדשאַפט און ווען דער טייך פלעגט פאַרפרוירן ווערן, האָט מען איבערהויפּט נישט דערקאָנט צי עס איז אין דער געגנט פאַראַן אַ טייך. די אומרויקע וואָסערן פונעם „נעסטער“ האָבן פאַרגעזעצט זייער אייביקן געלויף צום שוואַרצן ים אונטער דעם דיקן שיכט אייז מיט וועלכן דער פּראָסט האָט פאַרקאָועט זיין אויבערפּלאַך. אין דער דאָזיקער צייט פון יאָר איז אַפּטמאָל אוממעגלעך געווען צו קוקן אויף דער „וועלט“, ווייל

פאליק לערנער

אויך דאס פענצטער פון אונדזער קיך איז געווען פארקאוועט פונעם פראסט...

ווען איך בין דערנאך עלטער געווארן, האב איך געזען די וועלט פון פארשידענע „קווינקלען“. איך האב זי געזען דורך די וונדערלעכע מעשיות פונעם תנך, פון די פענצטער פון לויפנדיקע צוגן, דורך די בלע-טער פון ביכער פון גרויסע דיכטער און שרייבער, דורך דער ליוונט פונעם קינא און דורך דער אויסטייטשונג פון גרויסע קינסטלער אויף דער בינע. איך האב זי געזען פון יאגנדיקע אויטאמאבילן און פלענדיקע אויגאנען, דורך דער פרייד פון ליבע און דורך דער ביטערניש פון מענטשלעכער ענגהארציקייט און ביזווייליקייט, וואס די דערפארונג פון די יארן האט מיר געוויזן. איך האב זי געזען דורך דערצייען קינדער און די לייזן און פרייד וואס מען האט פון דעם. איך האב זי געזען דורך פארשידענע „קוק-ווינקלען“ און מיט מיינע באשיידענע כוחות אלס שרייבער זי געפרוווט ווייזן אנדערע דורכן ווארט. קיינמאל אבער האב איך זי נישט געזען אזוי לויטער און שייך ווי איך האב זי געזען דורכן פענצטער פון אונדזער קיך, אין יענע צארטע יארן פון דער קינדהייט, ווען דאס געמיט איז נאך נישט געווען פארסמט און צעפרעסן פון די גיפטן וואס דאס לעבן האט שפעטער געליפערט בשפע. די דאזיקע וועלט געהער צו א פארגאנגענהייט וואס וועט זיך שוין מער נישט אומקערן, אבער פאר מיר איז זי טייער און איך בין גרייט אפצוגעבן אלע וועלטן וואס איך האב דערנאך געזען פאר איין בליק כאטש אויף יענער כישוף-וועלט...

א צו-געוואגטע השגה ליידער. די דאזיקע וועלט עקזיסטירט שוין מער נישט, זי ליגט אין חורבות. זי איז שוין נישטא, נישט נאר אויף וויפל עס איז נוגע מיינע פערזענלעכע געפילן און בענקשאפטן נאך דער קינדהייט און יוגנט, נאר זי עקזיסטירט שוין נישט בפועל ממש, אלס א דערשיינונג אין דעם יידישן לעבן. ווייל דאס וואס איך האב געזען דורכן פענצטער פון אונדזער קיך, האב איך געזען מיט די אויגן פון א יידיש קינד. די דאזיקע גאנצע „וועלט“ וואס איך האב „אנטדעקט“ צום ערשטן מאל, און וואס האט געהערט צו פרעמדע, האט אין מיינע אויגן אויסגעזען ווי אן אייגענע, יידישע וועלט. מען האט מיר טויזנט מאל געקאנט דער-קלערן אז די וועלט אויף וועלכער איך קוק געהער נישט צו מיר, זי געהער

צו אַנדערע, צו די גוים, אָבער איד האָב זי דורך מיינע עכטע געפילן פון אַ ייִדיש קינד, פאַרוואַנדלט אין מיינער — איד האָב זי „פאַרייִדישט“. אפילו די נישט־ייִדישע וועלט וואָס האָט אונדז אַרומגערינגלט האָט גע־וואָסט אַז מיר קוקן אויף איר דורך ייִדישע ברילן און זי האָט עס ביז אין אַ געוויסער מאָס רעספעקטירט. נאָך מער — זי האָט אין אַ סך פּאָלן צו־געפּאָסט איר עקזיסטענץ צו אונדזער ייִדישער „אינטערפּרעטאַציע“ פון דער סביבה. די וואָס האָבן געלעבט אין מזרח־אײראָפּע, ווייסן אַז די גוים האָבן זיך אין אַ סך פּאָלן צוגעפּאָסט צו די ייִדן און נישט פּאַרקערט, ווי עס פּאַסירט אין די נייע ייִדישע ישובים, וווּ ייִדן לעבן פריי אַלס בירגער. אין דעם זין, זענען ייִדן געווען די זעלבסטשטענדיקסטע און פרייסטע בירגער אין יענע לענדער וווּ זיי האָבן געלעבט רעכטלאָז און פאַרפּאָלגט...

יא. עס איז געווען נישט מער ווי אַ קאַפּריז אַזאַ, ווידער צו כאַפּן אַ קוק אויף דער „וועלט“, וואָס איד האָב קינדווייז געזען דורך אונדזער קיך־פענצטער... געכאַפט אַ קוק און זיך איבערצייגט, אַז די דאָזיקע וועלט איז מער בישטאַ — זי איז חרוב געוואָרן.

FALIC LERNER

UN PUEBLITO DE BESARABIA

(A BESARABER SCHATTEL)

BUENOS AIRES, 1958